

300.714

177
17/78

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

SZERKESZTI

BÍRÓNÉ SEY KATALIN

A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG TAGJAI

FITZ JENŐ

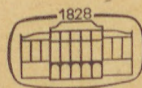
GEDAI ISTVÁN

LXXVI—LXXVII. ÉVFOLYAM

1977—1978

KIADJA

A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1978

TARTALOM

<i>Korek József</i> : A 175 éves Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára	3
<i>Castelin Karel</i> : Zu den gefütterten (plattierten) Goldmünzen der bömischen Kelten	7
<i>Tóth Endre</i> : Elfelejtett római éremleletek (I. rész)	13
<i>Bakos Miklós</i> : Adatok a viminaciumi koloniális pénzverés kérdéséhez	19
<i>Óvári Ferenc</i> : Statisztikai elemek alkalmazása a pannoniai és egyéb római ezüstpénzleletek összehasonlító analíziséhez (238–253)	27
<i>Bíróné Sey Katalin</i> : Újabb avar utánzatú ezüstpénz a MNM éremgyűjteményében	49
<i>Gedai István</i> : Az első magyar pénz történeti körülményeinek kérdéséhez	53
<i>Kahler Frigyes</i> : A magyarországi középkori pénzhamisítás (I. rész)	57
<i>Pohl Artúr</i> : A magyar aranypénzverés kezdete	67
<i>Huszár Lajos</i> : A középkori magyar pénztörténet okleveles forrásai (III. rész)	71
<i>Héri Vera</i> : Mária királyné érmei	85
<i>Gedai István</i> : Magyarországról keletre került pénzek	89
<i>Iványosi-Szabó Tibor</i> : A rézpénz forgalmának és értékváltozásának alakulása a Rákóczi-szabadságharc idején	95
<i>Kőhegyi Mihály</i> : II. Ferenc pátense a bankócédulák ügyében 1796-ban	105
<i>Ambrus Béla</i> : Az 1849-es komáromi „bankók”	111
<i>B. Nánási Éva</i> : Papírpénztervezetek	121
<i>B. Nánási Éva</i> : Emlékpénztervezet a Magyar Numizmatikai Társulat 75. évfordulójára	125
Éremleletek	127
Irodalom	129
Társulati élet	149

A végén 13 képes tábla

A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

Célja a numizmatika tudományos művelése és népszerűsítése.

A Társulat kiadványa a

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

A társulati tagok tagsági díja egy évre 60,— Ft.

A Numizmatikai Közlönybe szánt cikkek és közlemények kéziratai, valamint tudományos kérdésekben való érdeklődések, új tagok felvételi kérelme, bármilyen, a Társulattal kapcsolatos érdeklődés a Társulat címére (1085 Budapest, Csepreghy u. 4.) küldendő.

Tagdíj fizetés és egyéb pénzügyi természetű ügyekben a gazdasági ügyintéző — Lódi Józsefné — ad felvilágosítást a 131–058 telefonszámon. Befizetési csekklap a Társulatban kapható.

A Társulat könyvtára kedden 17–19, szerdán 10–16 óráig és csütörtökön a hivatalos órák alatt 1/2 6–1/2 8 óráig áll a tagok rendelkezésére.

A Társulat tisztviselőit a hivatalos órák alatt kereshetik fel tagtársaink hivatalos ügyeikkel.

NUMIZMATIKAI KÖZLÖNY

SZERKESZTI

BÍRÓNÉ SEY KATALIN

A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG TAGJAI

FITZ JENŐ

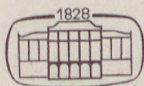
GEDAI ISTVÁN

LXXVI—LXXVII. ÉVFOLYAM

1977—1978

KIADJA

A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1978

INHALTSVERZEICHNIS

<i>József Korek</i> : Das Münzkabinett des 175 jährigen Nationalmuseums	3
<i>Karel Castelin</i> : Zu den gefütterten (plattierten) Goldmünzen der bömischen Kelten	7
<i>Endre Tóth</i> : Vergessene römischen Münzfunden (I. Teil)	13
<i>Miklós Bakos</i> : Zur Frage der Kolonialen Münzprägung von Viminacium	19
<i>Ferenc Óvári</i> : Die Verwandung statistischer Elemente bei pannonischen und anderen römischen Silber Münzen Funden zur vergleichenden Analyse.	27
<i>Katalin Biró-Sey</i> : Eine neuerliche, von Awaren nachgeahmte Silbermünzen im Münzkabinett des Ungarischen Nationalmuseums	49
<i>István Gedai</i> : Die geschichtlichen Umstände des ersten ungarischen Geldes	53
<i>Frigyes Kahler</i> : Mittelalterliche Falschgeldprägung in Ungarn (I. Teil)	57
<i>Artur Pohl</i> : Der Beginn der ungarischen Goldprägung	67
<i>Lajos Huszár</i> : Die Urkundlichen Quellen der ungarischen mittelalterlichen Münzgeschichte. (III. Teil)	71
<i>Vera Héri</i> : Die Medaillen der Königin Maria	85
<i>István Gedai</i> : Hungarian Coins in the East	89
<i>Tibor Iványosi-Szabó</i> : Die Gestaltung des Verkehrs und der Wertveränderungen von Kupfergeld während des Rákóczi'schen Freiheitskrieges	95
<i>Mihály Kőhegyi</i> : Das Patent von Franz II. in Angelegenheit der Bancozettel	105
<i>Béla Ambrus</i> : Die Komaromer „Banknoten“ von 1849	111
<i>Éva B. Nánási</i> : Papiergeld-Entwürfe	121
<i>Éva B. Nánási</i> : Gedenkmünzen-Entwurf zur 75. Jahresfeier der Ungarischen Numismatischen Gesellschaft	125
Schatzfunden	127
Literatur	129
Gesellschaftliches Leben	149

A 175 éves Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára

1977-ben volt 175 éve, hogy II. Ferenc császár 1082. nov. 26-án aláírásával megerősítette gróf Széchényi Ferenc elhatározását, amelyben könyvtári és múzeumi vonatkozású gyűjteményét hazája számára felajánlotta, megvetve ezzel első közgyűjteményünk alapját. Ezt az időpontot tekintjük a magyar múzeumügy születésnapjának. Az alapításkor a múzeumi gyűjteményt szinte kizárólag a numizmatika képviselte, és a 2675 darabból álló, főleg magyar és erdélyi kollekció 40 000 forintot képviselt a 160 000 forintra tett teljes fundáció értékéből.

Az éremgyűjtés a reneszánsz óta Magyarországon is hozzátartozott az uralkodóház, a főnemesi családok udvartartásához, de Széchényi Ferenc volt az első, aki az általános gyűjtemény helyett egy speciális „Hungarica” gyűjtemény összehozására vállalkozott, hogy e tettevel is szolgálja a nemzeti megújodás, a nemzeti kultúra megteremtésének magasztos eszméjét.

A nemes gróf érdeklődését az éremgyűjtés iránt könyvtárosa, Hajnóczy József és titkára, Tibolt Mihály keltette fel. 1787-től kezdi meg a tudatos, jól szervezett és átgondolt gyűjtést, amelyben közre játszott az a megtiszteltetés is, hogy az 1790. évi koronázási országgyűlésre megjelent nápolyi király számára készítendő emlékérem kiviteleztetésével és átadásával Széchényi Ferencet tisztelték meg a rendek.

A magyar vonatkozású éremgyűjtemény létrehozása úttörő feladat volt, mert nem volt összehasonlítható másik gyűjtemény, és a feldolgozás csak csírájában jelentkezett. Ezért Széchényi azt az utat választotta, hogy már rendszerezett gyűjtemények megvásárlására törekedett, s Pap Ferenc megbízottja révén 1791-ben megvásárolta Peer Jakab pozsonyi piarista tanár éremanyagát, amelyet az 1778-ban kezdett gyűjteni. E megvásárlást követte 1792-ben Neumann Ferenc éremgyűjteményének megszerzése, aki a bécsi udvari numizmatikai gyűjtemény kezelője, majd igazgatója volt, hosszú éveken át Széchényi tanácsadója is. E tevékenységéért évi 150 forint tiszteletdíjat folyósítottatott számára. A már meglevő alapgyűjtemény kiegészítésére 1793-ban érintkezésbe lépett Domokos Lajos debreceni bíróval, de tekintetét elsősorban az egyre terebélyesedő árverésekre irányította. Rendszeres kapcsolatot tart fenn Széchényi Máder Józseffel, aki a prágai auciókat kíséri figyelemmel, és Thiele Ábrahámval, aki a németországi aukciók katalógusának megszerzésével inspirálja Széchényit vásárlási megbízásokra.

Széchényi nemcsak azáltal emelkedett ki a kortárs gyűjtők közül, hogy gyűjteményét felajánlotta hazájának anyagi ellenszolgáltatás nélkül, hanem azzal is, mint ezt a császárhoz írt folyamodványában kikötötte, hogy jogában legyen anyagi erejéhez mérten tovább gyarapítani a gyűjteményt és annak katalógusát saját költségén kiadni.

Elhatározásának komolyságát bizonyítja, hogy 1806-ban például a prágai aukción hét aranyérmét vásároltatott meg 293 forint 42 krajcár értékben. A katalógusra tett ígéretét is beváltotta, 1807-ben Schoenwisner István tollából megjelenhetett a „Catalogus numorum Hungariae ac Transilvaniae Instituti Nationalis Széchényiani”.

A közgyűjtemény első szerzeményi naplójából (Protocolum Patriophilorum quorum Studio Munificencia et generositate Museum Nationale Hungaricum, 1803–1814) kiolvashatjuk, hogy az első ajándékozó Széchényi után 1803. március 1-én Fasser Ferenc pesti orvos volt, aki hét magyar éremmel gyarapította a nemzeti gyűjteményt. Őt követte március 25-én Kiss József foltozó szabó, aki III. Béla C. 167 érmét ajánlotta fel. Már Széchényi gyűjteményében is találunk olyan érméket, amelyek csak közvetve tarthatnak számat a Hungaricára, de a nagy változás az 1807. évi országgyűlésre készített előterjesztés után következett be. Egy oldalról felgyorsul a gyarapodás, más oldalról kitágul a gyűjtőkör, és ugrásszerűen gyarapodik a római anyag. Jól szemlélteti a folyamatot Miller Jakabnak, a múzeum első igazgatójának összesítése a Protocolumban, ahol 1812-ben az addigi 3836 éremgyarapodásból 2409 antik volt. Az első 15 év eredménye – mint ez Miller különböző feljegyzéseiből összeállítható – 5400 érme 173 ajándékozótól. Ezek sorában helyet foglalnak főnemesek, nemesek, tisztviselők és polgárok, egyszerű mesteremberek.

A gyűjteménygyarapodás formáiból Széchenyi alkalmazta a cserét is, de a közgyűjteményben ez még nem honosodott meg feldolgozás hiányában. Az 1807. évi országgyűlésen hozott nemesi megajánlás módot adott a szerény méretű vásárlásra, amellyel először 1811-ben élt a múzeum. Nagy jelentőségű esemény volt, hogy József nádor közbenjárására 1812-ben engedélyezte a bécsi udvar az éremleletek duplumainak megváltását. A sziszarováci barbár éremleletet így szerezte meg a múzeum elsőként, 12 forint 30 krajcárért.

1814-ben vált önálló osztállyá az Érem- és Régiségtár, a mai Nemzeti Múzeum közvetlen szervezeti őse. Mérőföldkő az Éremtár történetében is az 1832–36. évi országgyűlés, amikor Beöthy Ödön bihari képviselő javaslatára az országgyűlés megszavazza a félmillió forintot a múzeum épületére és 125 000 forintot a Jankovich-gyűjtemény megvásárlására, amelyben olyan jelentős unikum is volt, mint a 100 dukátos Apafi-arany. A reformkori törekvések juttatták az Éremtárba Weszerle és Kiss Ferenc éremgyűjteményét, s Erdy Jánossal a numizmatikai kutatás is a múzeum köré összpontosul. Rómer F., Hampel J., Réthy L., Gohl Ö. kimagasló munkássága eredményeként az alapítás centenáriuma jelentős komplex gyűjteménnyé fejlődött, létrejött a Numizmatikai Társulat és önálló folyóirata, a Numizmatikai Közlöny. E fontos társadalmi és tudományos esemény előestéjén adományozta 20 000 darabból álló, kimagasló értékű gyűjteményét Delhaes István, akit az Éremtár második megalapítójának nevezhetünk.

Kis és nagy ajándékozók, tudatos szerzeményezés alakította ki az Éremtár gyűjteményeit, amelyek a korpuszok, pénztörténeti, művészettörténeti kutatások terén alapgyűjteményként szolgáltak.

Határkő az Éremtár gyűjteményében is az 1945 után kialakított kultúrpolitika. A szocialista állam lett a legfőbb mecénás, amely törvényekkel és a gyarapítás feltételeinek biztosításával soha nem tapasztalt fejlődést indított el mind a szerzeményezés, mind a kutatás terén. Az Éremtár történetének ez utolsó korszaka a szerzeményezés terén mennyiségben és minőségben messze meghaladta a korábbiakat. Kimagasló gyűjtemények mellett (Procopius, Niklovits) kiemelkedő darabok teszik teljessé a sokrétű gyűjteményt, amelyet tovább táplálnak a földből előkerült éremleletek, s annak teljességét megőrző gyakorlata. Elég, ha a dunajvárosi barbár, a szőnyi római kori vagy a hódmezővásárhelyi szikáncsi aranyleletekre hivatkozunk, nem feledve a magyar pénzverés történetének kimunkálásához alapot adó nagyharsányi leletegyüttest.

A parányi gyűjtemény a 175. évfordulóra egyediekben túllépte a 250 ezret, s összeggyűjteménye meghaladja a 300 ezret. A 175 éves évforduló alkalmából Széchenyi Ferenc szándéka valósult meg azáltal, hogy az Éremtár újabb éremkinccsel, az 50 dukátos Apafi-arannyal gyarapodott, és a szakemberek, érembarátok kézbevehetik az 1977-ben megjelent, „A Magyar Numizmatika Bibliográfiája” c. kötetet, mely számot ad arról, hogy mi történt a kutatás területén az 1801-ben megjelent „Notitia Hungaricae rei numariae ab origine ad praesens tempus” óta.

Korek József

DAS MÜNZKABINETT DES 175 JÄHRIGEN NATIONALMUSEUMS

Am 26. November 1977 war es 175 Jahre, dass Kaiser Franz II. den Entschluss des Grafen Franz Széchenyi, seine Sammlung von Büchern und musealen Gegenständen dem Vaterland anzubieten, durch seine Unterschrift bestätigte. Bei der Gründung der ersten ungarischen öffentlichen Sammlung bestand diese Sammlung fast ausschliesslich aus numismatischen Material, aus 2675 Hungarica im Werte von 40 000 Gulden. Die zielbewusste Sammeltätigkeit Franz Széchenyi's richtete sich auf den Erwerb der Münzensammlung Jakob Peer's, sodann Franz Neumann's, auch vergab er regelmässig Kaufaufträge gelegentlich Auktionen, um seine Sammlung zu vervollständigen. Den Wert erhöhte die 1807 erfolgte Ausgabe des „Catalogus numorum Hungariae ac Transsilvaniae Instituti Nationalis Széchenyiani“. Die erste Gabe bekam das Museum vom Pester Arzt Franz Fasser. Nach einem Antrag zur Nationalversammlung im Jahre 1807 wurde der Zufluss rascher, der Sammelkreis erweiterte sich, in erster Linie mit antikem Material. 1812 bewilligte der Wiener Hof die Einlösung der Fundduplume. Die Nationalversammlung von 1832–36 stimmte für den Ankauf der Sammlung Jankovich und Beschluss dieser Körperschaft kamen auch die Münzensammlungen Weszerle's und Franz Kiss' in das Museum. Durch die hervorragenden Arbeiten von Erdy, Rómer, Hampel, Réthy und Gohl gruppierte sich die Forschungsarbeit um das Münzkabinett. Zur Hundertjahrfeier entstand auch die Numismatische Gesellschaft sowie die Numizmatikai Közlöny. Kleine und grosse Spenden, zielbewusster Erwerb erweiterten die Sammlungen des Münzkabinettes, welche als Grundlage der geldgeschichtlichen, kunsthistorischen Forschungen, sowie Korpusse dienten.

Aus der winzigen Sammlung wurde zur 175. Jahresfeier eine auch in europäischen Masstab hervorragende Sammlung, welche heute mehr als 300 000 Stück zählt.

Der Absicht Franz Széchényi's entspricht, dass zum Jahrestag die Sammlung mit einem neuen Schatzstück, den 50-Dukaten Goldstück des Apafi vermehrt wurde und die Fachleute, sowie Münzfreunde den Band: „A Magyar Numizmatika Bibliográfiája“ zur Hand nehmen können, welcher davon Rechenschaft gibt, was seit der in 1801 erschienenen „Notitia Hungariae rei numariae ab origine ad praesens tempus“ geschehen ist.

Zu den gefütterten (plattierten) Goldmünzen der böhmischen Kelten

Einer Gruppe keltischer Goldmünzen aus den böhmischen Ländern wurde bisher wenig Aufmerksamkeit gewidmet: den gefütterten Münzen oder Subaerati. Karl Pink streifte sie mit nur anderthalb Zeilen zusammen für West und Ost¹ während R. Paulsen in seiner umfangreichen Materialsammlung zwar mehrfach gefütterte Exemplare erwähnt, sie jedoch unter den sonstigen Stücken anführt, ohne auf die speziellen Probleme der Subaerati näher einzugehen.² Eine erste zusammenfassende Uebersicht mit 19 Exemplaren konnte ich im J. 1965 veröffentlichen.³ G. Dembski notierte in seiner mit guten Fundkarten versehenen Zusammenstellung der keltischen Fundmünzen Oesterreichs alle subaeraten Stücke.⁴ In den bei uns in letzter Zeit erschienenen ausführlicheren Studien wurden sie nicht berücksichtigt.⁵

„Subaeratus heisst eine Münze, die aus einem Innenkern von Kupfer und einem Ueberzug (Plattierung) von Ar oder Au besteht und so vortäuscht, ganz aus Edelmetall zu bestehen.“⁶ Bei normalem Durchmesser sind die plattierten Münzen daran zu erkennen, dass ihr Gewicht unter dem Normalgewicht liegt; oft ist auch der Ueberzug beschädigt, sodass der Kupfer- oder Bronzekern erscheint. Ueber die Herstellungsweise der normalen Gold- und Silberschrötlinge für keltische Münzen sind wir gut unterrichtet,⁷ jedoch über die Erzeugung von Kupfer- oder Bronzekernen für Subaerati liegen für die böhmischen Länder bis jetzt keine sicheren Anhaltspunkte vor. Die Aufbringung der Edelmetall-Schichte auf den Kupfer- oder Bronzekern erfolgte vermutlich mit einem Lot verschiedener Zusammensetzung.⁸ Sowohl die Schrötlingsherstellung mittels Tontafeln (mit Vertiefungen) wie auch das Plattieren subaerater Münzen haben die keltischen Werkstätten wohl von Werkstätten in westlichen Gebieten, auf der Appenninenhalbinsel oder in den südöstlichen Donauländern übernommen.

Im Folgenden gebe ich in Form einer Tabelle (siehe Beilage) eine Uebersicht der mir bisher bekannten 26 gefütterten Münzen der böhmischen Kelten. Da bisher weder die zeitliche Einreihung der plattierten Münzen in Böhmen behandelt wurde, noch die Frage nach deren Münzstätten oder nach dem offiziellen oder privaten Charakter dieser Prägungen gestellt, geschweige denn beantwortet wurde, sage ich dazu, was wir heute wissen.

¹Einführung in die keltische Münzkunde, Wien 1960, (2. Aufl.) S. 8: „Auch inkuse oder gefütterte Exemplare kommen im Osten kaum vor, jedoch nach BT 48 f. in Gallien nicht selten.“ Der zu kurze Hinweis blieb leider auch in der 3. Auflage (von R. Göbl, Wien 1974) ohne Aenderung, obzwar er der Lage zB. für Böhmen keineswegs gerecht wird.

²Die Münzprägungen der Boier, 1933, S. 19 – 20, 59 u. a. m. In der hier beigefügten Tabelle führe ich die Nummern 22 bis 1400 der von Paulsen verzeichneten subaeraten Exemplare jeweils an.

³Castelin, Die Goldprägung der Kelten in den Böhmisches Ländern, Graz 1965, S. 90.

⁴Numismatische Zeitschrift 87/88, Wien 1972, S. 37 – 73.

⁵Zd. Nemeskalová-Jiroudková, Zlato a keltická společnost v českých zemích, ČSČH XXIII, c. 1, 1975, S. 93 – 106; dies., Keltské zlaté mince z českých zemí ve střední Itálii, Památky archeologické LXVI, 1975, S. 383 – 416.

⁶Fr. v. Schrötter, Wörterbuch der Münzkunde, 2. unver. Auflage Berlin 1970, S. 669 (K. Regling). Goldprägung 1965, S. 88. Französisch heissen gefütterte Münzen „monnaies fourrées“, zum Unterschied von weissgekochten Münzen (monnaies soucées).

⁷Goldprägung 1965, S. 71 – 84. Dazu jetzt ähnlich L. Jansová, Zur Münzprägung auf dem Oppidum Závist, Pam arch. LXV, 1974, S. 4 – 11.

⁸K. Regling verwies (Wörterbuch der Münzkunde, S. 669) auf Berliner Münzblätter 1904, S. 443 und 1909, S. 303. Dazu siehe zB. U. Zwicker – D. Hedrich – E. Kalsch – B. Stahl: Untersuchungen über Plattierungen antiker Münzen mit Hilfe der Metallographie, der Spektral- und Mikrorentgenfluoreszenz-Analyse. Institut f. Werkstoffwissenschaften II, Universität Erlangen Nürnberg, und Forschungsinstitut für Edelmetalle. Schwäbisch-Gmünd, S. 371 – 381. Ein besonderes Kapitel sind antike Münzen mit Eisenkern, vielfach aus der römischen Kaiserzeit; s. zB. M. Thirion, Bronzes romains à âme de fer trouvés en Belgique, Bull. du Cercle d'Etudes numismatiques 12, 1975, S. 41 – 44 und 64 – 65.

Die Goldprägungen der böhmischen Kelten gliedern sich bekanntlich in fünf zeitlich aufeinander folgende Prägeabschnitte „A“, „B“, „C“, „D“ und „E“, die in dieser Reihenfolge in den böhmischen Ländern verliefen; im vierten Prägeabschnitt „D“ finden wir die böhmischen Goldmünzen-Typen auch in der südwestlichen Slowakei.⁹ Wir können somit auch unsere gefütterten keltischen Goldmünzen nach diesen fünf zeitlichen Prägeabschnitten gliedern, wodurch wir die in beiliegender *Tabelle* wiedergegebene Abfolge erhalten. Zum ersten Male kommt hier die zeitliche Parallelität der gefütterten Statere neben den gefütterten Teilstücken vom Athena-Alkis – Typus (AA-Typus) zum Ausdruck.

Unsere böhmischen Kelten wurden mit der Herstellung gefütterter Münzen sehr frühzeitig bekannt, nämlich wie ersichtlich schon im ältesten Prägeabschnitt „A“. Dieser fällt nach unserem heutigen Wissen mit Sicherheit in das 2. Jahrhundert v. d. Z., also in die archäologische Phase LT C.¹⁰ Hierher gehören der gefütterte Stater der Serie S – I aus Brtnice (Mähren), sowie ein Drittelstater AA – I oder AA – II von Gorzów (Polen) und drei Achtelstatere der Serien AA – I (oder AA – II), die interessanterweise alle drei aus Fundplätzen in Niederösterreich stammen. Vermutlich liesse sich hier noch ein weiterer Drittelstater von Gorzów anführen,¹¹ dessen ungewöhnlich niedriges Gewicht (1,8 g) auf einen Kern aus unedlem Metall schliessen lässt. Aus dem ältesten böhmischen Prägeabschnitt unserer Kelten „A“ kennen wir also fünf (eventuell sechs) gefütterte Goldstücke.

Aus dem folgenden böhmischen Prägeabschnitt „B“ sind uns sieben gefütterte Goldstücke bekannt. Es sind dies drei Statere der Serien S – 9 und S – 11, alle Fundstücke aus Stradonice¹² darunter Nr 356, ein goldener Staterüberzug), weiters drei Drittelstatere der Serien AA – V bis AA – VI, die gleichfalls aus Stradonice herrühren, und schliesslich ein 1/24-Stater vermutlich der Serie AA – III. Letzterer ist wegen seiner Kleinheit eine Seltenheit unter den Subaerati aus Böhmen. Zeitlich fallen alle diese Serien, wie kürzlich nochmals festgestellt wurde, in die 1. Hälfte des letzten Jahrhunderts v. d. Z.,¹³ vielleicht in dessen erstes Drittel.

Die meisten gefütterten Goldprägungen unserer Kelten sind dem dritten böhmischen Prägeabschnitt „C“ zuzurechnen. In dieser Phase steigt der Einfluss westlicher und südwestlicher keltischer Gebiete auf die böhmischen Länder.¹⁴ Ganz wie damals in Gallien und dem westlichen Mitteleuropa die Prägung von Teilstücken des Staters, nämlich von Viertelstatern zunahm, wurden auch bei uns im Abschnitt „C“ verstärkt Drittel- und Achtelstatere geschlagen. Dabei nimmt in diesem Zeitabschnitt auch bei uns – so wie im Westen – der Goldgehalt der Münzen bereits sichtlich (und absichtlich) ab;¹⁵ die Zahl der gefütterten Münzen nimmt zu, wie unsere Tabelle zeigt.

Erfasst sind in diesem Zeitabschnitt „C“ drei späte Statere nicht näher bekannter Serien,¹⁶ drei Drittelstatere der Serien AA – VI (davon zwei aus Stradonice) und fünf Achtelstatere der Serien AA – VI

⁹ Siehe zahlreiche Artikel in den Numismatische listy 1956–1965 sowie die Zusammenfassung in Goldprägung 1965, insbesondere die Tabellen I (Entwicklung der Statere, Serie 1–19), Tabelle II (Entwicklung der AA-Teilstücke, Serie I – IX) und Tabelle VI (Chronologie der Statere und AA-Teilstücke) auf S. 17, 25 und 35.

¹⁰ H. – J. Kellner hat die böhmischen AA – I bis AA – II Teilstücke anhand der archäologischen Datierung der vindelikischen 1/24-Statere mit Januskopf und Pferdchen, also die böhmischen Teilstücke aus dem Prägeabschnitt „A“ in die archäologische Phase LT C – I gelegt, somit ins. 2. Jahrhundert v. d. Z. Dazu siehe auch Jörg Biel, Ein mittellatènezeitliches Brandgräberfeld in Giengen an der Brenz, Kreis Heidenheim. Archäol. Korrespondenzbl., H. 3, 1974, S. 225 – 227. In der Schweiz wurden die ältesten Belege für Feuervergoldung schon in die Mittellatènezeit gelegt, siehe R. Wyss, Technik, Wirtschaft, Handel und Kriegswesen der Eisenzeit, in Urg- u. frühgeschichtliche Archäologie der Schweiz, IV, 1974, S. 117.

¹¹ Ed. Fiala, Collection Ernst Prinz zu Windisch-Graetz, Anhang zu dem Band (V) Griechen: Die Prägungen der Barbaren, S. 199, Nr 2796 (in unserer Tabelle angeführt mit Nr 2796). Paulsen 1933, S. 12, Nr 60.

¹² Das Dorf Stradonice liegt am Fusse der grossen Wallburg, die „Hradiště“ heisst; über das Dorf Stradonice kamen die meisten Funde vom Hradiště den Forschern und Sammlern in die Hände. Auf der gegenüberliegenden Seite des Hradiště liegt der Ort Nižbor; auch von dort kamen Münzfunde von Hradiště an die Sammler. Der Einfachheit halber verwende ich hier die Bezeichnung „Stradonice“.

¹³ Dazu s. K. Castelin, Die Prägezeit der süddeutschen Regenbogenschüsselchen, JNG XXIII, 1973, S. 75; H. – J. Kellner und K. Castelin, Ein Fund keltischer Muschelstatere aus Westböhmen, JNG XXIII, 1973, S. 112; K. Castelin, Bemerkungen zum Schatzfund von Bački Obrovac 1956, Symposium 30. I. – I. II. 1975, Narodni muzej, Beograd, S. 24. In der 3. Auflage von Pinks Einführung, Wien 1974, S. 24, blieb noch die unrichtige, weil zu frühe Datierung.

¹⁴ Näheres siehe Goldprägung 1965, S. 189.

¹⁵ Dazu siehe Goldprägung 1965, S. 32. und 38.

¹⁶ Sie stammen aus dem Fund von Deutsch-Jahrendorf 1855, der nur Münzen der böhmischen Prägeabschnitte „C“ und „D“ enthielt, siehe Goldprägung 1965, S. 63. Hier habe ich die Statere in den vermutlich wahrscheinlicheren Prägeabschnitt „C“ eingereiht.

Gefütterte keltische Goldmünzen böhmischer Typen

Präge- ab- schnitt	Statere			1/3 - Statere				1/8 - Statere				1/24 - Statere				Stück- zahl
	Nr	Serie	g	Fund- ort	Nr	Serie	g	Fund- ort	Nr	Serie	g	Fund- ort	Nr	Serie	g	
A	22	S - 1	8,037	Brtnice												5
					2796	AA-I/II.	1,8	Gorzów	113	AA-I.	0,53					
									122	AA-II.	0,702					
									1223	AA-II.	0,53					
													1248	AA-III?	0,33	
B	354	S - 9	3,518	Stradonice	107	AA-V.	1,155	Stradonice								7
	355	S - 9?	3,324	Stradonice	482	AA-V./VI.	1,317	Stradonice								
	356	S - 11	2,44	Stradonice	483	AA-V.	0,967	Stradonice								
					484	AA-VI.	0,827	Stradonice	556	AA-VI.	0,536	Stradonice				
					485	AA-V./VI.	0,763	Stradonice	558	AA-?	0,378	Stradonice				
C									1400	AA-?	0,985	Stradonice				11
		S - ?	3,47	D.-Jahrend												
		S - ?	3,08	D.-Jahrend												
		S - ?	2,995	D.-Jahrend	488	AA-VI.?	0,720	Staré Hrad.								
									1375	AA-VI.?		Staré Hrad.				
DE																3

oder AA – VII, davon ebenfalls drei Stücke aus Stradonice.¹⁷ Von einem weiteren bekannten Fundort in Mähren, dem grossen Oppidum Stare Hradisko (bei Prostějov) rühren ein Drittelstater und ein Achtelstater her, beide vermutlich aus der Serie AA – VI; aus den dortigen Ausgrabungen in den Jahren 1964–1966 stammt eine Goldplattierung eines Achtels.¹⁸

Auffallend ist hier die Ausweitung der Fundstücke von Böhmen (Stradonice) nach Mähren (Staré Hradisko), auf die ich bei Anführung der Münzstätten unserer Subaerati noch zurückkomme. Zeitlich schliessen sich die Prägungen aus dem böhmischen Abschnitt „C“ an jene aus „B“ an; sie sind ungefähr mit dem zweiten Viertel bis zweiten Drittel des 1. Jahrhunderts v. d. Z. gleichzusetzen.¹⁹

Eine böhmische Prägespezialität sind Kleinmünzen vom Pferdchen-Typus mit Silberkern und Goldplattierung. Sie erscheinen bei uns in der letzten Phase der Keltenprägung in den böhmischen Ländern, im Abschnitt „D“ bzw. „E“, der in die zweite Hälfte des 1. Jahrhunderts v. d. Z. fällt.²⁰ Wir kennen einen plattierten Achtelstater (Nr 559) mit Silberkern, einen zweiten mit Bronze-Kern (Nr 557) sowie eine Stradonicer Kleinsilbermünze vom Pferdchen-Typus mit Goldplattierung (Nr 597),²¹ die erste und die dritte Münze stammen von Stradonice.

Wenn wir unsere Zusammenstellung noch einmal überblicken, dann sehen wir, dass von den bisher erfassten 26 goldenen Subaerati die Hälfte (13 Stück) aus Funden in Stradonice stammt.²² Drei weitere Exemplare kamen am Staré Hradisko in Mähren zum Vorschein. Beide Lokalitäten zählen zu den wichtigsten keltischen Oppida in den böhmischen Ländern, waren Mittelpunkte der gewerblichen Produktion, Mittelpunkte des Handels mit deren Erzeugnissen und Mittelpunkte der durch den Handelserlös ermöglichten zeitweiligen, nachahmenden Münzprägung verschiedener Typen. Mit grösster Wahrscheinlichkeit sind beide Oppida auch als Münzstätten der dort gefundenen plattierten Münzen anzusehen.²³

Waren unsere gefütterten keltischen Goldstücke also reguläre Erzeugnisse oder irreguläre Prägungen? In diesem Zusammenhange kann auf die ungewöhnlich grosse Zahl gefütterter Gold- und Silbermünzen aus vielen anderen keltischen Gebieten hingewiesen werden; hier seien nur die „monnaies à la croix“ aus Südgalien,²⁴ im Norden die Treveri,²⁵ im Süden Vierdrachmenstücke aus Noricum²⁶ als einige Beispiele von vielen genannt. Sollten das alle und überall sogenannte „irreguläre“ Prägungen gewesen sein? Da bekanntlich viele Subaerati – im Celticum wie in Rom – mit normalen Stempeln geprägt wurden, kann diese Frage bisher nicht eindeutig beantwortet werden, gleichgiltig ob hinsichtlich republikanischer Denare,

¹⁷ Wahrscheinlich gehört hierher nach dem ungewöhnlich niedrigen Gewicht (1,68 g statt etwa 2,4 – 2,3 g) wohl auch der Drittelstater bei M. Desseffy, *Barbár pénzei*, Budapest 1910–1913, Nr 975; Zd. Nemeškalová-Jiroudková, *Keltské zlaté mince* 1975, S. 396, Nr. 35.

¹⁸ Bei dem ersten hier angeführten Achtelstater vom Staré Hradisko erhielt sich nur die Goldplattierung, siehe J. Meduna, *Das keltische Oppidum Staré Hradisko in Mähren*, Germania 48, 1970, S. 54 und Taf. 16, Nr 5 (entsprechend dem Typus Goldprägung 1965, Taf. 4, Nr 51–52).

¹⁹ Siehe oben Anm. 13. Damit kommen sie in die archäologische Stufe LT D–I zu liegen.

²⁰ Noch J. Filip wollte (Keltové ve střední Evropě, Praha 1956, S. 64 und 332) die keltische Münzprägung in Böhmen um die Mitte des 1. Jahrhunderts v. d. Z. auslaufen lassen. Die neue Datierung „bis ins letzte Viertel des 1. Jahrhunderts v. d. Z.“ bei K. Castelin, *Znovu o konci keltské mincovny na Hradišti u Stradonic*, Num. listy XXVI, 1971, S. 65–70. Statere dürften um diese Zeit nichtmehr geprägt worden sein, sondern goldene Teilstücke und Silber.

²¹ Dazu Goldprägung 1965, S. 90 – 91. Einen vielleicht in Thüringen gefundenen gefütterten Silberquinar vom „Prager Typus“ führt H.–J. Kellner JNG 15, 1965, S. 199, Nr 28, an. Die Münzen des „Prager Typus“ stammen aus dem 2. Drittel des 1. Jahrhunderts v. d. Z. (LT D–I).

²² Vielleicht sogar 16 Stück, wenn wir die drei gefütterten Statere aus dem Deutsch-Jahrendorfer Schatzfund als aus Böhmen stammend ansehen.

²³ Weitere so gut wie nachgewiesene keltische Münzstätten waren auf den Oppida bei Závist und bei Hrazany, siehe Goldprägung 1965, S. 92–106. Bei der grossen Zahl von Varianten, besonders bei den Drittel- und Achtelstatere, dürften vor allem diese Teilstücke des Staters in mehreren kleinen Werkstätten nachgeprägt worden sein.

²⁴ Siehe zB. J.–B. Colbert de Beaulieu, *Numismatique de l'Aquitaine: la frappe des „monnaies à la croix“*, OGAM VI, 1954, S. 126–130; D. F. Allen, „Monnaies-à-la-croix“, Num. Chronicle, 7. Serie, vol. IX, 1969, S. 43: „... and, especially towards the end, about half the coins are plated.“

²⁵ K. Castelin, *Zu den Treverer-Statere, „à l'oeil“ vom Tetelberg*, Schweizer Münzblätter 24, 1974, H. 95, S. 73–77 (Tabelle auf S. 76: Statere mit der Aufschrift POTTINA und ARDA).

²⁶ Zum Münzfund von Güttenbach 1927 (Burgenland, Oesterreich) siehe A. Barb, *Ein keltischer Münzfund aus dem Burgenland*, Num. Zeitschrift N. F. 21 (61), Wien 1928, S. 23.

kaiserzeitlicher Münzen oder unserer keltischen Münzen. Diese Frage ist vorläufig ungelöst und bleibt weiter ein dankbarer Gegenstand von Diskussionen.²⁷

Sollten nicht doch jene Recht behalten, die wie E. Nau in manchen Fällen (bei ostgallischen Quinaren vom KALETEDOY-Typus) die Münzstätte als Privatunternehmen bezeichneten,²⁸ wie dies schon seit Jahrzehnten A. Blanchet, J. Dechelette, J.-B. Colbert de Beaulieu, A. Alföldi, A. Mócsy und so manche andere taten?²⁹ So scheint mir für manche keltische Münzstätten die Erklärung richtig, dass sie von geübten Handwerkern und geschäftstüchtigen Händlern geführt wurden,³⁰ „le procédé utilisé étant du à la volonté d'économiser la matière première de l'atelier.“³¹

Aus unseren Bemerkungen geht für die keltischen Goldprägungen in den böhmischen Ländern hervor:

Die böhmischen Kelten praktizierten die Herstellung von gefütterten Goldstücken durch fast anderthalb Jahrhunderte, d. h. etwa von der Mitte des 2. Jahrhunderts bis zum Ausgang des 1. Jahrhunderts v. d. Z.

Gefüttert wurden alle vier Münzeinheiten des spezifischen Münzsystems der böhmischen Kelten hergestellt: Statere, 1/3-Statere, 1/8-Statere und 1/24-Statere.

Die Herstellung erfolgte in „regulären“ Münzstätten wie in dem Hradišće bei Stradonice und Staré Hradisko, die normale, vollgewichtige Münzen prägten. Irgend ein „staatliches Münzrecht“ für die Herstellung subaerater Münzen ist nicht nachweisbar.

Karel Castelin

²⁷ Zu gefütterten republikanischen Denaren siehe E. A. Sydenham, *The Coinage of the Roman Republic*, 1952, S. xliii–xliv; M. Crawford, *Roman Republican Coinage*, 1974, S. 560–566, zu kaiserzeitlichen Münzen siehe zB. J.-L. Desnier, *Nouveau bronze à âme de fer*, Bull. CEN 13, 1976, No 2, S. 31.

²⁸ Der Münzen- und Medaillensammler. Berichte aus allen Gebieten der Geld-, Münzen- und Medaillenkunde, 12, Dez. 1972, Nr 72, S. 1563.

²⁹ Näheres siehe bei J.-B. Colbert de Beaulieu, *Traité de Numismatique Celtique I*, Paris 1973, S. 169–172; danach K. Castelin, Die süddeutschen Kreuzmünzen und die Helvetier, SNR 54, 1975, S. 81–82. Die Ansicht von einem allgemeinen „staatlichen“ Münzrecht in den verschiedenen Teilen der keltischen Welt und zu verschiedenen Zeiten, wie sie R. Göbl vortrug (K. Pink, Einführung, 3. Aufl. 1974, S. 61), scheint jedenfalls grundsätzlich falsch zu sein, da sie im Widerspruch zu den Urteilen der oben im Text zitierten Kenner des keltischen Münzwesens steht.

³⁰ JHG 18, 1968, S. 125.

³¹ J.-L. Desnier, a. a. O. S. 31.

Elfelejtett római éremleletek (I. rész)

Három olyan történetileg fontos adatcsoport van, amelyek leletei ugyan a múltban vagy a régmúltban kerültek elő, ill. régi megfigyeléseken alapszanak, de az egykori római tartomány, Pannonia és a Kárpát-medence történetéhez, régészetéhez, valamint népmozgalmaihoz elsőrangú információs anyagot nyújtanak. Ide tartoznak az epigráfiai emlékek: ezek gyűjtése Magyarországon már a humanizmus elterjedésével megindult, és a XVI. századtól kezdve a kéziratok feliratgyűjtemények nem is kis számban maradtak ránk. A második, sokrétű, összetett csoportot a telepjelenségekről, a sírokról írt – összefoglalva leginkább a topográfikus jelzővel minősíthető – feljegyzések képviselik. Ezekbe már az Árpád kori okleveleink éppúgy beletartoznak, mint a későbbi útleírások, kéziratok térképek vagy a különféle XIX. századi feljegyzések. A most következő néhány tanulmányban a harmadik csoportról, a római éremleletekről írunk részletesebben. Ennek oka a következő. A numizmatika, legalábbis mint leíró jellegű tudomány, a leletanyag sajátosságainak megfelelően az epigráfiai emlékekkel együtt a legrégebb kialakult, művelt része az ókori kutatásnak. Ezért a régi publikációk máig is eredményesen felhasználhatók. Ezek használhatósága természetesen attól függ, hogy az érmek, ill. az éremkincsek leírása mennyire gondosan történt, milyen pontossággal tudjuk ezeket az érmekeket újrahatározni. Más munkák során több olyan éremleletre figyeltünk fel, amelyek nem jelentéktelenek sem Pannonia, sem az ókor története, sem a numizmatika szempontjából, de a belőlük levonható következtetések nem épültek be a tudományágakba. Ennek az az oka, hogy míg az első csoportba tartozó feliratokat a később kiadott korpuszok – elsősorban a Corpus Inscriptionum Latinarum – átvették, újra leírták, addig ilyen összefoglaló gyűjtemény a régi érmekekről nem készült és ezért elfelejtődtek. Ezeknek az éremkincseknek az újólagos közlését indokoltak és szükségesnek tartjuk.

A munka jellegéből következik, hogy a tanulmány tárgyát képező érmek ma már nincsenek meg, vagy azonosíthatatlanok. Az áthatározás alapja egyes-egyedül az első közlés vagy közlések. Az éremtípus sajátosságaitól függ az újrahatározás pontossága és eredményessége. Elsősorban tehát azokat az éremleleteket vesszük sorra, amelyek leírása jó szakemberek által, szabatosan történt.

1. A zirkovci aureus-lelet

A Ptuj közelében fekvő zirkovci faluban 1850-ben nagyobb mennyiségű, I. századi aureus kincslelet került elő, amelyre már Th. Mommsen felfigyelt a Nero-kori pénzreformmal kapcsolatban.¹ ebben a leletben is a Nero-kori érmek többségét 64 után verték.

Részletesebben még K. Regling foglalkozott a kincssel a korai császárkori aureus-leleteket összefoglaló munkájában.² Azonban az eddig megjelent közlésekben sem a darabszám, sem a lelet záródásának meghatározása nem pontos. Az áthatározásnál kitűnt, hogy a leletnek több darabját írták le, mint amennyi az irodalomban szerepel, és nem is i.sz. 87-el záródik.

A kincsleletet 1850-ben találta J. Napost földműves lakóházának telkén, a trágyadomb alatt 1 láb mélyen, agyagedényben.³ J. Naracic szolgálófiú vallomásaiban a leletet 2–3 marékra becsülte. Közel 500-as darabszámot is emlegettek, de ezt hamarosan cáfolták.⁴ A régi összeállítások és közlések szerint a lelet

¹ Th. Mommsen, Geschichte des römischen Münzwesens (Berlin 1860) 754, 44. jegyzet.

² K. Regling, Der Schatz römischer Goldmünzen von Diabekir (Mardin), Bl. f. Münzfreunde 1931, Kny.

³ J. G. Seidl, Beiträge zu einer Chronik der archäologischen Funde österreichischen Monarchie, Archiv f. Kunde 6 (1851) 217–220.; 9 (1853) 127–130.; 13 (1854) 92.

⁴ Fr. Pichler, Repertorium der steierischen Münzkunde Bd. II. Die Münzen der römischen und byzantinischen Kaiser in der Steiermark, Graz 1867, 5. –

darabjai a grázi Joanneumba, a bécsi Münzkabinettbe kerültek. 30 darabot egy marienburgi (Malbork, Jugoszlávia) aranyműves vásárolta meg, de több nyilvántartott és leírt darab további magánosok tulajdonába került. Az előkerült érmek jó megtartásúak és kopás nélküliek voltak.

Az érmek leírásánál J. G. Seidl és Fr. Pichler⁵ munkáira támaszkodhattunk. Az újrachatózás ezek alapján történt. A többszörös közlés, valamint a különböző gyűjteményekbe és tulajdonosokhoz kerülés okozta azt, hogy a lelet leírt részének darabszáma sem volt pontosan ismert. A leírások alapján azonban a darabszám megállapítható volt – természetesen csak a leírt darabokról van szó. Azoknál az érmeknél, ahol az újrachatózás esetében lehetőség volt pontos meghatározásra, ott csak a BMC számot adjuk meg. Esetenként a meghatározásban több BMC-szám is szerepel: amikor pontosabb eredményre nem lehetett jutni az azonos felirat és típus esetében. Több érem azonban sem a BMC, sem a RIC és a Cohen alapján nem volt azonosítható. Ezek részletes leírását adjuk; ez esetben eddig ismeretlen éremtípusokkal állunk szemben.

A leírás során a verőhely rovatában adjuk a darabszámot, majd a keltezést. Ezt követi Fr. Pichler gyűjteményére való hivatkozás, ahol is a törtvonal első felében a lapszám, a második felében a sorszám szerepel. Az utána álló betűk az érmek múlt századi őrzési helyét jelentik: J = Joanneum, M = Münzkabinett, Bécsben, K = Kun aranyműves stb.

	BMC	Róma	Lugd.	keltezés	Pichler
Tiberius					
1.	30–33 39–41 46–47		1	–	6/3 M
2.	30–33 39–41 46–47		1	16–37	6/3 J
3.	30–33 39–41 46–47		6	16–37	6/3 K
4.	30–33 39–41 46–47		1	16–37	6/4 J
PI ellenjeggyel					
Claudius					
5.	1	2		41–42	9/2 M+ Napost
6.	Előlap: TI CLAVD AVG P M TR P, A császár jobbra néző babérkoszorús feje Hátlap: IMPERATOR RECEPT, A császár katonának kezét nyújt. 1 41–45 10/10 K Az előlap a BMC Claud.5.-el egyezik, a hátlap a BMC 8 ábrázolásával, de az 5 feliratával, ahol azonban csak IMPER áll.				
7.	28	1		44–45	10/12 M
8.	23	2		44–45	10/14 M
A hátlap felirata lekopott (?)					
9.	30	1		44–47	9/4 K
10.	32–34	1		46–47	10/8 M
11.	32–34	1		46–47	10/8 K
12.	112–113	1		41–45	7/1 J
13.	7	2		55	11/1–2 MJ

⁵Fr. Pichler i. m. 5.

14.	7	1	55	11/2 J
	A példány hátlapján a FILIVS teljes kiírása feltehetőleg téves leírás következménye.			
15.	9, 15	1	55–58 ?	13/14 M
	A Tr Pot. az Archiv f. Kunde 1851, 218 szerint nem olvasható.			
16.	15	1	57–58	13/14 J
17.	21	1	59–60	13/15
18.	27–28	2	60–61	13/16 JM
19.	49–51	1	63–64	13/17 J
20.	52–53	1	64–68	12/3 J
21.	56–59	3	64–68	12/4 MJ
22.	61–62	3	64–68	12/5 MK
23.	64–66	2	64–68	12/7 MJ

Az Archiv f. Kunde 6 (1851) 218 szerint az M példányának hátlapfelirata:
PACE TERRA MARIQVE PORTA IANVM CLVSIT

24.	67–73	12	64–68	12/8 JK
25.	77–78	2	64–68	13/10 Napost
26.	81–82	3	64–68	13/18 MJK
27.	87–89	9	64–68	14/28 MK
28.	94–95	2	64–68	14/25 J
29.	101–103	2	64–68	14/30 MJ

Vespasianus

30.	23	1	69–70	18/11 J
	A típus lehet tarracoi vagy lugdunumi veret is.			
31.	377	1	70	18/14 M
32.	382	2	71	19/16 MJ
33.	385–387	4	71	19/17 J 21/39 M Napost
34.	398	2	71	22/44 M Napost
35.	72	2	72–73	22/43 MJ
36.	107	1	73	22/42 J
	De a hátlapon CENS áll.			
37.	110	1	73	23/6 J
38.	114	1	73	23/8 J
39.	123–127	2	73	31/57 MJ
	De tarracoi veret is lehet.			
40.	410	1	73	23/7 J
41.	Előlap: T CAES IMP VESP PON TR POT CENS, Titus jobbra néző babérszörűs feje. Hátlap: PONTIF TRI POT, a császár jobbra ül, jobbájában lándzsa, baljában ág. Az előlap az érmet 73-ra keltezi: BMC p. 18*; a hátlap ugyancsak 73-ból ismert: BMC 114–115.			
		1	73	24/9
42.	190	1	74	19/18 Magántul.
	Az éremről a Titus lekopott.			
43.	154	1	74	28/28 J

44.	171	1	75	23/2 J
45.	280	1	75/79	20/29–30 J
46.	176	2	76	19/19 MJ
47.	178	1	76	19/20 J
48.	205	2	77–78	19/21–22 J
49.	237	3	77–78	26/3 MJ+ Magántul.
50.	249	1	79	21/41 J
51.	260–261	1	79	28/32 J
52.	267	2	79	28/30 J 28/29 Napost

53. Előlap: CAES AVG F DOMITIANVS COS VI, balra néző portré.
Hátlap: PRINCEPS IVVENTV, balra forduló álló női alak, jobbában virág,
baljával ruháját rendezi.

1 79 28/27 J

Titus

54.	27	1	79	24/11 J
55.	64	2	80	24/13 MJ
56.	71	1	80	24/12 J
57.	91	1	80	29/34 J

Domitianus

58.	33	1	82	30/50 J
59.	Előlap: IMP CAES DOMITIANVS AVG GERMANIC, a császár balra néző portréja. Hátlap: TR POT IMP II COS VIII DES VIII P P, Minerva portré balra, jobbról.			
		1	82–83	30/49 J
60.	46	1	84	28/25 J
61.	48	1	84	28/24 J
	De aranyban.			
62.	60	1	81–84	31/1 J
	A hátlapon azonban DOMITIANI			
63.	Előlap: IMP CAES DOMIT AVG GERM P M, a császár babérkoszorús portréja. Hátlap: P M TR POT III IMP V COS X P P, sisakos Minerva fej. Hybrid veret, vö. BMC 83, 85.			
		1	84	27/23 J
64.	91	1	86	26/12 J
65.	103	1	87	27/13 J
66.	p.323 +	1	87	27/15 J
	Azonban aranyban.			
67.	Előlap: DOMITIANVS AVG, a császár jobbra néző portréja. Hátlap: GERMANICUS, A császár quadrigán balra hajt.			
		1	88–94	26/11 J

	Tiberius	Claudius	Nero –63 64–	Vesp.	Titus	Domit.
Roma		10	9 39	26	5	10
Lugd.	9			10		
Összesen	9	10	48	36	5	10

Feltűnő, hogy a leletben Tiberiusnak csak lugdunumi érmei szerepelnek.

Tekintettel arra, hogy a lelet darabszáma nem ismert, azon a megállapításon túl, hogy a kincs nagy értéket képviselt (a katonai rangtól függően legalább egy évtizednyi zsoldnak felelt meg⁶), többet nem mondhatunk.

Az éremkincs záródásának meghatározása előtt röviden szólnunk kell a lelet eredeti darabszámáról, amit sajnos nem ismerünk. Az előkerüléskor újsághírben szereplő 500-as darabszám valótlannak bizonyult. Mindössze annyit tudunk, hogy a kincs mennyiségét a szolgálófiú bemass... auf 2–3 Seiteln, ami két kézzel alkotott marokkal számolva valóban elérheti a 400–500 darabot. Ha azonban a szolgálófiú – akinek egyébként érdekében állt a lelet mennyiségének nagyítása – fél marokra gondolt, akkor a kincs 150–200 darabnál semmiképpen sem lehetett több, csak kevesebb. Ebből a számból mi 118 db-ot ismerünk. Az érmeek császáronként, a szokásnak megfelelő megoszlása arra enged következtetni, hogy a lelet a nagyobb darabszám esetében sem záródhatott az első század végénél később.

A korábbi említések szerint az utolsó érmeiket i. sz. 87-ben verték. Valóban, két olyan érem van a leletben (65. és 66. sz.), amelyek biztonsággal erre az évre keltezhetők. Közülük az egyik az év második emissiójába tartozik. Ez már önmagában is utal arra, hogy az elrejtés aligha történhetett 87-ben, legfeljebb a következő évben. A darabok a leírás szerint verdefényesen kerültek elő, tehát nem, vagy keveset voltak forgalomban. Azonban a lelet egyik érmének keltezése (67. sz.) még későbbi elrejtést is lehetővé tesz. Az érem előlapján Domitianus jobbra tekintő portréja látszik DOMITIANVS AVG felirattal. A hátlapon a császár quadrigát hajt balra, felirata GERMANICVS. A régi leírások ezt az érmet nem tudták keltezni, mert a szegmentumról hiányzik a típushoz egyébként hozzátartozó consuli év feltüntetése. Aligha tartjuk valószínűnek, hogy ez – a BMC által közölt érme ismeretében – hiányzott volna. Az sem valószínű, hogy a felirat a használat következtében lekopott. Tudjuk, hogy az érme jó állapotban került elő. Éppen ezért a legkésőbb, ill. az egyik legkésőbbi érmen kopást feltételezni valószínűtlen. Inkább arra gondolunk, hogy a lapka félrecsúszása következtében a verőtöven szereplő consuli év nem került rá az aureusra. Azonban az éremtípus legalábbis hozzávetőlegesen keltezhető. A felirat már i. sz. 84-ben előfordul (BMC Domit. p. 307 +), de a hátlapábrázolás más. Domitianus éremhátlapjain a quadriga ábrázolás csak az aureusokon látható, és 88/89-ben, a császár XIII. consulságának feltüntetésével kezdődik (BMC Domit. 144, 64. tábla 9.). Előfordul még 90/91-ben (COS XV, BMC Domit. 175, 65. tábla 6.), és 92/94-ben is (COS XVI, BMC 212, 213, 66. tábla 7–6.). Ezért érmünket a quadrigás hátlap és a felirat alapján 88/89 és 94 közé kell keltezni. Így a zirkovci aureus lelet elrejtési ideje is megváltozik: a kincs ezek előtt az évek előtt nem kerülhetett a földre. Ha a lelet valóban a 90-es évek elejének érmeivel záródott, felmerül annak lehetősége, hogy összekapcsoljuk az elrejtést a Domitianus-kori 88–89-es és 92-es évek nagy dunai háborúival, amelyek során maga az uralkodó is Pannoniába jött, sőt 92-ben nyolc hónapig itt is tartózkodott.⁷ Ez esetben a tartomány belsejében elrejtett kincs a markomán-quad betörés és háború nagyságát jól mutatja. Természetesen – miután eddig ez az egyetlen éremkincs, amely kapcsolatba hozható a háborúval – ez csak olyan lehetőség, amelyet további, ez időben elrejtett éremkincsnek meg kell erősíteni.

A másik érem, amely történeti szempontból érdeklődésre tarthat számot, szintén Domitianus germán háborúival áll kapcsolatban (59. sz.). Az érmet újra idézzük: az előlapon a császár balra tekintő portréja körül IMP CAES DOMITIANVS AVG GERMANIC (us) olvasható. A hátlap: TR POT IMP II COS VIII DES VIII P P és balra tekintő Minerva-fej, jogarral. Az érmet a hátlapfelirat vitathatatlanul a 82. év második felére keltezi: a számadatok megfelelnek a 82. év titulaturája számadatainak, tehát kopás vagy téves olvasás kizárt. A hátlap az ugyancsak balra tekintő Minerva-fejrel szintén ebben az évben fordul elő (BMC 33, 60. tábla 3.). Azonban érmünkön a consul designatus-szám nem IX-el, hanem VIII-al van jelölve. Ez arra mutat, hogy az érem mégsem egészen egyezik meg a BMC-ben közölt példánnyal, és további különbségek is lehetnek, amelyeket azonban csak autopsziával lehetne megállapítani.⁸ Az érem fontosságát az előlap adja meg: a császár neve után ki van téve a Germanicus győzelmi jelző, amely Domitianus érmein az újabb

⁶ Barkóczi L. – B. Sey K., A brigetioi aranylelet, N. K. 62–63 (1963–1964) 7. –

⁷ E. Köstlin, Die Donaukriege Domitians (Tübingen 1910); K. Patsch, Der Kampf um den Donauraum unter Domitian und Traian, Akad. der Wiss. in Wien, Sitzungsber. 217/1 (Wien 1937); A. Mócsy, Pannonia, RE Suppl. IX. 550–551; Tóth E., A savariai márvány hexagon, kézirat. (megjelenik az Acta Arch. Hung.-ban.)

⁸ Dr. Odo Burböck úr kérdésemre 1977. V. 20-án kelt levelében azt válaszolta, hogy az érem a Joanneum éremgyűjteményében nem lelhető fel. Felvilágosítását ezúton is köszönöm.

kutatás szerint csak 83-ban tűnik fel.⁹ Az érem keltezésénél két lehetőség merülhet fel: valóban 82-ben verték, vagy hybrid verettel állunk szemben, amely 83-ban vagy később készült. Bármennyire is csábító az első lehetőség, a második a valószínűbb. Az érem hátlapja, ha keveset is, de különbözik az ismert 82-es idézett hátlaptól (BMC 33). Ez utalhat arra, hogy más típusról van szó. Megfontolandó, hogy az éremtől függetlenül Visy Zsolt Domitianus Duna-vidéki háborúival kapcsolatban arra a következtetésre jutott, hogy a császár 82-re eső második imperatori acclamatioját egy germán győzelem indokolja.¹⁰ Így a Germanicus győzelmi jelző felvétele már az i. sz. 82. év második felében lehetségesé válna. Azonban az a körülmény, hogy érmünkön a P (ontifex) M (aximus) kitétele hiányzik, a hybrid veret mellett szól. Tehát az érem két, össze nem illő verőtőn készült: az idézett BMC 33-as éremnél (amely érmünk hátlapjának típusa) az előlapon szerepel a PM; a BMC 45-ös érmen (amely érmünk előlapjának típusával egyezik) viszont a hátlapon olvasható a főpapi tisztség megnevezése. Érmünk esetében a PM nélküli oldalak kerültek össze. Tekintettel arra, hogy a jól keltezett 82-es hátlappal aligha verhettek évekkel később érmet, az érem verését legkésőbb i. sz. 83-ra teszem. Nem lehet kizárni azonban teljesen azt a lehetőséget sem, hogy az érem mégiscsak 82-ben készült: ez esetben fel kell tételezni egy olyan, ugyancsak elveszett aureust, amelynek hátlapján volt kiírva a főpapi tisztség. Bármilyen további megállapítás azonban csak az érem előkerülésével válna lehetségesé.

Tóth Endre

VERGESSENEN RÖMISCHEN MÜNZFUNDEN

Die Studie ist die erste Mitteilung einer aus mehreren Teilen bestehenden Artikelreihe, in welcher jene alter Münzfunde zur Neubearbeitung kamen, welche in die Forschungsarbeit bezüglich der Geschichte Pannoniens nicht einbezogen wurden. Im ersten Artikel wird ein, in der Nähe von Ptuj, in Zirkovci (Jugoslawien) zu Tage gekommener Aureusfund aus dem I. Jahrhundert bekannt gegeben, welchen zwar schon Th. Mommsen ebenfalls kannte, doch ist in den späteren Erwähnungen weder die beschriebene Stückzahl, noch der Abschluss des Fundes genau. Die Neubestimmung erfolgte aufgrund der ersten Veröffentlichungen.³⁻⁴ Es stellte sich heraus, dass wir von dem, auf 2-3 Handvoll geschätzten Fund 118 Stück kennen. Die Stückzahl des Fundes konnte jedoch noch bedeutend grösser gewesen sein. Aufgrund der Zusammensetzung können wir aber nicht auf einen Abschluss oder eine Verbergung nach dem I. Jahrhundert u. Z. denken.

Der Fund schliesst nicht mit dem in der früheren Literatur angeführten Datum, mit 87, sondern mit 88/94. Es ist anzunehmen, dass man die Verbergung mit den Germanenkriegen Domitians an der Donau verbinden muss, welche bedeutende Ausmasse hatten.⁷ In diesem Falle spiegelt der tief im Innern Pannoniens verborgene Schatz den gefährlichen Grad der markomannisch-quadischen Angriffe wider.

Aus dem Fund erfordert das Stück Nr. 59 besondere Beachtung, nach welchem der Kaiser schon in 82 u.Z. die Siegerbezeichnung Germanicus benutzte. Doch in diesem Falle handelt es sich um eine Hybridprägung und die Datierung ist möglicherweise 82/83. Die Vorderseite des Fundstückes stammt aus dem Jahr 84 (? BMC Domit. 45), die Rückseite, bei genauer Datierung, aus dem Jahre 82 (BMC I. 33). Siehe auch die Literatur der Bemerkungen 9, 10.

⁹ Domitianus uralkodásának első felében történt german háborúkról és a Germanicus jelző felvételéről lásd a két legutóbbi összefoglalást: B. V. Jones, The Dating of Domitian's War against the Chatti, Historia 22 (1973) 79.; J. K. Evans, The Dating of Domitian's War against the Chatti again, Historia 24 (1975) 121. —

¹⁰ Visy Zs., Der Beginn der Donau-kriege des Domitian. Acta Arch. Hung. 30 (1978) 37. — Ezúton is köszönöm Visy Zsoltnak, hogy disszertációjának kéziratát rendelkezésemre bocsátotta.

Adatok a viminaciumi koloniális pénzverés kérdéséhez

1. A méret- és súlystandarddek

B. Pick alapvető munkájában¹ a viminaciumi koloniális pénzfajtákat sestertius-nak, dupondius-nak és as-nak nevezi, a felsorolásban azonban nem követi ezt a megjelölést, hanem a különböző darabokat K betűvel és az átlagos átmérővel jellemzi. A pénzek anyagát figyelmen kívül hagyja. Brunšmid² is ezt követi a Pick munkájához írt kiegészítésben, továbbá Vulic³⁻⁴ is, ő azonban a K betűt is elhagyja. Gohl a Pick munkájához írt pótlék⁵ bevezetésében megjegyzi, hogy a pénzek anyaga „sárga bronz”, vörösréz és vörös bronz, a felsorolásban azonban a réz és sárga bronz elnevezéseket használja. Elmer a viminaciumi pénzverésről írt kitűnő tanulmányában⁶ sárgarézt és vörösrézt pénzeket különböztet meg. Megállapítja, hogy az átlagos átmérő és a súly szerint a következő címleteket lehet megkülönböztetni:

Sárgarézt:	1.	27–30 mm,	Vörösréz:	1.	27–30 mm,
	2.	23–35 mm,		2.	19–20 mm.
	3.	22–23 mm.			

Megjegyzem, hogy a pénzek anyagának megállapítása a felsorolt esetekben nem kémiai elemzéssel, hanem egyszerű szemrevételezéssel történt.

A fentiekkel szemben vizsgálataink alapján megállapíthatjuk, hogy

1. a címletek megállapításához a pénzek anyagát figyelmen kívül kell hagyni (1. a következő fejezet),

2. A sestertius, dupondius és as elnevezéseket a koloniális pénzek esetében nem lehet használni, mivel a méret- és súlystandarddek eltérnek a megfelelő birodalmi értékektől,

3. a címletek megállapításához a bélyegátmérőből és az uralkodó fejdíszéből kell kiindulni.

Ezek alapján azt javasoljuk, hogy a címletek megjelölésére az AE I (nagybronz), AE II (középbронz) és AE III (kisbronz) elnevezéseket használják.

Az 1. táblázatban összeállítottuk a bélyegátmérőket az évek függvényében és az uralkodó fejdísz szerint.

Ebből kitűnik, hogy a kezdeti években a bélyegátmérők a római mértékegység-rendszerben a következők voltak:

AE I	1/10 pes (= 29,6 mm),
AE II	1/13 pes (= 22,8 mm),
AE III	1/15 pes (= 19,7 mm).

A későbbi években ezek a méretek kismértékben csökkentek. A XII. évtől kezdve az AE I bélyegátmérője ismét állandósul, az utolsó hat évben 25–26 mm.

A 2. táblázatban állítottuk össze az átlagsúlyokat szintén az évek függvényében és az uralkodó fejdísz szerint. Az átlagsúlyok értéke után zárójelben szereplő számok a statisztikai vizsgálathoz felhasznált

¹ Pick, B.: Die antiken Münzen Nord-Griechenlands, Band I. Dacien und Moesien, Georg Reimer, Berlin 1899.

² Brunšmid, J.: Num. Zeitschr. (Wien) XXXV, (1903), 205–220.

³ Vulic, N.: Num. Zeitschr. (Wien) XXXI, (1899), 387–390.

⁴ Vulic, N.: Num. Zeitschr. (Wien) XXXIV, (1902), 139–141

⁵ Gohl Ö.: Num. Közlöny V, (1906), 77–90 és 126–127.

⁶ Elmer, G.: Num. Zeitschr. (Wien) 28, (1935), 35–43.

1. táblázat.

A bélyegátmérők az évek függvényében (mm-ben)

AN	AE I babérkoszorú	AE II sugárkorona	AE III babérkoszorú
I	29	22	19–20
II	29–30	22–23	20
III	29–30	22–23	–
IIII	29	22–23	–
V	28–29	22–23	–
VI	28–30	–	–
VII	27,5–29	–	–
VIII	28–29	22	–
VIIII	26–28	21–22	19–20
X	–	–	–
XI	27–28	22	–
XII	25–26	20–20,5	?
XIII	25–26	?	–
XIV	24–26	–	–
XV	25–26	–	–
XVI	25–26	–	–

2. táblázat.

Az átlagsúlyok az évek függvényében (g-ban)

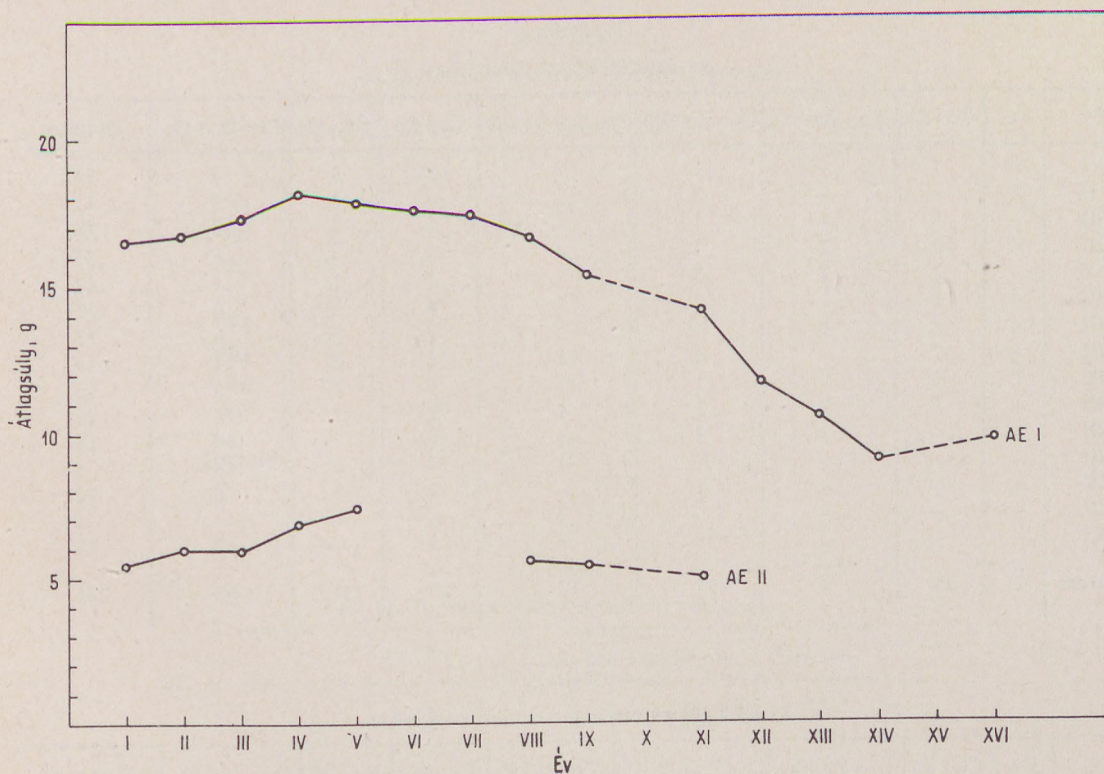
AN	AE I babérkoszorú	AE II sugárkorona	AE III babérkoszorú
I	16,54 (57)	5,47 (35)	3,89 (29)
II	16,71 (67)	5,95 (27)	4,34 (15)
III	17,27 (169)	6,00 (21)	–
IIII	18,14 (138)	6,87 (111)	–
V	17,80 (142)	7,35 (28)	–
VI	17,63 (136)	–	–
VII	17,35 (158)	–	–
VIII	16,60 (152)	5,60 (10)	–
VIIII	15,29 (134)	5,41 (34)	[3,75] (1)
X	–	–	–
XI	14,06 (184)	5,00 (7)	–
XII	11,68 (385)	[4,07] (2)	[4,29] (4)
XIII	10,48 (198)	[3,82] (3)	–
XIV	8,98 (103)	–	–
XV	[10,83] (4)	–	–
XVI	9,66 (48)	–	–

darabok számát jelentik. A jobb áttekinthetőség érdekében az átlagsúlyokat az AE I és AE II esetében az 1. ábrán tüntettük fel.

Ebből látható, hogy az átlagsúly az első években lassan növekszik, majd fokozatosan csökken, az AE I esetében a maximális érték felére, az AE II esetében kissé a kezdeti érték alá.

Az I évben az átlagsúlyok a római mértékegység-rendszerben a következők:

AE I 1/20 lb. (= 16,37 g),
 AE II 1/60 lb. (= 5,46 g),
 AE III ca. 1/80 lb. (= 4,09 g).

1. ábra
Az átlagsúlyok az évek függvényében

Érdekes, hogy a IIII évben nagyon pontosan adódnak a következő értékek:

AE I 1/18 lb. (= 18,19 g),
AE II 1/48 lb. (= 6,82 g).

Lehetséges, hogy ebben az évben újra szabályozták a pénzek súlyát, ezt azonban Gordianus III uralma után már nem tartották be.

2. A pénzek anyaga

A Viminaciumban vert fémpénzek anyagát csak az utóbbi években vizsgálták. Simić 1971-ben és 1973-ban publikálta összesen 205 példány röntgenfluoreszcenciás analízisét,⁷⁻⁸ mi pedig 1976–1977-ben végeztük el 21 példány laser-mikro-spektrálanalízisét.⁹

E vizsgálatok eredményeinek összesítését tartalmazza a 3. táblázat.

Ebből a táblázatból közvetlenül kitűnnek a következő tények:

1. A pénzek tiszta vörösrézén kívül hétféle rézötvözetből készültek. Tiszta vörösréz egy kivételtől eltekintve csak az első két évben fordul elő.

2. Az első évtől kezdve rendszertelenül használták a különféle ötvözeteket. Szemmel láthatóan nem volt határozott összetételű ötvözet-standard.

3. Nem minden évben fordul elő mindegyik ötvözetfajta. A Cu + Zn + Sn ötvözet és a Cu + Zn + Sn + Pb ötvözet a IIII évben jelenik meg először, a Cu + Zn ötvözetet a XI évben használták utoljára.

⁷ Simić, V. M.: *Archeologia Jugoslavica* XII, (1971), 55–63.

⁸ Simić, V. M.: *Zbrnik Narodnog Muzeja u Beogradu* VII, (1973), 197–205.

⁹ Bakos M. és Gegus E.: *Acta Archeologica*, sajtó alatt

3. táblázat.

Az elemzési adatok összesítése

Év	Cu	Cu + Zn	Cu + Zn + Sn	Cu + Zn + Pb	Cu + Zn + Sn + Pb	Cu + Sn	Cu + Pb	Cu + Sn + Pb	Összesen
I	1	7	—	1	—	3	9	3	24
II	5	—	—	2	—	—	2	3	12
III	—	1	—	1	—	1	3	10	16
III	—	10	2	7	4	4	—	5	32
V	—	2	2	5	—	2	—	2	13
VI	—	1	—	2	—	4	—	6	13
VII	—	1	1	—	—	2	1	8	13
VIII	—	2	—	1	1	2	3	7	16
VIII	1	4	—	1	—	1	1	5	13
XI	—	5	1	1	1	1	1	15	25
XII	—	—	—	3	1	—	1	10	15
XIII	—	—	—	—	1	—	—	4	5
XIV	—	—	—	1	—	2	1	6	10
XV	—	—	—	—	1	—	—	—	1
XVI	—	—	2	—	3	1	—	12	18
Összesen	7	33	8	25	12	23	22	96	226

4. táblázat.

Az AE I pénzek ötvözetek szerinti megoszlása

Év	Cu	Cu + Zn	Cu + Zn + Sn	Cu + Zn + Pb	Cu + Zn + Sn + Pb	Cu + Sn	Cu + Pb	Cu + Sn + Pb	Összesen
I	—	—	—	—	—	2	—	3	5
II	5	—	—	1	—	—	—	1	7
III	—	—	—	1	—	1	3	10	15
III	—	—	—	—	—	4	—	5	9
V	—	—	2	2	—	2	—	2	8
VI	—	1	—	2	—	4	—	6	13
VII	—	1	1	—	—	2	1	8	13
VIII	—	—	—	—	—	1	3	6	10
VIII	1	—	—	—	—	1	1	4	7
XI	—	—	—	1	1	1	1	14	18
XII	—	—	—	2	1	—	1	9	13
XIII	—	—	—	—	1	—	—	4	5
XIV	—	—	—	1	—	2	1	6	10
XV	—	—	—	—	1	—	—	—	1
XVI	—	—	2	—	3	1	—	12	18
Összesen	6	2	5	10	7	21	11	90	152

4. A hitványabb, ólomtartalmú ötvözeteket az egész perióduson keresztül nagy mennyiségben használták a nemesebb bronz és orichalcum mellett.

A 4., 5., és 6. táblázatban tüntettük fel az AE I, az AE II és az AE III címletek ötvözetek szerinti megoszlását. Ezekből a táblázatokból látható, hogy

1. Az AE I példányok között a tiszta vörösrézén kívül mind a hétféle rézötvözet előfordul. 80,2% készült ón- és ólombronzból, 14,5% cinktartalmú bronzból, 4,0% vörösrézből és 1,3% sárgarézből. A vörösréz példányok tehát ritkák, a sárgarézt példányok pedig csak kivételesen fordulnak elő.

2. Az AE II pénzek kivétel nélkül Zn-tartalmú ötvözetből készültek. 56,4% a sárgarézt (orichalcum), 38,2% az Pb-tartalmú ötvözet és 5,4% a Zn-tartalmú bronz.

3. Az AE III pénzek egyike sem tartalmaz cinket. 57,9% az ólombronz, 26,3% az ón- és ón-ólm-bronz és csak 15,8% a tiszta vörösréz.

5. táblázat.

Az AE II pénzek ötvözetek szerinti megoszlása

Év	Cu + Zn	Cu + Zn + Pb	Cu + Zn + Sn	Cu + Zn + Sn + Pb	Összesen
I	7	1	–	–	8
II	–	2	–	–	2
III	1	–	–	–	1
IIII	10	7	2	4	23
V	2	3	–	–	5
VIII	2	1	–	1	4
VIII	4	1	–	–	5
XI	5	–	1	–	6
XII	–	1	–	–	1
Összesen	31	16	3	5	55

6. táblázat.

Az AE III pénzek ötvözetek szerinti megoszlása

Év	Cu	Cu + Sn	Cu + Pb	Cu + Sn + Pb	Összesen
I	1	1	9	1	12
II	2	–	2	2	6
VIII	–	1	–	–	1
Összesen	3	2	11	3	19

Jellegzetes, hogy a Viminaciumban vert fém pénzek egyike sem tartalmaz antimont. Ez arra utal, hogy a feldolgozott érc más bányákból származott, mint a Balkán többi verdéjében feldolgozottak, mivel ez utóbbiakban vert fém pénzek általában antimon-tartalmúak.

3. A hiányzó évek kérdése

A viminaciumi aera X évéből nem ismeretes egyetlen koloniális veret sem. Ennek nyomán a szakirodalomban az a vélemény terjedt el, hogy ebben az évben (i. sz. 248/49) Viminaciumban nem folyt koloniális pénzverés, csak birodalmi ezüstpénzt vertek Pacatianus számára, akinek erre égetően szüksége volt, hogy a légiókat fizetni tudja. A való helyzet azonban az, hogy ebből az évből csak P M S COL VIM hátlappal nem ismerünk koloniális veretet, PROVINCIA DACIA hátlappal azonban igen! Ezen kívül más években is előfordul, hogy egyik vagy másik hátlappal nem vertek koloniális pénzt, amint ez a 7. táblázatból világosan kitűnik.

Érdekesebb azonban a XV év kérdése. Elmer a már említett tanulmányában⁶ azt állítja, hogy a XV évből sem ismeretes P M S COL VIM hátlapú koloniális veret.¹⁰ Minden példányon, amelyen XV-öt véltek olvasni, gondosabb vizsgálat után ő az V mögött minden esetben talált még egy I számjegyet. Hozzáfűzi még, hogy nem tudja megmondani, miért szünetelt ebben az évben a pénzverés.

Ezzel szemben a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában található két igen jó fenntartású példány, amelyekeken kétségtelenül megállapítható, hogy az évszám XV, minden mellékjel nélkül. Az egyik Mariniana AE I (Pick 191) a szelvényben ANXV felírással, a másik Gallienus AE I (eddig le nem írt fajta) a

¹⁰ Ezt az álláspontot képviseli B. Borić-Bresković is (Novac kolonije Viminacijuma u zbirci Svetozara St. Dusanica, Beograd 1976, p. 8.).

7. táblázat

Év i.sz. szerint	248/49	251/52	255/56	256/57
Moesiai aera	X	XIII	(XVII)	(XVIII)
Daciai aera	III	VI	X	XI
P M S COL VIM	nincs	van	nincs	nincs
PROVINCIA DACIA	van	nincs	van	van

szelvényben AN XV felírással.¹¹ Szeretném a figyelmet felhívni arra is, hogy Vulić a Pick-féle corpus-hoz írt második kiegészítésében⁴ leír egy furcsa példányt (Gallienus AE I, Vulić 14), amelyen a hátlap szelvényében VXNA felírás látható, azaz az AN XV fordítottja.¹²

Kétségtelen, hogy a XV évszám előfordul különböző mellékjelekkel is, amelyek közül a rövid függőleges vonal I számjegyként is értelmezhető. Vizsgálódásaim során a következő mellékjeleket találtam:

AN XV· Valerianus AE I (Pick 187) a birtokomban,
 AN XV· Valerianus AE I (Pick 188) és
 AN XV· Mariniana AE I (Pick 191) a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában,
 AN XV· Mariniana AE I (Pick 191) Répász Gyula gyűjteményében.

Ezen kívül van a Nemzeti Múzeumban egy Valerianus AE I (Pick 190 változat = Gohl 121) példány, amelyen a szelvényben ANXVI· felirat látható.

Egyébként korábbi évekből is ismeretesek ilyen mellékjelek, így pl. III Gordianus AE I (Pick 92) a szelvényben AN·V· felirattal (a veszprémi Bakony Múzeumban), Philippus I AE I (Pick 104 változat) a szelvényben ANVIII· felirattal (a Magyar Nemzeti Múzeumban). Az első három évben pedig igen gyakoriak az ilyenfajta mellékjelek.

Például:

AE I (Pick 71) AN· I és AN· I·
 AE II (Pick 72) AN· I és AN· I·
 AE III (Pick 74) AN· I·
 AE I (Pick 76) AN I· I AN· I· I AN· I· I· és AN· I· I stb.

Befejezésül szeretnék rámutatni arra, hogy hasonló mellékjelek a PROVINCIA DACIA hátlapú vereteken is előfordulnak, így pl. Aemilianus AE I (Pick 58) a szelvényben AN VIII· felirattal. Ez az év azonos a viminaciumi aera XV évével!

A fentiek alapján a XV évi veretek létezése kétségtelen.

Bakos Miklós

ZUR FRAGE DER KOLONIALEN MÜNZPRÄGUNG VON VIMINACIUM

1. Auf Grund der Untersuchungen bezüglich des Stempeldurchmessers und des Durchschnittgewichtes der Münzen kann festgestellt werden, dass drei Nominalien von Münzen aus unedlen Metall geprägt wurden: AE I (Brustbild des Kaisers mit Lorbeerkranz), AE II (mit Strahlenkrone) und AE III (mit Lorbeerkranz). Die chemische Zusammensetzung kann bei der Feststellung der Nominalien nicht berücksichtigt werden.

2. Die chemische Zusammensetzung der Münzen ist sehr mannigfaltig. Ausser Kupfer und Messing wurden verschiedene Zinn- und Bleibronzen verwendet. Es ist offensichtlich, dass es keinen Legierungsstandard gab. Nicht alle

¹¹ A Museum Carnuntinumban is van egy más előlapú Gallienus AE I a szelvényben kétségtelenül AN XV felirattal: W. Hahn: FMRÖ III. a. (Carnuntum) Tafel 19, Nr. 9748 (Inventarnummer 4844).

¹² Elmer szerint egy ilyen darab található a Weifert-gyűjteményben is: Nr. 229 in Elmer G.: Sammlung Georg Weifert der Beograder Universitäts-Bibliothek, Wien 1929.

Legierungssorten wurden aber durch die ganze Prägungsperiode gebraucht: Die Legierung von Cu + Zn + Sn erscheint erst im 4. Jahr der Ära, die Legierung von Cu + Zn + Sn + Pb auch im 4. Jahr. Messing (Orichalcum) wurde zum letzten Mal im 11. Jahr der Ära verwendet. Die schäbigen, bleihaltigen Legierungen wurden aber neben den edleren Messing- und Bronzelegierungen durch die ganze Periode gebraucht. Es ist typisch, dass die Münzen kein Antimon enthalten. (Die Münzen von den anderen Münzstätten des Balkans sind gewöhnlich antimonhaltig.)

3. Aus dem moesischen Jahr X gibt es keine Prägungen mit der Reversaufschrift P M S COL VIM. Daraus wurde irrtümlicherweise die Folgerung gezogen, dass in diesem Jahr in Viminacium keine Kolonialmünzen geprägt wurden. Es gibt aber Prägungen aus diesem Jahr mit der Aufschrift PROVINCIA DACIA.

G. Elmer behauptet, dass es aus dem moesischen Jahr XV auch keine Prägungen mit der Aufschrift P M S COL VIM gibt. Bei allen Stücken, auf denen man XV zu lesen glaubte, hat er nach genauer Prüfung noch immer den I nach V gefunden. Dagegen spricht aber die Tatsache, dass Exemplare mit der unzweifelhaften Jahreszahl XV im Ung. Nationalmuseum sich befinden und weiterhin, dass Exemplare mit verschiedenen Beizeichen (Punkte, Dreiecke, Waagerechte und senkrechte Striche neben der Jahreszahl) aus verschiedenen Jahren vorkommen, auch noch ein Exemplar mit AN XVI im Abschnitt, das auf Grund des Standpunktes von Elmer als Jahr XVII betrachtet werden kann; mit der Jahreszahl XVII ist aber kein einziges Exemplar bekannt.

Statisztikai elemek alkalmazása a pannoniai és egyéb
római ezüstpénz leletek összehasonlító analíziséhez
(238—253)

A jelen tanulmány a pannoniai és egyéb – Pannonián kívüli – leletek összehasonlítását kívánja nyújtani, III. századi leletek statisztikai feldolgozása alapján.

Történelmileg értékeeseb következtetéseket vonhatók le, ha a pannoniai leletek összességét más római tartományokból – így elsősorban a Balkánról, Galliából, Britanniából vagy a Rajna-vidékről – származó leletekkel vetnők össze külön-külön. A jelenleg rendelkezésre álló adatok azonban nem elégségesek egy ilyen jellegű részletes összehasonlító analízis céljaira. Megalapozott történeti következtetések levonásához a jelenleginél nagyságrendileg nagyobb számú lelet pontos leírására lenne szükség, melynek az összegyűjtése hosszú időt követelne. A jelen összeállítás azonban módszertani, és – nem teljesen érdektelen – numizmatikai részeredményei alapján már érdeklődésre tarthat számot addig is, amíg egy nagyobb volumenű, a történeti szempontok figyelembevételével összeállított munka megjelenhet. A „Pannonián kívüli” leletek egy elsősorban az egész III. századi Római Birodalomra jellemző „nagy átlagot” kívánja reprezentálni. A fenti tizenöt éves periódus megválasztása teljesen önkényes. Pontosabban a vizsgált időintervallum 238. július 29-től – amikor is Balbinus és Pupienus császárok egyidejű meggyilkolásával az alig tizenöt éves caesar III. Gordianus néven egyeduralkodóvá vált – Aemilianus császár haláláig terjed, ami 253 júliusára tehető. Ezen időszak részletesebb vizsgálatát az teszi indokolttá, hogy mind a pannoniai, mind pedig a birodalmi leletekben ebben az időszakban ugrásszerűen megnő az ezüstpénzek mennyisége az előző korszakokhoz képest. Erre a tényre egyébként a III. századi pannoniai leletek összehasonlító vizsgálata közben Bíróné /1/ is felhívta a figyelmet (lásd leletek számozását a leletjegyzék szerint).

A munka során az idevágó pannoniai leletek közül felhasználtam nagyrészt mindazokat, amelyekről részletes, pontos és viszonylag könnyen hozzáférhető ismertetés állt rendelkezésre. Az adatok összesítésekor problémát jelentett, hogy a korábbi leletek a Cohen katalógus első kiadását, a századforduló utániak ugyanezen katalógus második kiadását, míg a legutóbbi leletek pedig a RIC katalógust használták fel a meghatározásnál. Ezért el kellett készíteni a fent említett katalógusok concordantiáját a vizsgált periódusra. A kapott eredményt szembeállítottam néhány nagy, III. századi lelet adataival. A kapott eredmények rendkívül érdekesítőek, néha meglepők még azok számára is, akik a római numizmatika ezen periódusának ismerői és művelői.

Az összeállításnál a munka természeténél fogva nem lehet teljességre törekedni, mivel erre lehetőség nem adódik. A tizenötéves periódusba tartozó, mintegy 45 000 db leírt és klasszifikált ezüstpénz elég nagy számú ahhoz, hogy a levont következtetéseket általános érvényűnek és matematikailag törvényszerűnek fogadjuk el. Ez az összeállítás elsősorban a római pénzeket szerető és értő haladóbb gyűjtőknek, szakembereknek kíván leletstatisztikai adatokat szolgáltatni, tájékoztatást nyújtani az egyes antoninianus típusok előfordulási gyakoriságáról, azok verdék szerinti megoszlásáról stb., mivel erre vonatkozólag magyar nyelvű adat kevés áll az érdeklődők rendelkezésére. Ugyanakkor a figyelemfelkeltéssel alá kívánja húzni az összehasonlító leletstatisztika jelentőségét, mely területről csak az utóbbi időben kezdenek megjelenni mélyreható és alapos tanulmányok [1, 2, 3/

A jelen összeállításnál a következő pannoniai antoninianus leleteket vettem figyelembe: enyingi /4/, korongi /5/, nagyberekai /6/, szakcsi /7/, szalacscai IV /8/, sztálinvárosi /9/, intercisai /10/, pilisszántói /11/, brigetói /12/, kistormási /13/, tullni /14/, tengelici /15/ és a balozsamedgyesi /16/.

A tullni lelet hovatartozását illetően esetleg vita merülhetne fel, mivel Pannonia és Noricum határvonalán rejtették el. Néhány magyar szerző [1, 16] azonban egyértelműen Pannoniához sorolja, így a jelen munka szerzője is ezt a nézetet teszi magáévá. Ezenkívül a rendkívüli precizitással leírt gazdag tullni antoninianus lelet nélkül a pannoniai leletek összességükben is sokat vesztenének varázsukból. Egyébként pedig a tullni lelet elrejtésénél is ugyanazok az erők játszottak közre, mint a többi hozzá hasonló pannoniai

A leletek adatai		III. Gordianus		I. Philippus		Otacilia		II. Philippus		Decius		Etruscilla	
Megnevezés	Össz. db	var.	db	var.	db	var.	db	var.	db	var.	db	var.	db
Enying*	2 043	65	721	45	400	14	92	14	90	19	164	6	85
Korong	2 331	71	520	47	313	7	73	9	61	14	116	5	35
Nagyberek	2 593	54	348	39	234	9	32	7	62	16	121	4	53
Szakcs	872	32	70	20	44	4	4	4	14	9	22	3	15
Szalacska IV	992	47	119	30	72	5	12	13	22	25	62	4	20
Sztálinváros	256	12	15	11	12	3	4	2	2	4	4	3	5
Intercisa	59	12	17	5	10	4	4	2	2	2	2	3	4
Pilisszántó	115	36	63	23	33	2	2	3	6	4	6	1	1
Brigetio	508	?	135	?	74	?	26	?	14	?	65	?	35
Kistormás	809	42	97	33	85	5	13	7	14	12	23	4	14
Tulln	1 745	63	295	53	259	10	29	18	77	22	91	6	39
Tengelic	1 089	48	135	40	107	9	17	10	21	18	52	3	21
Balozsamegyes	337	9	10	1	1	–	–	–	–	4	5	1	1
Lime-Street	900	52	154	23	60	5	18	6	12	2	2	–	–
Brickendonbury	432	17	25	7	9	–	–	–	–	–	–	–	–
Szerbia	348	41	66	30	52	9	23	7	9	15	83	2	77
Nanterre	1 862	75	678	45	372	12	80	13	107	16	172	5	59
Schwarzenacker	4 811	72	1697	58	917	13	179	19	182	26	371	4	105
Ruscsuk	1 604	43	100	17	28	1	5	2	5	1	1	–	–
Plevna	4 033	75	588	53	305	10	86	13	73	10	1173	3	354
Reka-Devnia	81 044	44	280	–	–	–	–	–	–	3	3	–	–
Smederevo	9 038	92	2391	64	1499	12	263	24	319	36	1314	10	450
Doncaster	528	37	65	21	37	3	5	2	6	8	10	2	5
Dorchester**	22 121	94	8890	72	4939	22	1001	16	1050	31	1366	7	518

*Az enyingi lelet 1 db Pacatianus érmét is tartalmaz.

**A dorchesteri lelet 2 db Sabinia Tranquillina érmét is tartalmaz.

leletnél. A 4–7 leletek ismertetése a Cohen katalógus első kiadása alapján történt, és egységes szempontok szerinti feldolgozásuk meglehetősen nehézkes (lásd pl. korongi lelet). A leletek nagyobbik része a Cohen katalógus második kiadása alapján lett feldolgozva /8–14/, míg a legutóbbiak a RIC katalógus szerint, mely a legmodernebb elvek alapján épül fel, figyelembe véve a kibocsátott pénzek időrendi sorrendjét, verdehely szerinti hovatartozásukat stb.

Az egyéb leletek közül a jelen összeállításnál felhasználásra kerültek a lime-streeti /17/, a brickendonbury /18/, egy szerbiai /19/, a nanterrei /20/, a schwarzenackeri /21/, a ruscsuki /22/, a plevnai /23/, a reka-devniai /24/, a smederevoi /25/, a doncasteri /26/ és a dorchesteri /27/ leletek, illetve leletrészek ismertetései.

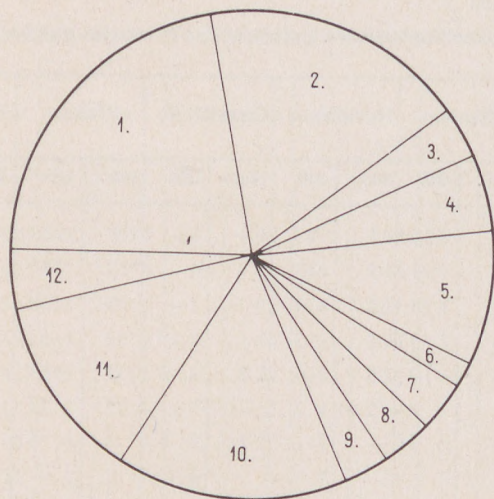
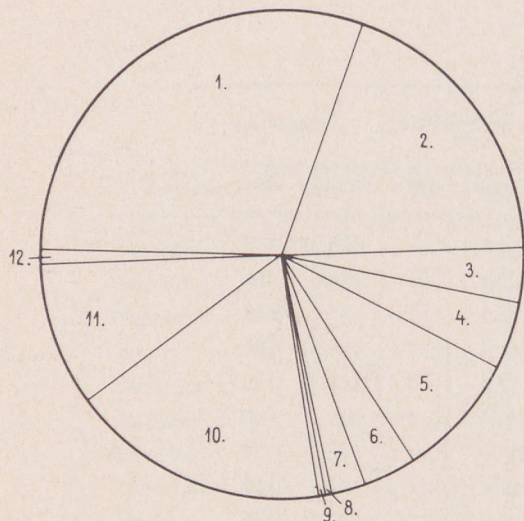
A fenti leletekből nyert összesített adatokat közli az 1. számú táblázat. A leletekből csak az a rész került feldolgozásra, mely pénzeket 238–53 között vertek, így ezeket az önkényesen kiválasztott részeket a továbbiakban leletrészeknek nevezzük. Az 1. táblázat közli, hogy a tárgyalt periódusban az egyes császároktól hány darab ezüstpénz található a különböző leletrészekben, és az hány típusváltozatot (variantst) tartalmaz. Végül pedig összesítést adunk mind a pannoniai, mind pedig a Pannonián kívüli leletrészekre

(variansainak) száma a pannoniai és a Pannonián kívüli leletekben

H. Etruscus		Hostilianus		Consecratio		Gallus		Volusianus		Aemilianus		Összesen	
var.	db	var.	db	var.	db	var.	db	var.	db	var.	db	var.	db
6	52	5	12	—	—	20	233	13	130	1	1	208	1 979
10	23	5	10	—	—	33	212	23	107	11	16	235	1 486
5	23	2	3	—	—	30	238	17	169	1	2	182	1 285
3	3	1	3	—	—	22	62	17	42	5	7	118	286
6	10	6	8	2	2	35	153	16	57	2	2	199	539
1	2	2	2	—	—	15	21	12	21	2	2	67	90
2	2	—	—	1	1	3	6	3	10	—	—	36	58
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	69	109
?	17	?	4	8	11	?	82	2	26	—	—	?	489
1	2	1	2	2	2	22	67	10	30	5	5	142	354
7	21	7	10	6	7	36	159	27	107	8	10	257	1 104
6	16	2	4	4	4	36	104	24	71	6	10	202	562
—	—	—	—	—	—	—	—	3	4	1	1	16	22
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	88	250
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	24	34
2	2	3	1	1	1	11	17	5	9	2	2	128	344
5	13	5	8	7	8	15	75	11	45	1	1	210	1 618
7	62	7	15	11	27	33	295	26	253	14	20	290	4 123
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	64	139
3	127	1	3	—	—	—	—	—	—	—	—	168	2 709
1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	48	284
11	255	17	54	21	75	36	1018	30	422	11	22	364	8 082
2	2	2	2	—	—	5	5	6	8	—	—	88	145
15	270	15	82	18	85	48	769	33	632	16	50	387	19 652

vonatkozólag. Ez egyúttal bizonyos fokú összehasonlítási lehetőséget nyújt a két leletcsoport között. Ebből megállapítható, hogy a pannoniai leletek Gallus és Volusianus császárok vereteiben lényegesen gazdagabbak a birodalmi átlagnál. Ugyanakkor a Consecratio veretek, melyek egyébként is ritkák, a pannoniai leletekben — kivéve a brigetióit — csak elvétve találhatók. III. Gordianus, valamint a Philippus és Decius család vereteinek az előfordulási gyakorisága a pannoniai leletrészekben megközelítőleg megfelel az európai átlagnak. Ettől legfeljebb verdehely szerinti megoszlásban tér el. Erről azonban a későbbiekben még szó lesz. Megjegyzendő, hogy Gallus és Volusianus császárok különböző antiochiai verdékből származó, de azonos típusú darabjait (pl. Uberitas Aug.) egy típusnak fogadjuk el. Az 1. táblázat adatait szemléletesen mutatják be az 1. és a 2. ábrák. Az *a* ábrákon mind a pannoniai, mind pedig az egyéb birodalmi leletekben levő érmék aránya, a *b* ábrákon pedig ezen érmék típusváltozatainak aránya látható.

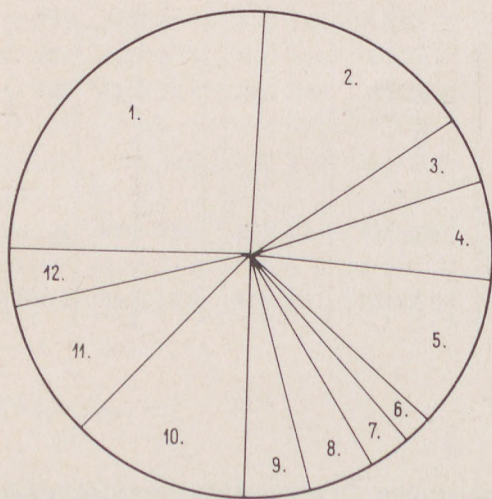
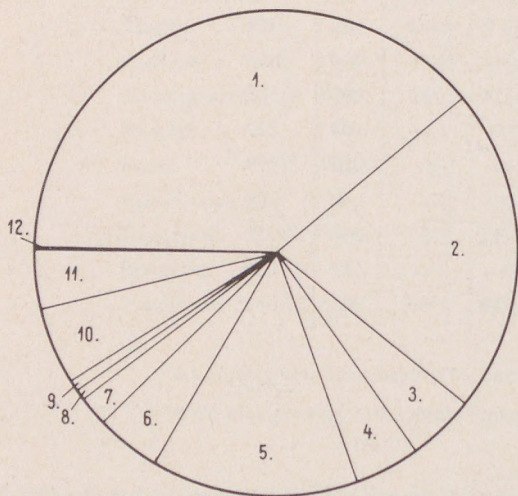
A fenti leletek elemzése alapján összeállítás készült a különböző pénztípusok abszolút gyakoriságáról (lásd 2. táblázatot). A 2. táblázatban a sorszám után található első oszlop megmutatja, hogy a vizsgált leletekben összesen hány darab azonos típusú antoninianus található az előfordulási gyakoriság sorrendjében. A következő oszlopok császáronkénti bontásban egy belső sorrendet mutatnak a gyakoriság sorrend-

1 a ábra és 1 b ábra

A pannoniai leletrészek mennyiségi (1 a) és típusváltozat (1 b) szerinti megoszlása

1. – III. Gordianus, 2. – I. Philippus, 3. – Otacilia, 4. – II. Philippus, 5. – Decius, 6. – Etruscilla, 7. – Etruscus, 8. – Hostilianus, 9. – Consecratio, 10. – Gallus, 11. – Volusianus, 12. – Aemilianus

2 a ábra és 2 b ábra

A Pannonián kívüli leletrészek mennyiségi (2 a) és típusváltozat (2 b) szerinti megoszlása (jelöléseket 1. 1. ábra alatt)

jében. Végül pedig az utolsó oszlop megadja az illető császárra vonatkozó Cohen katalógus számot. I. sz. 238–53 között vert, és a táblázatban nem szereplő ezüstpénzek ritkábbaknak minősíthetők.

A 2. táblázat tanúsága szerint a vizsgált korszakban az első 200 leggyakoribb pénztípus közül 69 félért vertek III. Gordianus nevére, 50-et I. Philippus, 23-at Gallus, 14-et Volusianus, 11-et Decius, 9–9-et II. Philippus és Otacilia, 5-öt Etruscilla, 6-ot Etruscus, 2-öt Hostilianus nevére. A fentiekén kívül két Consecratio érem tartozik még a csoportba. Antoninus Pius és Traianus előlapjaival. Aemilianus császár pénzei közül az első 200 leggyakoribb közé egy sem jut.

[illegible]

2. táblázat (folytatás)

Sorszám	Darabszám	III. Gordianus	I. Philippus	Gallus	Decius	Volusianus	II. Philippus	Otacia	Etruscella	H. Etruscus	Hostilianus	Aemilianus	Cohen II. kiadás száma
47	282	21											86
48	277	22											173
49	276	23											17
50	276	24											210
51	275							2					53
52	273	25											25
53	273	26											336
54	262							3					17
55	261	27											302
56	261		11										136
57	252			4									46
58	248	28											62
59	244	29											299
60	243		12										193
61	243						2						54
62	243	30											383
63	242	31											105
64	241	32											142
65	239		13										80
66	235		14										227
67	222	33											130
68	224	34											50
69	220							4					43
70	219	35											312
71	218									1			26
72	219	36											353
73	219		15										32
74	218						3						57
75	212									2			14
76	205	37											388
77	202		16										165
78	202		17										235
79	202			5									63
80	200					3							70
81	197	38											216
82	192	39											98 var
83	190						4						17
84	189						5						23
85	189		18										240
86	184		19										50
87	181			6									84
88	180		20										171
89	179		21										33
90	171	40											81
91	168		22										102
92	166		23										17
93	163		24										55
94	163					4							20

2. táblázat (folytatás)

Sorszám	Darabszám	III. Gordianus	I. Philippus	Gallus	Decius	Volusianus	II. Philippus	Otacia	Ētrusilla	H. Etruscus	Hostilianus	Aemilianus	Cohen II. kiadás száma
95	162					5							25
96	162		25										12
97	160	41											160
98	149			7									37
99	147							5					20
100	143							6					16
101	140		26							3			198
102	135								3				38
103	133												8
104	131		27							4			137
105	131												11
106	124			8									20
107	117	42											196
108	116					6							118
109	115		28										182
110	110						6						72
111	106		29										173
112	106					7							88
113	105		30										205
114	105		31										189
115	103						7						6
116	103		32										178
117	100			9									47
118	96	43				8							276
119	96												94
120	95			10									17
121	93								4				14
122	93	44											115
123	88			11									84 var
124	88		33										231
125	87					9							71
126	87	45											313
127	87					10							92
128	86		34										239
129	85	46											237
130	85						8						13
131	84	47											22
132	81			12									67
133	80			13									125
134	79		35										223
135	78									1			34
136	78	48											242
137	78		36										145
138	78	49											212
139	77	50											226
140	76			14									6
141	76		37										49
142	76	51											386

2. táblázat (folytatás)

[illegible]

3. táblázat

Típusváltozatok mennyiségének összehasonlítása

Lelet megnevezése	Példányszámok									
	1	2	3	4	5	10	20	50	100	Összes
Dorchester	387	292	260	242	231	201	178	108	69	19 652
Smederevo	364	289	246	217	206	144	100	38	21	8 082
Schwarzenacker	290	227	204	189	172	119	75	13	3	4 123
Enying	209	139	120	101	94	62	28	3	—	1 979
Nanterre	210	167	142	129	111	53	19	2	—	1 618
Korong	235	172	140	122	110	49	14	—	—	1 486
Nagyberek	182	150	125	112	99	46	9	—	—	1 285
Tulln	256	166	133	107	91	27	3	—	—	1 104
Tengelic	202	108	73	47	30	4	—	—	—	562
Szalacska IV.	198	116	70	48	34	6	—	—	—	539
Kistormás	142	93	60	37	24	—	—	—	—	354
Szakcs	118	63	44	27	16	—	—	—	—	286

Pannoniai és Pannonián kívüli leletek összehasonlítása

A jelen munka elsődleges célja, hogy összehasonlítást nyújtson a pannoniai és a Pannonián kívüli leletekről. Ennek a célnak érdekében összeállítás készült az antoninianusok előlapfeliratainak arányáról, továbbá az érmek verdék szerinti eloszlásáról. A nagyon ritka előlapfeliratokat itt nem részletezzük (pl. Hostilianus és Volusianus császárok ritka, antiochiai verdéből származó előlapfeliratai). Mivel célunk az összehasonlítás volt, így a 4. táblázatban az első oszlopban a pannoniai leletekre vonatkozó számszerű adatokat közöljük, valamint azok százalékos megoszlását, majd pedig külön oszlopban a Pannonián kívüli leletekre vonatkozó ugyanezen adatokat, és végül az összesítést úgyszintén darabszám és százalékos megoszlás szerint. Mivel az érmék nagy többsége a római verdéből származik, így azt külön nem írtuk ki, hanem az egyes császároknál csak az antiochiai és a viminaciumi verdéből származó pénzeket jelöltük meg. A 4. táblázatban felsorolt adatok tulajdonképpen önmagukért beszélnek, és külön magyarázatot nem kívánnak. Sok hasonlóság, de ugyanakkor lényeges eltérések is mutatkoznak a pannoniai és az egyéb európai leletek előlapfeliratainak mennyiségi megoszlása között. A rendszeresség és a teljesség igénye nélkül néhány érdekességre irányítanám az olvasó figyelmét:

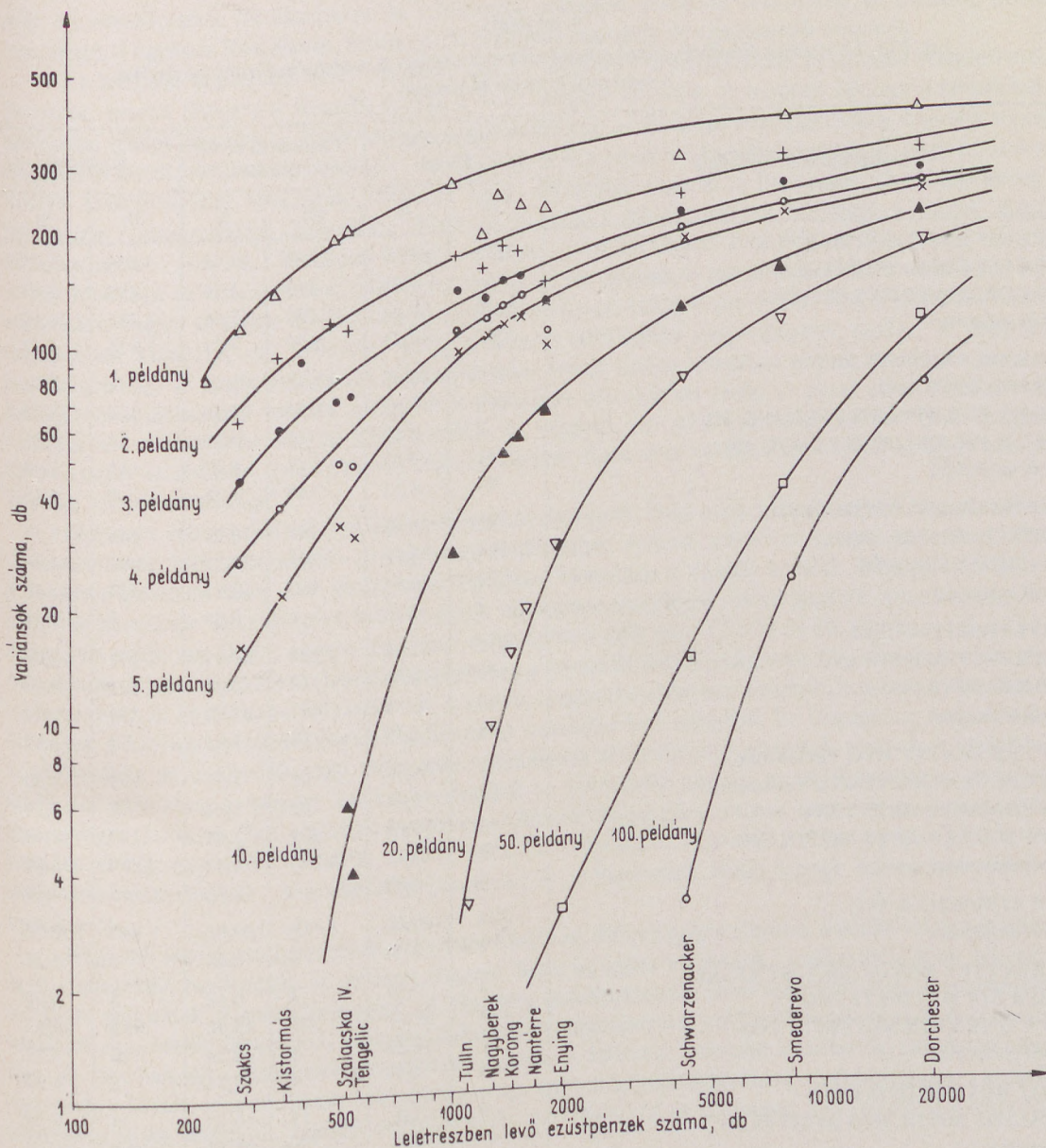
III. Gordianus antoninianusai közül a szakmunkák III. emissióként jelölik meg az IMP CAES GORDIANVS PIVS AVG előlapfeliratú pénzeket. A pénzverő műhelyek egyenletes működését tételezve fel, III. Gordianus császár 5,5 éves uralmából a darabszám alapján erre az emissióra 52 nap jut. A Pannonián kívüli leletcsoportban egyébként ebből az előlap típusból relatíve 1,67-szer több, abszolúte pedig 10,3-szor több darab található, mint a pannoniai leletrészekben.

I. Philippus császár antoninianusainak két fő előlap típusa 98,25%-ot tesz ki összességében. A másik két előlapfelirat mindkét leletcsoportban egyaránt nagyon ritka, de relatíve a pannoniai leletek összességében 1,67-szer több található, mint a Pannonián kívüli leletekben. Ez talán a viminaciumi verde közelségével magyarázható. Voetter feltevése szerint ezek a viminaciumi verde termékei [29].

Az előzőekkel teljesen analóg megállapítás tehető Decius császár antoninianusainak előlapfelirataival kapcsolatban is. Itt a jelenség már erőteljesebben jut kifejezésre. Az IMP CAE TRA DEC AVG és az IMP CAE TRA DECIVS AVG előlapfeliratok — melyek viminaciumi származást is jelölnek egyúttal — a pannoniai leletekben együttesen 7,48%-ban, a Pannonián kívüli részben pedig 3,13%-ban találhatók, ami 2,38-szoros arányt jelent a pannoniai leletek javára.

Az antiochiai verdéből származó antoninianusok több esetben ritkaságuknál fogva tűnnek ki. Különösen kevés antiochiai darabot tartalmaz a jelen leletcsoport a két császárnő — Otacilia és Etruscilla — veretei közül. Ezeknek összege a pannoniai leletekben a több mint 8300 db feldolgozott példányból mindössze 3 db, míg a közel 38 000 darabból álló Pannonián kívüli leletekben összesen 10 db.

Antiochiai verdéből származó darabok viszonylag nagy mennyiségben találhatók Gallus császár nevére vert antoninianusok közt a pannoniai leletekben (28,37% szemben a Pannonián kívüli leletek

3. ábra

Variánsok számának függése a lelet részben található érmék számától

6,97%-ával). Relative ez 4,07-szerese az utóbbinak. Érdekes, hogy ugyanez nem mondható el Volusianus vereteiről, noha társcsászárok voltak. Itt az antiochiai veretek aránya „csak” 2,17 a pannoniai leletek javára.

Az érdekességek sorát még hosszan lehetne folytatni, de a továbbiakat az olvasóra bízva a szerző.

Két leletcsoport vagy két lelet összehasonlító analízisének talán leglényegesebb momentuma az, amikor részletekbe menő, szinte minden típusra kiterjedő mennyiségi összehasonlítás készül. A teljes és részletes adathalmaz felsorolására azonban nem kerülhet sor a rengeteg típusváltozat következtében. Azonkívül a feldolgozott mintegy 45 000 db érme is kevés mennyiségileg ahhoz, hogy a teljes típusváltozatra vonatkozólag megbízható és helytálló adatok birtokába jussunk. Ezért a jelen összeállításba csak azok a típusok kerültek be, melyekről annyi adat áll rendelkezésre, hogy a nagy számok törvénye alapján bizonyosan állíthatjuk, hogy a levont következtetések általános érvényűek. Különösen nagy mennyiségű

4. táblázat

I.sz. 238–53 között kibocsátott római ezüstpénzek előlapfelirat és verdehely szerinti megoszlása
a pannoniai és egyéb leletekben

Előlapfelirat és verdehely	pannoniai leletek		Pannonián kívüli leletek		Összesen	
	db	%	db	%	db	%
IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG	412	17,09	3 223	21,58	3 635	20,95
IMP CAES GORDIANVS PIVS AVG	40	1,65	413	2,76	453	2,61
IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG	1958	81,24	11 298	75,65	13 256	76,42
ebből antiochiai	247	10,24	869	5,81	1 116	6,43
IMP M IVL PHILIPPVS AVG	1240	78,98	6 034	73,42	7 274	74,31
IMP PHILIPPVS AVG	290	18,47	2 054	24,99	2 344	23,94
IMP IVL PHILIPPVS PIVS FEL AVG. PM	8	0,50	17	0,20	25	0,25
IMP C M IVL PHILIPPVS P F AVG. PM	32	2,03	113	1,37	145	1,48
ebből antiochiai	96	6,11	144	1,75	240	2,45
MARCIA OTACIL SEVERA AVG	45	15,95	299	18,01	344	17,71
M OTACIL SEVERA AVG	163	57,80	901	54,27	1 064	54,78
OTACIL SEVERA AVG	74	26,24	460	27,71	534	27,49
ebből antiochiai	2	0,70	6	0,36	8	0,41
M IVL PHILIPPVS CAES	239	63,88	1 152	65,19	1 391	65,06
IMP M IVL PHILIPPVS AVG	69	18,59	124	7,01	193	9,02
IMP PHILIPPVS AVG	63	16,98	491	27,78	554	25,91
ebből antiochiai	46	12,39	18	1,01	64	2,99
IMP CAE TRA DEC AVG Viminacium	33	4,94	86	1,91	119	2,30
IMP CAE TRA DECIVS AVG Viminacium	17	2,54	55	1,22	72	1,39
IMP TRAIANVS DECIVS AVG	18	2,69	109	2,42	127	2,45
IMP C M Q TRAIANVS DECIVS AVG	599	89,80	4 245	94,43	4 844	93,84
ebből antiochiai	6	0,89	6	0,13	12	0,23
HER ETRUSCILLA AVG	293	100,00	1 568	100,00	1 861	100,00
ebből antiochiai	1	0,34	4	0,25	5	0,26
HEREN ETRV MES QV DECIUS CAESAR	4	2,59	4	0,54	8	0,90
Q HER ETR MES DECIVS NOB C	134	87,01	724	98,90	858	96,83
IMP C Q HER ETR MES DECIO AVG	16	10,38	4	0,54	20	2,25
ebből antiochiai	4	2,59	4	0,54	8	0,90
C VAL HOS MES QVINTVS N C	4	7,4	17	10,17	21	9,50
C VALENS HOSTIL MES QVINTVS N C	39	72,2	130	77,84	169	76,47
antiochiai	9	16,6	10	5,98	19	8,59
egyéb	2	3,7	10	5,98	12	5,42
IMP C C VIB TREB GALLVS AVG Vim.	385	29,36	1 105	50,71	1 490	42,69
IMP C C VIB TREB GALLVS P F AVG (antiochiai)	372	28,37	152	6,97	524	15,01
IMP CAE C VIB TREB GALLVS AVG	554	42,25	922	42,31	1 476	42,29
IMP CAE C VIB VOLVSIANO AVG	527	67,95	871	63,62	1 397	65,18
IMP C C VIB VOLVSIANVS AVG Vim.	204	26,35	463	33,82	667	31,12
antiochiai	43	5,55	35	2,55	78	3,63
IMP AEMILIANVS PIVS FEL AVG	51	91,07	83	87,36	134	88,74
IMP CAES AEMILIANVS P F AVG	5	8,92	12	12,63	17	11,25

adat áll rendelkezésre III. Gordianus és I. Philippus császárok érmeinek mennyiségi eloszlásáról. Kevésbé mondható el ugyanez Hostilianus, Etruscus, II. Philippus császárok és a császárnők érmeiről.

Az analízist grafikusán lehet elvégezni, így az eredmény szemléletesebb és azonnal áttekinthető. A császárok szerint felbontott eloszlási görbék a 4–8. ábrákon láthatók. A módszer lényege a következő. A pannoniai leletek összegét – egyik csoport – hasonlítottuk az általában nagyságrendileg nagyobb tömegű, Pannonián kívüli leletek összességéhez – másik csoport. Ezt követően ki kellett számítani, hogy a pannoniai leletek császáronkénti bontásban átlagosan hány százalékat teszi ki a Pannonián kívüli leleteknek – úgyszintén császáronkénti bontásban. Ezek az átlagok a következőknek adódnak a leletek alapján: III. Gordianus – 16,13%, I. Philippus – 19,1%; Decius – 14,83%; Gallius – 60,16% és Volusianus – 56,53%. A továbbiakban az átlagértékeket tekintjük vonatkoztatási alapnak és ehhez viszonyítjuk valamennyi típusváltozatot. Vagyis az összes típusváltozatra meg kell határozni külön-külön a fenti átlagértéktől való eltérést százaléokban kifejezve, ezt követően pedig csökkenő sorrendben összeválogatni azokat. A koordináta rendszerben így az ábrák bal oldalán találhatók azon érmék Cohen katalógus számai, amelyek a pannoniai leletekben az átlagosnál relatíve gyakrabban fordulnak elő, jobbra pedig – ezzel ellentétben – azok, amelyekben a pannoniai leletek szegényebbek az átlagnál. Az ábrák természetesen nem nyújtanak tájékoztatást az abszolút gyakoriságról, csak a relatívról. Ezek után nézzük külön-külön az egyes császárok érmeire vonatkozó ábrákat.

Bizonyos éremcsoportok megítélésénél érdekes szempont, hogy azok a darabszámtól függetlenül hány típusváltozatot tartalmaznak, és az egyes típusváltozatok milyen arányban vannak egymással. Ennek érdekében állítottuk össze a 9. ábrát, mely vizuálisan bemutatja a vizsgált korszak császáraira felbontott reciprok kumulatív eloszlási görbéket. Az ábrák egységesen százalékos mennyiségekre vonatkoznak, mivel nehéz lett volna egy ábrán, azonos léptékben feltüntetni a több mint 17 000 db III. Gordianus és a 151 db Aemilianus érmét. A reciprok kumulatív görbéket a típusváltozatok számának függvényében ábrázoljuk, mely utóbbit az abszcisszán helyzetük el. A görbék megszerkesztése úgy történik, hogy az egyes császárok a különböző típusváltozatait gyakorisági sorrendbe kell válogatni. Ez lényegében megtalálható a 2. táblázatban az uralkodók nagy többségére (Aemilianus és Hostilianus császárok vereteinek kivételével). Majd ezt követően a csoport összmennyiségéből (a 100%-ból) minden egyes típusváltozat százalékos mennyiségét levonjuk. Így a görbék monoton csökkenő tendenciára tesznek szert, és az összetételüktől függően előbb vagy utóbb közelítik meg az ordináta nullpontját. A görbék lefutása nyújt tájékoztatást a csoportok összetételéről. A görbéket a pannoniai és a Pannonián kívüli leletek összességére szerkesztettük meg.

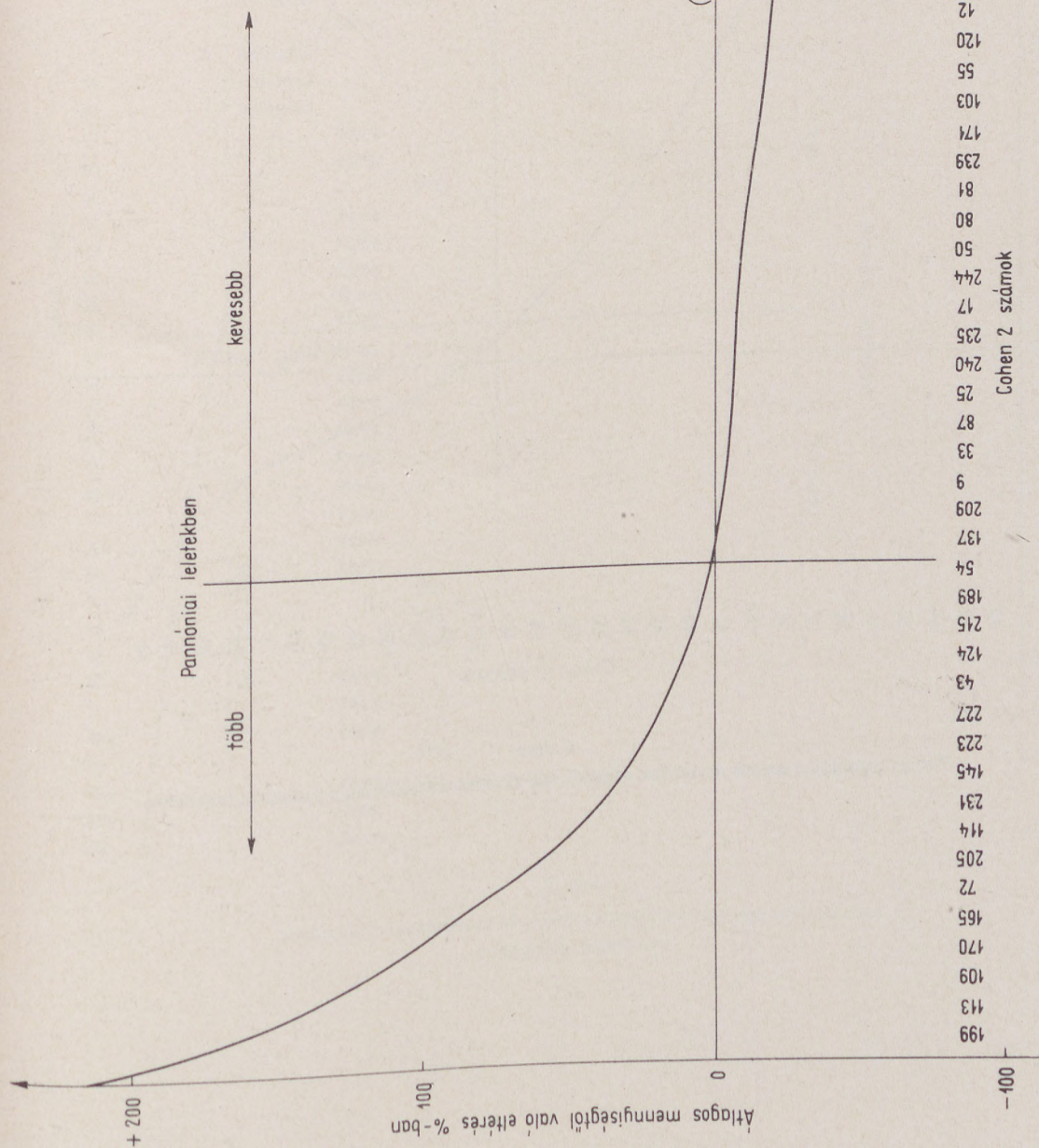
Nagyobb leletek struktúrájának, azaz összetételének, időbeli megoszlásának analizisével bemutatathatók azok összetétele, tendenciája. A módszer lényege, hogy az egyes uralkodók, uralkodócsaládok leletekben található pénzeinek számát időegységre, pl. egy évre vonatkoztatjuk. Ezen vonatkoztatott mennyiségekből kiszámítjuk a relatív faktorokat, azaz egy önkényesen megválasztott uralkodó érmeinek számát – esetünkben III. Gordianusét – tekintjük viszonyítási alapnak. A faktorok könnyen kezelhetők, összehasonlításuk egyszerű, a leletek struktúrájának hasonlósága avagy különbözősége eldönthető. A számításokhoz szükséges ismerni az egyes császárok, császári családok uralkodási idejét. Itt az alábbiakat kell figyelembe venni egyes dátumok pontos ismerete hiányában:

III. Gordianus trónralépését – mint a bevezetőben is említést nyert, 238. júl. 29-től számítjuk. Halálának dátumát általában 244 február-márciusára teszik, de a TR P VII feliratú ritka pénzei (RIC 167 A és RIC 248 C) ezt a dátumot 244 július utánra változtathatják.

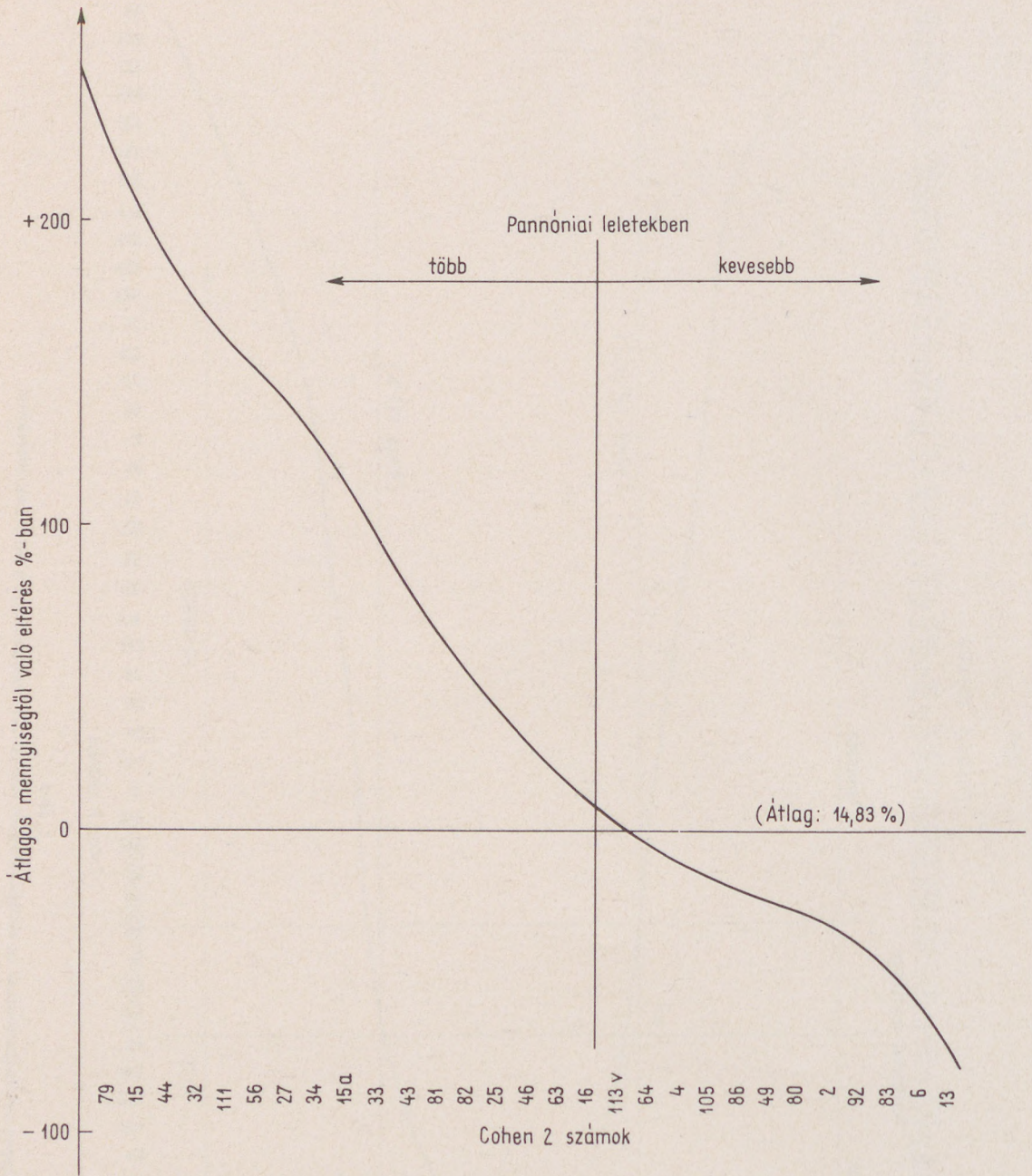
I. Philippus trónralépését 244 február – márciusára helyezik. Halálának legvalószínűbb dátuma 249 szeptember vége – mikor is Verona mellett saját katonái megölték fiával együtt.

Decius követte Philippust az uralkodók sorában, akit a moesiai csapatok kiáltottak ki császárrá. Uralkodása alatt igyekezett visszaállítani a régi római erkölcsöket, éppen ezért egyik legnagyobb keresztény-üldözőként tartja számon a történelem. Azon ritka császárok közé tartozik, akit nem saját katonái gyilkoltak meg, hanem az ellenséggel vívott csatában halt hősi halált, fiával Etruscussal együtt az alsó-moesiai Abrittus mellett. Halálának időpontja 251 júliusára tehető. Kisebbik fia, Hostilianus, néhány hónappal később pestisben halt meg.

Gallus császár trónralépése után békét kötve a gótokkal, adófizetésre kötelezte magát. Uralkodása fiával, Volusianussal 253 május elejéig tartott /30/ mikor is meggyilkolták őket, valószínűleg a mai Szöny mellett /31/.

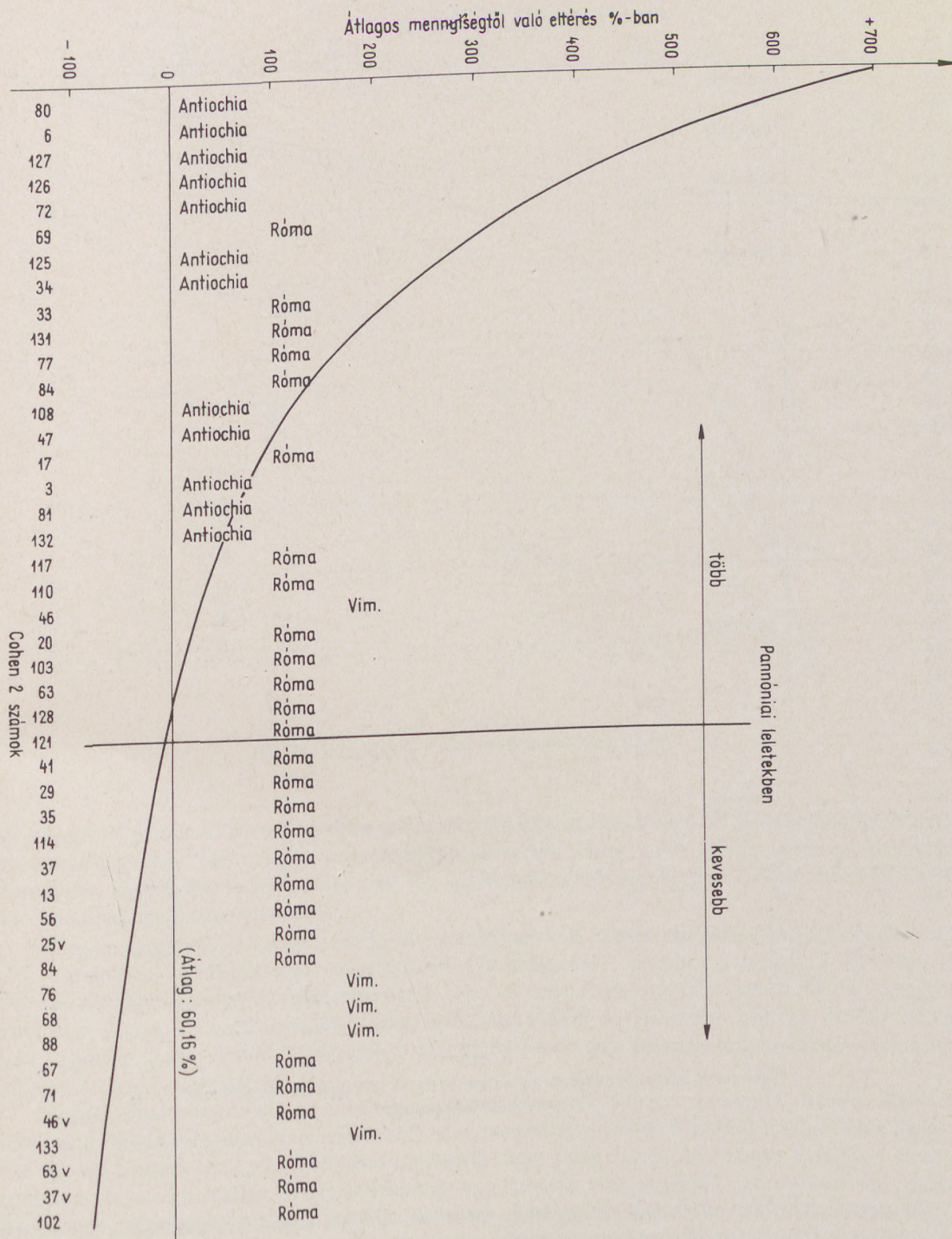

5. ábra
I. Philippus antoninianusainak az európai átlagtól való eltérése százalékosan a pannóniai leletekben

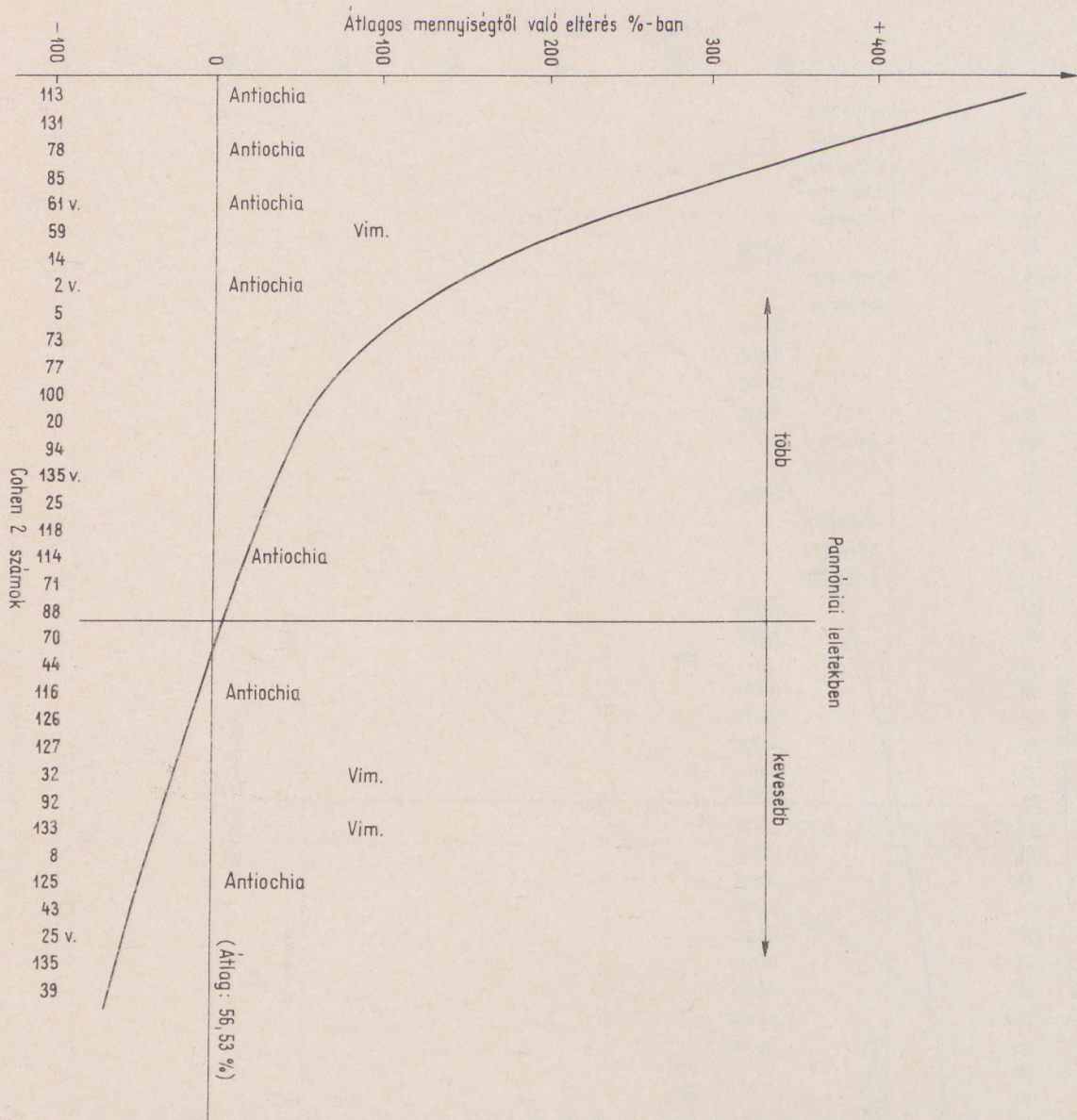
6. ábra

Decius antoninianusainak az európai átlagtól való eltérése százalékosan a pannóniai leletekben

7. ábra

Gallus antonianusainak az európai átlagtól való eltérése százalékosan
a pannóniai leletekben

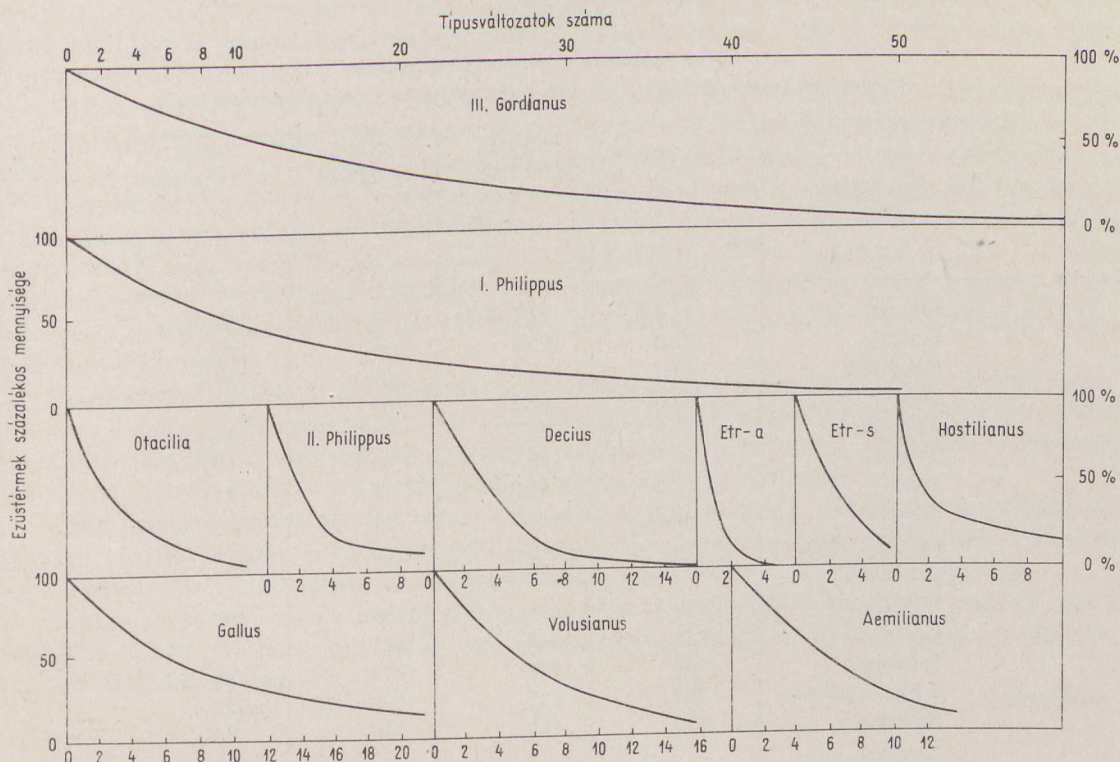

8. ábra
Volusianus antoninianusainak az európai átlagtól való eltérése százalékosan
a pannóniai leletekben

Az egyes császárok uralkodási ideje tehát a fentiek alapján (némi kerekítéssel) a következő:
III. Gordianus és Philippus esetében egyaránt öt és fél év, míg Deciusnál és Gallusnál két-két év.

Az 1. táblázatban feltüntetett adatokból — ezen uralkodási időtartamok figyelembevételével nyerjük az 5. táblázat első részében kiszámított fajlagos [db érem/év] adatokat.

Ezekből a számadatokból azonban első pillanatban nem állapítható meg szabályszerűség. Az adatok könnyebb kezelhetősége érdekében számítsuk ki az egyes pénzmennyiségek relatív faktorait oly módon, hogy III. Gordianusra vonatkoztatjuk a többi császári család adatait is. Azaz III. Gordianus nevére vert évi pénzmennyiséggel (a korongi lelet esetében 94,5-tel, az enyingi lelet esetében 131-gyel stb.) végigosztjuk Decius, Philippus és Gallus családi vereteinek számát. Az így kapott faktorok találhatóak az 5. táblázat második részében. Ezekből a faktorokból már bizonyos szabályszerűségeket állapíthatunk meg, és ezek a

9. ábra
Uralkodókra felbontott reciprok kumulatív eloszlási görbék

következők: a pannoniai leletek esetében szinte kivétel nélkül azonos tendenciát fedezhetünk fel. Philippus uralkodása alatt egy viszonylagos, nagyon enyhe visszaesést (átlag 0,92), Decius alatt egy jelentősebb fellendülést, majd Gallus és Volusianus alatt egy határozott és erős növekedést (2,37-szeresét a III. Gordianus uralma alattinak) tapasztalhatunk.

A Pannonián kívüli leleteknél hasonló törvényszerűség csak részben figyelhető meg: Philippus uralma alatti viszonylagos visszaesés kissé határozottabb (átlagosan 0,77, szemben a pannoniai 0,92-vel). Ezt követően helytálló, egységes következtetést csak több lelet adatainak birtokában vonhatnók le. Jó egyezést mutat pl. a plevnai és a smederevói lelet Decius uralkodása idejére, de Gallus alatt a plevnai korábbi zárulása miatt a hasonlóság nem áll fenn. Ugyancsak jó egyezés fedezhető fel a nanterrei és a dorchesteri leletek közt Philippus és Gallus uralkodási idejére.

Megállapítható végeredményben, hogy a pannoniai leletek teljesen egységesek, azonos struktúrát mutatnak a vizsgált periódusban. A számításból némi pontosítással (ha pl. Philippus pénzverésének idejét öt év és egy-két hónapra kurtítjuk, Gordianus pénzverési idejét pedig 5 év 8–10 hónapra növeljük – és erre a történelmi tények lehetőséget nyújtanak) kitűnik egy tizenegy éves, rendkívül egyenletes, stabil pénzforgalmi, illetve pénzeloszlási periódus mind Pannoniában, mind pedig a Római Birodalom egyéb tartományai-ban. Decius és Gallus császárok uralkodása alatt ez az egyenletesség megszűnik.

A fenti problémakör részletesebb, történeti feldolgozása több adat összegyűjtését, mélyebb történeti vizsgálatot érdemelne. A jelen tanulmány – a numizmatika eszközeinek segítségével – csak felveti a kérdést.

Aemilianus császár rövid uralkodásáról eddig még nem esett szó. Történelmi források szerint a császár mintegy három hónapig uralkodott. A leletekben található pénzek mennyisége azonban ezzel az idővel közel sem arányos. Deduktív módon következtetve, nincs okunk feltételezni, hogy egy viszonylag hosszabb permanens periódus után Aemilianus császár uralkodása alatt a pénzverdék (főleg a római) hirtelen a pénzkibocsátó kapacitásukat a töredék részükre csökkentik. Ellenkezőleg, a verdék folyamatosan működnék. A pannoniai leletek összessége alapján számolva, és a számolás alapjául Gallus és Volusianus

5. táblázat

Fontosabb leletek struktúrájának analízise
A különböző uralkodócsaládok egy éves uralkodására vonatkozó pénzmennyiségei

Leletek megnevezése	III. Gordianus	Philippus és családja	Decius és családja	Gallus és Volusianus
	uralkodási ideje			
	5,5 év	5,5 év	2 év	2 év
Korong	94,5 db/év	81,2 db/év	92 db/év	159 db/év
Enying	131,0	105,0	156	181
Nagyberek	63,2	59,6	100	203,5
Tulln	53,6	66,3	84	133
Kistormás	17,6	20,3	21,5	48,5
Tengelic	24,5	26,3	48,5	87,5
Szakcs	12,7	11,2	21,5	52
Szalacska	21,6	19,2	51	105
Pannónia összes	438	404	597	1042
Dorchester	1616	1216	1160	700
Plevna	588	464	1661	—
Smederevo	434	378	1074	720
Schwarzenacker	308	232	290	274
Nanterre	123	101	130	60
Pannonián kívüli összes	2715	2117	3578	1774

A leletekben levő pénzmennyiség relatív faktori (III. Górdianusra vonatkoztatva)

Korong	1	0,85	0,97	1,68
Enying	1	0,80	1,19	1,38
Nagyberek	1	0,94	1,58	3,21
Tulln	1	1,23	1,56	2,48
Kistormás	1	1,15	1,22	2,75
Tengelic	1	1,07	1,97	3,57
Szakcs	1	0,88	1,69	4,09
Szalacska	1	0,88	2,36	4,85
Pannónia összes	1	0,92	1,36	2,37
Dorchester	1	0,75	0,71	0,43
Plevna	1	0,80	2,82	—
Smederevo	1	0,87	2,47	1,65
Schwarzenacker	1	0,75	0,94	0,88
Nanterre	1	0,82	1,05	0,48
Pannonián kívüli összes	1	0,77	1,31	0,65

uralkodását véve, a következő eredményt kaphatjuk: a pannoniai leletekben összesen 2084 db pénz található Gallus és Volusianus császároktól. Két évet véve alapul, így a fenti császárok havi pénzveréséből átlagosan 86,3 db jut a pannoniai leletekbe. Ugyanakkor Aemilianus császártól mindössze 56 db pénz található a pannoniai leletekben, így ez a mennyiség azonos verdekapacitás esetén $56 \times 30 : 86,3 = 22$ napnak felel meg. Vagyis Aemilianus császár pénzeit mindössze 22 napig verték volna ezek szerint. Ez a gondolatmenet azonban hibás, mert a pannoniai leletekben csak a római verdéből származó Aemilianus pénzek találhatók. Ha ezzel a kiigazítással korrigáljuk a gondolatmenetet, akkor a következő eredményre

juthatunk. A pannoniai leletekben a római verdékből összesen 1081 db pénz található Gallus és Volusianus császároktól. Ha ezt vonatkoztatjuk a római verdék kétéves működésére, úgy az 56 db Aemilianus pénz 37 napi terméknek tekinthető.

Nézzük most, hogy milven eredményt kapunk hasonló gondolatmenettel, ha azt a birodalom egyéb leleteire alkalmazzuk. Ezekben a leletekben összesen 1793 db római verdéből származó antoninianus van, Gallustól és Volusianustól, Aemilianus császártól pedig 95 db. Ismét kerekén két évre vonatkoztatva az 1793 db érmét, azt kapjuk, hogy a 95 db Aemilianus nevére vert antoninianust 38,6 nap alatt bocsátották ki. Ez a szám megdöbbentő egyezést mutat a pannoniai leletekből számolt 37 nappal. Ez pedig azt jelenti, el kell fogadnunk, hogy Aemilianus császár nevére – függetlenül az effektív uralkodási idejétől – a római verdében mindössze 37–38 napig verték csak az antoninianusokat. Ha viszont a verdék egyenletes működésével nem számolhatunk, akkor az azt befolyásoló történelmi okok szolgáltathatnak megfelelő magyarázatot a fenti kérdésekre.

Összefoglalásul röviden le kell szögezni, hogy a római numizmatikának egy rövid – tizenöt éves – periódusa is számos kérdést, megoldatlan problémát foglal magában. Ezen kérdések tanulmányozása további kimunkálást, tudományos kutatómunkát igényel. Új módszerek, új feldolgozási szempontok merülhetnek fel, melyeket modern eszközök bevonásával újabb tények feltárásával kell megoldani.

Külön izgalmas tanulmányt érdemelne a római és antiochiai verdék officináinak a működésével foglalkozó részletes elemzés. Összefüggést kellene keresni az ezüst érmék kémiai összetétele és a verdék szerinti eloszlása között, megvizsgálni az érmék gravimetrikus megoszlását az idő függvényében stb.

A jelen munka is számos kérdést érintett, de még többet érintetlenül hagyott, inkább csak a problémákat kívánta felszínre hozni, és ha csak egy kis részleteredménnyel gazdagította is az eddigieket, már hasznosnak ítéltető meg.

Óvári Ferenc

LELETJEGYZÉK

- /1/ Bíróné, Sey K.: N.K. 70–71. 3. 1971–2.
- /2/ Sonnevend Gy.: N.K. 70–71. 9. 1971–2.
- /3/ Czeglédy I.: N.K. 60–61. 15. 1961–2.
- /4/ Enying: Éremtár 1881 aug. Éremleletek.
- /5/ Korong G-n: N.K. 1. 39. 1902–3.
- /6/ Nagyberék; Gohl Ö.: N.K. 12. 104 1913.
- /7/ Szakcs; Kerekes P.: N.K. 13. 145. 1914.
- /8/ Szalacska IV; Alföldi M.: N.K. 50–1. 7. 1951–2.
- /9/ Sztálinváros; Alföldi M.: N.K. 52–3. 5. 1953–4.
- /10/ Intercisa; Barkóczy L.: N.K. 54–5. 3. 1955–6.
- /11/ Pilisszántó; Bíróné, Sey K.: N.K. 64–5. 9. 1965–6.
- /12/ Brigetio; Radnóti A.: N.K. 44–5. 6. o. 1945–6.
- /13/ Kistormás; Bíróné Sey K.: Folia Arch. 15. 55. 1963.
- /14/ Tulln; Göbl R.: Num. Zeit 83. 7. 1969.
- /15/ Tengellic; Albeker M. – Bíróné, Sey K.: N.K. 58. 13. 1969–70.
- /16/ Balozsamegyes; Bíróné, Sey K. – Károlyi M. – Szentlélek T.: Arch. Ért. 98. 190. 1971.
- /17/ Lime-Street; Evans J.: Num. Chron. 1882. 56. és 1883. 278. o.
- /18/ Brickendonbury; Evans J.: Num. Chron. 1896. 191. o.
- /19/ Szerbia; Kubitschek W.: Num. Zeit. 32. 185. 1900.
- /20/ Nanterre; Le Gentilhomme.: Rev. Num. Paris. 1946. 15. o.
- /21/ Schwarzenacker; Bernhart M.: Mitt. Bay. Num. Ges. 32–33. 67. 1914–5.
- /22/ Ruscsuk; Mouchmov N. A.: Num. Zeit. 1918. 43. o.
- /23/ Plevna; Mattingly H.: Num. Chron. 1924. 210. o.
- /24/ Reka–Devnia; Mouchmov N. A.: Le Tresor Num. Reka–Devnia. Sofia. 1934.
- /25/ Smederevo; Petrovik J.: Starinár 3. 32. 1931.
- /26/ Doncaster; Robertson A. S.: Num. Chron. 1935. 202. o.
- /27/ Dorchester; Mattingly H.: Num. Chron. 19. 21. 1939.
- /28/ Dolinno; Piro I. Gercen A. Num. Sfragist. 5. 81. 1974.
- /29/ Voetter: Num. Zeit. 1894. 410. o.
- /30/ Kornemann E.: Röm. Gesch. 1942. 360. o.
- /31/ Wáli I.: Római Imperátorok Tüköre. Pozsony 1778. Landerer kiadó.

DIE VERWÄNDUNG STATISTISCHER ELEMENTE BEI PANNONISCHEN UND ANDEREN RÖMISCHEN SILBER MÜNZEN FUNDEN ZUR VERGLEICHENDEN ANALYSE

Die vorliegende Studie versucht aufgrund statistischer Auswertung eines reichen Fundmaterials aus Pannonien und ausserhalb Pannoniens einen vergleichenden Überblick zu geben. Die Wahl des oben angeführten Zeitraumes von 15 Jahren ist durch das reiche Fundmaterial dieser Zeit aus Pannonien gerechtfertigt. Zur Auswertung wurden 13 Fundstellen Pannoniens und 11 ausserhalb Pannoniens herangezogen. Dieses Fundmaterial besteht aus insgesamt 45 000 Stück Silbermünzen (hauptsächlich Antoniniane). Die Auswertung vermittelt eine Information über die Häufigkeit des Vorkommens der einzelnen Antoniniane, über die Verteilung dieser nach der Präge sowie den gravimetrischen Daten. Tabelle I enthält Angaben darüber, wieviel Antoniniane von den verschiedenen Kaisern in den einzelnen Funden gefunden wurden und wieviel Typenvarianten diese aufweisen. Aufgrund der ausführlichen Analyse der Funde fördert der Verfasser neue, bisher nicht publizierte Gesetzmässigkeiten zutage (Abb. 3.). Anhand dieser können Folgerungen betreffs der Struktur, der Zusammensetzung und der Zahl der Typenvarianten der Funde, lediglich in Kenntnis eines Teiles der Funde gezogen werden.

Tabelle 3 zeigt, welche Erste der 200 Silbermünzen in den gewählten Zeitraum von 15 Jahren am häufigsten vorkommt; zeigt weiterhin die genaue Reihenfolge ihrer Häufigkeit, je nach den einzelnen Kaisern sowie insgesamt summiert. Diese Tabelle wurde für fortgeschrittene Sammler vorgesehen.

Den Vergleich der Funde aus Pannonien und jenen ausserhalb Pannoniens dem Averstyp nach enthält Tabelle 4, während Tabelle 5 den Vergleich der Funde nach der Struktur zeigt. Während die Struktur der pannonischen Funde einheitlich ist, zeigen die Funde ausserhalb Pannoniens eine uneinheitliche Struktur und weniger Gesetzmässigkeiten. Anhang der Kenndaten der Funde führt der Verfasser vielseitige Berechnungen durch. Als deren Ergebnis scheint es eindeutig zu sein, dass auf den Namen des Kaisers Aemilianus in den römischen Prägeanstalten 37–39 Tage lang Antoniniane geprägt wurden.

Újabb avar utánzatú ezüstpénz a MNM éremgyűjteményében

1970-ben érdekes lelet került a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának birtokába. Az Alföldön Endrőd községben (Békés megye, gyomai járás), az Öregszőlőben egy ezüstérem került elő, amely bizánci pénznek avar utánzata.¹

Az érem adatai a következők:

E) Szembenéző szakállas mellkép, jobbában kereszt. A fejtől jobbra mintha betűutánzatok lennének.
H) Három lépcsőn álló kereszt, tőle jobbra és balra pálmaág, a kereszt alsó szárától jobbra és balra pontok.
Lelőhely: Endrőd, Öregszőlő

Ltsz: 6. 1970. MNM Éremtár

ezüst, 3,75 g ↑↑ (I t. l.)

Sajnos, az érem leletkörülményeiről többet nem sikerült megtudni. Magáról a tágabb értelemben vett lelőhelyről annyit, hogy Endrőd községet mint avarkori régészeti lelőhelyet is nyilvántartják. Már a múlt században több népvándorláskori „agyag, kő és csont régiség” került innen a Magyar Nemzeti Múzeumba, mint ezt Hampel József említi.² De a későbbi terepbejárások is mint avarkori lelőhelyet tartják nyilván Endrőd Udvarnokot. Méri István 1948–1949. évi terepbejárásait rögzítő térképén így jelöli.³

Magyarországon elég szép számban fordulnak elő avarkori lelőhelyeken vagy avar temetőekben bizánci pénzek vagy azoknak ún. avar utánzatai. Főként a solidusok gyakoriak, ritkábbak az ezüst avar utánzatok.

Analógiát, illetőleg előképet keresve ehhez az utánzathoz, a következőkre jutottunk. Mivel darabunkon II. Constans (641 szept.?–668) pénzeinek ábrázolásával mutat kapcsolatot utánzatunk. Mivel darabunkon az eredeti körirat betűi teljesen értelmetlen jelekké egyszerűsödtek, így nem lehet feloldani vagy megtalálni az eredeti értelmüket. Így csak az elő és hátlapi típushoz hasonlót tudtunk keresni.

Az utánzat előlapja – fej ábrázolása – II. Constans solidusának előlapjához (BMC 31. t. 1–2. típushoz)⁴ (I t. 2–3.) hasonlít. Az eredeti ábrázolásnak megfelelően megmaradt a kereszt a császár jobb-
jában. A másolaton azonban a fejdísz eltűnt, de dominál a szakáll. A BMC-datálása szerint ezek a solidusok 659–668 között készültek.⁵

A hátlap – a három lépcsőn álló kereszt jobbra balra pálmaággal – szintén II. Constans veretének, de ezüstveretének utánzata (BMC 32. T. 7. vagy 12.). A lépcsőkön álló kereszt nagyon gyakori ábrázolása az V. század végétől a bizánci pénzeknek, főként a solidusoknak. Azonban a kereszt jobbra balra pálmaággal csak II. Constans veretein fordul elő (I t. 4–5.). Ez nagyon megkönnyítette az érem datálását, illetve az előkép-érem megtalálását. Ilyen hátlapi típusú ezüstöket II. Constans számára 641–646 között és 659-ben vertek.⁶

Már említettük, hogy az ezüst utánzatú avar pénzek sokkal ritkábbak, mint az aranyak. Jónás Elemér annak idején egy cikkben foglalta össze a Magyarországon előkerült példányokat, illetve analógiákat.⁷

Az ezüst avar utánzatú pénzekből az endrődivel együtt négy példány van gyűjteményünkben. Ennek az endrődi éremnek a kapcsán azonban csak két példánnyal foglalkozunk, tekintettel arra, hogy az egyik

¹ Bíróiné Sey K.: Bizánci pénzek a Kárpát-medencében. Magyar Numizmatikai Társulat 1972. évi évkönyve 136. o. A bizánci pénzek és utánzataik előfordulásáról avar leletanyagban lásd még: Csallány D.: Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa. Budapest 1956. Csallányi D.: La circulation monétaire Byzantine dans l'empire avar. Acta Arch. 1952. II. fasc. 1–3. 245–250. o.

² Hampel J.: Arch. Ért. uf. 15 (1895) 277. o.

³ Méri I.: Arch. Ért. 81 (1954) 138. o., Abb. I.

⁴ BMC = Wroth W: Catalogue of the Imperial Byzantine Coins in the British Museum. Vol. I–II. London 1908.

⁵ BMC I. 262. o.

⁶ BMC I. 263. o.

⁷ Jónás E.: Monnaies du temps des avars en Hongrie. Demareteion Vol. I. No. 3–4. (1935) 130.

példány a négy közül olyan típusú pénzt utánoz (az előlapon 2 fej ábrázolás, a hátlapon lépcsőkön álló kereszt, de pálmaág nélkül), amely analógiának nem tekinthető ehhez a darabhoz (táblázat 6. sz.). Sajnos, a másik két példánynak sem lelőhelye, sem a lelőköörülményei nem ismeretesek (I t. 6–7.).

A gyűjteményünkben levő utánzatokon kívül ismeretes még két avar utánzatú ezüst a kiskőrösi avar temető 53. sírjából.⁸ Továbbá egy példány Szeged környékéről, egy avar sírból került elő. Ez utóbbit Jónás is említette. Szerinte ez egy olyan avar utánzatú bizánci ezüstpénz, amely a „kiskőrösi egyik példánnyal nemcsak azonos típusú, de ugyanazon bélyegzővel vert”.⁹ Tehát összesen hét ilyen avar utánzatú ezüst-éremről tudunk.

Ezen vereteknek az „avar utánzatú” elnevezése Jónás Elemértől származik. Ezt az elnevezést valószínűsíti, hogy az ezüstutánzatok, de a solidusok közül is jó néhány avar sírokból került elő.

Sorra véve az analógiaként felhasználható avar utánzatokat: a kiskőrösi avar sírban talált két éremmel Jónás meghatározása alapján László Gyula foglalkozott behatóan. A kiskőrösi sír érmei közül csak az egyik használható fel analógiaként. Előképének László Gy. Jónás Elemérre hivatkozva Heraclius (610–640) solidusait tartja. (Hivatkozik a BMC 17. t. 11–14. képre.) Szerinte „a pénzek vésnöke nem úgy járt el, hogy egyszerűen egy típusú pénzt lemásolt volna, hanem az akkori arany és ezüst érmeknek egy-egy motívumát vette át. Így az avar pénz portréja egy olyan császári mellképet utánoz, melyen a császár konzuli díszruhában van. Bár különös, hogy ezt a sokkal ritkábban előforduló típust választotta, mégis kétségteljesen innen származik az avar portré bő redőzetű ruhája. A prototípuson a kereszt nincs a fejen, ez már az avar vésnök hozzátoldása azon érmek után, amelyen a császár koronával van ábrázolva.”¹⁰

Véleményünk szerint azonban a kiskőrösi érem előlapjának (I t. 8.) prototípusa nem Heraclius solidusa (BMC 17. t. 11–14.), mert az idézett helyen Mauritius Tiberius (582–602) bronzai szerepelnek. Ezen pénzek előlapja szolgálhatott mintául ezen avar utánzatoknak. Bár már korábbi bizánci vereteken is, így II. Tiberiusén (574–582) is megjelenik az ilyen típusú korona-ábrázolás. Nagyon nehéz azonban eldönteni, hogy ez a kiskőrösi utánzat fejdíszként koronát vagy sisakot akar-e utánózni?

A fent említett Mauritius Tiberius vereteken a sisakon kereszt van, mint ahogy a kiskőrösi példányon is kereszt díszíti a fejfedőt (sisak?, korona?). Így semmiképpen sem tarthatjuk a kereszt ábrázolást az avar vésnök hozzátoldásának. Azonban, míg az eredeti példányokon csak egy kis sima kereszt van a fejdíszben, addig az utánzaton a szokásosnál jóval nagyobb kereszt látható a felső szárai között egy-egy ponttal, illetve a kereszt szárait vonalak zárják le. A fejtől jobbra és balra pálmaág. A jobb oldali ág alatt egy csillag, a bal oldali alatt pedig egy feloldhatatlan jel van. A pálmaág, mint az endrődi éremnél mondtuk, csak II. Constans ezüstérmeinek hátlapján található. Úgy tűnik, hogy a hátlapi motívumot felhasználták az előlap díszítésére. A fejet díszítő kereszt maga is leginkább a hátlapokon található lépcsős kereszt megformálásához hasonlít. A pálmaágak mint díszítőelemek az eredeti érmek feliratának helyére kerültek, a horror vacui szellemében kitöltve az üres teret. A pálmaágak alatti csillag, illetve feloldhatatlan jel II. Justinianus első uralkodása (685–695) alatti solidusain – BMC 39. t. 5. – található meg, de annak hátlapján (I t. 10.). Az eredeti solidusokon a bal mezőben van a csillag, a jobb mezőben pedig K vagy E betű. A kiskőrösi utánzatnál fordított a jelek elhelyezése. A feloldhatatlannak minősített jel esetleg lehet egy „K” maradványa. Tulajdonképpen három olyan elem is előfordul ezen az előlapon, amely az eredeti pénzeknek csak hátlapján szokott megjelenni. Ez esetben a pálmaágak, a csillag, illetve betű, a mezőben és a fejdíszben található kereszt stílusa és nagysága a hátlapi lépcsős keresztetekre emlékeztet. Ha nem lenne, mint Jónás mondja, ugyanezzel a verőtővel még egy példány – a Szeged környéki sírból –, hajlamosak lennénk arra gondolni, hogy egy elrontott lapkát – hátlapi képpel használtak fel. Az előlap bélyegét egyszerűen ráverték erre, s innen vannak a hátlapi elemek az előlapon.

A másik éremmel, amely a kiskőrösi sírból előkerült, nem kívánunk bővebben foglalkozni, mivel az egy másik hátlapi típust utánoz (két alakos ábrázolás). Egy Constantinus Pogonatus (668–685) BMC 36. t. 1. solidust másol, de ezüstben (I t. 9.). Érdekessége, hogy ez egy subaeratus érem. Megtisztításakor derült ki, hogy a meglehetősen vékony ezüstérem rétegelt. A középen levő vékony bronz animát még

⁸ Garam É.–Kovrig I.–Szabó Gy.–Török Gy.: *Avar finds in the Hungarian National Museum*. Budapest 1975. 299. o.; Jónás E.: i. m. 131–132. o. 9. kép.; László Gy.: *Adatok az avar kori műipar ókeresztény kapcsolataihoz*. Budapest 1935. 28–29. o., X. t. 4–4a, 5–5a.

⁹ Jónás E.: i. m. 131. o. 2. kép.; László Gy.: i. m. 28. o.; Csallány D.: *Arch. Ért. Ser. II. Vol. IV. 1943* 1–2., 167. o.

¹⁰ László Gy.: i. m. 29. o.

Táblázat
az ezüst avar utánzatú pénzekről

	kép	súly	lelőhely	ltsz.
1.	I. t. 6 = Jónás 3. kép	2,95 g	?	R.I.6832 É.
2.	I. t. 7 = Jónás 4. kép	3,27 g	?	R.I.6831 É.
3.	I. t. 1 = publikálatlan	3,75 g	Endrőd Öregszőlő	6.1970 É.
4.	-----	?	Szeged környéke	?
5.	I. t. 8 = Jónás 1. kép László X. t. 4-4a	3,17 g	Kiskőrös 53. sír	8.1935.4. RO.
6.	----- Jónás 5	2,15 g	?	R.I.6834 É.
7.	I. t. 9 = Jónás 9. kép László X. t. 5-5a	2,72 g	Kiskőrös 53. sír	8.1935.5. RO.

vékonyabb ezüstlemezek fedik. Ezek azonban megsérültek, részben az előlapon, az arcon, a bal szem vonalában, illetve az állnál tűnik elő a bronzmag. Továbbá több helyen sérült az érem széle, ahol is jól látszik a bronz és ezüst lemezek rétegelése.

A második avar utánzatú érem, mely gyűjteményünkben található (I t. 6.), ha fejlődési sorrendet próbálunk felállítani, akkor ez az érem az, amely leginkább emlékeztet az előképére, II. Constans solidusára, illetve ezüst veretére. Az előlap körirata, bár értelmetlen, de a jelekről felismerhető, hogy betű-utánzatok. A fejforma és a szakáll-ábrázolás is megközelíti az eredetit. A hátlapon a négy lépcsős kereszt alatt a verdejegy betű-utánzatai találhatók.

Ezt követi sorrendben a szintén gyűjteményünkben levő példány (I. t. 7.). Érdekessége, hogy mindkét oldalon fej-ábrázolása van, de nem azonos verőtőről származnak. Az előlapon (az erősebb kontúros fej-ábrázolást mondjuk előlapnak) levő fej még visszavezethető II. Constans solidus ábrázolására. A hátlapi fej annak már egy nagyon stilizált, elrajzolt változata.¹¹

Technika szempontjából annyit, hogy az érmek szemmel láthatóan rossz ezüstből készültek. Elemzésük azonban nem történt meg. Súlyuk alsó és felső határa, mint a táblázaton is látható 2,15–3,75 g között változik – óriási ingadozást mutat. A kiskőrösi sírból származó darabok és az éremtári két példány, amelyeknek lelőhelyét nem ismerjük, kapcsolatot mutatnak egymással olyan szempontból, hogy körünyírottaknak mondhatók. A szélükön szögletes vágásnyomok észlelhetők (I t. 7., 8., és 9. kép és táblázat 6. sz.). Ezzel szemben az endrődi (I t. 1.) és a másik lelőhely nélküli példánya gyűjteményünknek (I t. 6.) abban hasonlóak, hogy szélük lekerekített.

Összefoglalva: II. Constans solidus, illetve ezüst – hibrid utánzatának tekinthetjük az lt. 6. 7. és 1. sz. példányokat. Ez a sorrend a stílusok változásának, illetve romlásának rendjét is adja.

Egy másik változat a kiskőrösi sír egyik érméje (I t. 8.), amelynek előlapja Mauritius Tiberius érméinek előlapjával, hátlapja pedig szintén II. Constans vereteinek hátlapjához kapcsolódik (I t. 9.), illetve a csillag az előlapon II. Justinianus vereteivel mutat hasonlóságot. A két típus-csoport azonban mégis szorosan összefügg a hátlapon, illetve az előlapon is mutatózó pálmaágak miatt. Ezek II. Constans vereteihez és az őt követő II. Justinianushoz – tehát a VII. század második feléhez kapcsolják a vereteket.

Jónás Elemér véleménye szerint ezek az avar utánzatú ezüstök és solidusok az avar pénzverés kezdetét jelentették, amelynek szerinte nem volt már ideje kiteljesedni.

Az újabb kutatások azonban inkább azt valószínűsítik – a régészetre gondolunk itt –, hogy az avar sírokban talált bizánci és bizánci utánzatú pénzek, továbbá sok esetben a sima aranylapocskák vagy római pénzek inkább a sír-obulus szerepét, mint pénz-funkciót töltöttek be.¹²

Bíróné Sey Katalin

¹¹ A MNM Éremtárának gyűjteményében van még egy avar utánzatú ezüstpénz. Lelelőhelye ismeretlen. Itt közelebből nem foglalkozunk vele, mivel nem a palinaágas utánzatok körébe tartozik. Adatait a táblázat 6. sz. tartalmazza.

¹² Ezúton mondok köszönetet Garami Évának, aki a Régészeti Osztályon őrzött kiskőrösi érmeket rendelkezésemre bocsátotta.

KÉPJEGYZÉK

1. II. Constans érem avar utánzata, ezüst, Endrőd, Öregszőlő – MNM Éremtár
2. II. Constans solidus BMC 31. t. 1.
3. II. Constans solidus BMC 31. t. 2.
4. II. Constans ezüstpénz DMC 31. t. 12.
5. II. Constans ezüstpénz BMC 31. t. 7.
6. II. Constans érem avar utánzata, ezüst. Lelőhelye ismeretlen – MNM Éremtár
7. II. Constans érem avar utánzata, ezüst. Lelőhelye ismeretlen – MNM Éremtár
8. Avar utánzatú ezüstpénz E) Mauritius Tiberius után H) II. Constans Kiskőrös, 53. sír, MNM Régészeti Osztály
9. Avar utánzatú ezüstpénz, Constantinus Pogonatus solidus után. Kiskőrös, 53. sír, MNM Régészeti Osztály
10. II. Justinianus solidus, BMC XXXIX. t. 5.

EINE NEUERLICHE, VON AWAREN NACHGEAHMTE SILBERMÜNZE IM MÜNZKABINETT DES UNGARISCHEN NATIONALMUSEUMS

Im Jahre 1970 kam eine byzantinische Silbermünze awarischer Nachahmung in das Münzkabinett. Der Fundort war Endrőd-Öregszőlő (Komitat Békés, Kreis Gyoma). Die Daten dieser Münze sind wie folgt:

A) Bärtiges Brustbild gegenüber, in der Rechten ein Kreuz. Rechts und links vom Kompf scheinbar Buchstaben-Nachahmungen.

R) Kreuz auf drei Stiegen, davon rechts und links Palmenzweig, vom Stiel des Kreuzes rechts und links Punkte. Fundort Endrőd, Öregszőlő, Silber 3,75 g (I Tafel 1.).

Am Fundort wurden schon früher awarische Gegenstände gefunden.

Byzantinische Münzen oder deren awarische Nachahmungen sind in awarischen Fundorten oder Friedhöfen in Ungarn häufig. Ziemlich selten sind jedoch silberne Nachahmungen der byzantinischen Münzen.

Im Zusammenhang mit dem neuen Stück überblickten wir die im Nationalmuseum befindlichen Nachahmungen (siehe Tabelle und I Tafel 1., 6., 7., 8., 9.).

Das Endröder Exemplar ahmt den Avers (I Tafel 2., 3.) des Solidus von Constans II. BMC 31. Tafel 1–2. und den Revers einer Silbermünze BMC 31. Tafel 7., 12., nach (I Tafel 4–5.). Da die Originalstücke zwischen 641–646 oder in 659 ausgeprägt wurden, stammen die Nachahmungen von etwas späterer Zeit.

Die Endröder Nachahmung zeigt engen Zusammenhang mit den, in unserer Sammlung befindlichen – aus unbekannten Fundorten stammenden Stücken (I Tafel 6., 7.).

Zu einem anderen Nachahmungstyp gehören die aus dem 53. Grab des Kiskőröser Awarerfriedhofes stammenden Nachahmungen (I Tafel 8–9.).

Die Nachahmungen wurden jedoch wahrscheinlich in der zweiten Hälfte des VII. Jahrhunderts angefertigt. Nach der Meinung von Elemér Jónás – der sich früher mit diesen awarischen Nachahmungen beschäftigte – bedeuteten die Silbermünzen awarischer Nachahmung den Beginn der awarischen Münzprägung, welche jedoch seiner Meinung nach keine Zeit mehr fand zur Entfaltung.

Neuere Forschungen betrachten es jedoch als wahrscheinlich – wir denken hier an archäologische Forschungen – dass die in den Awarengräbern gefundenen byzantinischen und den byzantinischen nachgeahmten Münzen, sowie die in vielen Fällen gefundenen glatten Goldplättchen, oder römischen Münzen eher die Rolle des Grabobulus hatten, als dass sie Geldfunktion erfüllten.

Az első magyar pénz történeti körülményeinek kérdéséhez

A magyar pénzverés megindulása egy láncszeme volt a magyar államalapítással kapcsolatos felségjogok gyakorlásának. Ezeket a jelenségeket nem lehet egymástól függetlenül vizsgálni, jóllehet a pénztörténet első sorban a meginduló pénzverés körülményeit igyekszik tisztázni. Bár a vitákat nem lehet teljesen lezártnak tekinteni, körvonalai már tisztázódtak. A magyar numizmatikai kutatás szerint – mint summázott eredmény¹ – Istvánnak két éremtípusa volt: a Dbg. 1706/a (LANCEA REGIS, REGIA CIVITAS felirat) és a CNH. I. 1. Az előbbit közvetlen koronázása után verette, a másodikat egy-két évtizeddel később. A magyar pénztörténeti kutatásnak ezt az eredményét vette át Györffy György, aki a korszak szintetizáló munkáját olyan fokon végezte el,² hogy hosszú időre lezártnak tekinthetjük István királynak és államának történetét; nincs mit hozzátenni. Tulajdonképp elég lenne az első magyar pénz történeti körülményeinek vizsgálatakor e munkára hivatkozni. Néhány jelenséget azonban mégis elemezni kell, mert éppen a Numizmatikai Közlöny előző számának hasábjain jelent meg olyan cikk,³ amelynek fejtegetései szöges ellentétben állnak a magyar kutatás eredményeivel. Anélkül, hogy a Numizmatikai Közlöny lapjait vitára kívánnánk felhasználni, szükségét érezzük, hogy néhány szóban vázoljuk azokat az érveket, amelyek szerint a magyar kutatás számára elfogadhatatlanok az ott leírt történeti és numizmatikai vélemények, amelyek lényegében a szlovák numizmatikusok – első sorban J. Hlinka⁴ – állásfoglalásain alapulnak.

Történeti jelenségeket lehet eltérően értékelni, éppen ezért itt – a vitát elkerülendő – csupán a nyilvánvaló ellentmondásokra, tévedésekre kívánunk rámutatni.

Annak érdekében, hogy a Bosarvében talált utánveretet⁵ – vagy annak feltételezett eredetijét – Pozsonyban vert hivatalos magyar veretnek minősítsék, Pozsony jelentőségét eltúlozzák, történeti tévedésekkel véelve azt bizonyítani. Tévedés ugyanis annak állítása, hogy István Koppány elől Esztergomból a Duna bal partjára menekült, s „a Garam folyóban ütötték lovagá német módra.”⁶ Ilyen módot nem ismerünk, itt is egyszerű fordítási hibáról van szó, amit Györffy György már régen tisztázott. Azt ugyanis, hogy Gran-t (Gran = Esztergom) tévesen Garam-ra fordították, s e fordítási hiba értelmezéséhez azt a mesét költötték, hogy Istvánt a Garam folyó vizében övezték fel. Ezt a kitalált történetet sokan kritikátlanul átvették. Istvánt tehát Gran-ban, azaz Esztergomban övezték fel, s innen indította hadait Koppány ellen, aki Somogyból indulva Veszprémet ostromolta.⁷ Koppányt Veszprém és a mai Várpalota között győzték le, még 997-ben. 997 novemberére már Aachenbe érkezett István győzelmének híre.⁸ Szó sem volt tehát arról, hogy István Pozsonyba (vagy máshová) futott volna. Amikor a magyar pénzverés megindult – István koronázása után – István békében birtokolta egész Magyarországot.

A kor történeti eseményeinek ismeretében érthetetlen annak feltételezése, hogy István bármily rövid időre is Pozsonyba, a később valóban veszélyeztetett határvárba tette volna szék- és ezzel együtt pénzverővárosát.

Ugyancsak tévedés annak állítása, hogy a Felvidék nagy részét – az ezüsbányákkal – István uralkodásának első felében a lengyelek birtokolták. Ismét Györffy György egyértelmű, jól adatolt bizo-

¹ Gedai I.: István király dénára. Numizmatikai Közlöny LXX–LXXI. (1971–1972) 23–32.

² Györffy Gy.: István király és műve. Bpest. 1977.

³ Kupa M.: István magyar király pénzverése. Numizmatikai Közlöny LXXIV–LXXV. (1975–1976) 21–26.

⁴ Kupa M.-nál idézetten kívül: Správy III. 1976. 3–8.

⁵ V. Hatz: (B)reslavva Civ(itas). Dona Numismatica Hamburg. 1965. 79–85.

⁶ Kupa M. i. h. 22.

⁷ Györffy Gy.: Koppány lázadása. Somogy megyei Levéltár Évkönyve 1. (1970) 5–30.

⁸ Györffy Gy.: i. m. 121.

nyítására kell hivatkozni, s eszerint Felső-Vág menti magyar terület 1014–1017 között lehetett Boleszló fennhatósága alatt.⁹

Nem bocsátkozunk fejtegetésekbe Pozsony X–XI. századi nevével kapcsolatban; elfogadjuk – mert a nyelvészeti és történeti érvek alapján el kell fogadnunk –, hogy a magyar István király udvarában Pozsonyt „Poson”-nak nevezték.¹⁰

Ami a numizmatikai érveket illeti, azokat Kupa Mihály meglehetősen önkényesen kezeli. Cikke összefoglalójának IV/b¹¹ része szerint mindkét pénz (a mindkét itt és az alábbiakban a bosarvei utánveretet és a Dbg. 1706/a-t jelenti) ezüstminősége megfelel a későbbi CNH. I. 1.-nek. Tudomásom szerint a bosarvei példányon nem végeztek fémvizsgálatokat, vagy legalábbis nem közölték azt. A IV/c szerint mindkét pénz súlya megfelel a korabeli más pénzeknek, csak attól kissé nehezebb. A Dbg. 1706/a átlagsúlya – 1,26 g – valóban csak 0.01 g-al tér el IV. Henrik bajor herceg pénzeinek 1,25 g-os átlagsúlyától. A bosarvei példány 1,9 g-os súlya viszont nem illeszthető be ezek sorába.

A IV/d – e szerint mindkét pénz egyik oldalán kápolnaábrázolás van a vésnök jelével. Ezzel szemben: a Dbg. 1706/a Karoling-temploma jellegzetesen magyar munka; a X. századi magyar ötvösök palmetta-motívuma szerint készült. (Az előlap teljesen összhangban áll a hátlappal; már csak ezért sem készíthette az előlapot olasz mester, az egységes technikáról nem is beszélve.) Nagyon lényeges azonban, hogy a Dbg. 1706/a templom oromzata és lépcsői között egy felirat (RE CI) van. Német területen ezt csak a bajor verdék termékein és a bajor hatás alatt készült – magyar és cseh – pénzekben találjuk. A bosarvei példány merev oromháromszöge, az előlapi kereszt formája, idegen jellege mutatja, hogy a két pénz készítési helyét sok száz kilométer választja el egymástól. Még csak nem is ugyanazon hatás alatt készültek, mert a bosarvei utánvereten nincs felirat a templomban. Ez azt jelenti, hogy Közép-Európában nem készülhetett. Az orom alatti felirat a legújabb kutatás szerint¹² nem pénzverőmestert jelent, hanem a verdehelyre utal annak ellenére, hogy ez a köriratban szerepel. Ezek ismeretében vizsgáltuk meg ismét a Dbg. 1706/a pénzünk templomorom alatti feliratát, aminek helyes olvasata nem REGI, hanem RE CI, azaz RE(gia) CI(vitas). A bosarvei példány hiányos köriratai ugyanakkor valószínűtlenné teszik a hivatalos kibocsátás feltételezését is.

Említette cikkében Kupa Mihály, hogy a bosarvei példány eredetiségét csak a magyar kutatók utasítják el, az idegenek elfogadják.¹³ A valóság azonban az, hogy az e témában érdekelt magyar kutatók – Györffy György, Huszár Lajos és magam – véleményével szemben Josef Hlinka képviseli az eredetiséget vallás másik álláspontját, amit még Stanislaw Suchodolsky lengyel numizmatikus fogad el.¹⁴ Az írásban is megjelent magyar álláspontot az 1973-as nemzetközi numizmatikai kongresszuson tártam a világ numizmatikusai elé.¹⁵ Sajnos, a hozzászólások nem jelentek meg, de az előadásomhoz hozzászólók, e téma legnevezetesebb szakemberei – Peter Berghaus münsteri és Philipp Grierson cambridgei professzorok – teljes mértékben elfogadták az előadásomban kifejtetteket.

Elhangzott olyan vélemény is, hogy ha a bosarvei példány utánveret is, kellett lenni eredetijének is, csak még nem került elő. A tudományos kutatást azonban ennyire nem lehet a feltételezések világába utalni. Újabb forrásanyag mindenkor előkerülhet (mint pl. a nagyharsányi lelet), s az módosíthatja az eddig ismerteket. Ha előkerül a bosarvei utánveret eredetije, akkor bizonyára módosítani fogjuk álláspontunkat. Addig viszont erre nem látunk okot.

Gedai István

⁹ Györffy Gy.: i. m. 280–281.

¹⁰ Györffy Gy.: A magyar pénzverés kezdeteihez. Numizmatikai Közlöny LXXII–LXXIII. (1973–1974) 36–37.

¹¹ Kupa M.: i. h. 25.

¹² W. R. O. Hahn: Moneta Radasponensis. Braunschweig. 1976.

¹³ Kupa M.: i. h. 22.

¹⁴ Kupa M.-nál idézetten kívül: S. Suchodolsky: Początki mennictwa w Europie Środkowej Wschodniej i Północnej. Wrocław–Warszawa–Gdańsk. 1971.

¹⁵ I. Gedai: Bavarian Influence on the Early Coinage of the States in Central Europe. Actes du 8ème Congrès International de Numismatique. Paris–Bale. 1976. 415–421.

DIE GESCHICHTLICHEN UMSTÄNDE DES ERSTEN UNGARISCHEN GELDES

In der letzten Zeit waren Meinungen zu hören, welche sich mit dem geschichtlichen Hintergrund des Anfanges der ungarischen Münzprägung beschäftigten; diese sind unserer Meinung nach nicht stichhaltig, deshalb erscheint es notwendig, diese Ablehnung mit einigen Worten zu begründen.

Darum, damit man die von V. Hatz in Bosarve gefundene Prägung als Original beweisen könne, wird die Rolle Pozsony's (Pressburgs) irrtümlich bewertet. Es stimmt nicht, dass gelegentlich des Todes des Grossfürsten Géza, dessen Sohn Stefan vor den gegen ihn angreifenden Koppány nach Pozsony flüchtete. Der Grund dieser irrtümlichen Meinung war ein Irrtum in der Übersetzung; Gran (Esztergom) wurde irrtümlich als Garam übersetzt und es hiess, dass nach der seinerzeitigen Forschung István hier mit dem Schwert umgürtet wurde. Dies geschah jedoch in Esztergom, der Residenzstadt Istváns, von wo Istváns Armee gegen Koppány zog, den er in einer Schlacht besiegte, wobei Koppány fiel. István hatte also keinen Grund dazu, dass er seine Residenzstadt und Münzstätte mit der, an der Grenze liegenden, unsicheren Stadt Pozsony (welche am Ungarischen Königshof „Poson“ genannt wurde) vertauscht hätte. Ein geschichtlicher Irrtum ist auch, dass der Pole Boleslav den Nordteil Ungarns während der ersten Hälfte der Herrschaft István's besass. Nur zwischen 1014–1017 konnte er ungarische Gebiete im nordwestlichen Teil des Landes besetzt halten.

Neben den geschichtlichen Daten sprechen auch die numismatischen Argumente dafür, dass die in Bosarve gefundene Münze eine Nachprägung sei. Während das Durchschnittsgewicht des Denars Dbg 1706/a 1,26 g in die Gewichtsverhältnisse unserer Denare hereinpasst, ist das Gewicht der Nachprägung von Bosarve 1,9 g von jeden gewohnten verschieden. Ein wesentlicher Unterschied zeigt sich in der Kirchenabbildung des Reverses. Die ungarische Palmettenmotive zeigende Dbg 1706/a zeigt im Kirchenfries eine Aufschrift, welche bei bayrischen Münzstätten und unter deren Einfluss geprägten Münzen – wie die ungarische und auch böhmische – charakteristisch ist. Nach den neuesten Forschungen deutet diese Aufschrift auf den Namen des Münzortes, trotzdem dass dieser in der Umschrift bereits vorkam. Die Friesaufschrift des Dbg 1706/a ist richtig gelesen (nach erneuten Untersuchungen) RE CI also RE(gia) CI(vitas). Das Exemplar von Bosarve enthält demgegenüber weder ungarische Elemente (z.B. Palmettamotiv) noch bayrische Eigentümlichkeiten (Friesaufschrift).

Auch die Meinung wurde vertreten, dass falls das Exemplar von Bosarve eine Nachprägung wäre, müsste auch ein Original vorhanden sein, nur ist es nicht bisher zu Tage gekommen. Nun, wenn es zu Tage kommt, wird auch die ungarische Forschung ihren Standpunkt ändern, bis dahin ist jedoch kein Grund dazu.

A magyarországi középkori pénzhamisítás (I. rész)

A pénzhamisítás fogalmának feltárása a magyar kora feudális jogban csak közvetett úton lehetséges. Államiságunk kezdetén a jogforrások közül ugyanis a *szokásjog* dominál, s csak csekély számban találkozzunk írott jogszabályokkal. E szokásjog tartalmának megállapítása ugyancsak nehéz feladat. Míg Nyugat-Európában számos korai, V–IX. századi szokásjoggyűjtemény ismert – leges barbarorum¹ –, amelyekben szembevető a büntető jogszabályok túlsúlya, addig hazánkban az első szokásjoggyűjtemény a Tripartitum, s az első városi jogkönyvek is – amelyek ugyancsak szokásjogot tartalmaznak – a XV. század elején keletkeztek.² E késői jogkönyvek anyagánál számolnunk kell a több évszázadon keresztül, különböző gazdasági-társadalmi viszonyok között kialakult és egymásra rétegződött szabályok egységes jelentkezésével. Ezek kritikátlan átvétele és mechanikus visszavetítése hamis, történelmietlen eredményhez vezet. Példaként csak utalunk arra, hogy a pénzhamisítás a Tripartitumban, mint a hűtlenség egyik esete szerepel,³ holott ezt a megfogalmazást csak a XV. századi jogszabályok említik először.⁴

A hűtlenség korai – Kálmán II. decretum 6. fejezet – írott jogi formája a pénzhamisítást mint hűtlenségi esetet nem ismeri. Következik-e ebből, hogy Árpád-kori jogunk a pénzhamisítást nem tekintette bűncselekménynek, vagy csak csekély jelentőségű vétségként kezelte? Egyik esetről sincs szó.

A magyar államiság létrehozásának egyik alapvető mozzanata az önálló pénzverés megteremtése,⁵ s ebből semmit sem von le az a körülmény, hogy a pénzverés *felsőjogának* codificalására nem kerül sor István decretumaiban. Téves ezért Gálócsi Zoltán nézete, amikor a pénzverés felsőjogát akként értékeli, hogy az nincs „tétélesen kimondva”, hanem „csak a Szent Istvántól kezdődő gyakorlaton alapult, amibe a nemzet belenyugodott”.⁶

A szokásjog kora feudális jogrendszerünkben ugyanolyan érvényű és jelentőségű jogforrás, mint az írott jog, kikényszeríthetősége tekintetében az állam szervei nem tettek különbséget. Megállapíthatjuk továbbá, hogy „I. István és utódai érvényt szereztek az uralkodó *kizárólagos* pénzverési felsőjogának”.⁷ Ez pedig nemcsak a Hóman által is idézett „Nagy Károly elv” betartását jelenti, mely szerint „in nullo loco moneta percutiatur, nisi ad curtem, et illi denarii palatini mercantur et per omnia discurrant”.⁸ A királyi pénzverés – s ez áll a ducatus pénzverésére is⁹ – biztosítása csak büntetőjogi védelem mellett lehetséges. A környező nyugat-európai államok ismert joganyaga sem hagy kétséget afelől, hogy milyen fontosak a büntetőjogi eszközök a pénzverés biztosítására. Így van ez a korai germán népjogokban is,¹⁰ – a római jog,

¹ Codex Euricianum a nyugati gót szokásjog 475-ből, Lex Burgundiorum 501, Lex Salica longobárd népjog 643. Lex Visigothorum 645. Lex Alamannorum, Lex Baeuvariorum.

² Így a Budai Jogkönyv 1413, ugyanebből az időből származik a Pozsonyi Jogkönyv is.

³ Trip. I, 14. 4. §.

⁴ 1462. évi I. decretum 2. art. 4. §.

⁵ Vö.: Hóman MP, Huszár, Lajos: Szent István pénzei. Szt. István Emlékkönyv Bp. 1938. 335–364. László, Gyula: Die Anfänge der ungarischen Münzprägung. Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae. Sectio Historica. IV. 1962. 27–53. Huszár Lajos: Bemerkungen zur Frage der ersten ungarischen Münzen. NK. LXIV–LXV. (1965–66) 29–31. Gedai István: A magyar pénzverés kezdete. Kézirat, kandidátusi értekezés. Györffy György: A magyar pénzverés kezdeteihez NK. LXXI–LXXXIII: 35–41. Vö. IK. 152–257.

⁶ Gálócsi Zoltán: XVI. századi magyar pénzek hamisítványai. NK. IV. 90.

⁷ Hóman Bálint: KR.; kiemelés tőlem, KF.

⁸ Hóman: KR. 30 id. 2. jegyzet alatt a Capit. 808.

⁹ A ducatussal kapcsolatban vö.: Jeszenszky Géza: A vezérek pénzverése. NK. XL. 24. Gedai István: Numizmatikai adatok a ducatus kérdéséhez. Fol. Arch. XX. 99. Kristó Gyula: A XI. századi hercegség története Magyarországon. Bp. 1974.

¹⁰ Angyal Pál: A magyar büntetőjog közikönyve. Bp. 1940.

Clarus és Bartolus hatására. Mindez nem volt hatástalan István államszervezési tevékenységénél sem, mint ahogy a bajor hatás a pénzverés terén is igazolható. A germán jogokból ismert szankciók: kézlevágás, a keleti gótoknál a szabad ember elveszti szabadságát és vagyonát. A későbbi germán büntetőrendelkezések felségssértésnek tekintik a pénzhamisítást: „Siquis sine iussione Regis aurum signaverit aut monetans confixerit, manus eius iucidatur.”¹¹

Az angolszász büntetőjogban ugyancsak felségssértés a pénzhamisítás és kinhalállal – forró vízben vagy olajban való megfőzéssel, majd máglyahalállal – büntetik.¹² A *Carolina*¹³ – amely a pénzhamisítást tűzhalállal bünteti – a cselekményt akként definiálja: „Starff der Müntzfalscher und auch deren, so one habend freiheit Müntzen” (111). Ide sorolja még a *pénzkészítésen* kívül a *pénzcsontitást*, a hamis pénz *megszerzését*, valamint bünteti a részességet, akik *helyiséget adnak* a hamisítókknak. Először találkozunk a Carolinában a cselekmény *célzat* megfogalmazásával.

Úgy véljük, hogy a nyugati jogfejlődés példái alátámasztják: az új magyar állam – amelynek egyik fő törekvése beilleszkedni Nyugat-Európa társadalmi-gazdasági rendjébe – sem nélkülözhetette egyik alapvető intézményének – a pénzrendszernek – hathatós büntetőjogi védelmét, különös tekintettel arra, hogy a magyar király *e felségjogát nem osztotta meg* – mint az Nyugaton közzismert – hűbéreseivel.¹⁴

A pénzverési jog megsértésének Árpád-kori nyomait kutatva először is a ránk maradt numizmatikai anyag igényel beható vizsgálatot. Már Hóman mérései is igazolták,¹⁵ hogy az Árpád-kori pénzek között találunk hamisítványokat. Ilyenek pl.: a CNH 42, 44, 50, 61, 79, 94, 108A, 119, 129, 162, 163, 166, 167, 173, 174 típusok egyes darabjai. A magunk részéről a CNH I. 1, 8, 9, 10, 15, 16, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 35, 36, 38, 40, 42, 44, 46, 56, 57, 61, 65, 71, 74, 75, 77, 78, 79, 90, 98, 108, 136, 137, 145, 149, 153, 157A, 159, 226, 229, 241, 242, 246, 256, 297, 299 típusú hamisítványait tanulmányoztuk a MNM hamisítványgyűjteményéből. A hamisítványok és a későbbi időszak okleveles adatai amellett bizonyítanak, mely szerint a pénzhamisítás első ismert elkövetési magatartása az eredeti pénzek gyenge minőségű ezüsből vagy rézből való utánzása. Nagy óvatosságot igényel ezeknek a korai hamisítványoknak az értékelése. Az egykorú fémötvözetek készítésénél ugyanis könnyen előforduló hibalehetőség, hogy az ezüst és az ötvöző anyag nem keveredik egyenletesen, így az elkészített pénzek finomsága is ingadozhat. Önmagában tehát a gyengébb finomság aligha bizonyítja, hogy hamisítvánnyal állunk szemben.

A pénzhamisítás nagyobb arányú elszaporodása ahhoz a korszakhoz kapcsolódik, amit Hóman így jellemez: „Kálmán trónralépésével kezdődik és a XIII. században folyamatosan tart történelmünknek az a korszaka, amelyet pénzeiről legjellemzőbben *aprópénzkorszaknak* nevezünk.”¹⁶ E helyen nem feladatunk az „aprópénzkorszak” gazdasági hátterét elemezni, de rá kell mutatnunk arra a lehetőségre,¹⁷ amit a gyakori pénzbeváltás jelentett a pénzhamisítók számára. A pénzhamisítás másik lényeges elkövetési magatartása – s ez ugyancsak igazolható a numizmatikai anyagból is – a *pénzverdéhez* kapcsolódik. A pénzverde munkásai – hozzájutva a verőszerszámokhoz, *törvényes finomságú ezüsből*, de *saját hasznukra* vertek pénzt. Ezt bizonyítják egyes hybrid veretek, mint pl.: a CNH 120, 121 a 119-hez, a 130, 131 a 129-hez, 138, 139, 140, 141, 142 a 137-hez a 152 a 151-hez, a 154, 155, 156. CNH pótl. 34, 35 a 153, 158 a 157-hez képest.¹⁸ Hasonló jellegű *hamis hybrid* vereteket ismerünk *Luschin*¹⁹ tanulmányából is. A pénzverdékben

¹¹ Wilda: Das Strafrecht der Germanen. 1842. 938.

¹² His: Geschichte des deutschen Strafrechts bis zu Karolina. 1928. 166–167.

¹³ Henke, Edward: Handbuch des Criminalrecht II. 1830. Berlin.

¹⁴ Vö. *Babenbergi* Otto 1147–1148-ban említi, hogy a királyon kívül senki sem *mer* pénzt verni Magyarországon (kiemelés tőlem K. F.). *Gombos*, Albin Ferenc: Catalogus fontium historiae Hungariae. Bp. 1937–1938. I–III. 800–1301, 1967, Hóman: MP. 329–419. *Huszár* Lajos: OF. I. NK. LXX–LXXI. 41.

¹⁵ Hóman: MP. 472.

¹⁶ Uo. 641. alatti finomsági adatok: CNH: 50. Kálmán 0,400–0,150, CNH: 71. II. István 0,775–0,325. CNH: 76. II. István 0,700–0,450, CNH: 79. II. Béla 0,800–0,225 és réz, CNH: 83. II. Béla 0,800–0,550 és réz CNH: 69. II. Béla 0,500–0,200 és réz CNH: 88. II. Béla 0,250–0,150 és réz, CNH: 63. II. Géza 0,480–0,150 és réz, CNH: 94/97. II. László 0,480–0,200. CNH: 129. III. István 0,600–0,250 CNH: 110. IV. Béla 0,550–0,150 és 3 réz. Hóman hamisítványnak tartja még a CNH: I. 35. egyetlen ismert példányát, mert finomsága 0,300‰. Ez az adat összehasonlítási adat nem lévén – nem döntheti el a kérdést. Uo. 271.

¹⁷ Uo. 268.

¹⁸ Uo. 249.

¹⁹ *Luschin-Ebengreuth*, Arnold: Friesacher Pfennige, Numismatische Zeischrift. 56. 1923. Vö.: *Baumgartner*, Egon: A friesachi denárok magyarországi utánvereteinek kérdéséhez. NK. XLVII–XLIX. 25. Gedai álláspontja több hybrid

ség eseteként codificálásra,²⁷ míg az 1852. évi *Osztrák Büntetőtörvénykönyv*²⁸ ki nem emeli onnan. A pénzhamisítás e kétarcúsága tény. A gazdasági és politikai elem egymáshoz viszonyított súlya és tartalma azonban koronként – az adott korszakra jellemzően – változó.

A kora feudális magyar állam *gazdasága naturalis*, így van ez a királyi birtokokon és a kialakuló feudális uralkodó osztály különböző típusú birtokain²⁹ egyaránt. I. István államszervező intézkedéseinek egyike az önálló magyar pénzverés megindítása. Anélkül, hogy taglalnánk a pénzforgalom gazdasági korlátait, úgy véljük, hogy István pénzverése *elsősorban politikai aktus*. Külpolitikailag a fiatal magyar állam önállóságát, és István uralkodói függetlenségét volt hivatva kifejezni. Emellett természetesen a jó minőségű ezüstpénzek csakhamar a nemzetközi közvetítő kereskedelem révén messze idegenbe is elkerültek, *hirdetve az önálló magyar királyság létét*.³⁰

A belső piac kialakulása azonban még sokáig várat magára. Nem változtat ezen lényegesen az I. István által megnyitott zárandokút sem. Így – mint ez a kora feudális állam törvényhozásában közismert – a tinópénz mint számítási egység – még sokáig használatos, az áruformát nem öltö eseti terményfeleslegek cseréjénél éppúgy, mint a büntetések és kártérítések megfizetésénél. Ezzel egyszersmind tagadjuk Hóman állítását, mely szerint: „A gazdasági viszonyok új alakulásában tehát már ott rejtett az önálló magyar pénzverés szüksége”.³¹ A *Chronica Hungarorum* I. Béla árszabályozását és a pénzváltók tevékenységét a kor gazdaságtörténeti adataival – elsősorban a pénzletekkel – együttesen szemlélve lehet csak helyesen értékelni. Ehhez képest aligha beszélhetünk még I. Béla korában általánosan elterjedt hazai pénzgazdálkodásról. Erre utal az a forrás is, amely a bizánci aranyak fogalmáról szól.³²

Az előadottakat igazolják a kora Árpád-kor 1–2 darabból álló *sírmelléklet leletei*,³³ amelyeknél a pénz *kultikus* célú felhasználását kísérhetjük nyomon – valamint a XI–XII. század fordulójának leletei is.³⁴ Itt említjük meg a *Jeszzenszky* által feldolgozott I. László-kori ismeretlen lelőhelyű – leletet is.³⁵

²⁷ Vö.: 1723 é. II. decr. 9 art. 4. §.

²⁸ A magyar büntetőjogi codificatio kísérletek során többször merült fel az igény, hogy a pénzhamisítás ne a felségvétség körében legyen szabályozva. Így az 1843. évi javaslat esetében (Angyal i. m. 12.)

²⁹ Szabó István: A predium. Vizsgálódások a korai magyar gazdaság- és településtörténelem körében. Agrártörténeti Szemle 1963. Mályusz Elemér: A magyar köznemesség kialakulása. Századok, 1942. 272–305, 407–435. Vö. még Györffy: IK. 233–263.

³⁰ Kristian Turnwald: A magyar pénzverés kezdete. Az Érem 1969. 47–48. 1. a Gotland szigeti leletről. Gumowski, Mariann: A magyar pénz szereplése Lengyelországban. NK. IV. 86. Hóman Bálint: Adalék a X–XI. századi pénztörténetünkhöz. Századok 1918. 162 és Réthy László: Magyar numizmatikai adatok Oroszországból. NK. II. 85. Réthy László közleményei az Arch. Ért. V. 1885. 146–147. VI. 1886. 37. VII. 1887. 46–48, 91–92. Vö. még: Komoróczy György: A kereskedelem és ipar Szent István korában (Budapest 1938) 32–38; Gedai István: A magyar pénzverés kezdetének problémái. MNT évkönyve 1972 (Bp. 1973) 71. I. István obulusainak főbb külföldi lelőhelyei: az egykori Szászország és Pomeránia 20 db, Lengyelország 60 db, Dánia 10 db, Svédország 20 db, Norvégia 2 db, a finn–orosz–ész–lett–litván partvidéken 20 db fölötti. IK. 339. Itt említjük meg, hogy külföldön – főleg a Baltikumban – több hamis István obulust készíttettek. Ezek verőtöve nem poncolt, hanem véséssel készült. Ilyen veret belföldi sírleletben nem fordult elő. Ezek egyik képviselője BOSARVE-ben (Svédország) talált – egész denár súlyú – hamisítvány, PHANVS REX és RESLAVAA CIV torz felirattal. Ennek hibás olvasatja a BRESLAVVA CIVITA. (IK. 340.)

³¹ MP. 167. Hóman maga sem tartja ezt meggyőzőnek. A következő mondatában az önálló pénzverés megvalósulását a királyság megalapításának következményeként tárgyalja. Györffy véleménye szerint: „Hogy e feleslegek értékesítésére sor került-e a XI. századi Magyarországon, ez az akkori fejlettség jelenlegi ismeretében nem tűnik kézenfekvőnek, viszont adataink vannak arra, hogy a zárandokok és keresztetek pannóniai útvonalán már a XI. században sok mezőgazdasági terményt értékesítettek.” IK. 235.

³² Chronica Hungarorum 94 J. 53. és Képes Krónika 94. fejezet 124.

³³ Vö.: Csallány, Gábor: Honfoglalás és Árpád-kori sírokban talált pénzek NK. XXXVIII–XXXIX. 40. és IK. 344.

³⁴ A XI–XIII. századra vonatkozó tanulmányozott leletanyagból az alábbi áttekintését adjuk meg.

Esztergom I.	I. István	16 db hamis sírlelet	– NK.LX–LXI.93
Dab	I. Béla CNH I.15. I. László CNH I.25.	51 db	– NK.LVI–LVII.63
Nyitra	I. András	263 db	– NK.VII.102.Gohl.
Ludány	Béla dux Salamon	(221 db)	–

Nyitrakoros	István 2	1798	- NK.XIII.52. MP.205
	I. Béla	7	
	Salamon	191	
	I. Géza	1598	- NK.XXXVIII-XXXIX.
		1232 db	28. Jeszenszky
Muhi	-	-	- NK.XXXVIII-XXXIX. 6. Leszih
Andornaktája	Kálmán	143	- NK.XLI.28. Leszih
Székesfehérvár	László	377	- NK.XLI.24.
	Kálmán		
Merenye		233	- NK.XI.90.
RICHÁRDPUSZTA	Kálmán 30	940 db 48 hamis CNH I.59	MNM. 20 B.899.7.
	II. István		NK.XXVIII-XXIX.
	II. Béla		45 NK.III.87
Balmazújváros	friesachi	97 db	NK.XXXIV-XXXV.
Pátroha	III. Béla	7439 1 hamis CNH I.263	NK.LXVI-LXVII.37.Gedai
	II. Endre		
Nagytarcsa	magyar és friesachi	4704	- NK.XL.90
Siófok	friesachi	316	- NK.LX-LXI.94
Kiskuntelegháza	friesachi	112	- NK.XLII.68.
Bakonszeg	friesachi	105	- NK.LXX-LXXI.72.
Guth tanya	friesachi		
Tápiógyöre	friesachi	187	- NK.XLVI-XLVII.48.
Nagykátá	friesachi	169	- NK.LXIV-LXV.66 Gedai
Nyáregyháza	XIII.sz.	1756	- NK.LXVIII-LXIX.25 Gedai
	magyar	759	
	friesachi	977	
	kölni	14	
	német	1	
	bécsi	4	
	kopott	1	
	ékszer melléklet elrejtve:	1241	
Esztergom II.	XII.sz.	133	- NK.LX-LXI.94
	magyar és friesachi		

Tanulmányoztuk még *Gedai*, István: Árpád-kori lemezpénzek kormeghatározásához. NK.LXIV-LXV.33. c. jelentős tanulmányában említett leleteket.

³⁵ *Jeszenszky Géza*: Szt. László korabeli magyar éremlelet és tanulságai. NK. XXXVIII-XXXIX. 28. A. XI. sz. első felének leletei igen kis számúak. A nyitralugosi leletben 263 db-ból I. András és Béla dux 42 db. A Jeszenszky által feldolgozott 163 db-os lelet 4 évtized alatt halmozódhatott fel, csupán 1 db Péter, 3 Béla dux és 12 Salamon - CNH 19 és 22 veretet tartalmaz.

Az elmondottakhoz képest a pénzhamisításból nyerhető anyagi haszon csekély, a hamisítványok forgalmazásának tere – a belső piac hiányában – elenyésző. A MNM hamisítványgyűjteményéből ismert kora Árpád-kori hamisítványok száma jelentéktelen.³⁶ Ez ugyancsak megerősíti: a pénzhamisításnak nincs még számottevő gazdasági jelentősége. Pénzhamisítás miatt halálbüntetés azok ellen irányul első-sorban, akik ilyen módon királyi jogokat vindikálnak maguknak, kétségbe vonva ezzel a király hatalmát. *Hajnik* feltevése szerint a pénzhamisítás a politikai bűncselekmények körébe tartozik.³⁷

Magunk is úgy véljük, hogy az érintett korszakban valóban a pénzhamisítás politikai oldala az uralkodó.

A szórványosan előforduló hamisítványok kivételét vizsgálva nem nehéz felismerni, hogy azok állami pénzverdében készült *vert* pénzek. Annak kizárása nélkül, hogy e korszakban is készülhetett verdén kívüli hamisítvány, a XI. század első felében nem ez a jellemző. A verőtő-készítés különös szakértelmet igénylő művészet, s az öntési eljárás is túl bonyolult ahhoz, hogy a pénzverdéen kívüli vállalkozók megkíséreljék a hamispénzek készítését abban a korszakban, amikor a pénzt alig használja az ország népe.

Változik a helyzet a XI–XII. század fordulóján, amikor a pénzgazdálkodásra való áttérés gyökeres változásokat idéz elő az ország gazdasági életében.³⁸ Kálmán II. decretuma már egyértelműen a pénzt említi értékmérőként. A pénzgazdálkodás egyik fontos eleme a sókereskedelem. A XI–XII. századra megjelennek az első jelentős vásárhelyek, és a XII. századra megindul a mezővárosok kialakulása.³⁹ A pénzgazdálkodás megerősödése és az ehhez kapcsolódó kölcsönügyletek⁴⁰ a korábbi időszakhoz képest jóval nagyobb mennyiségű pénz használatát teszik szükségessé,⁴¹ ami egyúttal nagyobb lehetőséget nyújt a hamisítványok forgalomba hozatalára is. A pénzgazdálkodás jelentőségét jelzi a *lucrum camerae*⁴² intéz-

³⁶ CNH. I.	I.	István	3.B. 903–48	1 db
CHN. I.	8.	Péter	R.II.1413	1 db
CHN. I.	9.	Péter	R.II.1416	1 db
CHN. I.	10.	Aba Sámuel	23/890–1	3 db
CHN. I.	10.	Aba Sámuel	Pénzv. 5	1 db
CHN. I.	15	Béla	R.II.1418	1 db
CHN. I.	15	Béla	R.II.1419	1 db
CHN. I.	16	Béla rex	R.II.1417	1 db
CHN. I.	16	Béla rex	32/931–1	1 db
CHN. I.	19	Salamon	32/531/2	1 db
CHN. I.	20	Salamon	3.B.911–1	2 db
CHN. I.	21	Salamon	Pénzv. 12	1 db
CHN. I.	22	Salamon	33 B.900–2	1 db
CHN. I.	22	Salamon	R.II.1420	1 db
CHN. I.	22	Salamon	R.II.1423	1 db
CNH. I.	23	Géza	3.B.903–10	1 db
CNH. I.	23	Géza	9.B.899–6	2 db
CNH. I.	24	Géza	3.B.903–48	1 db
CNH. I.	26	László	3.B.903–48	1 db
CNH. I.	27	László	3.B.903–48	1 db
CNH. I.	28	László	3.B.903–48	1 db
CNH. I.	34	László	3.B.903–48	1 db
CNH. I.	36	László	3.B.903–48	1 db

³⁷ *Hajnik* Imre: Magyar alkotmány és jog az Árpádok alatt (Pest, 1872.) 367.

³⁸ Vö.: Magyarország története (Budapest 1964. Szerk. *Molnár* Erik) 65.

³⁹ Uo. Jelentős piachelyek: Szoboszlóvásár, Tasvásár, Mihályvásárhely, Géza vására, Szombat piac.

⁴⁰ A kölcsönök folyósítói, mint a közismert elsősorban egyházi személyek: Vö.: 1100 körül tartott esztergomi (?) zsinat határozatai 61. a. Ford.: (Szgy. I. 66.) és *Léderer* Emma: A középkori pénzüzetek története Magyarországon 1000–1458 (Bp. 1932). Vö.: *Hajnik* Imre: 335–338.

⁴¹ A XII. sz. végén évi 15,2 millió denárt vertek a MP. 437.

⁴² *Thallóczy* idézett művében III. Béla 1191-es oklevelét tartja a pénbeváltás első bizonyítékának, figyelemmel a lemezpénzek datálására is – ez utóbbival kapcsolatban vö.: *Gedai* István: Árpád-kori lemezpénzeink kormeghatározásához. NK. LXIV–LXV. 33–41, 1212-től tekinti bizonyítottnak, hogy az új pénz a királyi jövedelmek egyikeként szerepel (21). Hóman a XI. század közepétől – Jehúdák-há Kóhen rabbi döntvényével, mely szerint egy magyarországi zsidó 100 forintnyi ezüstjének pénzzé verésére engedélyt kap – bizonyíthatónak véli a pénzverésiilletéket. (MP. 411 és az általa

ménye, amely 1339-ig az évenként ismétlődő pénzbeváltásból⁴³ biztosít számottevő bevételt a király számára; III. Béla alatt az összes királyi jövedelem 25%-át. A pénzverés felségjoga tehát az állami önállóság hangsúlyozásának elsődlegessége után egyre inkább a király bevételeinek el nem hanyagolható forrása lesz,⁴⁴ s ehhez képest a pénzhamisítás fogalmában egyre inkább előtérbe kerül a gazdasági elem.

A meginduló pénzgazdálkodás nyomon követhető a XI. század második felétől a pénzleletekben is. A már hivatkozott nyitrai leletben 263 db-ból 221 db Salamon pénze, a székesfehérvári 337 db László és Kálmán verete, az ugyancsak hivatkozott ismeretlen lelőhelyű 1632 db-ból álló leletben ugrásszerűen emelkedik Géza dux (334 db) és László (48 db) pénzeinek száma, hasonló a helyzet a nyitrai lelet esetében is.

A XII. század közepének egyik legfontosabb lelete a richárdpusztai,⁴⁵ amely már igen jelentős pénzforgalmat feltételez. A leletet Jeszenszky Géza a sziglarendszerek tisztázása érdekében behatóan elemezte.⁴⁶ Ez az első, nagyszámú lelet azonban nemcsak a pénzgazdálkodás növekedésének bizonyítéka. A Jeszenszky által közölt néhány finomsági adat nem utal a leletben feltalálható hamisítványokra, s ezekkel a szerző nem is foglalkozik. A richárdpusztai lelet tárgyunk szempontjából azért jelentős, mert itt bizonyítható először zárt leletben nagyobb számú hamis pénz forgalma. A lelet CNH I. 59-es II. Béla veretéből 1055 db-ot tartalmaz,⁴⁷ amelyből 48 darab egykorú hamisítvány.⁴⁸ A hamisítványok rézből készült veretek, számos sziglaváltozattal. Valószínűleg a pénzverde eredeti verőőveivel készültek.⁴⁹

Csupán a nemesfémtartalom hiánya árulja el, hogy hamisítványról van szó. A sziglak nagyobb száma – több verető használatát bizonyítja. Alig tudjuk elképzelni, hogy egy olvasztási hibából koncentrálódó rezes lemezdarabból annyi verőmunkás dolgozott volna és az ellenőrzés során a hibás darabokat forgalomba bocsátják olyan nagy mértékben, hogy egy leletbe 48 db kerüljön. Ugyanakkor nem találunk kiemelkedően magas ezüsttartalmú darabokat, ami az olvasztási hibát igazolná.

A pénzgazdálkodás rohamos térhódításával⁵⁰ a pénzhamisításnak egyre nő a gyakorlati – gazdasági lehetősége. A hamisítás ennek következtében túllép a pénzverde keretein és – a technikai feltételek is fejlődnek – magánvállalkozás tárgya lesz, amely elsősorban egy igen fontos regálét veszélyeztet.

Sem az 1298. évi 40. tc., sem a 38. és 39. articulus nem tesz azonban említést hűtlenségről. A XIII. század végéig törvényalkotói tehát a pénzhamisítás gazdasági elemét közelítik meg, és nem öltöztetik azt a hűtlenség vagy felség sértés politikai mezébe. Ennek okát elsősorban abban látjuk, hogy a pénzverés az uralkodó számára mindenekelőtt kiaknázandó jövedelemforrás, de még nem nőtték fel az áruviszonyok a

is id. Kohl Sámuel: Héber kútforrások és adatok Magyarország történetéhez (Budapest 1881. 45–46.) Pauler Gyula: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt 1893. I. 652. Kálmántól datálja a rendszeres pénzbeváltást, amikor is a pénzbeváltási – csekély – illeték indirekt adóvá válik. Hóman ezt az időt I. András és Salamon korára teszi.

Anélkül, hogy e kérdést bővebben kifejténénk, úgy véljük, hogy I. András és Salamon korában a pénzforgalom nagysága alig tette lehetővé jelentékeny jövedelem megszerzését. Így az I. András alatt megkezdődött a pénzláb csökkentése és a pénzek állami körülnyírása (MP. 213–217). Ezt Hóman is elismeri: „A XI. századi magyar obulusok – bezárólag és a pénzek állami körülnyírása (MP. 213–217). Ezt Hóman is elismeri: „A XI. századi magyar obulusok – bezárólag Szent Lászlóig – éppoly keresett fizetési eszközök voltak külföldön, mint Szent István obulusai” (MP. 213). Nem lehet figyelmen kívül hagyni a Chronica Hungarorum (facsimile Budapest 1973) közlését sem, amely szerint I. Béla . . . „életének napjai során nem változott a pénz egész Magyarországon (94) 53. A CNH. típusváltozatai is inkább amellel szólnak, hogy a pénzbeváltás és az ebből származó jövedelem Kálmán és utódai alatt tesz szert nagyobb jelentőségre.

⁴³ Vö. Hóman MP. 410. 271. Szentgáli Károly: A pénzverés időtartama az Árpádok korában. NK XVII. 18. Vö.: Aranybulla 23. pont rendelkezése a pénzverésre; 1298. és XXXVIII. és XXXIX. törvénycikk.

⁴⁴ A pénzverési jövedelem egy év alatt a forgalomban levő pénz 100%-át, a beváltás haszna II. András alatt még többet tett ki. A külföldi pénzek beváltásán a kincstár haszna III. Béla alatt 250%, míg a veretlen érc beváltási haszna 200% (MP. 424. Vö.: a 425–426. alatt közölt III. Béla-kori oklevelet is.) III. Béla 166 000 márká ezüst jövedelméből a pénzváltási jövedelem 60 000 márká, 9 711 201,022 kg (Uo. 429–434) Vö. még: Thallóczy Lajos: A magyar kamara haszna (lucrum camerae) története kapcsolatban a magyar adó és pénzügy fejlődésével. Bp. 1879.

⁴⁵ Első közlés: Éber Lászlóné: A richárdpusztai éremlelet. NK. III. 87.

⁴⁶ Jeszenszky Géza: A richárdpusztai éremlelet és a CNH. 59. szám sziglak. NK. XXVIII–XXIX. 25.

⁴⁷ Székely György 39 000 darabot ír. I. m. 65. Jeszenszky Éber Lászlóné súlyközlése alapján 39 400 db-ra becsüli, de végül ezt túlzottnak tartja és 32 000 db-ra teszi. A MNM leltározott anyagában 30 940 db szerepel 20 B. 899.

⁴⁸ Előforduló fő típusok még: Kálmán CNH. I. 40, 46, 49, II. István CNH. 54, 65, 71, 76–78. II. Béla CNH. I. 57.

⁴⁹ Külön kezelve a MNM hamisítványgyűjteményében 20. B. 899–7 alatt. Pohl Artur véleménye egyező, a consultióért köszönetet mondok.

⁵⁰ A nyáregyházi lelet kapcsán mutat rá Gedai, hogy a viszonylag nagy összegű lelet „nem hosszú éveken, generációkon keresztül összegyűjtött kincs”, hanem egy személy pénze. NK. LXVIII–LXIX. 25. Hasonló a helyzet a nagytarcsai és pátrohái leletnél is szemben a nyitrai leletével.

szilárd és egységes állami pénz követelményéhez. Ez a XIV. század feladata lesz. Ugyanakkor a pénz a XII–XIII. században már nélkülözhetetlen értékmérő, forgalmi eszköz és kincsképző. A friesachi és bécsi denárok, valamint a veretlen ezüst forgalma⁵¹ ugyancsak igazolja azt, hogy egyrészt a király a pénzverési jogot – mit sem törődve a forgalom valós igényeivel – pusztá jövedelemforrásnak tekinti, másrészt jelzi, a pénzgazdálkodás győzelme végleges és visszafordíthatatlan. Nem véletlen, hogy a XIII. század elején fontos exportcikk már a Bécs felé irányuló nemesfém is. II. András alatt pedig a velenceiek versenyeznek a magyar aranyért, s a század második felére Magyarország Itália legnagyobb aranyszállítójává válik.⁵²

A vázolt mélyreható gazdasági változások kielégítő magyarázatot adnak arra, hogy miért III. Béla korában találkozunk a pénzverdén kívüli hamisítás első tárgyi emlékével, s e fejlődés következménye a III. Honorius pápa által említett hamisítók megjelenése, akik a szokásos uzsora mellett még nagyobb haszonra akartak szert tenni a kibontakozó pénzgazdálkodás új lehetőségeinek felhasználásával. IV. Béla idejében a pénzgazdálkodás *falusi kiteljesedését* bizonyítja a Besev község lakosait és a besenyői bírót sújtó büntetés.

Végül az 1298. évi törvénycikkek már tárgyalt rendelkezéseinek gazdasági indokai között a belföldi pénzgazdálkodás⁵³, az egyre fejlődő belső piac pénzbiztonságának biztosítása mellett lényegesnek véljük a XIII. század elején meginduló és egyre szélesedő külkereskedelmi kapcsolatok hatását is, amelyek ugyancsak bővülő lehetőséget biztosítottak a hamis pénzek forgalomba hozatalára. Ez ugyanakkor veszélyeztette a külföldi kereskedők árubehozatalát – azaz elsődlegesen az uralkodó osztály igényeinek kielégítését.

Figyelmet érdemel, hogy a feudális tartományúri hatalom korában nem kap lábra a pénzhamisítás, s a legnagyobb tartományurak – így Csák Máté – nem él vissza a királyi felségjoggal,⁵⁴ noha nem habozott más királyi jövedelmeket beszédni és saját céljaira fordítani.

Röviden csak arra kívánunk e helyen utalni, hogy a XIV. század első éveinek áruforgalmát a 35 féle kül- és belföldi pénz mellett – elsősorban a *veretlen ezüst*⁵⁵ bonyolította le, ami egyben azt is jelenti, hogy nem történik visszalépés a nemesfémtől mint társadalmi egyenértékűtől a feudális anarchia e korszakában sem.

Kahler Frigyes

Rövidítések jegyzéke:

- CNH = Réthy László: Corpus Nummorum Hungariae (Bp. 1899)
 Fejér = Georgius Fejér: Codex diplomaticus Hungariae (Budae 1829 –)
 Fol. Arch. = Folia Archaeologica
 IK. = Györffy György: István király és műve. (Bp. 1977)
 KR. = Hóman Bálint: A magyar királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában (Bp. 1921)
 MNM = Magyar Nemzeti Múzeum
 MP. = Hóman Bálint: Magyar Pénztörténet 1000–1325 (Bp. 1916)
 NK. = Numizmatikai Közlöny
 OF. I. = Huszár Lajos: A középkori magyar pénztörténet okleveles forrásai. NK. LXX–LXXI. 41.
 SzGy. = Szöveggyűjtemény Magyarország történetének tanulmányozásához 1000–1526. (Bp. 1964).

⁵¹ Vö.: Hóman MP. 274–386. Gedai István: Friesachi éremlelet Szankon. NK. LXVI–LXVII. 95. Gedai István: A nagykátai friesachi denárlelet. NK. LXIV–LXV. 41. Gedai István: A nyáregyházi lelet éremanyaga. NK. LXVII. 25. Gedai István: A rákosszentmihályi friesachi éremlelet. Budapest Régiségei XX. 1963. 465–468. Huszár Lajos: Der Friesacher-Pfennigfund von Nagyköny. Fol. Arch. X. 1958. 149–154. László József: Nyugati pénz nemek hazánkban. a XIII. században II. A bécsi fillérek. Történeti Szemle 353–381.

⁵² Vö. Hóman Bálint: A XIV. századi aranyválság. Fejérpataky emlékkönyv 1917. 219–200. A XIII. század második felének évi aranytermelését 1000 kg-ra, ezüsttermelését 10 000 kg-ra becsüli. Uo. 221, 224.

⁵³ A XIII. század végére a lucrum camerae gáttalan kiaknázása következtében a királyi pénzeket nem fogadták el, így a veretlen érc és az idegen pénzek forgalma óriási jövedelmet von el a kincstártól. Ezen keresztül kézzelfoghatóvá válik az új gazdasági viszonyok követelménye az új egységes és szilárd pénzrendszer megteremtésére.

⁵⁴ Schulek Alfréd: Vegyesházi királyaink pénzei és sorrendjük. I. Károly Róbert. NK. XXV. 46–47. Kahler Frigyes: Csák Máté pénzverése? Az Érem. 1972/1.

⁵⁵ Vö. Pór Antal: Trencsényi Csák Máté Magyar történeti Életrajzok. (Budapest 1888).

MITTELALTERLICHE FALSCHGELDPRÄGUNG IN UNGARN

Die Erfassung des Begriffes der Münzfälschung ist im ungarischen frühfeudalen Recht nur auf indirektem Wege möglich. Diese Regel enthält nämlich das *Gewohnheitsrecht*. Abweichend von der späteren – z.B. im Tripartitum bekannten – Regelung war in der frühen – der Árpádenzeit die Geldfälschung nicht einer der Fälle der Untreue (Koloman II. Dekret 6. Absatz). Dies bedeutete jedoch nicht, dass man die von Stephan I. angefangen als Hoheitsrecht betrachtete Münzprägung nicht mit den Mitteln des Strafrechtes verteidigt hätte. Das Rechtsmaterial der benachbarten Staaten lässt keinen Zweifel darüber, dass auch Stephan I. die Strafen kannte – im allgemeinen Todesstrafe oder Körperverstümmelung – welche in erster Linie im germanischen Recht dem Geldfälscher gegenüber angewendet wurden.

Das numismatische Material der frühen Árpádenzeit beweist, dass die Geldfälschung schon unter unseren ersten Königen vorkam. Unsererseits haben wir unter den Typen CNH. I. 1–299 falsche Varianten von etwa 50 Typen in der Sammlung des Ungarischen Nationalmuseums studiert. Münzfälschungen in grösserer Menge fanden wir zuerst nach der Tronbesteigung Kolomans in der sog. „Kleingeldperiode.“

Eine der Methoden der Geldfälschung war, dass man in der Münzwerkstatt Stücke mit einem, der gesetzlichen Feinheit nicht entsprechenden Edelmetallgehalt – ja oft ohne jeden Edelmetallgehalt – prägte und in Verkehr brachte. Die andere Methode war – ebenfalls in der Prägewerkstatt – dass die Münzarbeiter mit den nachlässig behandelten Prägestöcken in gesetzlicher Feinheit, aber für eigenen Nutzen prägten, oft hybride Prägungen. Dokumente vom Anfang und der Mitte des XIII. Jahrhunderts zeugen von Geldfälschungen, welche in Klöster oder Privathäuser vorgenommen wurden (1219, 1253).

In unserem schriftlichen Recht erscheint die Geldfälschung unter den Gesetzen des Jahres 1298, in engem Zusammenhang mit dem Schutz des neuen Geldes (Gesetzparagraph 37, 38, 40). Hier erscheint zum erstenmal die Bestrafung der Nichtannahme des Geldes, zugleich mit der Geldfälschung. Doch der letztere Fall ist nur mit vermögensrechtlichen Nachteilen strafbar.

Seit der Zeit von Béla III. können wir die Fälschung mittels Gussverfahren beweisen. Eine falsche Gussform des Typs CNH. I. 279 ist in der Sammlung des Ungarischen Nationalmuseums vorhanden.

Die Rolle und Bedeutung der Geldfälschung war von Stephan I. bis zur Münzreform von geschichtlicher Bedeutung des Königs Karl Robert nicht unverändert. In den staatsorganisierenden Verfügungen Stephans I. war die Schaffung der selbständigen ungarischen Geldprägung *in erster Linie ein politischer Akt*. Die Bildung eines inneren Marktes liess noch lange auf sich warten. In diesem geschichtlichen Zeitpunkt verletzte der Münzfälscher in erster Linie das königliche Hoheitsrecht und die wirtschaftliche Bedeutung seiner Tat war nur zweitrangig.

Zur Wende des XI–XII. Jahrhunderts war die Lage schon anders. Der Übergang zur Geldwirtschaft verursachte im Wirtschaftsleben des Landes eine grundlegende Änderung. (Das Dekret Kolomans Nr. II. erwähnt das Geld schon eindeutig als Wertmesser). Die Marktplätze bilden sich und die Entwicklung der Marktstädte beginnt. Alldies macht den Gebrauch wesentlich grösserer Geldmengen notwendig. Dies alles entwickelt die Münzprägung zu einer wesentlichen königlichen Einnahmequelle. Im Begriff der Geldfälschung kommt dementsprechend der *wirtschaftliche Faktor* in den Vordergrund. Eine der unentbehrlichen Quellen zum Studium der Geldfälschung des XII. Jahrhunderts ist der Fund von Richardpuszta.

A magyar aranypénzverés kezdete

A 14. század elején Magyarországon a nagyobb fizetéseket még veretlen ezüsttel végezték, majd prágai garasokat és — magas értékük miatt ritkábban — firenzei aranyforintot használtak. Utóbbi már az utolsó Árpádok korában vált az országban ismertté. Mikor Károly Róbert királyunk 1323-ban, az ország közrendjének helyreállítása után megkezdhette pénzreformjait, a pénzrendszer kiegészítése forgalmi értékpénzzel már halaszthatatlanná vált.

A magyar aranypénz verésének megkezdéséről egyetlen megbízható adatot ismerünk. Ez a Hóman által¹ említett Konrád olmützi püspök 1326-ból származó végrendeletének ama kitétele, hogy: „de nonaginta aureis monete regis Ungarie”. Ez az adat bizonyítja, hogy Károly Róbert már 1325 körül aranypénzt veretett.

A felföldi oligarcha, Csák Máté halála után († 1321) Károly király hozzáfoghatott a rendkívül elmaradott ország gazdasági újjászervezéséhez. Rögtön a Felföldre helyezte át legfőbb gazdasági tanácsadóját, Nekcsei Demetert, és elsősorban a nemesfémbányászat újjászervezését szorgalmazta. Károly király már 1323-ban, a pénzreform megkezdése évében összeköttetésbe lépett a cseh királlyal; Csehországban ugyanis 1300 óta megszervezték az ország gazdag ezüsttermelésének kivitelét, firenzei szakértők segítségével, a finomezüst „prágai garasok” formájában, kereskedelmi értékpénzként. Károly király célja szintén a magyar nemesfémércekben való gazdagság feltárása volt, és ebben csakhamar nagy eredményeket értek el. Károly király a cseh királyt apósával, Lokietek Ulászló lengyel királlyal² kibékítette. Együtt kelet-európai gazdasági szövetséget alapítottak, melynek célja elsősorban a forgalmat bénító bécsi árumegállító jog kikapcsolása volt.

Bár pénzverésről szóló egyezményről nem maradtak adataink, ismeretes, hogy mindhárom keleti katolikus királyságban, csaknem egyidejűleg, az ezerháromszázhuszas évek közepén, aranypénz verésére került sor.

Ez időben a legelterjedtebb aranypénz az európai országokban a firenzei aranyforint (II t. 5.) volt, melynek előlapi éremképe a lilium, a város címere. Közkeletűsége miatt az óriási pénzforgalmú Szentszék elszámolásait erre alapozta. A nagy szükséglet miatt XXII. János pápa (1316–1334) Firenze hozzájárulását kérte, hogy a pápai verdében, Avignonban utánverethesse a firenzei aranyforintot. (II t. 6.) Minthogy a pápai pénzforgalmat a firenzei bankok bonyolították le, ennek nem volt akadálya. Erre a pápa 1325-ben bullával megtiltotta a többi államnak a „florenus” utánverését.

János cseh király (1310–1346) viszonya a Szentszékhez nem volt zavartalan. Ő nem törődött a pápai tilalommal és 1325-ben utánverette prágai aranypénzverdéjében a firenzei forintot. (II t. 7.)

Károly Róbert azonban a Szentszék erélyes diplomáciai segítségének köszönhette a magyar trónra való jutását; családja nápolyi királysága pedig pápai hűbér volt. A pápai tilalmat tehát el nem hanyagolhatta. E kérdésben alighanem közös elhatározásra jutott apósával, a lengyel királlyal. Bár erről kétségbevonhatatlan adataink nincsenek, valószínűnek látszik, hogy a CNH. II. 2-es aranypénz (II t. 1.) volt az első, melyet 1790 óta csak rajzban ismerünk, mivel az eredeti pénz egy hamburgi árverés után elkallódott. Ezt az első magyar aranypénzt (aureust) 1325 körül kisebb mennyiségben verhették. Úgy látszik a tilalom miatt a két király a Dél-Európában rendkívül elterjedt francia-olasz „ülő király” előlapot választotta aranypénze éremképéül. Erre a francia IV. Fülöp király (1285–1314) ún. „Petit Royal assis” aranya (II t. 3.), ill. Károly Róbert király nápolyi felmenőinek „Gigliati” előlapi éremképét (II t. 4.) használták mintának. A fennmaradt lengyel példányok szerint ezek firenzei súlyban és finomságban készültek.

A lengyel aranypénzből (II t. 2. ábra) még két példányt őriznek Krakkóban ill. Wilnában, de Kiersnowski Ryszard ismert lengyel numizmatikus közlése szerint még két elkallódott változat képe

¹ Hóman Bálint: Magyar pénztörténet. Budapest 1916. p. 407, 2. megjegyzés.

² Károly Róbert 1320-ban vette el Lokietek I. Ulászló lengyel király lányát, Erzsébetet.

ismeretes. Ez a körülmény érdekes párhuzam ahhoz a tényhez, hogy a magyar CNH. II. 2-es „aureus”, mely a lengyelhez hasonlóan ülő király éremképű volt, szintén csak rajzban maradt fenn. Némi joggal tételezhetjük tehát fel, hogy ez lehetett az 1325 körül kisebb számban vert magyar arany, melyet az olmützi püspök, aki tanácsadóként részt vett a gazdasági tárgyalásokon, annak idején megszerezhetett. Valószínű az is, hogy a püspök 1326-ban királyának az előző évben Prágában vert „florenus”-át ismerte s ha a magyar arany is ilyen lett volna, azt florenus-nak nevezte volna.

Károly Róbert pénzverésének szorgalmaskutatója, Schulek Alfréd arra figyelmeztet minket,³ hogy Károly király nevét a pénzein 1332 előtt KARVLVS-nak és csak ezután KAROLVS-nak írják. A CNH. II. 2. köriratában a KARVLVS-forma szerepel, míg az összes meglevő és ismeretes CNH. II. 1.-es aranyforint köriratában KAROLV-t látunk. (II t. 8.)

Mikor Csák Máté halála után a Felföldön a szervezés megindult, a bányavidék ősi központja Selmezbánya volt. A körmöcbányai pénzverést Hypolitus „mag. machinarum” csak 1328-ban, a kamara alapításakor szervezhette. Sajnos ez időből írásbeli értesüléseink jóformán nincsenek.

A CNH. II. 2-esen verdejegyét is látunk; ez „S–E”. Az 1323. évi reform után megjelenő pénzek – amennyiben van verdejegyük – ezt a verdehely első – vagy jellegzetes – két betűje adta: pl. B–V = Buda, C–R = Cremnicia, O–F = Offenbánya, Z–A = Zatmár, S–B = Szomolnokbánya. Ilyen jegyeket látunk az 1328. évi CNH. II. 49. és 50., az 1330-évi CNH. II. 6. és 29. számú ezüstpénzek esetében. A CNH. II. 2-es arany verdejegyét tehát ezeknek megfelelően kell feloldanunk.⁴

A kézenfekvő feloldás pedig Selmezbánya (Sebnic) volna, tehát az akkor újonnan visszanyert felföldi bányavidék főhelye. Ez az S–E verdejegy Károly király korabeli ezüstpénzein is szerepel, p.o.a CNH. II. 49.-en és 29.-en. Bár semmiféle más adat nem támasztja alá, hogy ekkor Selmezbányán is folyt pénzverés, ezt átmenetileg fel kell tételeznünk a kamara megszervezésének idejében; így tehát 1325-ben az „aureus” ottani veretését is lehetségesnek kell tekintenünk.

Schulek továbbá megemlíti⁵ a CNH. II. 2. érdekes hátlati köriratát: „IN NOMINE. IhV. XPI”, mely arra vall, hogy „Isten nevében” új, nagy dologba – az aranypénz bevezetésébe – fogtak. Említi azt is, hogy az aranypénzverés megkezdését Velencében oly fontos eseménynek tekintették, hogy ezt hasonló felirattal köösztlopon örökítették meg.

A továbbiakban az aranypénzverés a három szövetséges országban különbözőképpen alakult. Salamon szerint:⁶ „a magyar arany készítése szünetelni látszik a harmincas évek elején s helyette a garasokat verték szorgalmasan; csak aztán 1335-ben az aranypénzt is nagyobb mennyiségben kezdték verni”. Valószínű tehát, hogy Magyarországon az időközben újjászervezett aranybányászat nagyszerű eredményei folytán megindulhatott a harmincas évek közepén a firenzei mintájú „forint” veretése nagyobb mennyiségben. Az előző 1334-es évben amúgy is meghalt az utánverést tiltó XXII. János pápa és utódja nem folytatta a firenzei típusú utánverést, hanem új éremképre tért át aranypénzén. A pápai adószedők Magyarországon is csak 1338-ban említeneek először magyar aranyforintot elszámolásaikban, tehát ez csak akkor foroghatott nagyobb mennyiségben.

Megjegyzendő, hogy mind Károly Róbert, mind János cseh király forintjai előlapi köriratában korona szerepel. Ha a korona a főváros jegye, akkor csak budai forintokat ismerünk Károly korából, bár a kamarai bérszerződés szerint Körmöcbánya és az erdélyi kamara is fel volt jogosítva aranyforint verésére. De fennáll az a lehetőség, hogy a kényes munkát igénylő verőtöveket központilag Budán készítették.

János cseh király utóda, IV. Károly sem folytatta a firenzei minta utánverését. Csehország aranytermelése nem volt oly nagyméretű, hogy kereskedelmi aranypénzt hozhatott volna kielégítő mennyiségben az európai piacra, erre csak a magyar király volt képes a továbbiakban, országa aranybányái gazdag termelése révén.

Lengyelország pedig egyáltalán nem rendelkezett aranybányászattal, tehát tartós aranypénzkiadásra képtelen volt. Ulászló halála után ez ott egy évszázadra meg is szűnt.

Pohl Artur

³NK. XXV. 1926. p. 138.

⁴Schönvisner: Notitia Hungaricae rei Numariae. Budae MDCCCI p. 181. „antiquissima signatae hungaricae monetae erant primum . . . Schemnicium”

⁵NK. XXV. 1926. p. 183.

⁶Salamon Ferenc: p. 107 és 158 – Budapest Története, 1885, p. 85–245 (Pénz, súly, érték).

KÉPJEGRYZÉK

1. CNH II. 2., előlap
2. I. Ulászló arany, előlap
3. „Petit Royal assis”, előlap
4. „Gigliati”, előlap
5. Firenzei „fiorino” d’oro
6. XXII. János pápa aranyforintja
7. János cseh király aranyforintja
8. CNH II. 1.

DER BEGINN DER UNGARISCHEN GOLDPRÄGUNG

Anfangs des 14. Jahrhunderts war in Ungarn bei grösseren Zahlungen ungeprägtes Silber in Verwendung, sodann Prager Groschen und auch – wegen ihres hohen Wertes seltener – Florentiner Goldgulden (T. II. Abb. 5.). Letztere waren schon zur Zeit der letzten Árpáden in Ungarn bekannt. Als nun König Karl Robert 1323 – nach Wiederherstellung der Ordnung im Lande – mit seinen Münzreformen begann, war auch deren Ausbau durch Wertmünzen unaufschiebbar.

Den Beginn der ungarischen Goldgeldprägung betreffend besitzen wir eine einzige verlässliche Angabe. Es ist dies schon von Hóman¹ erwähnte Bemerkung im Testament des Olmützer Bischofs Konrad vom Jahre 1326: „de nonaginta aureis monete regis Ungarie“. Aus dieser kann man folgern, dass König Karl bereits um 1325 Goldmünzen prägen liess.

Nach dem Tode des letzten Gebietsherren im Oberland, Mattheus Csák († 1321), war der Weg zum Neuaufbau der ungewöhnlich verfallenen Volkswirtschaft des Landes frei geworden. König Karl übernahm sofort dessen Gebiet und vertraute es seinen bewährten Wirtschaftsfachmann Demetrius Neksei an, der sein Augenmerk der Neuorganisation des Edelmetallbergbaues widmete. König Karl suchte schon 1323 – im Jahr des Beginnes seiner Münzreformen – Verbindung mit dem böhmischen König, der schon seit 1300 mittels Fachleuten aus Florenz die reiche Silberproduktion seines Landes zum lohnenden Export als „Prager Groschen“ verwerten liess. Auch in Ungarn wurde nun die Gewinnung der reichlich vorhandenen Edelmetallschätze eifrig und mit grossen Erfolg betrieben. König Karl versöhnte den König Böhmens mit seinem Schwiegervater Wladislav Lokietek, dem König Polens² und sie gründeten gemeinsam einen osteuropäischen Wirtschaftsbund, welcher sich in erster Linie gegen das verkehrshindernde Wiener Stapelrecht richtete.

Obwohl wir über eine, die Münzprägung betreffende Abmachung keinerlei Nachrichten besitzen, wissen wir, dass Mitte der zwanziger Jahre in den drei osteuropäischen katholischen Königreichen schon Goldgeld geprägt wurde, also fast gleichzeitig.

In den europäischen Ländern war zu dieser Zeit der Florentiner Goldgulden – mit dem Wappenbild der Stadt, der Lilie – das besteingeführte Goldgeld (T. II. Abb. 5.). Dessen allgemeine Beliebtheit veranlasste den Heiligen Stuhl, welcher riesigen Geldverkehr hatte, seine Verrechnungen auf Florentiner Goldgulden zu stellen. Der grosse Bedarf veranlasste Papst Johannes XXII. (1316–1334) von Florenz die Bewilligung zur Nachprägung ihrer Goldgulden zu verlangen. Da der Geldverkehr des Heiligen Stuhles ja von Florentiner Banken vermittelt wurde, hatte dies kein Hindernis. So prägte die Avignoner Münzanstalt des Heiligen Stuhles päpstliche Florene (T. II. Abb. 6.). Seinerseits verbot der Papst 1325 allen übrigen Staaten die Nachprägung des Florentiner Geldes mittels einer Bulle.

König Johann von Böhmen (1310–1346) stand mit dem Heil. Stuhl nicht im besten Verhältnis. Deshalb liess er die Florentiner Goldgulden in seiner Prager Goldprägestalt unbekümmert nachprägen (T. II. Abb. 7.).

Karl Robert verdankte jedoch die Erringung des ungarischen Throns der tatkräftigen Hilfe der Diplomatie des Heiligen Stuhles und auch das neapolitanische Königreich seiner Familie war päpstliches Lehen. So konnte er das Verbot des Papstes nicht vernachlässigen. Es ist deshalb anzunehmen, dass er – in Übereinstimmung mit seinem Schwiegervater Wladislav Lokietek, dem König Polens – vorging. Über die Vorgänge fehlen nähere Daten, aber es erscheint wahrscheinlich, dass die Goldmünze CNH. II. 2 (T. II. Abb. 1.), welche derzeit nur als Zeichnung bekannt ist – weil das Original nach der Versteigerung der Sammlung Dude in Hamburg (1790) verschollen ist – die erste, um 1325 geprägte ungarische Goldmünze war. Beide Könige hatten das in Südeuropa sehr verbreitete, französisch-italienische Aversmünzbild des „sitzenden Königs“ für ihre Goldmünzen gewählt. Die benützten Vorlagen dürften das Goldstück des französischen Königs Philipp IV. „Petit Royal assis“ (T. II. Abb. 3), bzw. der von den Voreltern König Karls eingeführte „Gigliati“ (T. II. Abb. 4.) gewesen sein. Den verbliebenen polnischen Goldstücken nach wurde mit Florentiner Gewicht und Feinheit geprägt. Von dem Goldgeld des Königs Wladislav (T. II. Abb. 2.) sind derzeit noch zwei Exemplare (in Krakau und neuerdings eines in Wilna) vorhanden. Doch – nach Mitteilung des bekannten polnischen Numismatikers Ryszard Kiersnowski – kennt man auch Bilder zweier weiteren Varianten, deren Original verschollen ist. Dies bietet eine interessante Parallele zum Schicksal des CNH. II. 2. Es ist daher mit einigen Recht anzunehmen, dass die letztgenannte Münze das zuerst geprägte Goldgeld (aureus) war, welches der Bischof von Olmütz, der als Berater bei den Wirtschaftsverhandlungen mit Ungarn zugegen war, bei dieser Gelegenheit erwerben konnte. Er musste auch 1326 die im Vorjahr geprägten „Florene“ seines Königs kennen und hätte das erworbene ungarische Goldgeld wahrscheinlich „Floreni“ genannt, wenn es dieser Sorte gewesen wäre.

Der fleissige Forscher der Münzprägung König Karls, Alfred Schulek, bemerkte³ dass der Name des Königs vor 1332 als KARVLVS, danach aber als KAROLVS in den Umschriften der Münzen erscheint. Die Umschrift des Goldstückes CNH. II. 2. lautet nun auf KARVLVS, jene aller ungarischen Florene Karls aber auf KAROLV.

Die Kremnitzer Kammer und ihre Prägeanstalt wurde erst 1328 organisiert. So ist es ohne weiteres möglich, dass vor diesem Datum (1325!) im Vorort des Bergbaugebietes, in Schemnitz (Sebnic) bereits Münzen geprägt wurden. Das Münzzeichen des fraglichen Goldstückes CNH. II. 2. nämlich „S-E“, deutet zumindestens darauf. In der Zeit der Münzreform – nach 1323 – bestanden die ungarischen Münzzeichen aus den ersten beiden – oder zwei charakteristischen – Buchstaben des Prägeortsnamens. So z.B. B-V = Buda, C-R = Cremnicia, O-F = Offenbánya, Z-A = Zatmár, S-B = Szomolnokbánya, S-R = Sirmium. Auch bei Silbergeld dieser Zeit kommt S-E als Mzz. vor, so bei CNH. II. 49. des Jahres 1328 und CNH. II. 29. (1330). Die entsprechende Auflösung des S-E deutet also auf Schemnitz. Leider ist jedoch keine schriftliche Angabe über die dortige Münztätigkeit verblieben. Das Mzz. verschwindet schon nach König Karls Zeit.⁴

Auch die interessante Umschrift des Reverses dieses Goldstückes wird von Schulek hervorgehoben.⁵ Sie lautet: „IN NOMINE. IhV. XPI“ also „in Gottes Namen“ und sie ist mit der Wichtigkeit der Angelegenheit (der Einführung des Goldgeldes) erklärlich. Auch die Venezianer verewigten den Beginn ihrer Goldprägung mit ähnlichem Text auf einer Steinsäule.

Das weitere Schicksal der Goldprägung gestaltete sich in den drei verbündeten Ländern verschieden. Nach Salamon⁶ schien am Anfang der dreissiger Jahre die Goldprägung Ungarns zu pausieren – es wurden anstatt dessen fleissig Silbergroschen geprägt. Erst nach 1335 wurde wieder Gold, nun in grösseren Mengen geprägt. So ist es wahrscheinlich, dass die Prägung, nunmehr des Florentiner Musters, damals aufgrund der inzwischen mit grossen Erfolg durchgeführten Neuorganisation des Goldbergbaues, in grösseren Ausmass aufgenommen werden konnte. Die in Ungarn tätigen päpstlichen Steuereinnahmer meldeten zuerst im Jahr 1338 ungarische Florene in ihren Verrechnungen. Inzwischen verstarb 1334 Papst Johann XXII. und sein Nachfolger liess das Goldgeld nach anderen Typ prägen.

Der Nachfolger des böhmischen Königs Johann, Karl IV. setzte ebenfalls die Florenenprägung Johans nicht fort. Böhmens Goldproduktion war zu gering, um Handelsgoldmünzen exportieren zu können; dies konnte sich bloss der König Ungarns, gestützt auf die reiche Goldproduktion seines Landes erlauben. Polen verfügte über kein Goldvorkommen, war also zur ständigen Goldgeldprägung nicht fähig. Diese unterblieb nach dem Tode König Wladislavs ein Jahrhundert lang.

Die Krone in der Umschrift der Florene Ungarns und Böhmens bedeutete wohl die Prägung in der Hauptstadt. Da aber die erhaltenen Kammerpachtverträge Ungarns auch Goldprägung in Kremnitz (1338) und Siebenbürgen (1336) vorsehen, jedoch alle Goldflorene Karls die Krone zeigen, ist es möglich, dass die Prägestöcke für Gold auch für die Provinzanstalten in der Hauptprägeanstalt angefertigt wurden.

A középkori magyar pénztörténet okleveles forrásai (III. rész)

A Numizmatikai Közlöny 70–71 (1971–1972) és 74–75 (1975–1976) évfolyamaiban közölt oklevél-regeszták további folytatólagos kiegészítése, illetve egyben a befejezése is. A korábbi felsorolásokban eljutottunk V. László uralma végéig, ezúttal pedig I. Mátyás korától János király haláláig terjedő időből (1458–1540) tesszük közzé az általunk összegyűjtött okleveles emléktanyag regesztáit. A 16. sz. első felében kialakult kettős királyság idejéből azonban csak a János király pénzverésére vonatkozó okleveleket ismertetjük. A feldolgozás teljesen azonos elvek alapján történt, mint a megelőző részeknél, beleértve a Horváth Tibor Antal másolataiból származó anyag bedolgozását is.

Az irodalmi hivatkozásoknál ebben a részben gyakrabban használt rövidítések a következők:

Arch. Ért.	Archaeologiai Értesítő
Brüsszeli Okmt.	Hatvani Mihály: Magyar történelmi okmánytár a brüsszeli Országos Levéltár és burgundiai könyvtárból. Monumenta Hungariae Historica. I–II. Budapest 1857.
Corpus Iuris	Corpus Iuris Hungarici. Milleniumi kiadás. Szerk. Márkus Dezső, Budapest, 1899.
Hazai Okmánytár	Nagy Imre stb.: Hazai Okmánytár. I–VIII. Budapest, 1865–1891.
Házi	Házi Jenő: Sopron szabad királyi város története. (Oklevelek és levelek 1162-től 1520-ig. I. rész 1–6. k. és II. rész 1–6. k. (Okmánytár) Sopron, 1921–1943.
Horváth	Horváth Tibor Antal kézirataira való hivatkozás. (A Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában.)
Jakab	Jakab Elek: Oklevéltár Kolozsvár története I–III. kötetéhez. Buda I–II. 1870–1888.
Kaprinai	Kaprinai, Stephani: Hungaria diplomatica temporibus Mathiae de Hunyad regis Hungariae. I–II. Bécs, 1767–1771.
Kovachich	Kovachich, Martinus Georgius: Vestigia comitorum apud Hungaros. Budae, 1790.
Krizskó	Krizskó Pál: A körmöci régi kamara és grófjai. Ért. a tört. tud. köréből. VIII. k. X. sz. Budapest, 1880.
Monatsblatt	Monatsblatt der Numismatischen Gesellschaft in Wien
NK	Numizmatikai Közlöny
OL	Országos Levéltár
Pray	Pray, Georgius: Epistolae procerum regni Hungariae ab 1490 ad 1711. I–III. Pozsony, 1806.
Schmidt	Schmidt, Franz Xaver: Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze der Königreiche: Ungarn, Kroatien, Dalmatien, Slavonien und des Grossfürstenthumes Siebenbürgen. Abt. 2. I–XXV. (1053–1834). Wien, 1834–1838.
Schönvisner	Schönvisner, Stephanus: Notitia Hungaricae rei numariae ab origine ad presens tempus. Buda, 1801.
Seivert	Seivert, Gustav: Beiträge zu einer Geschichte der Hermannstädter Münzkammer. Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde 6 (1864–1865)
Széchenyi	(Schönvisner, Stephanus:) Catalogus numorum Hungariae ac Transilvaniae Instituti Nationalis Széchényiani. III. Pest 1807. és Appendix 1810.
Teleki	Teleki József: A Hunyadiak kora. I–XII. Budapest 1853–1857 (X–XII. k. Okmánytár).
Thallóczy	Thallóczy Lajos: A kamara haszna (lucrum camerae) története. Budapest, 1879.
Wenzel	Wenzel Gusztáv: Magyarország bányászatának kritikai története. Budapest, 1880.
Weszerle	Weszerle József kéziratok jegyzetei a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában.
Zichy	Nagy Imre stb.: A gróf Zichy család idősb ágának okmánytára. I–X. Budapest, 1872–1907.

A forrásanyag ismertetése az 1458–1540 közötti időből.

1458. *Szilágyi Mihály decretuma.*

12. Új állandó pénz veretessék, amelyből 200 dénár és 400 obulus menjen az aranyforintra.
Corpus Iuris 328–335. p.

1458. márc. 24. Buda.

Mátyás Kassa városának megengedi, hogy ugyanolyan pénzláb mellett veresse az új pénzt, mint a budai és a többi kamarában. Ebből 200 dénár, illetve 400 obulus menjen az aranyforintra.

Kaprinai 155. p.

1458. jún. 16. Buda.

Mátyás Zakoli Péternek és társainak meghagyja, hogy elégtételt szerezzenek Zápolyai Imrének, a nagybányai kamara grófjának, minthogy június 1. körül a régi pénznek új pénzre való átváltásakor Nomeni Imre és társai pénzt és egyéb tárgyakat vettek el tőle.

Zichy X. k. 14–15. p.

1458. júl. 31. Buda.

Mátyás rendeli, hogy mindenki csak azzal a pénzzel éljen, amelyet most veret és Kassa városának is engedett veretni a budai veretek mintájára és ligájára.

Kaprinai 189–190. p., Széchenyi Appendix 230–231. p., Südost-Forschungen 27 (1968) 44. p.

1458. aug. 3. Buda.

Mátyás meghagyja, hogy azt a pénzt, amelyet most veret és a jövőben veretni fog, megengedi Kassa városának két éven keresztül veretni a budai pénzek mintájára és ligájára. A 3 márka rezes és 1 márka finom ezüstöt tartalmazó ötvözet egy márkájából készüljön 375 dénár, illetve 4–5 dénárral lehet több. Minden márka pénzezüstben lehet egy nyolcad (medium quartale) pisetummal több vagy kevesebb. E dénárokból 200 db érjen egy aranyforintot.

Kaprinai 190–191. p., Südost-Forschungen 27 (1968) 43–44. p.

1459. márc. 9. Buda.

Mátyás rendeli a szebenieknek, hogy két gyakorlott aranyforintverőt küldjenek Nagybányára még márc. 18. előtt.

Weszerle 8. füzet 141–142. p.

1459. márc. 12. Buda.

Mátyás meghagyja, hogy a körmöci kamarában pénzzé veretendő arany minőségére két városi tanácsnok ügyeljen, amint eddig is szokás volt, és a főkamagróf vagy hivatalnokai a két probatort e jog gyakorlásában ne akadályozzák.

Krizskó 27. p., Széchenyi III. k., XV. sz. 331–332. p.

1459. szept. 18. Buda.

Mátyás megerősíti a Szécsi Dénes esztergomi érseknek Hunyadi János kormányzó által 1452. január 1-én adott privilégiumát a nagybányai kamarában az urburából, pisetumból és cémentumból származó bevételeiről. Minden márka pénzzé vert vagy pénzzé nem vert finom ezüsből egy pisetum illeti meg őt.

Kaprinai 345–348. p.

1460. jan. 27. Korneuburg.

Grafenegg Ulrik soproni főispán és kapitány felszólítja a soproni tanácsot, hogy az új pénz tárgyában megfelelő hirdetést tegyenek közzé és gondoskodjanak arról, hogy az ezüstöt és a régi pénzt kizárólag csak a soproni pénzváltóba vigyék.

Házi I/5. k. 2. p.

1461. jún. 24. Buda.

Mátyás megbízza a kassai pénzverő kamara Andreas Modra és Negzigleer nevű kamaráseit, hogy száz márka ezüsből verjék a jelenlegi pénzt minél hamarább.

Kaprinai 496. p., Num. Adattár 182. sz. (NK 1914), Südost-Forschungen 27 (1968) 45. p.

1461. júl. 20. Szikszó.

Mátyás rendeli Stephanus de Mykola és Melchior szebeni pénzverő kamarai kamarásoknak, hogy Sebastianus de Rozgon erdélyi vajdának száz aranyforint értékű pénzt havonként fizessenek ki.

Kaprinai 500–501. p.

1462. Decretum primum.

4. §. A hamispénzverőkről.

Schmidt Abt. II. t. I. 39. p.

1462. febr. 17. Buda.

Mátyás Johannes Thoklar kassai polgárra bízta a pénzprobatori tisztséget a kassai pénzverdében és utasítja a kamarát, hogy őt valóságos probatornak tekintse.

Weszerle 8. füzet 161–162. p.

1462. márc. 27. Buda.

Zápolyai Imre kincstárnok rendelete Zwyne Jánoshoz, a lucrum camerae exactorához Sáros megyében, hogy minden beszedett pénzt adjon át Johann Nezygh kassai kamarásnak, aki abból minél gyorsabban verjen pénzt.

OL. DL. 70 266. (Horváth másolata 160 (270))

1462. szept. 17. Thorda.

Mátyás a jelenlegi pénz silánysága miatt új pénz verését rendeli el Kassán és a többi kamarában, amelyből 300 dénár, illetve 600 obulus menjen az aranyforintra és csak ez az új pénz forogjon. Említve Johannes Nehezeger kassai kamaraispán neve.

Széchenyi Appendix 232–234. p., Südost-Forschungen 27 (1968) 45–46. p.

1463. febr. 4. Trautmannsdorf.

Grafenegg Ulrik soproni főispán kéri a várost, hogy a pénz verését addig engedjék meg a város falai között, amíg Trautmannsdorfban új pénzverdét felszerelhet.

Házi I/5. k. 56. p.

1463. máj. 6. Buda.

Mátyás rendeli Kassa városának, hogy Johannes Neuzyger, a pénzverő kamaragrófja két általuk választott emberrel működjek együtt és vezesse a számadásokat.

Num. Adattár 183. sz. (NK 1914), Történelmi Tár 1902. 292. p.

1463. máj. 14. Neustadt.

Frigyes császár felhívja Sopron városát, hogy neki az ottani pénzverdéből egy forint értékű pénzt küldjön betekintés végett.

Házi I/5. k. 68. p., Hazai Okmánytár IV. 410. p.

1464. Mátyás decretuma.

22. Elrendeli olyan pénz verését, mint Zsigmond korában. Egy ilyen dénár érjen két obulust.

26. Pénzhamisítók elleni intézkedés.

Corpus Iuris 342–359. p.

1464. máj. 11. Kolozsvár.

Laurentius de Bayon szebeni harmincados és kamarás levele a szebeniekhez, melyben 200 márka ezüstöt kér az új pénz veréséhez.

Seivert XI. sz. 187. p.

1464. jún. 27. Buda.

Mátyás rendelete Szeben városához, amelyben előfordul Bajomi Lőrinc, a szebeni pénzverő kamaraispánjának a neve is.

Teleki 11. k. 89–90. p.

1465. márc. 12. Buda.

Mátyás értesíti Thoklar Jánost, a kassai kamara probatorát, hogy oda küldi Kovács István budai polgárt és kamarást, aki a kapott utasítás szerint a pénzláb csökkentésével ott csak hat pisetumra verje a pénzt. Num. Adattár 34. sz. (NK 1911), és 185. sz. (NK 1914), Történelmi Tár 1902. 294. p.

1465. máj. 14. Buda.

Mátyás meghagyja Thoklar János kassai pisetariusnak, hogy mindazon pénzverő szerszámokat, amelyeket Kovács István kamarás őrizetébe adott, küldje fel Budára.

Num. Adattár 184. sz. (NK. 1914.)

1466. júl. 7. Buda.

Mátyás rendeli, hogy azon két fajta pénzt, amelyek közül a nagyobbikból 100, a kisebbikből 200 megy az aranyforintra, a szebeni kamarában Balthasar Ekenperger kamarás útmutatása szerint ugyanolyan formában és ligában verjék, mint a budai kamarában. Minden adásvételnél ez használandó az említett árfolyam szerint.

Széchenyi Appendix 235–236. p., Seivert XII. sz. 188. p.

1466. okt. 2. Buda.

Mátyás kéri Körmöcbánya városától mindazon aranyforintoknak (florenos) Johannes Ernst kezeihez való átadását, amelyek cémentpróba folytán az idők folyamán összegyűltek.

Széchenyi III. k., XVI. sz. 332. p., Krizskó 39. p.

1467. Buda.

Mátyás levele Kovács Istvánhoz, a kassai pénzverőház grófjához, amelyben figyelmébe ajánlja Thoklar János kassai pénzbecslőt és az esztergomi érsek pisetáriusát.

Thallóczy 204. p.

1468. aug. 30. Olomuz.

Mátyás a nagybányai, offenbányai és szebeni pénzverő kamarákat egy évre bérbeadja Nagybánya városának 13 000 aranyforintért.

Arch. Ért. 94 (1967) 85–86. p., Wenzel 113. p.

1468. okt. 4. Pozsony.

Mátyás Brassó város és a Barcaság panaszára meghagyja az erdélyi pénzverőházak ispánjainak, hogy ezentúl a Havasalföldről Brassóba jövő valachokat ne háborgassák abban, hogy adás-vételnél a magyar királyi pénz mellett az oszporákat is használják.

Teleki XI. 354–355. p.

1469. máj. 6. Buda.

Mátyás Kassa városának rendeli, hogy egy vagy két jártas embert válasszanak, akik Joannes Neuzyger, a kassai pénzverőház ispánjával együtt az új pénz veréséről, beváltásáról, az ezüst vásárlásáról és a számadások viteléről gondoskodjanak.

Weszerle 8. füzet 173–174. p.

1469. Szept. 1.

Thoklár János mint pénzverő Kassán alkalmazást nyer.

Thallóczy 204. p.

1470. márc. 27. Buda.

Mátyás Szeben városának megengedi az Erdélyben talált arany beváltását és meghagyja Hunyadvár castellanusának, hogy a szebeni szászokat e tekintetben ne zavarja.

Seivert XIII. sz. 188–189. p.

1481. Decretum.

Art. 5. 100 királyi dénár mindenütt egy aranyforintért fogadtassék el.

Corpus Iuris 388–397. p.

1482. márc. 21. Buda.

Mátyás több felvidéki megyének írja, hogy miután arról értesült, miszerint sokan a jelenlegi pénzből száznál több dénárt követelnek egy aranyforintért, elrendeli, hogy egy forintért száznál több dénárt kérni nem lehet. Az ez ellen vétők javait a király részére le kell foglalni.

Teleki 12. k. 214–215. p.

1490. Decretum.

17. § A jelenlegi pénz nem változtatható, csak a rendek határozatával.

Schmidt Abt. II. t. I. 49. p.

1490. jún. 10. Linz.

Frigyes császár levele, amelyből kiderül, hogy Bécsben magyar „Dreier”-eket vertek és ezek verése Mátyás halála (1490. ápr. 6.) után is tovább folyt a városnak Miksa által történt visszavételéig (1490. aug. 19.).

Luschin, Arnold: Wiens Münzwesen, Handel und Verkehr im späteren Mittelalter. Wien 1902. 63–64. p.

1492. Decretum.

31. § Idegen pénz az országban nem foroghat.

32. § Veretlen aranyat és ezüstöt az országból kivinni nem szabad.

Corpus Iuris 480–555. p.

1492. szept. 10. Esztergom.

Beatrix királyné rendelete Schayder Péter körmöci kamaragrófhhoz, amelyben ennek 1486–1491 évekről szóló számadásait helyben hagyja és magát vele szemben tartozásban levőnek ismeri el.

Berzeviczy Albert: Beatrix magyar királyné életére vonatkozó okiratok. Monumenta Hungariae Historica Diplomataria I. oszt. 39. k. Budapest 1914. 254–263. p.

1493. máj. 7. Buda.

II. Ulászló a szebeni kamarát bérbeadja Chukás Györgynek. Egyben rendeli az aranyforintok verésének mindenben való előmozdítását.

Seivert XIV. sz. 189–190. p.

1494. dec. 17. Tirnauia.

II. Ulászló meghagyja Schayder Péter kamaragrófnak, hogy azon pénzből, amelyet Zápolyai István saját régi ezüstműveiből az ország szükségére Körmöcön veretni fog, semmi jövedelmet ne vegyen ki a királyné részére, akinek ő eziránt szívetén írni fog.

Brüsszeli Okmánytár I. k. 16. p.

1494–1495.

A pécsi püspök mint kincstartó registruma az ország bevételeiről, köztük a pénzverőkamarákból származó bevételekről is, a kamaragráfok neveinek említésével.

Engel, Johann Christian: Geschichte des ungarischen Reichs und seiner Nebenländer. I. k. Halle 1797. 17–181. p.

1495. *Decretum.*

41. § Mindenütt 100 dénár számítassék egy arany forintra.

Corpus Iuris 562–591. p.

1495. *Decretum secundum.*

4. § Hamis pénzverők, mint köztudomású, nagy számban fordulnak elő.

Schmidt Abt. II. t. I. p. 61.

1496 után.

Beatrix királyné Körmöcbánya polgárai közül Schayder Pétert nevezte ki főkamaragróffá. Krizskó 40. p.

1505. júl. 28. Buda.

II. Ulászló rendelete Tharczay Jánosnak, a székelyek ispánjának, hogy az Erdélyben elszaporodott hamis pénzverőket, akik a hamis pénzeket (falsas monetas atque hasparas) nyíltan használják, nyomoztassa ki, fogassa el és büntesse meg.

Szádeczky Lajos: Székely Oklevéltár. Kolozsvár 1896. V. k. 36. p.

1505. júl. 29.

II. Ulászló levele az erdélyi szászokhoz, amelyben rendeli, hogy a közöttük elszaporodott török oszporák közül a jó veretekből a szebeni kamarában verjenek magyar pénzt, a rosszakat pedig meg kell semmisíteni. Intézkedik a jó oszporák beváltási módjáról. Csak a szebeni és brassói polgároknak engedi meg, hogy a havasalföldi kereskedelembe a jó oszporákat használhassák.

Docan, N.: Studii privitoare la numismatica Țării Românești. Analele A. R. Tom. XXXII. Memoriile Sect. Istorie. București 1910. 83–87. p. (a különlenyomatban).

1505. dec. 24. Buda.

II. Ulászló rendeli Beszterce városának, hogy minden kibányászott ezüstöt próbálás végett Offenbánya városába kell vinni.

Seivert XV. sz. 190. p.

1507. *Decretum.*

11. § Idegen pénz az országban nem foroghat.

Corpus Iuris 692–703. p.

1511. ápr. 6. Vratislava.

II. Ulászló a kassaiaknak megengedi, hogy Kassa városában pénzt verjenek az egész országban szokásos pénzláb szerint.

Weszerle 8. füzet 181–182. p.

1512. aug. 18. Buda.

II. Ulászló Késmárk városához intézett üzenetében megtiltja a lengyel garasok elfogadását, amelyek közöttük nagyon elterjedtek, noha a magyar pénzeknél silányabbak.

Wagner, Carolus: Analecta Scepusii. Posonii et Cassoviae I. k. 1778. 72–73. p.

1514. *Decretum.*

66. § Idegen pénz az országban nem foroghat.

Corpus Iuris 704–741. p.

1521. aug. 22. Tolna.

II. Lajos értesíti a bányavárosokat, hogy új pénz verését határozta el és felszólítja őket, hogy minden ezüstöt adjanak át Thurzó Elek körmöci kamaragrófnak, aki gondoskodni fog abból új pénzt veretni.

OL. DL. 23 275. (Horváth 49. füzet)., Weszerle 4. füzet 72. p.

1521. szept. 1. Tolna.

II. Lajos értesíti a bányavárosokat, hogy Thurzó Elek körmöci kamaragróf által új pénz verését határozta el, és az ezüstöt az új pénzért ugyanolyan áron kell beváltani, mint azelőtt. Az új pénz kevéssel könnyebb lesz, mint a régi, de az értéke semmivel sem kevesebb.

OL. DL. 23 580. (Horváth 49. füzet).

1521. szept. 6. Tolna.

Szathmáry György pécsi püspök értesíti Kassa városát, miszerint a király megengedte nekik, hogy pénzt veressenek, de úgy, hogy a pénzverésből eredő hasznot neki juttassák.

Weszerle 8. füzet 189–190. p., Südost-Forschungen 27 (1968) 47. p.

1521. szept. 7. Tolna.

II. Lajos értesíti Kassa városát, hogy kérésükre meghagyta Thurzó Eleknek, miszerint pénzverőket küldjön hozzájuk.

Weszerle 8. füzet 185. p.

1521. nov. 19. *Decretum quartum*.

14. Art. A király veressen új pénzt, amelyik szabadon forogjon a szomszédos országokban. Ha ez nem lehetséges, veressen olyan pénzt, amilyen volt Mátyás és Ulászló korában. Az idegen pénzek közül a német és cseh garasok, majd a babka és heller, valamint a beth mindenütt az országban forogjanak.

Corpus Iuris 788–809. p., Kovachich 520. p.

1521. nov. 24. Buda.

Báthori András kincstárnok levele Szeben városához, amelyben a cémentum és aranybeváltás részükre történt bérbeadásáról értesíti őket a megfelelő feltételek mellett.

Seivert XVI. sz. 190–191. p.

1522. jan. 18. Buda.

II. Lajos írja a pozsonyiaknak, miszerint tudomására jutott, hogy vannak akik az új pénzt, amelyet a múlt évben veretni kezdett, nem akarják elfogadni, szigorúan rendeli, hogy az új pénzt, ugyanúgy mint a régit, bármilyen fizetésnél mindenki köteles elfogadni. A vonakodókat pedig javaik elkobzásával kell erre kényszeríteni.

Széchenyi Appendix 239–240. p.

1522. dec. 31.

Thurzó Elek kamaragróf írja Báthori István nádornak, hogy értesülése szerint a nádor Hanskruchot megbízta, hogy a maga és a veszprémi püspök számára pénzt verjen, és csak a maga részére engedte meg a pénzváltást. Ő ezen csodálkozik, mert ha az ezüstöt és a régi pénzt elkezdenék a nádor és a püspök számára beváltani, nagy drágaság lépne fel. Ez esetben szükséges lenne a pénzverést megszüntetni. Nem győz eleget csodálkozni, hogy a nádor beleegyezett abba, hogy a veszprémi püspök 500 márka ezüstöt verjen pénzzé. Kéri a nádort, hogy ne avatkozzék a pénzverés ügyébe, elégedjék meg azzal az összeggel, amelyet neki és Hanskruchnak fizetésképpen adott.

NK 43 (1944) 17–18. p.

1523. szept. 28. Győr.

II. Lajos értesíti a szebenieket, hogy Szeben városában is elhatározta az új pénz verését. Rendeli azért nekik, hogy megfelelő áron biztosítsanak alkalmas helyet a pénzverők munkájához.

Seivert XVIII. sz. 192. p.

1523. nov. 14. Pozsony.

II. Lajos parancslevele Kolozsvár város bírójához annak kihirdetése iránt, hogy ezután Szebenben is fognak pénzt verni, és a pénzváltás joga Várdai Pál veszprémi püspöknek, a királyi kincstartónak van átadva. Seivert XIX. sz. 193. p.

1523. Decretum.

3. Art. Azok, akik királyi engedéllyel pénzt vernek, arról számadást tegyenek.

19. Art. Az új pénz a régi pénz értékében forogjon.

30. Art. Az új pénzt mindenféle adóban el kell fogadni.

31. Art. Senki ne tartson magánál régi pénzt vagy ezüstöt.

32. Art. Egy márka ezüst ára 6 forint 50 dénár.

33. Art. Ezüstöt és régi pénzt az országból kivinni nem szabad.

34. Art. Váltásnál 100 régi dénár = 100 új dénár, nem több.

35. Art. A kereskedők mindent úgy áruljanak, mint a régi pénzért.

36. Art. A kereskedők a külföldiektől is fogadják el az új pénzt.

37. Art. Készül obulus is, amelyből kettő egyenlő az új dénárral.

39. Art. A királyon kívül senki sem verethet pénzt.

Corpus Iuris 808–928. p., Schmidt Abt. II. t. I. 89–91. p.

1524. jan. 13. Pozsony.

Mária királyné értesíti a bányavárosokat, hogy Pehem Bernátot nevezte ki kamaragrófjává és háromtagú bizottság kíséretében küldi a javak átvételére.

NK 25 (1926) 125. p.

1524. febr. 20. Pozsony.

II. Lajos értesíti a soproni polgárokat, hogy ezüstöt és régi pénzt az országból kivinni nem szabad, hanem mindenki köteles ezeket vagyonvesztés terhe mellett a királyi pénzváltóknál értékesíteni.

Házi I/7. k. 82–83. p.

1524. márc. 24. Buda.

II. Lajos értesíti Várdai Pál kincstárnokot, hogy Kassán is veretni fogja az új pénzt, és a pénzverés élére Isac zsidót állítja, akinek e téren kellő jártassága van.

Széchenyi Appendix 241–242 p., Südost-Forschungen 27 (1968) 47. p.

1524. ápr. 4. Buda.

II. Lajos levele Bécs városához a megveendő pénzverési szerszámok vámmentességéért.

Arch. Ért. 1878. 308. p.

1524. ápr. 7. Buda.

II. Lajos Pemphlinger Márk királybíró által értesíti Szeben városát, hogy a pénzverést ott is megkezdi. Megbízta Ártándy Pált, hogy a pénzveréshez szükséges dolgokat nekik juttassa el.

Seivert XXII. sz. 168–169. p.

1524. ápr. 12. Buda.

II. Lajos rendeli, hogy a szebeni kamarából 15%-ot kell Pemphlinger Márknak fizetni régi adósság törlesztésére, a többi összeg Szörény vára fenntartására fordítandó.

Seivert XXIV. sz. 197–198. p.

1524. ápr. 19. Esztergom.

II. Lajos elismeri, hogy Balassa Ferenc nógrádi főispán 4000 forintot kölcsönzött neki és a főispán kötelezte magát, hogy minél több ezüstöt és régi pénzt szállíttat a visegrádi kamarába pénzverés céljára. A király kötelezi magát, hogy az újonnan vert pénz egyharmadát Balassa kapja, a többi kétharmadból pedig a kamara kifizeti a 400 forint kölcsönt.

NK 41 (1942) 59. p.

1524. ápr. 25. Buda.

II. Lajos rendeli, hogy a szebeni pénzverés hasznából 1/3 részt Thornally Jakab sókamaragrófnak kell kiadni.

Seivert XXIII. sz. 196. p.

1524. júl. 6. Kassa.

Bartholomeus Kozymor és Georgius de Nádasd, a kassai kamara prefektusai értesítik Rimaszombat városát, hogy ezüstöt és régi pénzt beváltásra senki másnak ne adjanak, csak Beethen Istvánnak, aki a kamara részére váltja be.

Weszerle 8. füzet 197–198. p.

1524. aug. 6. Buda.

II. Lajos értesíti Medgyes városát, hogy Erdélyben csak a szebeni polgároknak van joguk régi pénzt felvásárolni. Ha más valaki vásárol, attól a szebeniek elvehetik.

Seivert XX. sz. 193–194. p.

1524. okt. 17. Buda.

II. Lajos parancsa Szlavóniához, miszerint ezüstöt és régi pénzt senki sem vásárolhat, hanem azt mind a zágrábi pénzverő kamarában kell beváltani.

OL. Batthyány jelzetlen. (Horváth 18. füzet)

1524. okt. 27. Buda.

II. Lajos megengedi Keserű Mihály boszniai püspöknek és Szerecsen János cubiculariusnak, hogy a birtokaikon szabadon vásároljanak mindenütt ezüstöt és régi pénzt, valamint Eszéken pénzverőt állítsanak fel, melyben az új pénzt verjék egy éven át.

Schönvisner 337–338. p.

1524. okt. 30. Buda.

II. Lajos rendeli a szebenieknek, hogy a pénzverés hasznából 1/3 részt fizessenek ki Thornally Jakab erdélyi sókamaragrófnak.

Seivert XXI. sz. 194–195. p.

1524. nov. 1. Buda.

II. Lajos értesíti Pozsony városát, hogy elhatározta az új pénzt ott is veretni. Nicolaus Pythys és Iacobus Fysser a kincstárnok által a pénzverő élére helyezett prefektusoknak jelöljenek ki a pénzverésre alkalmas házat és mindenben segítsék őket.

Thallóczy 209–210. p., Budapesti Történeti Múzeum, regeszta-gyűjt. 1612. sz.

1524.

Haller János udvari ember elismeri, hogy a visegrádi pénzverdében szept. 8. – dec. 25. között 600 ezüst márkát veretett, amelyből a király részére 1500 forint esett.

Bártfai Szabó László. Pest megye történetének okleveles emlékei. Budapest 1938. 365. p. 1457. sz. regeszta.

1525. jan. 12. – júl. 16.

II. Lajos király számadáskönyvében adatok a pénzverésre nézve.

Történelmi Tár 22 (1877) 183. p.

1525. jan. 20. Beszterce.

Zápolyai János erdélyi vajda meghagyja a szebenieknek, hogy az új pénzt a régivel egyenlő értékben kell elfogadni minden adás-vételnél, jószágvesztés terhe mellett.

Seivert XXV. sz. 198. p.

1525. febr. 6.

II. Lajos levele Pozsony városához bizonyos tartozás ügyében, amelyben említve van Blasius Grosch magister monetarum, Hermannus probator és Nicolaus Pithis de Florencia prefectus neve, valamennyi a pozsonyi pénzverő házból.

Budapesti Történeti Múzeum, regeszta-gyűjt. 1612. sz.

1525. febr. 9. Buda.

II. Lajos a szebeni pénzverő kamara élére állítja Thornally Jakab sókamagrófit.

Seivert XXVI. sz. 199. p.

1525. ápr. 21. Buda.

Thurzó Elek kincstárnok levele Batthyány Ferenc bánhoz, amelyben közli, hogy a küldött silány pénzeket megvizsgálta, és alig két lat ezüstöt talált benne.

OL. DL. 104 437. (Horváth 151. füzet).

1525. jún. 24.

II. Lajos elrendeli Dóczy János kincstárnoknak és Pehem Bernhard főkamagrófnak, hogy a körmöci pénzverőknek ismét azt a munkadíjat fizessék, mint a rézpénzverés előtt, minthogy a rézpénzverés megszűnt, és újból ezüstpénz verése folyik.

Krizskó 49. p.

1525. júl. 20.

Fugger Jakab mentegetődzik a rossz pénz verésével kapcsolatban ellene emelt vádak és gyanúsítások ellen.

Történelmi Tár 1878. 455–457. p.

1525. aug. 1.

Dóczy János kincstárnok írja, hogy az új, jó pénzt a közeli napokban fogják verni.

NK 43 (1944) 19. p.

1525. aug. 24. Buda.

II. Lajos közli alattvalóival, hogy a nova moneta verését megszüntette, és megint a régi pénz verését folytatja. Mindennek az ára annyi legyen, mint a nova moneta verése előtt. Két nova moneta érjen egy régi pénzt, és egy nova moneta egyenlő értékű legyen egy régi obulussal. Két nova monetában annyi ezüst van, mint egy antiqua monetában.

Házi I/7. k. 162–164. p.

1525. Buda.

Hasonló átirat aug. 27-i kelettel Pozsony városához (NM Fol. Lat. 2220/7 – 120.), szept. 1.-i kelettel Kassa városához (Südost-Forschungen 27 (1968) 47–48. p.) és nov. 15-i kelettel több felvidéki megyéhez (Széchenyi III. 333–334. p.) intézve.

1525. aug. 26. Buda.

II. Lajos szerződést köt Thurzó Elekkel és a Fuggerek faktorával 200 000 forint összegre, amelyet ezek a besztercebányai bányák művelésének és az új pénz verésének a szükségleteire fizetnek.

Monatsblatt I (1889) 302. p.

1525. okt. 4. Buda.

II. Lajos közli Sopron városával, hogy az új pénz és a régi pénz értéke közötti kurzus ezután nem változik.

Házi I/7. k. 168–169. p.

1525. dec. 13. Buda.

II. Lajos újólaj megerősíti Körmöcbányának a pénzverőkre vonatkozó régi szabadalmát azzal az ígérettel, hogy nem veret pénzt más bányavárosban és pénzverőkamara csak itt lesz.

Széchenyi III. 335–336. p., Krizskó 48. p.

1525.

Számadás a zágrábi pénzverde forgalmáról.

Arch. Ért. 1879. 114–115. p.

1525.

A budai és körmöcbányai pénzverőkamarai jövedelmekről.

Pray I. k. 103. p.

1525.

Pehem Bernhard szemrehányást tesz a körmöcieknek, hogy nem olyan pénzt készítenek, amilyent kell, és fenyegeti őket, hogy a pénzverdét másutt helyezi el. Így beszél a híve, Szerencsés Imre is.

Krizskó 46–47. p.

1525. *Decretum*

21. Art. A nova moneta verése megszűnt és megint a régi pénzt kell verni, amelyből egy dénár egyenlő két nova monetával. A 22–27. és 39. articulusok az antiqua denár forgalmáról intézkednek.

Corpus Iuris 828–835. p., Kovachich 604–607. és 614. p.

1526. jan. 22. Buda.

II. Lajos a soproniaknak rendeli, hogy visszatérve a régi dénárok verésére, senki sem kérhet egy antiqua dénárért többet, mint két nova monetát, és semmiféle árut nem lehet drágábban adni, mint a nova moneta verése előtt. A nova monetát csak a budai kamarás válthatja be.

Házi I/7. k. 178–179. p.

1526. jan. 22. Buda.

Ugyanilyen tartalmú levél Körmöcbánya városához (Széchenyi III. 337–340. p.) és Kísszeben városához (Schönvisner 340–341. p.)

1526. márc. 3. Buda.

II. Lajos levele Sopron városához, amelyben rendeli, hogy aki bármilyen módon a nova monetát beváltja, beolvastja vagy külföldre viszi, fej- és jószágvesztéssel bűnhődjék. Aki pedig ilyent feljelent, azt a pénz egyharmada illeti meg.

Házi I/7. k. 181–182. p.

1526. máj. 3. Buda.

II. Lajos elismeri, hogy azon pénzből, amelyet Fuggerék Máriának fizetni tartoznak, 25 000 forintot maga és az ország szükségére vett fel. Meghagyja Thurzó Elek főtárnokmesternek, hogy azon összeget a királynénak a 8 latos pénz verési jövedelme feléből, amely a királyt illeti, fizesse ki.

Brüsszeli Okmánytár I. k. 33–34. p.

1526. máj. 4. Buda.

Mária királyné rendeli Körmöc városának, hogy az új, jó pénz verésére pénzverőket küldjenek Budára, és pedig a pénzverőszerszámokkal együtt.

Széchenyi III. k., XIX. sz. 337. p., Krizskó 52. p.

1526. máj. 16. Buda.

Thurzó Elek, aki felhatalmazást kapott a nova moneta beváltására és abból 8 latos jó pénz verésére, Fugger Antaltól kap ehhez tőkét, elzálogosítva neki a javait 20 – 30 000 forintért.

Monatsblatt I (1889) 302. p.

1526. máj. 24. – jún. 30.

II. Lajos számadáskönyve, amelyben adatok vannak a budai és visegrádi pénzverésre nézve.

Engel, Johann Christian: Monumenta Ungrica. Viennae 1809. 187–236. p.

1526. Decretum

34. Art. A király olyan jó pénzt veressen, mint a rézpénz előtti időben. A jó pénz értéke Jakab napig két rézpénz. Ezután három rézpénzt kell egy jó dénárért beváltani. A beváltás helye Buda legyen, és csak a kincstárnok válthatja be.

35–37. Art. Az idegen pénzek forgalmáról intézkedik.

Corpus Iuris 836–853. p.

1526. jún. 29. Buda.

II. Lajos értesíti Bártfa városát, hogy ámbár a rézpénz felől úgy lett határozva, hogy az Jakab napig forogjon és azután a forgalma megszűnjön, mégis a háborús helyzet miatt a rézpénz forgalmát a mondott időre nem lehet megszüntetni, tehát az tovább forog Jakab nap után is egy jó dénár = 3 rézpénz értékben.

Pray I. k. 115–116. p.

1526. júl. 12.

Körmöcön a templomi kincseknek pénzverés céljára történő átvételére János budai archipresbyter és Dóczy Ferenc Bars megyei főispán jelentek meg, és a vári Mária-templomból 30 márka, a mellette levő kápolnából 24 márka súlyú ezüstedényeket vettek át.

Krizskó 52. p.

1526. aug. 1. Buda.

Thurzó Elek tárnokmester, aki szerződést kötött arra, hogy a négy latos pénzt nyolc latos jó pénzre veri át, a nyereség felét a kamarának, a másik felét a Fuggereknek köteles átadni egészen addig, amíg a besztercebányai rézbányák 1525-ben történt megszüntetése miatt keletkezett kár meg nem térül.

Monatsblatt I (1889) 302. p.

1526. szept. 18. Eger.

Wárdai Pál egri püspök levele Kassa városához, amelyben rendeli, hogy minden egyházi kincset nyolc latos pénzzé kell verni a török veszély miatt. A pénzverésről értesíti Iohannes Sayzlyk pénzverdei prefektust, és a kivet pénz egy része a nép segítségére, más része a hadiköltségekre menjen.

Num. Adattár 38. sz. (NK 1911) és 15. sz. (NK 1912), Arch. Ért. 1903. 70–74. p., Südost-Forschungen 27 (1968) 48–49. p.

1526. szept. 19. Eger.

Wárdai Pál egri püspök értesíti Kassa városát, hogy a rézpénz forgalma tiltva van, és a jó pénz könnyebb veretése érdekében Iohannes Sayczlyk polgárt teszi a pénzverő prefektusává.

OL. Dókus lev. 39. (Horváth 125. füzet)

1526. nov. 25. Buda.

János király értesíti Kassa városát, hogy Thornallya Jakabot választotta kincstárossá, és a pénzverést neki visszaadni tartoznak.

Südost-Forschungen 27 (1968) 49. p.

1526. nov. 29. Buda.

János király értesíti Besztercebánya városát, hogy Thornallya Jakabot választotta kincstárnokul. Most György deákot küldi az ottani kamarához, hogy vegye át a kamarát a pénzverővel együtt a korábbi tisztviselőktől.

Wenzel Gusztáv: A Fuggerek jelentősége Magyarország történetében. Budapest 1888. Ért. a tört. tud. köréből X. k. 4. sz. 157. p.

1526.

Mária királyné követel Ferdinántól egyrészt 3612 magyar forintot azon ezüst és arany tárgyakért, amelyekből Pozsonyban pénzt vertek, másrészt 2100 magyar forintot azon ezüst és arany edényekért, amelyeket Thurzó Eleknek adott át pénzverésre.

Brüsszeli Okmánytár II. k. 27. p.

1527. okt. 28. Kolozsvár.

János király levele Kolozsvár városához, amelyben a hozzá való hűségükért elengedi 300 forint királyi adójukat, továbbá a szebeni arany és ezüst pénzverőkamrát az aranyválasztóval együtt Kolozsvárra helyezi át.

Jakab I. k. 368—369. p., Seivert 173. p.

1529. febr. 19. Wien.

Ferdinánd rendelete János király silány pénzei (garas és dénár) ellen, amelyek az osztrák tartományokban a magyar pénzekkel együtt forognak. Tiltja ezeknek a forgalmát.

NK 3 (1904) 1—3. p.

1529. máj. vége. Krakkó.

Petrus Tomicki, I. Zsigmond lengyel király alkancellárja a Sziléziában, Magyarországon és Valachiában vert hamis lengyel pénzekről.

Veress Endre: Akták és levelek Erdély és Magyarország Havasalfölddel való viszonyához. Budapest 1914. I. k. 191—192. p.

1529. nov. 18. Buda.

János király rendeli Körmöcbánya városának, hogy húsz pénzverőt küldjön Budára.

Krizskó 57. p. (egy második sürgető levél említése tévedés), NK 25 (1926) 125. p.

1530. máj. 24. Buda.

Bachy Benedek levele Nádasdy Tamáshoz, amelyben beszámol a budai eseményekről, egyebek között arról, hogy a pénzverők titokban elmenekültek onnan.

NK 43 (1944) 19—20. p.

1530.

Esztergy György írja Terebesről Kassára, hogy az ura, Perényi Péter pénzt veretett, és küld néhány darabot annak megvizsgálására, hogy hány latos ezüstöt tartalmaznak.

Num. Adattár 39. sz. (NK 1911) és 76. sz. (NK 1912), Arch. Ért. 1903. 74. p.

1530. máj. 19.

Nagybánya város levele Nádasdy Tamáshoz bizonyos pénz ügyében, és ebben említve Iacobus Italus camerarius és testvére Alexander neve.

OL. Miss. Nagybánya város (Horváth másolata).

1530. jún. 7.

Nagybánya város levele Nádasdy Tamáshoz, az összes jövedelmek adminisztrátorához, amelyben panaszkodnak, hogy a király új pénzét, amelyik eddig érvényes volt, most senki sem akarja elfogadni, és kéri a tanácsát arra nézve, hogy mit tegyenek, mert különben el fognak szegényedni.

OL. Miss. Nagybánya v. (Horváth másolata).

1530. aug. 31. Zaard.

Bebek Ferenc rendeli Thorna városának, hogy mindenféle pénzt kötelesek elfogadni büntetés terhe mellett.

Num. Adattár 73. sz. (NK 1912)

1531.

Sauer Sebestyén szomolnoki kamaragróf tudatja Kassával, hogy a király urának, Thurzónak engedélyt adott pénzverésre, és küld ebből néhány dénárt kihirdetésre.

Num. Adattár 40. sz. (NK 1911)

1531. jan. 31.

Amikor János király újonnan kért pénzverőket küldeni Budára, a pénzverők küldöttsége a városi tanács előtt óvást emelt a királyi parancs ellen.

Krizskó 57. p.

1531. febr. 13. Buda.

János király elrendeli, hogy Mátyás, II. Ulászló és II. Lajos régi dénárait, majd az általa 1526–1527. években verteket és azokat, amelyeket most 10 latos ezüsből Budán veret, és amelyeket a kormányzó, valamint a kincstárnok jelzéseiről fel lehet ismerni, végül a Ferdinánd által Körmöcön vert pénzeket a kamaragróf jelével mindenki köteles elfogadni. Egyébként minden más, általa vagy Ferdinánd által veretett rézpénzt, bárhol verték is azokat, a budai kamarába kell bevinni beváltás végett.

OL. Kubinyi lev. (Kövári ág) f–1. (Horváth másolata).

1531. febr. 15. Üllő

János király Nádasdi Tamáshoz intézett levelében a pénzverés ügyében bizonyos Bonifacius tanácsára úgy intézkedik, hogy amíg Grittivel a pénzverés felől nem tanácskozik, 100 márka ezüsből veressen tíz latos dénárokat, mert a 14 latos dénár nagy formában túl vékony lenne, kis formában pedig a nép obulusnak tartaná és nem fogadná el.

NK 38–39 (1939–1940) 41–42. p.

1531. ápr. 3.

János király levele Kwn de Rosay Pál familiárisához. Tudomására jutott, hogy Szatmár, Bereg és Ugocsa megyékben az ő 1526–1527. években vert jó pénzét vonakodnak elfogadni. Rendeli egyrészt ezeknek, másrészt azon újonnan vert pénzeknek az elfogadását, amelyek elődei pénzeinek a ligájára készülnek.

OL. Becskey lev. f.l. (Horváth másolata).

1536. szept. München.

Wilhelm bajor herceg levele Georg Weinmeister-hez az erdélyi bányák igazgatásának átvételéről és rendeli, hogy a nyerendő ezüsből magyar dénárok készüljenek a régi ligára, amelyek öt „schwarz heller” értékűek.

Karl August Muffat: Compendium und Aktenstücke zur Geschichte der politischen Verhältnisse der Herzoge Wilhelm und Ludwig von Bayern zu König Johann von Ungarn. Quellen und Erläuterungen zur Bayerischen und Deutschen Geschichte. IV. k. 1857. 216. sz.

1538. szept. 16. Kolozsvár.

János király rendeli Szeben városának, hogy az aranyforintokkal és a magyar pénzekkel együtt a német pénzek is forgalomban legyenek.

Széchenyi Appendix 243–245. p., Seivert XXVII. sz. 199–200. p.

Huszár Lajos

DIE URKUNDLICHEN QUELLEN DER UNGARISCHEN MITTELALTERLICHEN MÜNZGESCHICHTE III. TEIL.

Der abschliessende Teil der im Numismatischen Közlöny 70–71 (1971–1972) begonnenen und im Jahrgang 74–75 (1975–1976) fortgesetzten Quellenpublikation. Auch diesmal sind die geldgeschichtlichen Daten der zeitgemässen Dokumente und anderen schriftlichen Quellen regestenartig in der bisherigen Form mitgeteilt. Der vorliegende Teil schliesst das Quellenmaterial der Zeitspanne 1458–1538 ein.

Mária királyné érmei

Mária magyar királyné élete szinte szimbóluma lehetne a XVI. század zaklatott és háborúktól dúlt Európájának.

1505-ben született Brüsszelben, 1515-ben jegyezték el a Jagelló-házból származó II. Lajos magyar királlyal, 1521-ben érkezett Magyarországra, ahol még ebben az évben megkoronázták, s 1522 januárjában kötött Lajossal házasságot. 1526-ban következett be a mohácsi csatavesztés, amely Magyarország és Mária sorsát is megváltoztatta. A királyné előbb Pozsonyba megy. Majd hosszú diplomáciai csatározás után egyik testvérének, Ferdinándnak sikerült biztosítani a magyar trónt, akit e néven, mint első, 1527-ben meg is koronáznak. Mária ezután Ausztriába megy. Amikor nagynénje, Margit németalföldi kormányzó meghal, Mária másik testvérének, V. Károly spanyol királynak kérésére elvállalja Margit örökét, és 1530-tól Flandria helytartója lesz.

1555-ben – egyidőben V. Károly trónról való lemondásával – ő is elhagyja a flandriai kormányzó-ságot, Spanyolországba megy, s 1558-ban, néhány héttel V. Károly halála után Mária is meghalt.

Az akkori társadalomban betöltött szerepén túl a tragikus eseményekkel teli élet és uralkodás is érdekessé tette őt kortársai és a művészek szemében. A róla készült, s őt még nem özvegyen ábrázoló érme-ken érdekessége egyfelől az, hogy az érme-ken olvasható dátumok általában nem felenek meg a készítés idejének, hanem a tragikus 1526-os évet tüntetik fel.

A legkorábbra datált érem Leone Leoni műve, melynek évszáma 1521. (III. t. 1.) (Előlapján V. Károly.) Az érmet a művész feltehetően 1551-ben készítette.¹

Hans Daucher 1524-es évvel jelzett egy érmet (előlapján II. Lajos portréja), hátlapján Mária balra néző arcképevel.²

Hans Daucher vagy követője 1526-os évszámmal jelzett egy kőfaragványt (előlapon ugyancsak Lajos), melynek hátlapján ismét Mária balra néző portréja látható.³

Az érem évszáma valószínűleg azonos, vagy legalábbis kis eltéréssel megfelelhetett a készítés idejének. Daucher – ha ő a mester – éppen a királyi pár tragédiája miatt akart újabb érmet készíteni.

Christof Fuessl két típust készít; egyikén Lajos és Mária páros portréja van (hátlapon csatajelenet),⁴ (III. t. 2.) a másikon Mária mellképe látható fülkében (III. t. 3.) (hátlapon az előbbi éremről ismert csatajelenet).⁵ Fuessl is 1526-os évszámmal jelzi az érme-eket, de csak 1530 után készülhettek, mert Mária flandriai kormányzóságára utaló szöveg olvasható az érme-ken.

Hieronymus Magdeburger is 1526-os évszámmal jelzi Mária-érmét (előlapon Lajos),⁶ de ez a példány Katz szerint legkorábban 1532 után készülhetett. (III. t. 4.)

Az OE monogramot használó joachimstali mester 1533-ra datálja a Lajos és Mária portréját ábrázoló érmet (előlapján I. Ferdinánd és Anna).⁷

Peter Flötner 1532-re datálja Máriát ábrázoló érmét (előlapján V. Károly és I. Ferdinánd).⁸

Évszám nélküli az az érem, melyen Mária látható derékig (hátlapján tengeren úszó hajó).⁹

¹ Plon, Eugene: Leone Leoni sculpteur de Charles Quint et Pompeo Leoni sculpteur de Philippe II., Paris 1887. 262. o.

² Habich, Georg: Die deutschen Schaumünzen des XVI. Jahrhunderts. München 1929–1930. I. 1. 66. sz.

³ Habich, Georg: Die deutschen Medailleure des XVI. Jahrhunderts. Halle a. d. Saale 1916. 18. o. 4. kép.

⁴ Huszár, Lajos–Procopius, Béla von: Die Medaillenkunst in Ungarn. Budapest 1932. 15. sz.; Huszár Lajos: Régi magyar emlékérmek, Történeti érmek I. Középkor. Budapest 1972. 214. sz.

⁵ Huszár–Procopius: i. m. 16. sz.; Huszár: i. m. 215. sz.

⁶ Katz, Victor: Die erzgebirgische Prägemedaille des XVI. Jahrhunderts. Praha 1931. 49. sz.

⁷ Katz: i. m. 178. sz.; Huszár: i. m. 217. sz.

⁸ Domanig, Karl: Die deutsche Medaille. Wien 1907. 41. sz.; Huszár: i. m. 236. sz.

⁹ Weszerle József: Hátrahagyott érmészeti táblái. I. kötet. Budapest 1911. G. XXIII. 7.; Huszár: i. m. 228. sz.

Mária érmeinek további érdekessége, hogy Flötner érmét kivéve minden művész ugyanabban a viseletben ábrázolja őt – néhol minimális eltérésekkel. Mária fején díszes, reneszánsz, lehajtott peremű kalap van. Hajának egy fürtje fülére simul, a többi hálóbá van szorítva. Magas nyakú hímzett, húzott inget visel, felső ruhája nem takarja el az inget, hanem csak mint vállpánt fedi az ing egy részét, így az ing hasított, bő ujjá is látszik. Nyakán kétsoros láncon vagy gyöngyön egy nagy kőből és körötte több, kisebb kőből álló ékszer látható.

Ugyanígy ábrázolja őt Leoni (akinél a ruha mellrésze hímzéssel van borítva), Daucher, az 1526-os kőfaragvány mestere, Fuessl, Magdeburger, OE mester és az évszám nélküli német érem. (Ezen az érmen ismét hímzett felsőruhát látunk.) Ebből annak kellene következni, hogy az összes érem ugyanarra a modellre, metszetre, esetleg festményre megy vissza.

A dátumok közül, mint említettük, Leonié a legkorábbi, de Leoni csak 1547 után állt spanyol szolgálatba, s Mária brüsszeli udvara számára csak 1550 körül kezd dolgozni.¹⁰ Friedrich Kenner kétségbe vonja, hogy az érmet Leoni készítette.¹¹ Mind Mária, mind Leoni személyiségéből kiindulva, lélektanilag valószínűtlennek tartja, hogy Mária egy ilyen érmet rendeljen, vagy Leoni egy ilyen éremmel tisztelegjen előtte. Abban azonban egyetért Plonnal, hogy feltétlenül 1551 körül készített restitutio. Magunk részéről – bármennyire is „erős lelkű asszony” volt Mária – nem tartjuk kizártnak, hogy egy uralkodásba, háborúzásba befáradt özvegyasszony ne gondoljon szívesen vissza a 30 évvel azelőtti 1521-es évre, amikor ifjú jegyesként Magyarországra érkezett, és királynévá koronázták. Gumowski elfogadja, hogy Máriáról egy ilyen restitutio készülhetett. Szerinte az érem magán viseli Leoni idealizáló megoldását a portré megalkotásakor, és a ruhák díszítésében is telleli Leoni pompakedvelő megoldását. Minthogy azonban az érmen feltüntetett évszám nem a készítés valódi ideje, így alapmodellként számba nem jöhet.

Más a helyzet Daucher 1524-es érmével. Ebből az éremből való kiindulás annál is inkább lehetséges, mert maga Habich is megjegyzi, hogy ez a típus egy joachimstali mester modellje volt. A megállapítás Hieronymus Magdeburgerre vonatkozhat, ugyanis az ő érmén nemcsak Mária ruhaviselete egyezik Daucherével, hanem Daucher köriratát is átvette, de SEPERET szó nála rövidítve szerepel. Valószínűsíti a Daucher-féle érem modell szerepét az is, hogy Lajos ruházata (széles peremű kalap, rövid haj, hegyes szakáll, prêmes kabát, magas nyakú hímzett ing, Aranygyapjas Rend lánc és jelvénye) is ugyanúgy fog a továbbiakban is előfordulni Fuesslnél, Magdeburgernél és OM mesternél.

Érmék esetében, ha modelljüket keressük, általában metszetek között találhatjuk meg. Az a metszet, amely Máriát a már ismertetett ruházatban ábrázolja, leginkább Magdeburger érmének lehetne előzménye.¹² (III. t. 5.) A metszet leírásánál azonban kiderül, hogy az viszont éremről készült. Mivel a ruházaton kívül a körirat is (beleértve a betűtípust, a rozettával jelzett szóközt és a rövidítést is) Magdeburgerrel egyezik, nem a metszet volt az érem modellje, hanem fordítva, Magdeburger érme volt a metszet mintája.¹³

Ugyanez a hasonlóság tűnik fel Leoni érme, és egy másik, Máriát a már ismertetett viseletben ábrázoló metszet között.¹⁴ (III. t. 6.)

Leoni érme restitutio, de ennek a metszetnek a leírásánál is az a közlés olvasható, hogy éremről készült.¹⁵ Érdekes módon Gumowski is azt vallja, hogy a Leoni-féle érem előzménye érem lehet – és nem metszet. (Bár az éremművészetben gyakoribb eset, hogy az éremnek metszet előképe van.) Ennek következtében szükségszerű, hogy legyen egy korábbi olyan érem, amelyről a metszet, s arról Leoni érme létrejött.

Az 1524-es Daucher-érem számba jön, mint ősmódel, de bizonyos megoldásokat – mint a kalap díszét, az ékszer pontos rajzát – mégsem lehet tőle eredeztetni, mert az érem öntött, s ezek a minták nehezebben kivehetőek, mint például Leoni érmén vagy a metszeten.

Gustav Glück, ha nem is teljes bizonyossággal, de rokonságba hozza Hans Krell 1524-ben Máriáról festett arcképét s Daucher 1524-es érmét, megjegyezve, hogy Mária mindkét alkotáson ugyanolyan

¹⁰ Dr. Ortway Tivadar: Mária, II. Lajos magyar király neje 1505–1558. Budapest, 1914. 407. o.

¹¹ Kenner, Friedrich: Leone Leoni's Medaillen für den Kaiserlichen Hof. Klny. Jahrbuch der Kunstsammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses.; Gumowski, Marian: Medale Jagiellonów. Kraków 1906. 39. sz.

¹² Ortway: i. m. 171. o. 77. kép.

¹³ Ortway: i. m. 85. o. D. 3.

¹⁴ Ortway: i. m. 189. o. 86. kép.

¹⁵ Ortway: i. m. 85. o. D. 5.

zékben. 1524-ben valószínűleg Mária modellt ült, de 1525-ben a festőnek erre már nem biztos, hogy módja adódott.

Ugyanez lehetett a helyzet Daucher esetében is. 1524-ben talán látta Máriát (és Lajost), s elkészítette az érmet, majd 1526-ban Mária uralkodói és magánemberi tragédiája arra indította őt vagy az ismeretlen ötvöst, hogy újabb érmet készítsen. Ez esetben csak a modell készült el. Ezt a modellt ismerhette Fuessl, de feltétlenül az 1524-es érem nyomán dolgozott Magdeburger. Leoni feltehetően az 1526-os faragványt, vagy az annak nyomán készült metszetet használta fel, valamint azt az évszám nélküli német érmet, amelyen Mária hímezett felsőruhát visel. Mária magyar királyné érmeinek modelljét tehát – bár az éremművészetben rendhagyó módon – véleményünk szerint éremben kell keresnünk.

Mivel Daucher 1524-ben élethűen ábrázolta Lajost és Máriát, és az azon látható viseletet vette át a többi éremművész is, szinte bizonyosra vehető Daucher érmének ősmodell volta.

A faragvány idealizálja némiképp a királyné vonásait, s díszesebben ábrázolja felsőruházatát. Ezt azonban a királyné iránti tisztelet és az őt ért katasztrófa feletti sajnálat igazolhatja.

Daucher érmének ősmodell voltát talán az bizonyítja, hogy egy vagy több érem elterjedése majdnem olyan mértékben lehetséges, mint egy metszeté.

A magyar királyság általános hanyatlásának idején természetesen nagyobb szabású képzőművészeti alkotások nem készülhettek Máriáról (és Lajosról). Ezért van az érmeknek fokozottabb kultúrtörténeti jelentőségük. Az éremművészet centrumai ekkor olasz és német területen voltak. Magyarország Corvin Mátyás halála után a németországi kultúrkörhöz kapcsolódott szorosabban, így nem véletlen Daucher művészetének meghatározó hatása.²³

Héri Vera

DIE MEDAILLEN DER KÖNIGIN MARIA

Der ausschlaggebende Teil der Medaillen der ungarischen Königin Maria entstand während ihrer kurzen Herrschaft in Ungarn. Die Meister der Medaillen sind überwiegend deutsche Medailleure. Auffallend ist bei diesen Medaillen, dass Maria auf fast allen in der selben Kleidung abgebildet ist, sodass diese Medaillen aufgrund eines gemeinsamen Musters entstanden sein mussten.

Aus der Datierung der Medaillen kann man nicht ausgehen, denn fast alle zeigen die Jahreszahl der Schlacht von Mohács, obwohl die Medaillen – den Fachschriftstellern nach – bedeutend später, manche schon während des niederländischen Aufenthaltes der Königin entstanden. Bei der Untersuchung der Graphiken stellte es sich heraus, dass diese von Medaillen abgenommen wurden, so ist als ursprüngliches Modell ebenfalls eine Medaille zu suchen.

Als wahrscheinlichster Ausgangspunkt wäre eine Steinmetzarbeit Hans Daucher's – oder eines seiner Nachahmer – anzunehmen, welche er zu einer Medaille als Modell anfertigte. Die Jahreszahl 1524 der Arbeit akzeptiert Habich als echt, die Kleidung entspricht der Tracht, welche auf den späteren Medaillen zu sehen ist. Auf dieser Grundlage nehmen wir weder eine Graphik, noch ein Gemälde, sondern die erwähnte Steinmetzarbeit als Modell der Medaillen der Königin Maria an.

²³ A kézirat nyomdába adása után, a Niklovits-gyűjtemény feldolgozása során került elő két fénykép. Ezeket a Habich által ismertetett, és Weszerlénél ábrázolt Lajost és Máriát ábrázoló kőfaragványok láthatók. (III. t. 7–8.) Szeretnénk remélni, hogy a kőfaragvány modell-szerépéről alkotott nézetünk helyességét sikerül a fotókkal alátámasztani.

Magyarországról keletre került pénzek

A magyar történelem bőven rendelkezik szerencsétlen fejezetekkel, de kétségtelenül egyik – hosszantartó – fekete fejezete a XVII. század. Az ország egységét megbontotta a török, középső részét elfoglalta, keleten – Erdélyben – névleg független, valójában azonban a töröktől függő fejedelemség „politizál” a magyarnak-maradás és az elpusztulás alternatívái között, Nyugat-Magyarország pedig a Habsburg-birodalom első védelmi vonalává süllyedt.

Tudjuk, hogy a megszállt területen termelt javakat lefölözte a török, tudjuk, hogy a lakosság a „hivatalos” adón kívül is számtalan atrocitásnak volt kitéve, az élet- és vagyonbiztonság aligha volt ismert. Az állandó helyőrségek, a keresztülvonuló hadak mind forrásai voltak ezeknek. A megszálló török katonaság azonban nem egy helyen töltötte le éveit; a birodalom érdekeinek megfelelően helyezték őket egyik földrészről a másikra.

A fentieket bizonyítja kézzelfoghatóan az a bagdadi Iraq Múzeumban őrzött lelet, amelyet az ország északi részén, Zakhóban találtak. A múzeum nyilvántartása szerint 65 db-ot találtak egy leletben, többet pedig – 177 db-ot – különböző helyen, Mosul környékén. Ezen kívül még négy, egymástól elkülönített csoportban 45 db érmet őriznek; valamennyit Mosul környékéről. A történelmi tények ismeretében több mint valószínű, hogy ezek a veretek Magyarország területén kerültek török kézbe, s onnan – talán egy csapatáthelyezés alkalmával – kerültek a hajdani török birodalom keleti sarkába.

Valamennyi pénz közös jellemzője, hogy rendkívül – néha a felismerhetetlenségig – kopott és igen nagy többségük átfúrt; tehát mint ékszert használták; és sokáig használták.

A biztosan zakhói lelet (és majd a későbbiek is) élesen két csoportra különíthető:

- 1) 1616–1626 közötti veretek,
- 2) 1667–1682 közötti veretek.

A korábbi csoport veretei:

1.	Brandenburg,	Georg Wilhelm,	ort		1621	2 db	
2.	Brandenburg,	Georg Wilhelm,	ort		1622	3 db	2 fülhelyes
3.	Brandenburg,	Georg Wilhelm,	ort		1623	2 db	átfúrtak
4.	Lengyel,	III. Zsigmond	ort	**	1621	1 db	átfúrt
5.	Lengyel,	III. Zsigmond	ort	**	1622	12 db	6 db-átfúrt
6.	Lengyel,	III. Zsigmond	ort	**	1623	12 db	6 db-átfúrt
7.	Lengyel,	III. Zsigmond	ort	**	1624	1 db	átfúrt
8.	Lengyel,	III. Zsigmond	ort	**	év: ?	2 db	átfúrtak
9.	Lengyel,	III. Zsigmond	ort	jegy: ?	1621	3 db	2 db-átfúrt
10.	Lengyel,	III. Zsigmond	ort	jegy: ?	1622	4 db	2 db-átfúrt
11.	Lengyel,	III. Zsigmond	ort	jegy: ?	év: ?	1 db	
12.	Danzig,	III. Zsigmond	ort		1616	1 db	átfúrt
13.	Danzig,	III. Zsigmond	ort		1624	1 db	
14.	Danzig,	III. Zsigmond	ort		1626	9 db	5 db-átfúrt

A későbbi csoport veretei:

1.	Magyar,	I. Lipót,	VI. kr.	K–B	1667	1 db	átfúrt
2.	Magyar,	I. Lipót,	VI. kr.	K–B	1668	1 db	átfúrt
3.	Magyar,	I. Lipót,	VI. kr.	K–B	1670	1 db	átfúrt
4.	Ausztria,	I. Lipót,	VI. kr.	*	1676	1 db	átfúrt

5.	Ausztria,	I. Lipót,	VI. kr.	*	1677	1 db	átfűrt
6.	Ausztria,	I. Lipót,	VI. kr.	MM	1682	2 db	átfűrtak
7.	Stájer,	I. Lipót,	VI. kr.	IAN	168?	1 db	átfűrt
8.	Cseh,	I. Lipót,	VI. kr.		1672	1 db	átfűrt
9.	Cseh,	I. Lipót,	VI. kr.		1674	1 db	átfűrt
10.	Szilézia,	I. Lipót,	VI. kr.	SHS	1673	1 db	átfűrt
11.	Szilézia,	I. Lipót,	VI. kr.	SHS	1675	1 db	átfűrt

Mint említettem, 177 db hasonló összetételű együttes (?) van a múzeumban. Ez az anyag időben ugyancsak két csoportra osztható, ám egy harmadik, az előbbiektől történetileg elütő csoport is kíséri. Ezek meghatározásai:

A korábbi csoport veretei:

1.	Brandenburg,	Georg Wilhelm,	ort		1622	7 db	4 db átfűrt
2.	Brandenburg,	Georg Wilhelm,	ort		1623	11 db	9 db átfűrt
3.	Brandenburg,	Georg Wilhelm,	ort		1624	13 db	9 db átfűrt
4.	Brandenburg,	Georg Wilhelm,	ort		1625	2 db	1 db átfűrt
5.	Brandenburg,	Georg Wilhelm,	ort		év: ?	5 db	átfűrtak
6.	Lengyel,	III. Zsigmond	ort	*†	1621	8 db	4 db átfűrt
7.	Lengyel,	III. Zsigmond	ort	*†	1622	9 db	4 db átfűrt
8.	Lengyel,	III. Zsigmond	ort	*†	1623	16 db	7 db átfűrt
9.	Lengyel,	III. Zsigmond	ort	*†	1624	5 db	2 db átfűrt
10.	Lengyel,	III. Zsigmond	ort	*†	év: ?	13 db	5 db átfűrt
11.	Lengyel,	III. Zsigmond	ort	jegy: ?	1621	1 db	
12.	Lengyel,	III. Zsigmond	ort	jegy: ?	1623	1 db	átfűrt
13.	Lengyel,	III. Zsigmond	ort	jegy: ?	év: ?	2 db	
14.	Danzig,	III. Zsigmond	ort		1617	1 db	átfűrt
15.	Danzig,	III. Zsigmond	ort		1623	23 db	15 db átfűrt
16.	Danzig,	III. Zsigmond	ort		1624	28 db	19 db átfűrt
17.	Danzig,	III. Zsigmond	ort		1625	14 db	9 db átfűrt

A későbbi csoport veretei:

1.	Magyar,	I. Lipót,	VI. kr.	K–B	1670	1 db	átfűrt
2.	Magyar,	I. Lipót,	VI. kr.	K–B	1671	1 db	átfűrt
3.	Magyar,	I. Lipót,	VI. kr.	K–B	1672	1 db	
4.	Magyar,	I. Lipót,	VI. kr.	K–B	1673	1 db	átfűrt
5.	Ausztria,	I. Lipót,	VI. kr.	*	1674	1 db	átfűrt
6.	Ausztria,	I. Lipót,	VI. kr.	*	1676	1 db	átfűrt
7.	Ausztria,	I. Lipót,	VI. kr.	MM	1690	1 db	
8.	Stájer,	I. Lipót,	VI. kr.	IAN	1688	1 db	átfűrt
9.	Szilézia,	I. Lipót,	VI. kr.	SHS	1681	1 db	átfűrt
10.	Karinthia,	I. Lipót,	6 kr.	?–S	év: ?	1 db	átfűrt
11.	Württemberg-Oels,	Sylv. Frid.	VI. kr.	S–P	1674	2 db	1 db átfűrt

A XVIII. századi csoport veretei:

1.	Bajor,	Max. Joseph	20 kr.		1772	1 db	átfűrt
2.	Bajor,	Max. Joseph	20 kr.		1773	3 db	1 db átfűrt
3.	Bajor,	Max. Joseph	20 kr.		1776	1 db	
4.	Porosz,	Alexander	20 kr.	S	1772	1 db	átfűrt

A továbbiakban adom a négy elkülönített leletrész meghatározásait a fentiekkel azonos csoportosításban.

I. leletrész.

A korábbi csoport veretei:

1.	Brandenburg,	Georg Wilhelm,	ort		1622	1 db	átfűrt
2.	Brandenburg,	Georg Wilhelm,	ort		1623	1 db	átfűrt

3.	Brandenburg,	Georg Wilhelm,	ort	1624	1 db	átfűrt
4.	Brandenburg,	Georg Wilhelm,	ort	1626	1 db	átfűrt
5.	Danzig,	III. Zsigmond	ort	1623	1 db	átfűrt
6.	Danzig,	III. Zsigmond	ort	1624	1 db	átfűrt
7.	Danzig,	III. Zsigmond	ort	1626	1 db	átfűrt
8.	Meghatározhatatlan, kopott.			év: ?	1 db	átfűrt

A XVIII. századi csoport veretei:

1.	Bajor,	Max. Joseph	20 kr.	1772	1 db	átfűrt
2.	Spanyol,	I. Lajos	2 reál	1724	1 db	átfűrt

II. leletrész.

A korábbi csoport veretei:

1.	Brandenburg,	Georg Wilhelm,	ort	1621	1 db	átfűrt
2.	Brandenburg,	Georg Wilhelm,	ort	1623	1 db	átfűrt
3.	Brandenburg,	Georg Wilhelm,	ort	1624	1 db	átfűrt
4.	Lengyel,	III. Zsigmond	ort jegy: ?	1621	1 db	átfűrt
5.	Lengyel,	III. Zsigmond	ort jegy: ?	1622	1 db	átfűrt
6.	Lengyel,	III. Zsigmond	ort jegy: ?	1623	1 db	átfűrt
7.	Danzig,	III. Zsigmond	ort	1626	1 db	átfűrt

A későbbi csoportba tartozó:

1.	Magyar,	I. Lipót,	VI. kr. *↑*	1676	1 db	átfűrt
----	---------	-----------	-------------	------	------	--------

A XVIII. századi csoport veretei:

1.	Spanyol,	III. Károly	2 reál	év: ?	1 db	
2.	Spanyol,	V. Fülöp	2 reál	1721	1 db	átfűrt
3.	Spanyol,	V. Fülöp	2 reál	1723	1 db	átfűrt
4.	Bajor,	uralkodó megha- tározhatatlan		év: ?	1 db	átfűrt
5.	Meghatározhatatlan, kopott.			év: ?	3 db	átfűrtak

III. leletrész.

A korábbi csoport veretei:

1.	Brandenburg,	Georg Wilhelm,	ort	1622	1 db	átfűrt
2.	Brandenburg,	Georg Wilhelm,	ort	1624	1 db	átfűrt
3.	Brandenburg,	Georg Wilhelm,	ort	év: ?	1 db	átfűrt
4.	Lengyel,	III. Zsigmond	ort jegy: ?	1622	1 db	átfűrt
5.	Danzig,	III. Zsigmond	ort S-B	1620	1 db	átfűrt

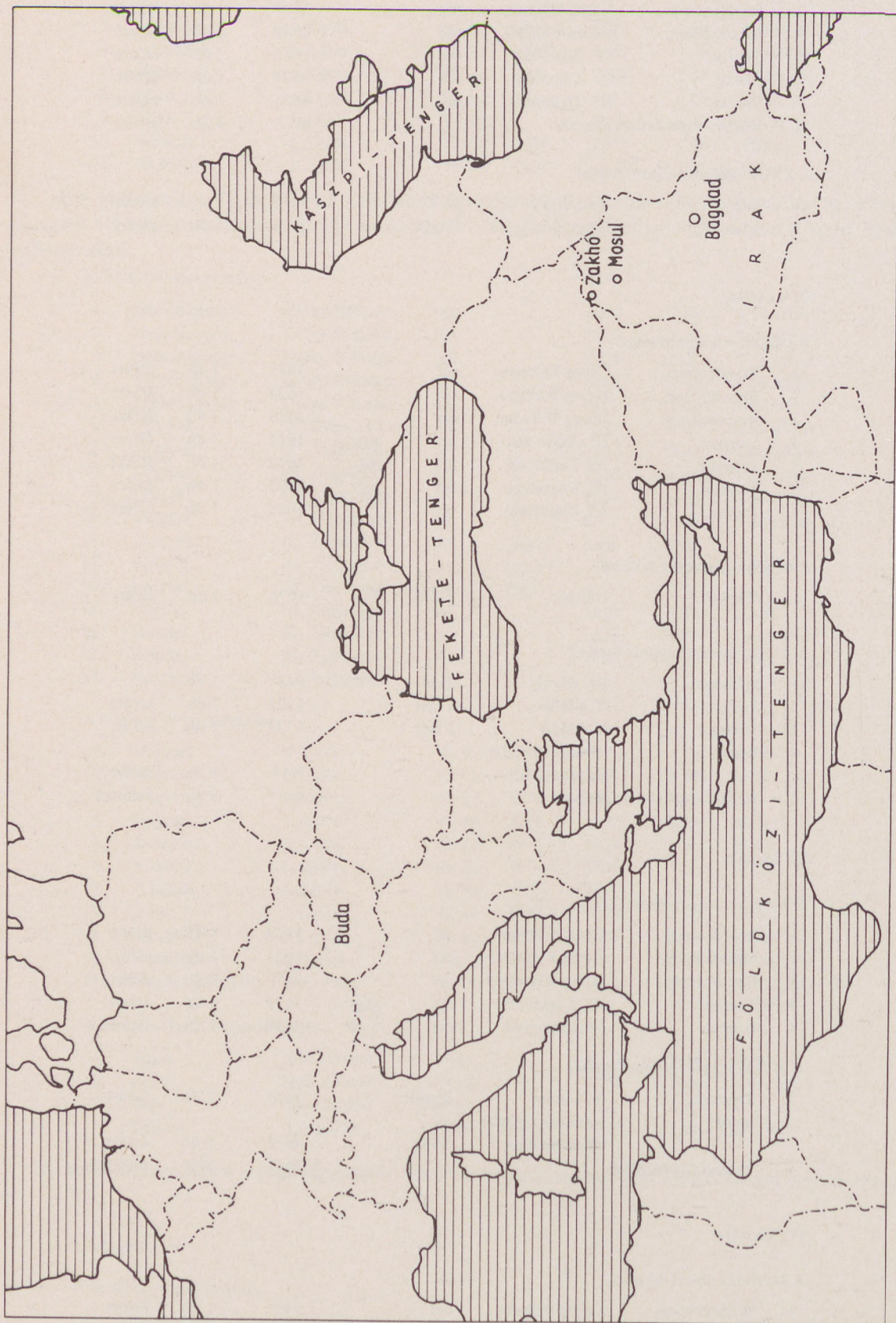
A XVIII. századi csoport veretei:

1.	Spanyol,	V. Fülöp	2 reál	év: ?	1 db	átfűrt
2.	Bajor,	uralkodó megha- tározhatatlan	20 kr.	év: ?	1 db	átfűrt
3.	Meghatározhatatlan.			év: ?	3 db	átfűrtak

IV. leletrész.

A korábbi csoport veretei:

1.	Brandenburg,	Georg Wilhelm,	ort	év: ?	1 db	átfűrt
2.	Lengyel,	III. Zsigmond	ort jegy: ?	1621	1 db	átfűrt

3.	Lengyel,	III. Zsigmond	ort	jegy: ?	1624	1 db	átfűrt
4.	Lengyel,	III. Zsigmond	ort	jegy: ?	év: ?	4 db	átfűrtak
5.	Danzig,	III. Zsigmond	ort	jegy: ?	1624	1 db	átfűrt
6.	Danzig,	III. Zsigmond	ort		1625	1 db	átfűrt

A XVIII. századi csoportba tartozó:

1.	Bajor,	uralkodó megha- tározhatatlan	20 kr.	év: ?	1 db	átfűrt
----	--------	----------------------------------	--------	-------	------	--------

Sajnos a lelőkörülmények ismeretlenek, így véleményünket feltevésekre kell többnyire alapoznunk. Az egyetlen tény, hogy a felsorolt pénzek – a nyilvántartás szerint – Mosul környékéről származnak. Mivel a csoportok szűk – néhány évnvi – időhatárok között mozognak, megkockáztathatjuk azt a feltevést is, hogy egy szétszóródott leletről van szó, ami részletekben került be a múzeumba.¹ Mindenesetre a XVII. századi pénzekről okkal tételezhetjük fel, hogy azok Magyarország területéről kerülhettek keletre a zavaros időkben, zavaros körülmények között. A lelet eredeti tulajdonosához két hullámban kerülhettek a pénzek, a XVII. század 20-as éveiben és a század végén, az ország felszabadításakor. A XVIII. századi pénzek már az ország területén kívül, talán a lelőhely környékén csapódhattak a többihez. Tudjuk, e véleményben több a feltevés, mint a biztos tény. Bizonyossággal csak azt mondhatjuk, hogy a XVII. századi pénzek, a magyarországi pénzforgalom ismeretében valószínűleg egy leletből és Magyarországról kerülhettek a török határ menti Zakhóba.

A felsorolt anyag együvé tartozását erősíti az is, hogy ez nem önkényes kiválasztás volt az Iraq Múzeum gyűjteményéből, hanem annak a teljes (!) európai gyűjteménye; pontosabban a leírt anyag 59 db spanyol ún. hajópénzzel és 1 db Mária Terézia SF verdejegyű, 1780-as évjáratú hamis tallérjával alkotja az Iraq Múzeum éremgyűjteményének európai részét.²

Gedai István

HUNGARIAN COINS IN THE EAST

Hungary in the 17th century was characterized by the permanent presence of the Turks. Beyond the prescribed taxes the population was subject to constant atrocities, there was neither personal nor property security. We seem to discover a tangible evidence of this in the European material of the Iraq Museum in Baghdad.

The European material, especially selected for me, consists of 59 Spanish maritime coins, one fake Maria Teresia thaler (SF, 1780) and many more which can be divided into three groups, a total of 287 pieces. I wish to thank here for the special selection to Bakeer Al-Hosaune, Department Head and to his staffs Sadea Mhamad and Samera Noori Al-Rawaf. According to the catalogue 65 of the coins were found in Iraq in the northern Zakho, whereas the other 222 also came to the museum from the northern Mosul area, but from different sites.

The coins of the Zakho find can be sorted into two groups, no coin of the third group, found among the others, can be found here.

1. 1616–1626

2. 1667–1682

The finding conditions unfortunately are not known, thus we can only presume, which seems realistic, that the material catalogued from Zakho and the Mosul area originally composed one find.

In the knowledge of the 17th century Hungarian currency it is more than likely that the coins of the 17th century group was the property of a person in Hungary who took them along with him to northern Iraq. There is no such self evident proof concerning the origin of the 18th century coins, we can only state the fact that they may have been added to the 17th century coins beyond the borders of Hungary.

As a general characteristic we want to mention the many bored-through examples, all very worn. Large group of these coins thus were used as jewellery for a long time.

¹ Ezt feltételezhetőnek véli az Iraq Múzeum Éremtárának vezetője – Al-Hosaune úr – is.

² Itt mondok köszönetet az Iraq Múzeum Éremosztályának, Bakeer Al-Hosaune osztályvezető úrnak és munkatársainak, Sadea Mhamadnak és Samera Noori Al-Rawafnak, amiért a gyűjtemény európai anyagát részemre kiemelték. E munka nagyságát elég, ha azzal vázolom, hogy a mintegy 50 000 példányt tartalmazó gyűjteményt leltári sorszám szerint, zacskózva tárolják, tehát a kiemelés a leltárkönyv adatai szerint kellett végezniük.

A rézpénz forgalmának és értékváltozásának alakulása a Rákóczi-szabadságharc idején

A Rákóczi-szabadságharc katonai eredményeit majd bukását, tömegbázisának kiszélesedését majd elszigetelődését a külpolitikai helyzet alakulásán és a társadalmi reformokon túl a gazdasági és pénzügyi lehetőségek és tartalékok határozták meg. Ennek ellenére ma még keveset tudunk arról, hogy a függetlenségi harc vezetőinek pénzügyi és gazdasági intézkedései az ország egyes részein milyen hatást váltottak ki, hogyan alakult a pénzforgalom a szabadságharc éveiben. Pedig a függetlenségi harc államának és hadseregének megszervezése, munkájának, tevékenységének hatékonysága, a bel- és külkereskedelem normális vagy legalábbis elfogadható forgalma a pénzügyi intézkedések hatékonyságának is függvénye volt. Ezen folyamatok vizsgálata és bemutatása a pénzügyek ismeretének hiányában aligha lehetséges. Sajnos, az e témával foglalkozó tanulmányok száma és köre egyaránt szűk.¹

Ezért vállalkoztunk arra, hogy a rendelkezésünkre álló források alapján Kecskemét és részben Nagykőrös térségének pénzforgalmához adatokat közöljünk.²

A Duna-Tisza köze és benne a három város a kurucok harcai során sajátos szerepet kapott. Az ekkor még nagyrészt elvadult és lakatlan vidék már 1703 őszén a felkelők ellenőrzése alá került. Mivel Buda és Szeged végig a császáriak kezén maradt, e terület stratégiai szempontból sohasem lett jelentős. A Dunántúl és Erdély elvesztése után pedig perifériakussá vált, bár kapcsolatait egészen 1710 végéig megtartotta a központi katonai és politikai vezetéssel. Az egykor jelentős jószágállománnyal rendelkező mezővárosok gazdasági tartalékait mindkét fél számon tartotta, és fel is használta. A harcok elhúzódásával Kecskemét külkereskedelmi forgalma is számottevővé vált. A három város és főként Kecskemét pénzforgalma tehát felülmelkedett a helyi jelentőségen. Pénzügyi életére vonatkozó adatok egy egész tájegységről vallanak, sőt bizonyos vonatkozásokban a külföldi gazdasági kapcsolatokat is érintik.

A XVIII. század elején – közismerten – Magyarországnak önálló pénzügyi rendszere nem volt. Nemesfémháziaink hozama csekély. A felszabadító háborúk kegyetlen igénybevételét a lakosság még ki sem heverte a függetlenségi harcok kezdetéig. Ezért az új államapparátus és az új hadsereg megszervezése és fenntartása rendkívüli gazdasági és pénzügyi erőfeszítéseket követelt.

Rákóczi már 1703 végén körlevélben értesítette a megyéket, hogy szükségessé válik a rézpénz verése, amelyet a háború „fundusának” nevezett. A megyék és a szabad királyi városok hozzájárulásával 1704 tavaszán jelent meg az ezüstpénzzel egyenértékű 1, 10 és 20 poltúrás alakban a mintegy 500 ezer forint értékű rézpénz. A libertást a lakosság eleinte bizalommal fogadta. A forgalomba kerülését gyorsította az is, hogy csaknem teljessé hiányzott mindenféle vásárlóeszköz.³ Azonban a gazdasági élet törvényszerűségei hamarosan éreztették hatásukat, a „veres pénz” értéke fokozatosan csökkent. Ezt a folyamatot gyorsította az is, hogy az eredeti elképzeléstől eltérően lényegesen több érmét vertek. 1704–5-ben a tervezett 2 millióval szemben Rákóczi kénytelen volt kb. 4 milliónyit kibocsátani. A pénzhamisítók révén pedig

¹ Egy meghatározott város vagy tájegység szabadságharc alatti pénzforgalmáról még nem készült feldolgozás. Éppen ezért sajnos, nincs módunk összehasonlításra sem.

² A kecskeméti pénzforgalomra vonatkozóan a következő levéltári forrásokban leltünk adatokat. Bács-Kiskun megyei Levéltár, Kecskemét város Levéltára. Kecskemét Város Tanácsának iratai: közmunkaösszeírások, végrendeletek. Kecskemét Város Adópénztárának iratai, adólajstromok. Kecskemét Város Pénztárának iratai, számadási lajstromok. Kecskemét Város számvevőjének (másodbírájának) iratai, számadáskönyvek. Régi oklevelek. gyűjteménye. Nagykőrösre vonatkozóan pedig: Pest megyei Levéltár, Nagykőrös város Levéltára. Nagykőrös Város Tanácsának iratai zárt levéltár. Nagykőrös Város Adópénztárának iratai, adólajstromok. Nagykőrös Város másodbírájának iratai, számadás-végrendeletek. Nagykőrösön sajátos módon alig van adat a rézpénz használatára és forgalmi értékének alakulására.

³ Biloveszky J.: Adalékok a rézpénz és adózás történetéhez II. Rákóczi Ferenc korában. Veszprém, Piarista főgimnázium értesítője 1913–14. 10–13. o.

újabb 1 millió került forgalomba. Az inflációs folyamatot a szigorú intézkedések sem tudták korlátozni, a „kongó” hitele megingott. 1706 végén már maga Rákóczi sem bízik abban, hogy a háborút kizárólag a libertásokra alapozva eredményesen lehet folytatni. Ekkor került előtérbe a korábbi tervekkel szemben az adókievetés gondolata.⁴

A rézpénz 1707 nyarán, az ónódi országgyűlésen már súlyos összetűzések forrása lett. A turóci követek legyilkolására is e viták kiéleződése miatt került sor. A rézpénz devalválását törvénybe iktatták, az újabb rézpénz verését betiltották, és elrendelték, hogy a felülbélyegzett pénzt teljes értékű fizetési eszközként kell elfogadni. Kötelezték továbbá a lakosságot, hogy hitelügyletekben, adósság fizetésére és zálog kiváltására egyaránt fogadja el.⁵ Ennek ellenére 1707. augusztus 7-én Rákóczi az általánosan jelentkező panasz hatására kénytelen volt engedni, és elrendelte, hogy az uradalmi kocsmákat „fele fejtér pénzül, fele pecsételt pénzül folyassák, hasonló aestimatumban tartván minden ember a pecsételt pénzt, mint az ezüstöt.”⁶ Majd 1708. február 28-án Tokajból újabb utasítást volt kénytelen kiadni: a söt ezentúl fehér pénzen árulják! 1708. augusztus 19-én pedig Bottyán tábornok már azt kénytelen írni a fejedelemnek, hogy „rézpénzben senki csak egy polturtat sem veszen el, úgy megbomlott.”⁷

Bár a szabadságharc első felében állami adóztatás nem volt, Kecskemét magisztrátusa az első hónapoktól kezdve rendszeres pénzügyi kapcsolatban állt a kuruc hadsereg katonai vezetőivel. E kapcsolat eleinte érhetően egyoldalú volt, amely különféle szolgáltatásból és ajándékozásból állott. Hornyik János számításai szerint csak az első hét hónapban 10 226 tallért fizetett a város a kurucoknak. 1704 nyarán pedig újabb 15 000 forintot a katonai szolgálat megváltására. A következő évek során a labancok sarcolásai társultak a kurucoknak történő kifizetésekhez. A pénzbeli követeléseket és ajándékokat természetesen mindig arany- és ezüstpénzben egyenlítették ki.

Csak egyetlen adatunk van arra, hogy katonának rézpénzzel fizettek. Maga helyett katonát állító civis 1706-ban „Nyereg, s annak szerszáma, pokróca nélkül, adott katonájának in summa veres pénzül f. Ung. 19, den. 30. Fejtér pénzül f. 9, den. 18 . . . Adott . . . lodingot 50 poltura veres pénzt”.⁸

A kétirányú kapcsolatra csak 1706 elejéről maradtak adataink. E néhány feljegyzést érdemes teljes terjedelmében közölni. „Anno 1706. die 2. jan. Becsületes Báno István és Borbély Gergely uraimék Selmeczre menvén a minemű két ezer tallért felváltani vittek, azokat egészben az ott valo nemes kamara felváltván, meg is hozták ő kegyelmek, de abból az keresztyén reformata ecclesianak adósságban fizettünk 2000 R. f. facientes 1333 tall. 3 gar.”

„Második uttyokban el vivén ismét Bano István és Borbély Gergely uraimék Selmeczre 1000 tallér veres pénzt, melynek valamely részét visszahozták ugyan, de száz tizen edgy fejedelem aranyát és 14 R. ezüst forintot váltottak fel 586 tallérral 2 garassal. Mivel pedig a görögök azon aranyakat úgy el nem vették amint ő kegyelmék váltották, kárt vallottunk rajtok 31 tall. 1. gar.”

„Harmadik uttyokban is a pénznek nagyobb részét oda hagyván, jól lehet 333 tallér és 1 garast fejtér pénzt, ugyanannyi veressel váltottak, de 260 tallér fejtér pénzt, s 1 garast váltottak 720 tallér s 3 garassal veres pénzzel, azért kárunk lett 460 tallér, 2 garas”.⁹

„Die 17. junii eiusdem anni B. Varga István uram formalis aranyakat, melyeket eő kegyelme Selmeczen váltott volt, assignált kezemhez No. 8, mindenike nyolcz veress tallérokban lévén, tészen tallér 64.”¹⁰

Lényegesen bővebb adatokkal rendelkezünk Kecskemétnek a földesuraival való pénzügyi kapcsolatairól. A földesúri cenzust a szabadságharc alatt is változatlan összegben fizette a város. Mind a cenzust, mind az egyházi tized árendáját csaknem kizárólag ezüst- és aranypénzben küldték meg. A földesúri terhek fizetésében csak annyi változás történt, hogy 1705. január 3-tól Kecskemét legnagyobb földesura, gróf Kohári István helyett gróf Károlyi Sándor lett, aki másodévenként kapta meg a Koháriakat illető cenzust.¹¹

⁴ Uo. 14–17. o., ill. Magyarország története (Egyetemi tankönyv) II. köt. 353. és 357. o.

⁵ Biloveszky: i. m. 20–22. o.

⁶ Uo. 24. o. Ennek hatására rendelkezett hasonló értelemben a debreceni tanács is. Balogh István: Debrecen hadiszolgáltatásai a Rákóczi felkelés alatt. Debrecen, 1935. 19. o.

⁷ Biloveszky: i. m. 25. o. Hornyik János: Kecskemét város története. IV. köt. 219–220. o.

⁸ Hornyik: i. m. 80–93. o. Nagykőrös, a másodbíró számadáskönyvei, 1705–1708. 135/a. o.

⁹ Adórajstromok, 1705. 173–175. o.

¹⁰ Számadási lajstromok, 1706. 2. o.

¹¹ Hornyik: i. m. 344. o.

Kivételnek számít a következő eset: „Die 11. Septembris. Méltóságos generalis Károlyi Sándor földes urunk ő nagysága ezen 1705. esztendőre jární szokott adaját az ő nagysága deputatus embereinek n. Kamarás János uram ő kegyelme házáánál fel olvasván, kiis fejr pénzül ki nem telvén, attam hozzá réz pér.zül 400 rénes forintot. Idest 266 tallért, 4 garast.”¹²

A váci püspökség a tized árendájában alkalmanként szintén fogadott el rézpénzt. Nagykőröstől 1706. június 8-án az 1704. és az 1705. évi árenda 432 forint értékű összegéből 54 forint és 51 dénár értékben volt hajlandó rézpénzt átvenni. 1707. augusztus 3-án pedig kész „nyolcadfélszáz forintig réz pénzül” a hátralék törlesztéséhez hozzájárulni.¹³

A kecskeméti kevéssé szerencsések. 1706-ban a következőket kénytelenek rögzíteni: „Az árendát veres pénzül fel nem vevén, a fejért pedig drágán váltva, extendalva volt az árenda summaja 547 tallér, 2 garas.”¹⁴

1707 végén Károlyi Sándornak akartak rézpénzzel fizetni. Maga a főúr volt kénytelen levelében megállapítani, hogy ugyan „az onodi determinatio ezt diktálná”, „de országszerte már mindenütt annyira nyaka szakatt, hogy nem többet de csak egy polturát sem költhetni el benne . . . magatok sem kívánhatjátok, nyaka tudom is, hogy nem kívánjátok, másként is a meddig böcsi vala a réz monetanak.” 1708. szeptember 11-i levelében pedig így nyilatkozik a város megismételt kérdésére: „Az rézpénzt acceptálom-é?” – „azon legyetek, hogy jó pénzül minél hamarabb fizessétek a cenzust.”¹⁵

Kecskemét város magisztrátusának is hamarosan szembe kellett néznie azokkal a problémákkal, amelyek a rézpénz használata során szükségszerűen felmerültek. Az új moneta viszonylag gyorsan elterjedt, és különösen a szegényebb rétegek szinte egyetlen fizetési eszköze lett. Hivatalosan az ezüsttel azonos és értékű lévén, a vásárlásoknál és az adófizetésnél is el kellett volna fogadni. A hadsereg, az állam és a földesurak követeléseai viszont ezt nem tették lehetővé. Ennek köszönhető, hogy az 1704. és az 1705. év folyamán nincs adatunk arra, hogy adófizetésre a város elfogadta volna a rézpénzt. A háborús károk, sarcolások és a gazdasági visszaesés egyre szélesebb csoportokat tett fizetésképtelenné. A szabadságharc vezetői ezért fogadták el sok alkalommal az adókat és a szolgáltatásokat természetben. A kecskeméti adókönyvek alapján állítottuk össze az alábbi táblázatot.¹⁶

	az adófizetők száma	a kivetett összeg tallérban	a természetben fizetett összeg tallérban	a természetben fizetett összeg %-os alakulása	vadszám összesen	az egy főre jutó vadszám
1702	–	6 401	–	–	–	–
1703	1243	8 436	–	–	11,916	9,58
1704	1258	8 248	2598	31,5	–	–
1705	1278	10 988	3159	28,74	7,355	5,75
1706	–	1 968	219	11,1	–	–
1707	1043	1 965	441	22,4	2,308	2,21
1708	–	2 532	356	14,0	–	–
1710	–	5 977	2158	36,1	–	–
1711	1222	6 203	1642	26,5	2,512	2,05

E statisztikai sorok érzékeltetik, hogy az egykor gazdag civis város lakosainak elszegényedése milyen arányokat öltött. Ez a folyamat nyilván hasonló volt a szomszédos városokban és településekben is. Kecskeméten a helyzetet súlyosbította a rációk 1707. április 3-i támadása, amely során nemcsak sok értéket

¹² Adólajstromok, 1704. 241. o. A Koháriaknak a város évenként 800 tallér cenzust fizetett.

¹³ Nagykőrös város Levéltára, zárt levéltár. A váci egyház aktái. Jelzet nélkül.

¹⁴ Számadási Lajstromok, 1705.

¹⁵ Károlyiak levelei, 3/1 és 3/3.

¹⁶ A vadszám sajátos adóalap volt Kecskeméten és Nagykőrösön. Az ún. számos állatok, a készpénz és egyéb nemesfém-ből készült értékek, malmok stb. alapján vetették ki. Általában az egy szarvasmarha értékének megfelelő összeg jelentett egy vadszámot. A kivetett adó összege legtöbbször 10 és 60 dénár között változott, a városokra nehezedő terhektől függően.

raboltak el, hanem hatalmas pusztítást is végeztek. A harcok során megöltek 396 személyt, rabságra hurcoltak 155 főt. Özvegy lett 202, árva: 544, sebesült: 128 ember. Elhajtottak 899 ökröt, 562 lovat, 300 szarvasmarhát. Elvittek 88 kocsit, 126 szekeret. Megégett 90 ház és 7 malom. Az anyagi kárt 230 000 tallérra becsülték.

A város szenvedése ezzel nem szűnt meg, veszteségei a következő hónapokban tovább nőttek. E veszteségekről ad tájékoztatást az a korabeli összeállítás, melyet a város 1708. június 8-án terjesztett fel Darvas János „Pest-Pilis-Solt uniált megyék ordinárius v. ispánnya”-nak.¹⁷

A város 11 tizedjéből 288 gazda szenvedett különféle kárt. Tehát az adófizetők 27,6%-át érte súlyosabb veszteség a korábbi katasztrófális rácdúlás után. A 16 éven felüli halottak száma: 42. Az elvesztett igavonó állatok száma: 238. Az elvesztett fejőstehenek száma: 143. A vágómarhák száma: 116. A juhok és sertések száma: 1224. Az elvitt búza mennyisége (kila): 356. Árpa és rozs (kila): 1705. Bor (akó): 428. Az iparosok vesztesége: 30 rénes forint. A kereskedők vesztesége: 120 rénes forint. 1707. november 28-án készített a város egy tizedenkénti összeírást a miserabilisekről, a nyomorra jutottakról, melyet táblázatba foglalva az alábbiakban közlünk.¹⁸

1. tized	10 család	16 fő
2. tized	14 család	21 fő
3. tized	14 család	29 fő
4. tized	18 család	33 fő
5. tized	11 család	16 fő
6. tized	3 család	7 fő
7. tized	9 család	12 fő
8. tized	18 család	38 fő
9. tized	18 család	37 fő
10. tized	19 család	34 fő
11. tized	10 család	18 fő
Összesen:	144 család	261 fő

Ezen összesítés szerint tehát Kecskemét adófizetőinek 13,8%-a jutott teljes nyomorra. E felvázolt anyagi romlás hosszú évekre meghatározta a város gazdasági életének alakulását is. A szabadságharc második felében a katonai vezetés is kénytelen volt eltekinteni a korábbi igénybevétel ütemétől. A beszedett adó mennyisége jelentősen csökkent, de az előző gyakorlattól a város ritkán tekintett el. Mindössze 1706 elejéről maradt fenn az első adatunk, mely szerint tettek bizonyos kivételt. Mivel a bejegyzések más irányú tájékoztatást is nyújtanak, érdemes azokat idézni.

„Az esztendőnek elein, szükségünk lévén a pénzre, s az veres monetának pedig jó folyamattya lévén, némely becsületes lakosoktól borok árából és egyéb képpennis, fejr pénzbeli adojok helyet veresül percipialtunk eképpen:

Becsületes Király István uramtul 2 tallér 2 garas, s mivel ő kegyelme Csaba István uram idejében fejr pénzt adott a német itt lételekor, és adóssa maradtunk volt 11 tallérral, 4 garassal, melyet Csorba István uramtul veres pénzül nem akart leválni, azért én vettem kezemhez, de az után 5 tallért, 5 garast ő kegyelmének vissza attam, s marattam adossa 6 tallérral, azért említett 2 tallér, 2 garas ezüst pénz helyett ugyanannyit vettem, vagyis defalcaltam veresset. Id est 2 tall. 2. gar.

Várad Takács János bora árrából fogtam el 2 tallér fejr pénz helyett tíz tallér veresset. Id est 10 tall. Szántó János bora árrából 3 tall. 2 gar. fejr pénzbeli adoja helyett fogtam el veres pénzt 16 tall. Körösty Jánosnéét is 2. t. 1 g. ezüst pénz helyett réz pénzt fogadtam el 12 tall. Szentes Jánosnéét 1 t. 1 gr. helyett fogadtam el 7 tall. Csordás Miklósnak, mivel lovászul a város lovai mellett való szolgálattyanak jutalmában veres pénzül fizettünk, ezért ő is 1 tallért ezüst pénzbeli adajáért adott rezet 5 tall. 1 gar.”¹⁹

¹⁷ Hornyik: i. m. 398. o. Az utóbbi összeállítás az 1707. július 20. után elszenvedett veszteségeket tárja elénk. Régi oklevelek 10. köt. 30. sz.

¹⁸ Számadási Lajstromok (töredékek 1662–1716.)

¹⁹ Adólajstromok, 1706. 85–85. o.

A fentiekén kívül is tehettek még néhány alkalommal kivételt az adószedők. Ezt igazolja újabb két adat. 1706. július 23-án Kincses György adószedő leadott 16 tallért „vörös libertas pénzül” a főbírónak. Ez év augusztus 18-án pedig „Becsületes Csorba István tavalyi adószedő uram, mostani adószedő uram becsületes Kincses György és Garai János deák uram praesentatiojukban (adtak)

fejér formalis rhénes forintokat 26, facit tall. 17,

2 gar.

veres pénzül tall. 1500

Summa utriusque: 1717, 2.”²⁰

A rézpénz 1706-os viszonylagos stabilitására utal az is, hogy a főbíró és az adószedő után összesen 3653 tallér maradt belőle a következő esztendőkre, mely összeget nyilván az év során szedtek be a lakosságtól.

A város a só árusításánál is az ezüstpénzhez ragaszkodott. Egyetlen kivételt ismerünk. Kincses György adószedő „megszűkült embereknek adott el sókat n.o. 33. Réz pénzt árult belőle tall. 174.”²¹

A városi magisztrátus és a lakosság pénzügyi kapcsolatának újabb területe a mézsárszék volt. Itt az érdekellentétek korán jelentkeztek. „E szokatlan nagy mennyiségben kibocsátott pénz ellen már 1704-ben panaszok és tiszti vizsgálatok fordultak elő Kecskeméten, mert a mézsárosok, kik csak fejér pénzen láthatták el magukat marhával, azért húst adni vonakodtak.”²² Sajnos, csak az 1705. és az 1707. évből láthatták el magukat marhával, azért húst adni vonakodtak.”²² Sajnos, csak az 1705. és az 1707. évből maradtak ránk a székbírák számadásai. Azonban ezek adatai alapján is tehetünk néhány fontos megfigyelést. 1705-ben az első 100 hitelt kifizetőnél 13 alkalommal szerepel a „kongó” fizetőeszközként. Azonban az összeg az egésznek csak elenyészően kis része. Valószínűnek tarthatjuk, hogy a kézpénzzel fizetőktől az évben az esetek többségében kongón vásárolták, a szarvasmarhát viszont ezüstpénzen.

A forgalmazás nem történhetett kizárólag egy pénznemben. Ezt jelzi a székbírák 1705-ben történt elszámolása is: „adtnak fejér és vörös pénzül kész pénzt 706 tall. 4 gar. 14 den.” 1706. június 15-én 200 tallér „veres pénzt” fizettek be, június 21-én pedig 1165 tallért és 3 garast.²³

A rézpénzt a következő évek során is jelentős mennyiségben forgalmazhatták a város mézsárszékeiben. Ezt igazolja az 1707-es „veres pénz” exitusának összege is: 344 tallér, 4 garas, 21 dénár. Mellette a „fehér pénz exitusa”: 169 tallér, 5 garas, 4 dénár. Megerősíti állításunkat a következő bejegyzés: a bőr és a hús „Eddig veres pénzen költ, melyből többet 17 száz tallérnál 10 polturában vettem, és ki kellett fizetni 4 polturában, melynek az váltásában let kárát magára vállalta az becsületes város. De hála Istennek, azt is megh keresvén, kifizettük.”²⁴ Az év folyamán még több alkalommal előfordult, hogy a rovásra előre befizetett összeg egy része rézpénz. Pl.: „Varga István uram adott 7 magyar forintokat rovásra, 4 feir, 3 veres, elhordta.” „Demeter Gergely uram adott ... mariást 9, kongót 18 rovásra, elhordta.” A fentiek alapján feltételezhetjük, hogy ezekben a hónapokban a rézpénz és az ezüstpénz fele-fele arányban történő forgalmazása a mézsárszékekben is gyakori lehetett. Figyelemreméltó az is, hogy az év során a juhok mellett néhány esetben tehén, üsző és bika rézpénzen történő vásárlását is feljegyezték.²⁵ Még gyakoribb, hogy a módosabb gazdák az eladott szarvasmarha árát, vagy annak egy részét levásárolták. Pl.: Kalocsa Istvántól 4 tehenet vettek 58 tallérért. Kifizettek neki 39 tallért és 76 dénárt. A többi húsként hordta el. Molnár János hagyott 17 kongót a rovásra tehene árából, elhordta.²⁶

²⁰ Adólajstromok, fogalmazvány, 1706. 357. o. Számadási Lajstromok, 1706. 6. o. Erdemes megemlíteni a következő adatot is: „Réz pénz exitusa”. Összesen 2128 tallér, 1 garas és 28 dénár szerepel. A „fehér pénzben” történt kiadás összege 2843 tallér, 2 garas. Ebben az összegben azonban benne van az 1094 tallér földesúri census is. Adólajstromok, 1706, 108–124. o.

²¹ Az elszámolás részletes rögzítése és a veszteség hosszadalmas igazolása egyaránt bizonyítja, hogy egyedi és rendkívüli esetről van szó.

²² Hornyik: i. m. IV. 219. o.

²³ Számadási Lajstromok, 1705. 2. o.

²⁴ A számvevő számadáskönyvei, 1707. 114–116. o. ill. 43. o.

²⁵ Uo. 44. o. ill. 46–47. o.

²⁶ Uo. A tehenek árát rézpénzben számolták. Az összeg különben érthetetlenül magas. Az ezüstpénzen vásárolt tehenek ára ebben az évben 4–5–6 tallér között változott.

Míg a város mézszárszékeiben, ha kisebb arányban is, de kaphatott árut rézpénzért a lakosság egészen 1707 végéig, a bort ezüstpénzen árulták a város kocsmáiban. A bor árusításával kapcsolatosan mindössze két esetben maradt feljegyzés arról, hogy e gyakorlat alól kivételt tettek, pedig a velük kapcsolatos számadások jóval nagyobb mennyiségben maradtak fenn. 1704. június 23–24: 8 akó és 1 fertály bor kiárulása révén „Hasznoskájá lett veres pénz tall. 4, gar. 3. Fejér pénzt tall. 1, gros. 4, den. 6.” A másik eset vásárlásról tudósít: Bede Mihálytól vásároltak 11 akó bort 230 „veres talléron”.²⁷

Már a szabadságharc első felében országszerte súlyos személyi és társadalmi ellentétek forrása lett az adósságok és zálogkölcsönök rézpénzben történő kifizetése. Érthető, hogy Kecskeméten is vonakodtak az ilyen formában történő visszafizetésektől. Magánjellegű kölcsönzésről csak olyan formában maradt adatunk, amikor a felvevő maga a város. Azonban ezen esetek száma is elenyészően kevés. Mindössze két feljegyzésre akadtunk. 1706. augusztus 17: A „kölcsön vett 7 fejér tallérokat Sz. Királyi Pálné asszonynak . . . veres pénzüi fizettem tall. 14.” 1706. november 30: „Becsületes fő bíró uram az mely 100 fejér forintokat adott volt még 1704-dik esztendőben közönséges város szükségére, annak defalcatiojára tavalyi bíró, becsületes Varga István uram 10 pár ökröt per tallér 26 adván, teszen 390 Rh. f, annak restanciáját veres pénzüi kétannyit számlálván vett 1220 Rh. f. facit tallér 813, gar. 2.”²⁸

Ingatlannak rézpénzen való megváltásáról is maradt fenn adatunk a szomszédos Nagykőrösről. 1706. június: „Gerecze Mathe adott kisbíró Tot Pál uram kezéhez 40 tallért rézpénzüi, Tot Mihály elhagyott szőlőjének arraban, mely szőlőtis az becsületes tanács engedett Gerecze Mathenak.”²⁹

A város magisztrátusa a rézpénzt bérek kifizetésére is ritkán alkalmazta. Szükséges még azt is megjegyezni, hogy minden esetben fizikai dolgozóknak és alkalomszerűen fizetett libertással. 1705: „Az gulyásnak adtunk tíz kongót . . . adtunk kongót huszat.” Nagykőrösön az egyik tized kocsisának „Tánczosnak 20 véka búzáért ugyanannyi libertast” fizetett a város.

1706-ban Csordás Miklós lovásznak fizetett „veres pénzüi” Kecskemét. Egy újabb esetben 1707-ben: „Gulyás János béri flo 50, ha valami változása leszen az veres pénznek, leszen a béri flo 40.” 1708. július 25: „Eorsik asszony szakácsné conventiojára veres pénzüi polturául adtam 4 Rh.f, N.B. Minekünk egy-egy polturában adták volt, ezért 4 tallér volt.” A város alkalmazottjait és szolgálait egyébként ezüstpénzzel és különféle természeti juttatásokkal díjazta.³⁰ Magánjellegű fizetésről sajnos, e téren nincs adatunk. Feltételezhető azonban, hogy a nagy ínség miatt alkalmi munkákat gyakran fizettek rézpénzzel. Nem érdektelen megjegyezni, hogy a postaként és küldöttként útrakezűknek is gyakran adhattak rézpénzt költségeikre: „Bíró uramnak Boldogi gyűléskor tall. 4 veres pénzüi, tall. 1 fejér.” „István mesternek Lodocsig polt. 40 veres pénz.” 1707. febr. 4: „Ráckevében járó postának adtam egy máriást s egy libertast.”³¹

A XVII. század végén Kecskeméten is megtelepedtek a görög kereskedők. A rájuk vonatkozó legrégibb bejegyzés 1690-ből való.³² A karlóczai béke 14. pontja szabályozta a Habsburg-monarchia és a török birodalom területén a kereskedelmet, mely mindkét fél számára széles lehetőséget biztosított.³³ Ennek köszönhető, hogy a görög kereskedők száma, gazdasági és pénzügyi szerepe a város életében fokozatosan nőtt. 1704-ben már hatan szerepelnek az adólajstromban, 1705-ben 7, 1706-ban 10 görög kereskedő adózott. 1707-ben a huzamosan itt tartózkodókon kívül 55 török kalmár pusztult el a rácok dúlása során, 1708-ban „néhány görögök, akik nem adófizetők és itt árultak”, valamint török kereskedők is kötelesek voltak bizonyos adót fizetni. 1709-ben pedig „ . . . az tizennégy bolt beli görögök alkuttanak meg

²⁷ Uo. 1707. 20. és 13. o.

²⁸ Számadási Lajstromok, 1706. 48. és a 84. o.

²⁹ Nagykőrös, a másodbíró számadáskönyvei, 1705–1708. 1. o.

³⁰ Számadási Lajstromok, 1705. 60. o. Adólajstromok, 1706. 83. o. Nagykőrös, a másodbíró számadáskönyvei, 1705–1708. 15. o. A kecskeméti számvevő számadáskönyvei, 1707. 125. o. A jelzett bért rézpénzben számolhatták! A szövegben történt utaláson kívül igazolja ezt a Nagykőrösön 1704-ben a gulyásnak és a lovászoknak kifizetett bér. A gulyás bére a ruházaton kívül 18 magyar forint. 1705: 16 forint, 1706: 16 forint. A lovászok bére általában ez alatt maradt.

³¹ Nagykőrös, a másodbíró számadáskönyvei, 1705–1708. 145. o. Kecskemét, számadási lajstromok, 1706. 66. o.

³² Petri Edit megállapításával szemben (A kecskeméti görög kereskedők története a XVIII. században. 1975. Cumania III. köt. 38–39. o.) a kecskeméti porcióbeszedési lajstromban szerepel a 2. tizedben Görög Kozma, aki 22 garas adót fizetett. Az alábbi adatok is részben kiegészítik, részben módosítják a tanulmányában tett megállapításait.

³³ Bánkúti Imre: Egy görög kereskedő tevékenysége Kecskeméten és a Dél-Alföldön. Cumania III. köt 1975.

esztendeig kétszáz harminc Rh forintokban ...”, és rajtuk kívül ebben az évben is öt „jövevény” görög fizetett adót.³⁴

A görög és a török kereskedők számának növekedése egyaránt jelzi a város külkereskedelmi súlyának gyarapodását.

A forgalom élénkülésének köszönhető, hogy Rákóczi 1705. január 3-án Szeged helyett itt állított harmincadot,³⁵ majd a fejedelem 1706. július 22-én Érsekújváron azt is elrendelte, „hogy az török Kecskeméten és Debrecenen innen ne kereskedjék, hanem ott adja el a portékáját”, amit limitáltatott. A rendelkezés alapvető oka az volt, hogy a török kereskedők a rézpénzt nem fogadták el, és az árak limitációját nem tartották be. Kecskemét tehát a szabadságharc idején a Török Birodalomból jövő kereskedelmi útvonal egyik fontos állomása lett.³⁶

A szakirodalom megállapítása szerint általános panasz forrása lett, hogy a hazai kereskedők sem fogadták el a rézpénzt. A külföldi kereskedőkkel kapcsolatosan még egyértelműbb ez a kijelentés. Ezek a tények sokoldalúan igazolhatók. A kecskeméti adatok mégis arra hívják fel a figyelmet, hogy bizonyos, és nagyon jelentősnek minősülő kivételek adódtak, és ezeket a végleges megfogalmazásnál nem árt figyelembe venni. Az egyértelműség érdekében ismét érdemes a szöveget teljes terjedelmében idéznünk.

„Az német tábor megvárásaért, méltóságos generális Bottyán János uram nemes regimene megruházására, büntetésül reánk vetett mundurungcsináltatásához hozattunk Szegedről 60 bál abát, melyeknek hetét a görög kereskedőknek vissza adván, maradott kezünknel 53 bál, lévén mindenik bálban a takarójával együtt 28 vég aba, teszen in summa: 1484 véget, computalvan minden edgy véget 8 mariassával, az takaróját pedig egy tallérjával, tett volna az arra 2215 tall. 2 garast, 12 den, de mivel Varga István fő bíró uram 270 tallért fizetett hozzá, én adtam 1945 tall. 2 gar. 12 den.

Felylebb megírt abák arraban fizettünk rézpénzt 2832,5 forintokat, adván minden máriás garasért 2–2 libertast, melyben lett kárunk 818 tall., 2 gar. 12 den.”³⁷

A másik feljegyzés 1706-ból maradt ránk. „Die 13. aug. M. gróff Barkóczy Ferencz generális urunknak discretioban egy szőnyeget vévén az töröktül, alkuttam felére fejr pénzül, felére veressel, facit 14 tallér.”³⁸

Forrásaink jellegéből adódik, hogy csak a város gazdálkodására vonatkozó adatok maradtak fenn. A magánszemélyek adásvételéről nem rendelkezünk feljegyzésekkel. Valószínű, hogy kisebb tételekben ezen évek során ők is vásárolhattak rézpénzen.

A piaci árucserében a kongó éveken át fontos szerepet játszhatott. A városi számadásokról csak az 1705. és az 1707. évről van jelentősebb mennyiségű adatunk. Ezekben is viszonylag sok mezőgazdasági cikk lelhető fel, melyet rézpénzen vásároltak. Pl.: ló, tehén, juh, kávé, árpa, bor, dohány, szalonna, vaj, méz, szilva, rizs, mogyoró és mazsola szerepel. Nem jelentéktelen az iparcikkek sora sem: nyereg, pokróc, csizma, ködmön, szűr, nadrág, fehérnemű, süveg, bőrkapca, kordován, szattyán, talpbőr adásvételével kapcsolatosan vannak feljegyzéseink.

A rézpénz forgalmára utaló adatok ismertetése után érdemes kísérletet tennünk arra is, hogy felvöljuk a forgalmi érték helyi alakulását.

Mivel az ezüstpénzek egymáshoz viszonyított értéke a szabadságharc idején vidékünkön nem módosult, szinte bármelyiket lehetne alapul venni.

1705-ben a görög kereskedők is „minden máriás garasért 2–2 libertast” kértek. A hivatalos 30 denáros értéke helyett 17-t fogadtak el.

Az alábbi táblázat az 1705-ös feljegyzések alapján készült.

³⁴ Az adólajstromok, 1704. pótlólagosan készített adólajstrom. Uo. 1705. szám nélkül. Uo. 1706. Fogalmazvány, 252. l. Hornyik: i. m. IV. 187. o. Adólajstromok, 1708. Fogalmazvány, 313. o. Uo. 1709. 65. o.

³⁵ A levél szövegét Hornyik teljes terjedelmében közli: IV. 344. o.

³⁶ Bánkuti: i. m. 84. o. Az árucseré érthetően a harcok során sem szűnt meg. A vásárokat, ha nem is a korábbi gyakorisággal, de megtartották. Erre utal pl. az 1704. évi adókönyvben levő bejegyzés is: „Katalin napi vásárkor szedtem vásárpénzt 12 tallér. Gergely napi vásáron 14 tallér. Summája 26 tallér.” Továbbá az 1707. évi adókönyvben: „Szent Gergely napi vásáron szedtem vásárpénzt in toto 3 tallér, 3 garas, 21 dénárt.” Az összehasonlítási lehetőség érdekében rögzítjük az 1662. évi (a legrégebbi ilyen jellegű feljegyzésünk) bevételeket: a Szent Lőrinc napi vásáron: 46 tallér, a Szent Katalin napi vásáron: 37 forint, 44 dénár, a Szent Gergely napi vásáron: 30 forint és 60 dénár.

³⁷ Adólajstrom, 1705. 175–176. o.

³⁸ Számadási Lajstromok, 1706. 68. o.

Az áru neve	az áru értéke		Egy kongó dénár értéke
	"fehér pénz"-ben	"veres pénz"-ben	
csizma	3 tallér 3 tallér és 1 gar.	20 kongó	27 dénár
szűr	300 dénár	14 kongó 13 kongó	21,4 dénár 23 dénár
nadrág	3 tallér 240 dénár	10 kongó	54 dénár 24 dénár
"fejér ruha" (ing, alsónadrág)	270 dénár	11 kongó	24,5 dénár
süveg	60–98 dénár	3 kongó	20–33 dénár
bőrkapca	120 dénár	4 kongó	30 dénár
juh	150–180 dénár	3–4 kongó	37,5 dénár
tehén	4–6 tallér	22 kongó	32 dénár

1706 végén az adószedő úgy emlékezett vissza: „Az esztendő elein . . . az veres monetanak pedig jo folyamattya lévén . . .”

Selmecen az állami pénzváltó „260 tallér fejér pénzt s 1 garast” váltott „720 tallér és 3 garassal, veres pénzzel”. Itt az arány 1 : 2,76 az ezüst tallér javára.

Egy aranyért 8 tallér értékű libertást kértek a pénzváltók. Ezüstpénzben 3 tallért számoltak általában egy aranyért.

Az ezüsstel szemben még jobban tartotta értékét: aug. 17-én: „7 fejér tallérokat . . . veres pénzül fizettem tallér 14.”

Az árfolyam azonban nem kiegyensúlyozott. Október 21-i bejegyzés szerint: „Öt-öt tallérban edgyre fejér pénzül, veres pénzül fizették meg az árrat.”

Ez év november 30-i feljegyzés: „veres pénzül kétannyit számlálván . . .”

Az adóba történő beszámítás esetén is egészen más az arány: „2 tallér 1 garas ezüst pénz helyett réz pénzt fogadtam el 12 tallért” (1 : 5,5).

„1 tallér 1 garas helyett fogadtam el 7 tallért” – az arány 1 : 6; „1 tallérért, fejér pénzbeli adójáért adott 5 tallért 1 garast” (1 : 5,1). 1707. április 23. 300 máriás garasért 100 tallért „veres pénzül”. Egy máriás 2 libertás értékében, 17 : 30.

Ez évi adatok alapján is össze tudtunk állítani egy táblázatot.³⁹

Az áru neve	értéke		arányuk
	"fejér pénz"-ben	"veres pénz"-ben	
lő	13 tallér 4-garas 8,5 tallér	41 tallér 54 tallér 43 tallér 143 tallér	1:3 1:4,5
tehén	6 tallér	14 tallér	1:2,33
bárány	68 dénár	10 libertás 7 kongó	1:4,4
juh	1,5 tallér	7–9 kongó	1:3
kos	1 tallér	9–10 kongó	1:1
árpa (vékája)	7 poltura (21 dénár)	4–5 libertás 7 libertás	1:1,6 1:6,4
pokróc	270 dénár	6 tallér 3 gar.	1:4,3

³⁹ A fenti adatok lelőhelyeit az egyes témáknál korábban már jeleztük.

A következő évben az inflálódás felgyorsult.

1709 elejére a rézpénz teljesen elvesztette értékét, és csak fémként fogadták el. Ezt igazolják az alábbi adatok is. „Veres réz libertas, réz introitus.

Néhai boldog emlékeztű fő bíró Bede János ideibeli, ott lévén Bede Albert adószedő ideibeli is valamely, vettem kezemhez hetvenöt okat, tudván minden okaban 160 libertast, teszen tizenkétezer libertast, ha számlálván egy tallérban, lészen tall. 2000.

Ennek exitusa így következik:

Die 28. Április 1,5 szalonnát vett 17 oka libertason, hatával számlálván 1 tallérban, teszen t. 453, gr. 2. Die eodem: Huszon 4 oka vaját vettem 21 oka libertason, teszen t. 560. Item 60 oka mézet 17 okan, teszen t. 453, gr. 2. Item 3 véka szilvájáért 9 okát adtam, t. 240. Item 9 oka riskásájért 3 okat, teszen t. 80. Item 4 oka mogyoróért, 7,5 oka malasa szőlőért és egy pár csizmájért 8 okat, teszen t. 213, gr. 2. Summa facit 2000.”⁴⁰

Nem sokkal kisebb összeg halmozódott fel a főbíró kezében is: „Réz pénz perceptioja. Die 28. Ápr. Néhai jóemlékeztű Bede János fő bíró úr szám adás beli réz pénzt, mely akkor hatával járt egy tallérban, és már most becsi el veszvén, mint pusztá rezet kellett erogalnom 57 okaban, minden okaban ment 160 libertas, faciunt tall. 1520. Tavalyi becsületes fő bíró Toth Mihály urtul percipialtam 5 okara való réz pénzt, facientes tall. 133; gr. 2. Réz pénz summája: 1653 tall. 2 gr.”

Ezt a következő módon hasznosították: „Anno 1709. die 28. Ápr. Néhai jó emlékeztű Bede János uram szám adás beli réz pénzen, oka számra 11 okán, mindenik okában 160 libertas lévén, vettem 5 kordovánt, 293 tall. 2 gar. Item bellesnek való 6 szattyánért adtam 6 okát, facit 160 tallér. Item újjobban 5 kordovánért attam 12 okát, 320 tallér. Item 3 kötés Cselebi dohányért 4 oka réz pénzt attam, facientes 106 tallér 4 garas. Item 10 pár talp bőrért 8 okát, facit 213 tallér, 2 garas. Item 1 oka dohányért attam 2 okát, facit 53 tallér 2 garas. Item 1 oka kávéért attam 8 okát, facit 213 tallér 2 garas. Die 22. Maii, 3 Szattyánért és 1 oka dohányért attam 5 oka réz pénzt, facit 133 tallér, 2 garas. Summája 1653 tallér, 2 garas.”⁴¹ A libertás értékcsökkenését csak akkor tudjuk igazán érzékelni, ha feltüntetjük az egyes árucikkek ezüst-pénzbeli értékét is. Az összehasonlításhoz szolgáló árak ugyancsak az 1709. évből és Kecskemétről valók.

az áru neve	az áru értéke			A két pénz értékaránya
	ezüst tallérban	rézpénzben		
		oka	tallér	
szalonna (egy oldal)	4,75	11,3	302	1:63,5
rizs (oka)	0,25	0,33	8,88	1:35,52
szattyán	0,73	1	26,6	1:36,43
kordován	0,87	2,2	58,6	1:67,35
talpbőr	0,28	0,8	21,3	1:76,07
dohány (oka)	0,75	2	53,2	1:70,93
kávé (oka)	2,8	8	213,3	1:76,17

A felsorolt adatok nem elegendők ahhoz, hogy messzemenő következtetéseket vonhassunk le belőlük a pénzforgalomról. További városok és tájegységek forrásainak feltárása után erre is sor kerülhet. Azonban a rendelkezésünkre álló számok és folyamatok is lehetővé teszik, hogy egy-egy megfigyelést rögzítsünk.

Kecskeméten, ahol a korábbi évtizedekben is fejlett volt a mezőgazdasági árutermelés néhány területe, gyorsan elterjedt a rézpénz használata, és a lakosság körében még 1707 második felében is általánosan elfogadott és használt fizetési eszköz lehetett.

⁴⁰ Adólajstromok, 1709. 102. o.

⁴¹ Számadási Lajstromok, 1709. 3. és a 31. o.

Adataink azt is igazolják, hogy a rézpénzzel szembeni bizalmatlanság mindenekelőtt a feudális urak (egyházi és világi egyaránt) részéről nyilvánult meg. E tekintetben a kuruc és labanc érzelműek között nem volt különbség. A gazdag civisek részéről is megnyilvánult vele szemben fenntartás, majd később elutasító magatartás, de még 1707-ben is a leggazdagabbak is adtak el jelentős számban jószágot részben vagy egészen rézpénzért.

Figyelemreméltó az a tény is, hogy bár a kurucok katonai jelenléte 1705-től fokozatosan csökkent, a rézpénz forgalmazása a cívisvárosban különösebb gondot nem jelentett. Minden bizonnyal az általános pénzhiány is hatással volt az iránta megnyilvánuló minimális bizalom fennmaradásában. Nem lebecsülendő azonban a város vezetőinek rugalmassága sem a különféle szolgáltatások behajtásakor, amely révén a máshol oly gyakran jelentkező feszültségeket megelőzték. A szabadságharc csaknem egész idején a legszegényebbek részben természetben, részben munkában róhatták le terheiket. A város mészárszékei még 1707 második felében is nagyobb mennyiségben fogadtak el rézpénzt.

Súlyosabb feszültségek elmaradását természetesen lehetővé tette az is, hogy Kecskeméten még a békés években is kevés ingatlan cserélt gazdát. A nagyobb összegű pénzkölcsönzés is ritka volt. Így a régi adósságok rézpénzben történő törlesztése nagyobb anyagi kárt nem okozhatott.

Végül nem szabad azt sem figyelmen kívül hagyni, hogy a szabadságharc alatt is biztosított az állatokkal való kereskedés bizonyos mennyiségű ezüstpénz utánpótlást.

A szabadságharc idején Kecskeméten távolról sem a rézpénz jelentette a legnagyobb csapást. A közvetlen fronthelyzetből adódó ismételt veszteségek évről-évre olyan nagy megrázkódásokat okoztak a lakosságnak, hogy mellettük a rézpénz okozta anyagi kár szinte jelentéktelen volt.

Iványosi-Szabó Tibor

DIE GESTALTUNG DES VERKEHRS UND DER WERTVERÄNDERUNGEN VON KUPFERGELD WÄHREND DES RÁKÓCZI'SCHEN FREIHEITSKRIEGES

Die militärischen Erfolge, sodann der Sturz des Rákóczi-Freiheitskampfes, die Verbreiterung, sodann Isolierung seiner Massenbasis wurde ausser der aussenpolitischen Situation und den gesellschaftlichen Reformen, von den finanziellen Möglichkeiten und Reserven bestimmt. Trotzdem wissen wir wenig davon, welche Wirkungen die finanziellen und wirtschaftlichen Verfügungen der Leiter des Unabhängigkeitskrieges auslösten und wie sich der Geldverkehr in den Jahren des Freiheitskampfes gestaltete.

Das Gebiet zwischen Donau und Theiss und die dortigen „drei Städte“ hatten in den ersten Jahren der Kuruzzenkämpfe eine wichtige militärische und wirtschaftliche Rolle, kamen jedoch später in die Peripherie. Der Aussenhandelsverkehr von Kecskemét blieb aber bis zum Ende bedeutend. Das verhältnismässig ausgiebige Quellenmaterial der Stadt verhilft zur besseren Kenntnis des Finanzlebens dieser Zeit.

Die Führer der Kuruzzenarmee waren 1704 zur Prägung von Kupfergeld genötigt. Trotz der, im ganzen Land bald auftretenden Klagen, hatte der „Libertás“ Jahre hindurch eine wichtige Rolle, besonders im Ortsverkehr. Die, den Kuruzzen gegenüber widersprüchig handelnden „Civis“-e. verschlossen sich nicht völlig dem Gebrauch des Kupfergeldes. Da die grundherrlichen und militärischen Forderungen mit Gold- und Silbergeld bezahlt werden mussten, hatten sie bei ihren verschiedenen Einnahmen darauf zu achten. Trotzdem bewahrten sie bei der Steuerzahlung, wie in der städtischen Fleischbank dem Kupfergeld eine bedeutende Rolle. Einige wichtige Daten lassen auch darauf schliessen, dass die einheimischen und fremden Kaufleute sich gegen die Annahme des „kongo“ (dumpfklingenden) Geldes nicht einmütig sperrten.

Nach dem Zeugnis unserer Quellen hatte in Kecskemét noch anfangs 1706 das „rote Geld“ guten Umlauf. Also löste das Kupfergeld die an dieses geknüpften Hoffnungen der militärischen und wirtschaftlichen Leitung der Kuruzzen im wesentlichen ein. Unsere Fachliteratur hat sich mangels näherer Kenntnis der Einzelheiten und unter der Einwirkung der Stimmung in der zweiten Hälfte des Freiheitskampfes, eine unbegründet negativere Meinung über die Gesamtrolle der Libertás gebildet.

II. Ferenc 1796-os pátense a bankócédulák ügyében

Előző cikkeinkben tucatnyi kisebb pénzügyi rendelkezés mellett¹ Mária Terézia átfogóbb rendeletét is közzétettük.² Legutóbb pedig az 1789 és 1798 közötti időszak anyagát dolgoztuk fel.³ Hogy most újfent vissza kell kanyarodnunk ezekre az évekre, azt II. Ferenc 1796-i pátensének utólag megtalált szövege indokolja. A nyomtatott példányt nem időrendjének megfelelő helyen kötötték Kecskemét város currentális könyvébe, hanem csak a következő kötetbe. Annak sem az elejére vagy a végére, ahol más esetben lenni szoktak a királyi pátensek, hanem teljesen esetlegesen a 433. és 434. kéziratos lap közé került.⁴ A könyvkötő nyilván észrevette a csellengő iratot s sietve bekötötte azt az éppen munka alatt levő kötetbe. Akár így, akár úgy történt, mi mindenképpen csak két évvel közleményünk megírása után bukkantunk rá. Ritka volta — az átnézett 40 év anyagában ez az első megmaradt pátens — és szövegének fontossága egyaránt indokolja a vele való külön foglalkozást.

*

A francia forradalom eseményeitől és vívmányaitól egyaránt megrettent európai uralkodók (Ausztria, Poroszország, Anglia, Hollandia, Spanyolország, Németország) egymással szövetkezve előbb a francia köztársaság, majd Napóleon ellen viselték az I. koalíciós háborút (1792–1797), mely Ausztria számára a Campo-Formióban megkötött hátrányos békével ért véget.⁵ Az 1796-ban kiadott pátensnek ezek az események képezik a háttérét, de a bankók bevezetése már korábban megtörtént.

A XVIII. század közepén a kibocsátó bankok részben arra voltak hivatva, hogy az államnak segítségére legyenek hitelükkel és pénztárukkal. Az ausztriai papírpénzek kezdetben az állami hitelezők kielégítésére szolgáló, korlátozott forgalmi képességgel felruházott kamatozó kötelezvények voltak. A XVIII. század nagy gazdasági átalakulása, különösen a pénz- és hitelforgalom megnövekedése mindinkább érezte, hogy a rohamosan növekvő forgalom és a viszonylagosan csökkenő arany mennyiség közötti hiány leküzdésére szükség van pénzhelyettesítőkre. Bevezetéséhez központi hatalom kellett, és egy olyan politikai (hadi) esemény, amely nemesfémbe bírt anyagi erején felül igénybe vette az országot.⁶ Az ún. hétéves háború (1756–1763) idején⁷ fellépő pénzhány leküzdésére 1761-ben a Wiener Stadtbank⁸ kamatozó, kényszer-árfolyam nélküli kötvényeket bocsátott ki, de már 1762. július 1-től kamatmentes államjegyeket hoztak

¹ Kőhegyi Mihály: Kecskemét város körözüvényei a bankócédulák ügyében (1797–1806). Num. Közl. 1967–1968. 81–85. — Ua.: Pénztörténeti adatok Mária Terézia korából (1759–1770). Num. Közl. 1971–1972. 59–62. — Ua.: Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözüvényeiben (1771–1789). Num. Közl. 1973–1974. 67–74.

² Kőhegyi Mihály: Mária Terézia pénzértékelési rendelete 1755-ből. Num. Közl. 1969–1970. 63–72.

³ Kőhegyi Mihály: Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözüvényeiben (1789–1798). Num. Közl. 1975–1976. 73–77.

⁴ Bács-Kiskun megyei Levéltár, Kecskemét város levéltára. Protocollum Currentalis 1798–1806.

⁵ H. Hüffer–F. Luckwald: Der Friede von Campo-Formio. Quellen zur Geschichte des Zeitalters der französischen Revolution. Innsbruck, 1807. II/1.

⁶ Büky József: Ausztria papírpénzkibocsátásának története a XVIII. század közepétől 1850-ig. Budapest, 1937.

⁷ A. v. Arneth: Maria Theresia und der Siebenjährige Krieg, 1756–1763. Wien, 1875. — N. M. Korodkova: Szemiljetnyaja vojna. Moszkva, 1948.

⁸ A név megtévesztő. 1705-ben ugyanis a Lipót császár alapította Banco del Giro megbukott, és azt császári parancsra szabályszerű hitelintézeté alakították át és Bécs város kapta meg előző jogait (kölsönöket szerzett az államnak, annak adósságait fizette stb.). Lényegében tehát az állami bank szerepét töltötte be s ennek következtében a kibocsátásra kerülő bankók Wiener Stadt Banco névvel kerültek forgalomba. — Kérészy Zoltán: Adalékok a magyar kamarai pénzügyigazgatás történetéhez. Budapest, 1916. 131–142. — Pach Zsigmond Pál: Az eredeti tőkefelhalmozás Magyarországon. Budapest, 1952. 149.

forgalomba 5, 10, 25, 50 és 100 forintos címletekben.⁹ A nehéz pénzügyi helyzet szorongató hatása alatt megtörtént a második kibocsátás is, ugyancsak Mária Terézia uralkodása alatt. 1771-ben 12 millió bankó-cédulát adtak ki azzal a változtatással, hogy itt már 500 és 1000 forintos címletek is szerepeltek.¹⁰ A harmadik kibocsátás II. József uralkodása alatt, 1784-ben történt. A rugója főleg az volt, hogy a császár reformtervei meglehetősen nagy összegeket igényeltek és emésztettek fel.¹¹ Ezzel szemben az újjászervezett adórendszer az előre tervezett összegeket nem hozta be.¹² Az 1785-ben kelt pátens 20 millió forintban állapította meg összegüket, és egyúttal 13 millió forintnak megfelelő régi bankó bevonását rendelte el. Az 1762–1795 között kiadott bankó-cédulák betöltötték hivatásukat: valóban pénzhelyettesítő eszközök voltak.¹³ 1784-ig minden adót felerészben papírpénzzel lehetett fizetni.

Az utolsó és szerencsétlen török háború (1787–1791) alatt 66 millióra nőtt a hadikiadás az eddigi 33-ról. Fedezésére 1788-ban 10 millió értékű papírpénzt bocsátottak ki titokban.¹⁴ II. József terve az volt, hogy a modern elveknek megfelelően átalakítja birodalma és népei életét.¹⁵ Uralkodását azzal kezdte, hogy az udvartartás költségeit 6 millióról fél millióra szállította le. 1781-ben eltörölte a jobbágyságot és 1788-ban kiadott parancsa a jobbágyterhek pénzbeli megváltásáról intézkedik. Annyira takarékos volt, hogy a katolikus breviáriumokat és missálékát hazai és nem külföldi nyomdákban kívánta előállíttatni, hogy ne kelljen külföldre fizetni értük.¹⁶ Hogy pénzhez jusson, állami, alapítványi, iskolaalapi és vallásalapi birtokokat próbált eladni, kevés sikerrel. Elrendelte a templomok arany- és ezüsttárgyainak beszolgáltatását, ami igen vontatottan ment, a népek között pedig visszatetszést szült.¹⁷ Annak ellenére azonban, hogy II. József törökellenes hadjárata 220 millió guldenbe került, mégis csak 1793-ban lett először deficit az államháztartás, a 120 millió kiadás mellett 10 millióval.¹⁸ Az első koalíciós háború idején pedig végképp megbomlott az egyensúly. 1793–1798 között 534 millióra rúgott a hadikiadás, ezzel szemben az állami bevételek csak 451 milliót tettek ki. Miután az összes kiadás 808 millió volt, így 357 millió maradt fedezet nélkül.¹⁹

1796-ban 46 millió papírpénz forgott, kurzusuk 100 1/4% volt a fém pénzzel szemben, tehát a kettő majdnem paritásos.²⁰ A lakosságnak nem volt világos áttekintése a pénzügyekről, nem tudta, hogy a papírpénznek nincs aranyfedezete, ezért még évekig jó pénzként forgott.²¹ A hosszantartó francia háborúk azonban olyan feladatok elé állították az érdekelt államokat, melyeknek nem tudtak mindig megfelelni, bár az egyre fenyegetőbb összeomlást minden erővel igyekeztek feltartóztatni. Franciaországban például 1789-ben 400 millió livres-re volt fedezet, a forgalomba ezzel szemben 45 milliárd assignata-t dobtak be.²²

1780 után erősen érezhető, az örökös tartományokban is, az aprópénz hiánya.²³ A felső-magyarországi Szomolnokban – a meglevő rézbányák mellett – kifejezetten bronzpénzek verésére hoztak létre egy üzemet, mely 1763-tól 1816-ig működött. Itt készítették a bronzfémlapkákat más verdéknek is.²⁴ Körmöc-

⁹ Kupa Mihály–Ambrus Béla: Magyarország papírpénzei. Budapest, 1963. 15–16.

¹⁰ Faragó Miksa: A mi bankjegyeink. Num. Közl. 1909. 106.

¹¹ W. Bruckner: Die Reformen Kaiser Josefs II. Jena, 1867. – A pénzügyek vezetésében fő szerepet játszó gr. Hatzfeld és gr. Zinzendorf Károly szerepére bő forrásanyag A. Wolf: Geschichtliche Bilder aus Österreich. Wien, 1880. 244–311.

¹² Marczali Henrik: Magyarország adórendszere 1780-ban. Budapesti Szemle, 1881. 370–387. – Braun Róbert: II. József közgazdasági reformeszméi. Arad, 1900.

¹³ Loehr, August: Frühe Formen von Wertpapieren. Num. Zeitschr. 70 (1937) 87.

¹⁴ Loehr, August könyvismertetése Josep Raudnitz: Das österreichische Staatspapiergeld und die privilegierte Nationalbank. Wien, 1917. c. könyvéről. Num. Zeitschr. Uj folyam 13 (1920). A könyvet nem sikerült megszerezni.

¹⁵ Spiegel Mária: II. József kora Magyarországon. Szeged, 1930.

¹⁶ Meszlényi Antal: A jozefinizmus kora Magyarországon (1780–1846). Budapest, 1934. 20–21.

¹⁷ Beidtel, Ignatz: Geschichte der österreichischen Staatverwaltung (1740–1848). Innsbruck, 1896–1898. I. 373–375.

¹⁸ Mayer, I. K.: Wien im Zeitalter Napoleons. Wien, 1940. 13.

¹⁹ Holzmaier, Eduard: Kriegsfinanzen im Zeitalter Napoleons. Num. Zeitschr. 73 (1949) 120.

²⁰ Probst, Günther: Österreichische Münz- und Geldgeschichte von den Anfängen bis 1918. Wien–Köln–Graz, 1973. 526.

²¹ Uhlirz, Karl–Uhlirz, Mathilde: Handbuch der Geschichte Österreichs und seine Nachbarländer Böhmen und Ungarn, Graz–Wien–Leipzig, 1927–30. II/1. 497–498.

²² H. See: Französische Wirtschaftsgeschichte. Wien, 1906. II. 44.

²³ Koch Bernhard: Die Wappendarstellungen auf den Nordösterreichischen 6 und 3 Kreuzer-Münzen 1785–1805. Mitteilungen der österreichischen Numismatischen Gesellschaft, 1971–1972. 111–114.

²⁴ Névtelen szerző cikke a Provinzialnachricht aus dem kaiserlich-königlichen Staaten Nr. XXXII. von 23. Oktober 1782. 493.

bányán szélezésre alkalmas gépet (Rolliermaschine) szereltek fel 1775-ben, majd 1780-ban vízi erőre állították át.²⁵ Ugyanitt 1792-ben új tárnát nyitottak, majd a folyamatos üzemeltetést biztosítandó a király számos erdőt csatolt területéhez, melyet az Eszterházyakkal cserélt más birtokokért.²⁶

II. József még 1780-ban eltörölte a mesterjegyeket a pénzekben, majd 1784-ben a pozsonyi kamarát Budára helyezte át, hogy az ország közepén levő hivatal gördülékenyebben és gyorsabban intézhessen az ügyeket.²⁷ Alapvetően nem változtatott édesanyja államháztartásának rendszerén, hiszen annak vitelében 1765 után maga is tevékenyen részt vett. Az 1751-ben bevezetett, a conventionalis pénzláb szerinti verést jelölő András-keresztet (X) végig feltüntetik az ezüst pénzekben (1804-ben szűnik meg).²⁸ II. Lipót, majd II. Ferenc 1792-től 1824-ig folyamatosan vereti az ezüst húszasokat, egyformán fiatal mellképével.²⁹ A régi azonban csak 25% ezüsttartalom volt és feliratuk szerint az örökös tartományoknak készültek.³⁰ Mielőtt azonban forgalomba kerültek, ezeket is teaurálták, így az aprópénz hiánya egyre nyomasztóbb lett.

Éppen erre hivatkozva történt meg a negyedik papírpénz kibocsátása 1796-ban. Ennek pántensét sikerült megtalálnunk a kecskeméti levéltárban.

MI MÁSODIK FERENTZ ISTEN KEGYELMÉBUL VÁLASZTATOTT ROMAI TSÁSZÁR, A' BIRODALOMNAK MINDENKOR ÖREGBITTŐJE, NÉMETH, MAGYAR, TSEH, GALLITZIA, S Lodoméria etc. királya, AUSTRIÁNAK FŐ–HERTZEGJE, BURGUNDIÁNAK, ES LOTHARIN-GIÁNAK HERTZEGJE, HETRURIÁNAK NAGY HERTZEGJE etc. etc. etc.

Mint hogy azok az Banko-Tzédulák, kivált 5. és 10. Forintokat érők, melyek 1784^{dik} Esztendő Sz. András havának első napján készültek, és 1785^{dik} Esztendei Sz. Iván havának első napján költt Patentális szerint folyni kezdetek, jobbára már annyira el-rongyollottak, hogy mint tellyességgel haszson vehetetleneket félre kellett tenni, 's ugyan azért annyira – is meg-szüksültek, hogy nem lételek közönsé-gessen panaszoltatni kezdett. Szűke annyival inkább, érezhető lévén, mivel, hogy a' köz-kereskedésre el-annyira szükséges apró Banko-Tzédulák ennek utánna az mi nap-nyugotti Gallitziánkban-is folyamatban vagynak: El-tökéltettük magyunkban, új Banko-Tzédulákat készittetni, 's azokkal az eddig valókat, a' mint maid alább bővebben ki-tetzik, fel-váltatni, úgy, hogy a' régiek egy általjában meg-szünjenek.

§ 1.

Ezek az új Banko-Tzédulák mint légyenek az ő külső minémüségekre nézve meg-váltóztatva, ezen Pátentális-hoz ragasztott mustra meg-mutatja, a'melly-is minden tsalárságnak eltávosztatására arra különö-sen készültt papírosra nyomtatattott, és az alá jegyzett Béts-Város Magistrátuálissai, 's Banko Fő Kaszszá-snak Főbb Tisztjei neveik nem az originális Német kéz-íráshoz hasonló, hanem Deák nyomtatás forma betűkkel, vannak fel-téve, e'szerint: *Abbildung eines Wiener Stadt Banco-Zettels*.

§ 2.

Ezen új Originális Banko-Tzédulákat, melyek általjában ezen fólyo 1796^{dik} Esztendői Kis-Aszszony havának első napján Készültek-el, és az mellyekre, valamint az előbbeniekre, egy Béts-Városának Tanátossza vagyon alá-írva, az többiektől könnyen meg-külömböztethetnek akár-ki által tsak abbul-is, hogy az külö-

²⁵ Kőrmöczbánya főbányaváros múltja és jelene, bányászata és a magyar pénzverés története. Budapest, 1909. 73.

²⁶ Kachelmann, Johann: Das Alter und die Schicksale des ungarischen, zunächst schemnitzer Bergbaues... Press-burg, 1870. 209–210.

²⁷ Jaekel, Peter: Die Münzprägungen des Hauses Habsburg und der Bundesrepublik Österreich. Basel, 1955. 9.

²⁸ Becker, Siegfried: Das österreichische Münzwesen vom Jahre 1524 bis 1838. Wien, 1838. I. 152.

²⁹ Scholz, Josef: Die österreichische Conventions-Zwanziger. Num. Zeitschr. 1899. 41.

³⁰ Freytag, Karl: Die Münzen des römisch-deutschen Kaisers Franz II. bzw. Franz I. von Österreich. Wien, 1937.

nössen készítettett finom papirosra hól homályos, hól világos ékesgetések, számok, és szavak vagynak szerkesztetve, mellyek a' nap, vagy egyéb világra tartván önként könnyen kitétzenek.

§ 3.

Noha így a' külső Formájok némely részben megváltoztatott, mind-azon-által ezen új Banko-Tzéduláknak minden egyéb tulajdonságai leg-kissebb ki-fogás nélkül tökéletesen ugyan azok, 's azok is maradnak, mellyek 1771^{dik} Esztendő Kis-Aszszony havának első napján, és 1785^{diki} Sz. Iván havának első napján költt Paténtális ereje szerint rendeltettek, és

§ 4.

Mivel a' Banko-Tzédulák kész pénz helyet adatnak, szükség, hogy azokat, valamint eddig, minden Magyar-Országi, Tseh, Gállitziái, és Austriai örökös Tartományinkban találkozó kaszszáknál az adónak bé-vétele alkalmatosságával szint úgy tekintsék, mind a' kész pénzt; és nem különben az Kaszszáktúl-is kész pénz helyében adattassanak-ki akár minémü fizetésekben.

§ 5.

Ezen új Banko-Tzéduláknak kész pénzzel, vagy az kész pénznek Banko-Tzédulákkal való fel-váltására, és az nagyobbaknak apróbbakkal, vagy viszszontag való feltserelésére nézve e' következő Kaszszák vagynak rendelve:

- a) Austriában Énus alatt fekvő területben a' Bétsi Banko-Tzéduláknak fő-Kaszszája.
- b) Tseh Országba a' Prágai Bankális Administratióknak fő-Kaszszája.
- c) Morva Országba a' Brüni Bankális Administratióknak Kaszszája, és Siléziába a' Troppai adót beszédő fő-Tisztségnek Kaszszája.
- d) Austriába Énus vize fölött fekvő területiben a' Lintzi Bankális Administratióknak Kaszszája.
- e) A' belső Austriái Tartományokban a' Grétzi, Klagénfurti, és Labátzi Bankális Kaszszája.
- f) Tergestomba, Goritziába, Gradiskán, és a' Tenger Partján, a' Tergesztomi Banko-Tzédulák Kaszszája.
- g) Magyar Országba a' Búdai, Kassai, Temesvári, és Fiúmi Banko-Tzédulák Kaszszája.
- h) Erdély Országban a' Szebeni Banko-Tzédulák Kaszszája.
- i) A' nap-keleti Gallitziában a' Lembergi Banko-Tzédulák Kaszszája.
- k) A' nap-nyugotti Gallitziában a' Krakoi Banko-Tzédulák Kaszszája.

§ 6.

Ezek az Kaszszák a' szükségét, a' mennyire kívántatik, annak ideiben azontúl fogják pótolni mind az Banko-Tzédulákra, mind az kész pénzre való nézve, és az fel-váltások, valamint eddig, minden halasztás nélkül mindenkor folytatatni fognak. Ha pedig valamely Tartományban a' fel-váltás annyira össze tsuportozna, hogy a' meg-határozott sommát fellül haladná, azon esetre, az az rendelés fog azonnal tétetni, hogy az a' Kaszszá 14 nap múlva, vagy a' Tartománynak távul-léte miatt leg alább 3. hét alatt, az szükséghez képest, akár kéz pénzzel, akár Banko-Tzédulákkal fel-segitessen.

§ 7.

Az új Banko-Tzédulák a' régiek helyében lévén rendelve, az régiket, a' mellyek eddig folyamatban, voltak, az ujjakkal szükség fel-váltani, arra való nézve, a' kiknél régi Banko-Tzédulák találkoznak, azok az 5^{dik} §-ban meg-nevezett Kaszszákhoz mind ezen, mind az többi Tartományokban utasittatnak.

§ 8.

Mint-hogy pedig az idő meg-nem-engedi, hogy mind az hét-féle új Banko-Tzédulák egyszer 's mind közre kellyenek, leg előszer-is az apróbbak, tudni-illik az 5, és 10. forintos darabok, úgy-mint a' mellyeknek mostanában közönségesen leg-nagyobb kelete tapasztaltatik, fognak mindjárt Sz. Mihál havá-

ban közre botsáttatni; mely időtől fogva azokat, a' mi említett örökös Tartományinkban egy-általában az rendelés szerint, el-kell-venni; következőképpen az időtől fogva az arra rendelt Kaszszáknak az újjakat, a'mint a' szükség kívánni fogja el-kell-költeni, és helyyettek, a' mennyire lehet, akár minémü meg-avultt előbbeni Banko-Tzédulákat bé kell-szedni. Hasónloképpen Mind Szent havában az 25, és 50. Sz. András havában pedig a' 100 és végtére Karátson havában az 500, és 1000 forintos darabokat kell elő-mozdítani, és a' régiekkel fel-váltani.

§ 9.

Ezen úttal akár minémü régi Banko-Tzéduláknak végső fel-váltására a' jövő 1797^{dik} Esztendő Bőjt-elő havának utolsó napja egy-általában, és minden külömbség nélkül, akár az hazában, akár idegen Tartományokban lakjanak, a' kik azokkal bírnak, határoztatik-meg. Ezen több mint sem elégséges időnek el-follyása után egyetlen egy régi Banko-Tzédula sem fog többé fel-váltatni, vagy kész pénz fejébe bé-véttetni.

§ 10.

Mivel hogy a' Banko-Tzédulák kész pénzt érnek, szükségképpen következik, hogy a' kárt lehetetlen megtéríteni, ha talán egy valamelyik vagy el-vész, vagy egészen ki-törültetik. Azokat pedig, a' mellyek, el-rongyosodtak, tépődtek, vagy akár minémüképpen megsértődtek, az 5^{dik} §-ban nevezett Kaszszák mással fogják feltserélni, ha tsak azoknak menyit érősegek, és számok még ki-fog tetzeni.

§ 11.

Mind hogy az eddig való mód, és szokás a' rongyos, vagy máskép meg-szakasztott Banko-Tzédulákat hozzá enyvezett, és ragasztott papirossal, vagy valami más módon szerkesztette-öszve, némünémü tsalásokra adótt alkalmatosságot; erre nézve az új Banko-Tzéduláknak illetén enyvezése, és mázolása az egész ároknak elvesztése alatt meg-tiltatik. Azért-is az illyenek sehól a' mi Kaszszáinkban se-fel-nem váltatnak, se kész pénzü el-nem vétetnek. Ellenben szabad lesz akár kinek-is az el-szakadtt Banko-Tzéduláját vagy az 5^{dik} §-ban rendelt Kaszszákban vinni, és ott azt más egészszel fel-váltani, vagy ha akarja, annak Árát magának kész pénzzel ki-fizettetni. Ezen kívül illyen meg-szakadozott vagy meg-kopott Banko-Tzédulák a' Kerületbéli, és filialis Kaszszáknál, az bészédő Fő-Tiszteknél, és a' Várme gyék Kaszszaiknál-is fizetés gyanánt bé-fognak vétetni.

§ 12.

A'ki merészleni fog, hasonló Banko-Tzédulákat készíteni, vagy Banko-Tzéduláknak ki-szabótt bötsét mesterségesen fellyebb emelni, vagy az alá-írásnak, tzimmer metzésnek, majmozásával, vagy, az arra való hamisítására szolgálhatna, akár készítésével, akár ki-szolgáltatásával tsalárdkodni, és így a' közönséges bizodal-mat fel-bontó vétet szánt-szándékkal elő-mozdítani fogja, vagy-is más móddal magát ez ilyen gónoszságban mat fel-bontó vétet szánt-szándékkal elő-mozdítani fogja, vagy-is más móddal magát ez ilyen gónoszságban avatni, akár foganatos lészen igyekezete, akár nem, akár könnyen lehet észre venni praktikáját, akár nehe-zen, fejével játzó törvény szegőnek fog-tartatni, 's főben járo törvények szerint meg-büntettetni.

§ 13.

A' ki ellenben ez illyen Banko-Tzédulák tsufitóját önként előre bé-fogja-vádolni, 's az bé-vádoltatott, tsalárd tselekedete világosságra jön, tiz ezer forintokat fog jutalmul az Királyi Kaszszábul venni, és az neve, ha úgy kívánnya, titokban fog maradni, ha tsak a' vádolás a' vétkesnek meg-fogadtatására elegendő okokat fog-nyuitani, és a' vétkes maga gonosz-ságáról meg-fog-győzettetni. A' ki pedig vádolását olly ki-fejezésekkel tejendi, hogy az által az alattomban járo hamis Banko-Tzédulák ki-kémlésére, 's ki-nyomozására elegendő modot-szolgaltat, vádolásának mivoltához szabótt jutalmat fognyerni. Hogy ha pedig maga a' vádoló részes volna a' vétekben, a' ki a' többi társait, méglen reitve munkálkodnak, bé-vádolná, annak a' meg-érdemlett büntetés el-fog-engedetni, és ha ő maga nem volt a' többieknek ingerlő ámmittója, még ezen kívül meg-is fog ajándékoztatni.

§ 14.

Ha mindgyárt valahol az idegen Tartományokban meg-sajdít-is valaki Bankó-Tzéduláknak valami majmozóját, vagy hamisítóját, és azt az külső Udvaróknál lévő Ministereinknek 's Követeinknek fontosán meg-bizonyítja, annak-is efféle jutalom fog azok által szeresztetni.

Költt fő, és lako Városunkban Bétsben Kis-Aszszony havának tizenkilentzedik napján Ezer, hét száz kilentzven hatodikban, Romai Birodalmunknak, 's örökös Királyságunknak ötödik Esztendeiben.

F E R E N T Z

Gróf Lazanzki Prokóp
Tseh Birodalomnak Fő és
Austria Fő-Hertzezségnek Első
Cancellarius.

Ő Tsászári, 's Királyi Fel-
ségnek tulajdon Parantsólatjára.
Nemes Mitis Ferdinand György

*

Az 1796-os pátens szövege számos ponton egészíti ki pénztörténeti ismereteinket és hozzásegít bennünket II. Ferenc pénzkibocsátó tevékenységének jobb megértéséhez.

Kőhegyi Mihály

DAS PATENT VON FRANZ II. IN ANGELEGENHEIT DER BANCOZETTE

Der Verfasser teilt den vollen Text des Patentes vom Jahr 1796 von Kaiser Franz II. mit und versucht die Ereignisse, die dessen Ausgabe nötig machten, zu verfolgen. Die Gestaltung des Staatsbudgets wird detailliert behandelt, wie auch der 1. Koalitionskrieg (1792–1797), die langsame Entwertung des Papiergeldes, die Thesaurierung des Metallgeldes und der Mangel an Kleingeld. Der letztere bewog den Kaiser – betont das Patent – neuerlich Papiergeld in Umlauf zu bringen. Die wahre Ursache ist jedoch mehr zusammengesetzt und kompliziert; das Geld wurde zur Deckung der Kriegsausgaben benötigt. Der Text des Patentes von 1796 ergänzt in vielen Punkten unsere Kenntnisse in der Geldgeschichte und verhilft zum besseren Verständnis der Geld-Emissionstätigkeit des Kaisers Franz II.

Az 1849-es komáromi „bankók”

Mind az osztrákok, mind pedig az 1848-as Honvédelmi Bizottmány egyaránt ismerte Komárom várának kulcsfontosságát. Akié Komárom, azé Pest-Buda is. A szabadságharc alatt többször cserélt gazdát, s ennek következményeként befolyásolta a hadi események kimenetelét. 1848. szeptember 14-én az osztrákok lekerült a vár tornyáról, mert csellel, vérontás nélkül Majthényi Istvánnak sikerült Mertz osztrák várparancsnok kezét gúzsba kötni azzal, hogy a helyőrség fontos posztjaira a magyar honvédség erőit csoportosíthatta. Mertz távoztával a magyar kormány érdemei elismerésül Majthényit tábornokká nevezte ki és a vár őrzetével megbízta. Kossuth bízott benne és amikor az ott állomásozó magyar sereg elvonult, Kisújszállásról egy rendeletet küldött, amely tartalmazta a vár helyőrségének teendőit, magatartásának feladatait. „Egész várőrségnek kijelentendő a nemzet nevében, miként a kormány elvárja, hogy Komárom vára szűz dicsőségét rendíthetetlenül megőrizendik”. A továbbiakban írta: „Pénzt immár küldetett tábornok úrnak annyi, amennyi legalább hat hétre elegendő, a kormány gondoskodni fog, hogy ha egy ármárával kellene utat törni a pénz bevitelére végett, a komáromi őrség pénzhányt ne szenvedjen, de most négy hónapra előre s kivált apró bankjegyeket s ezüst és rézpénzt küldeni nem lehet s nem is szükséges”.¹

A magyar rebellió megfékezésére Windischgrätz 1848. december 30-án lepte át seregével a magyar határt és ellenállás nélkül húzódott a Duna bal partján Komárom irányába. Rövidesen ellenőrzése alá került a vár környéke. A vár élelmezését megtagadó válasza körülfárta a várost és a várat.

A váltópénzhiány. A helyőrség és a városka lakosságának élete szorosan egybeesett. A honvédek zsoldfizetése annyiban vált akadozóvá, hogy nagy bankócímletekben fizették. Sem a lakosoknak, sem a honvédeknek nem volt váltópénze. „Sűrűn jöttek a boltba pénzt váltani minden csekélységért; 5 forintos volt akkor a legkisebb bankjegy és az ezüst készlet csakhamar elfogyott” – írja Szinnyei,² aki maga is a várőrséghez tartozott. Az ezüst hatost, a rézkrajcárt fazekakba, bográcsba gyűjtötték és elásták, a papírpénzen úgy adtak túl, hogy megvettek mindent, ami eladó volt, akár kellett, akár nem. Végül is a bankókat a szükséglet szerint darabolni kezdték.³ Ismerünk olyan darabokból összerakott 5 forintost, amelynek részei más-más bankóból származnak.

Az eltűnt fémpénznek megnövekedett az árszoja. 1 pengő forintot, amely 3 ezüst huszasból állt, 2 forint 30 krajcárért cseréltek.⁴ Általában a kereskedelem ilyen pénzváltásának oka az volt, hogy a kereskedők Bécsben osztrák pénzen szereztek be áruikat s nem akarták magyar pénzért adni. Titokban használták a „Zwangsnókat”, az Almássy bankókat, mert Kossuth a debreceni rendeletében⁵ „A bitor ellenség által kibocsátott család utványok használatát hazaárulás vádjával” bélyegezte. A falusi lakosság azonban nem volt bizalmatlan a Kossuth-bankókkal szemben.

Az aprópénz hírlapi polemíája. Makk József tüzérőrnagy, — aki a világosi fegyverletétel utáni függetlenségi küzdelem folytatásáért indított szervezkedésben olyan nagy szerepet játszott — az általa alapított radikális szellemű KOMÁROMI ÉRTESÍTŐ-ben a következő felhívással fordult a város lakóihoz, illetve a vár védőihez: „Az apró bankónak nagyobbakkali beváltása addig is, még az előbbiekkal kellően ellátva lesz az ország, különösen Komárom városának jelenlegi állapotához czélszerűleg alkalmazva, szükségessé válhat; milly módon történhetnék ez legóvatosabban, arról gondoskodni, legyen feladatunk. — E tárgy gessé válhat; milly módon történhetnék ez legóvatosabban, arról gondoskodni, legyen feladatunk. — E tárgykérdés megbeszélését és elvégzését a közvéleménynek ajánljuk. Névtelen értekezések felnemvehetők,

¹ Szinnyei József: Komárom 1848–1849-ben Bp. 1887. p. 25.

² Uo. — Hazánk 2. 1884. p. 24.

² Uo. – Hazánk 2. 1884. p. 24.

⁴ Szinnvei – Hazánk, II. 1884. p. 130.

⁵ Közlöny, 1849. IV. 22.

ha azonban valamely értekező nem kívánná nevét kitételni, ez iránt velem értekezzék”.⁶ Ennek a felhívásnak nem várt visszhangja támadt. A szükségpénzek keletkezése történetében egyedül álló polémia alakult ki, amelynek lefolyására és tartalmára érdemes visszaemlékezni.

A váltópénzhiány ellensúlyozására szolgáló ötletek sorozatát egy „S” aláírású és a „jelen körülmények között nem ajánlható”, és így nem is közölt értekezés nyitotta meg. Az első leközlött gondolatsorozatot Rosti Zsigmond tüzérhadnagy indította el, „Mikép lehetne a kis pénz hiányán segíteni”⁷ címmel. Foglalkozik egy pénzkibocsátó bizottság felállításával, a kiadandó utalványok biztosítékával. A kibocsátandó utalványok címletei során találkozunk a 8 krajcáros értékkel. Ez azért figyelemreméltó, mert valóban létezik egy ilyen és a CM pénzlábban nem használatos értékű, 1849. ápr. 6-ával keletkezett „pengő-krajczár”. Továbbá párhuzamot von a francia forradalom fedezetlen assignátái és a fedezettel bírható komáromi utalványok között. Szövegének mintájával fejezi be javaslatait (1. számú függelék).

Három nappal később azonos cím alatt Kathona Zsigmond tollából⁸ folytatódó eszmecsere csupán a 8 krajcáros címlet kevésbé gyakorlatias vonatkozását tartja kifogásolhatónak, mert úgy mond „8 nem jó szám. Egy huszast, de egy ezüst forintot sem lehet vele csinálni” (2. számú függelék). Rosti – aki a lap szerkesztésében tevékenykedett – jegyzetben megindokolja a 8 krajcáros érték jogosságát azzal, hogy „ennyi egy honvéd sorvitéznek egy napi fizetése”. A Rosti-féle ajánlat helyett 4 vagy 10 krajcárost javasol, amelyekkel „bár milly számot is kicsinálni lehet”.

Somay aláírású folytatás kisebb reflexiói helyett megemlíti azonban Munyay „önkintes hadnagy”, „Mikép lehetne Komáromban a váltópénz (Scheidemünze) hiányán czélszerűen segíteni”⁹ hozzászólása nyújt legtöbb konkrétumot az utalványok megvalósításához. A CM pénzláb szerint 6 krajcáros utalvány és másik változatában „Kötelezvény” formulájával igyekszik meggyőző érveket felsorakoztatni. Mindezekhez Rosti hozzáfűzi észrevételeit jegyzetekben (3. számú függelék).

A célt érő vitának befejező akkordjaként Árky „Néhány szó az apró pénz tekintetében” egy hasábos összegezésében utalt arra, hogy „Komárom falai egy köztisztelőben álló „teljeshatalmú” kormánybiztost rejtenek, aki a debreceni nemzetgyűlés határozata „... alapján megoldást tehet, hogy a népen minden módon segíteni, és könnyebbíteni kell”.¹⁰

A várban már a hírlapi cikkezés közben megindult a váltópénzhelyettesítők nyomásának technikai előkészítése.

A szükségpénzkibocsátás előzményei. A várparancsnokság – mint azt Gyulai Ferenc könyvnyomdai művezető feljegyzéseiből¹¹ tudjuk – felszólította Szigler Antalt, a Komáromi Értesítő tulajdonosát, hogy kéziszajátóját szállítsa fel az öregvárba banknyomásra. A nagy forgalmú nyomdában nagy szüksége volt minden gépre. A közelmúltban megrendelt új sajátóját a várat blokád alatt tartó osztrák katonaság nem engedte át az ostromgyűrűn. A nyomdabetűkkel együtt feltartóztatták, azzal az indokolással, hogy az ólombetűkből a komáromi honvédség golyókat önthet. A visszatartott gyorsaját csak a vár átadása után kapta meg a betűk nélkül. A várparancsnokság utasítását azzal kívánta halogatni, hogy nincs elegendő gép és a nyomdát testvérevel együtt bírja. Mivel ő jelenleg Nyitrán tartózkodik, egymaga nem intézkedhetik a Wankó féle sajtó kiadásáról. A sajtót lefoglalva a várba szállították. Azt azonnal felállították, s a működőképes nyomdagépet Szerelmey tábornoki őrnagyra bízták. Az általa készített lemezzel azonnal hozzáláttak a 8 krajcáros nyomásához.

Az ostromlott várból Ludvigh János tábori kormánybiztos levelet küldött Duschek pénzügyminiszternek 1849. június 30-án: „... leküldöm Szerlemeyt, hogy pénzügyminiszter úrral a bankjegyek iránt értekezzék és utasítását kérje. Kénytelen vagyok ötlet leküldeni, mivel egynéhány órai késedelem az értekezést és a bankjegy készítése kellékeknek bevásárlását lehetetlenné tenné”.¹²

Szerelmey felismerte, hogy a szabadságharc sikerének egyik feltétele a bankjegynyomda kapacitásának növelése. Termelékenységének és főleg váltópénzhiány elégtelen nyomásának akadályát részben

⁶ Komáromi Értesítő, 1849. p. 12.

⁷ Uo. p. 25–27.

⁸ Uo. p. 38–39., 43.

⁹ Uo. p. 58–59.

¹⁰ Uo. p. 26.

¹¹ Gyulai (Prohászka) Ferenc: A komáromi nyomdának történeti vázlata. Komárom, 1889. 33. sz. p. 8. – Balkay: A komáromi bankó. Komáromi Lapok, 1883. p. 36.

¹² Országos Lvtár R 22. 2. 1–69. Duschek iratai 145.

osztrákok vették át. Ezzel megkezdődött a vár izolált élete, amely csak a világsi fegyverletétel után, a szeptemberi kapitulációkor ért véget.

A komáromi vár számadási könyvét átvizsgálva,¹⁷ 1849. januárjától májusig csak egyszer kapott a helyőrség 8 napra elegendő pénzküldeményt a magyar kormánytól. Júniustól kezdve megszűnt minden ellátmány. Midőn Komárom vára a nyári hónapokban tökéletesen el volt zárva, később pedig egyedül állott a szabadságharc leverése után, pénzbeli forrásai kiapadtak. Gondoskodni kellett a várkormánynak, hogy a hadsereg fizetését és a vár egyéb kiadásait fedezze. Klapka tehát ismét azon eszközökhöz nyúlt, amelyet elődje hasonló körülmények között alkalmazni kezdett, amikor megkezdte az 1, 2 és 8 krajcárosok nyomását. Az ostromgyűrű csak növelte a váltópénzhiány zavarait. A nagyobb bankjegyeknek apróbbakra való váltásánál és a kisebb pénznemek hiányán kívánt segíteni a várkormány. A már korábban felállított sajtón nyomni kezdték most már 5 és 10 pengő krajcáros (V. t. 6–11. ábra) álladalmi pénzjegyekre is beváltható, július 13-i kelettel, továbbá Újházy László kormánybiztos aláírású könyomatos papírpénzeket. A kibocsátás okát, forgalmazását, majd a beváltás módozatát „NYILT RENDELET” plakáton és a két újságban közzétették (IV. t. 1.).

E pénzjegyek bármilyen kezdetleges kivitelűek voltak, a pénzforgalomban előforduló kellemetlenségeknek elejét vették. A nyomatokat azonban nem kedvelték. A polgárok „komáromi suviksz cédulák”-nak nevezték őket, mint a cipőkenőcs doboz címkéit, mivel azokhoz voltak hasonlóak.

A helyőrség számára a várkormányzósági parancsok szabályozták a bankóváltást. Július 26-án Klapka várparancsnok intézkedett, hogy „Ma d.u. a 8-ik hadtest azon zászlóaljai, amelyek még nem jelentek meg, 200 p. forintot válthatnak fel apróbb bankjegyekért a helybeli pénztárban. Holnap délelőtt pedig, valamennyi zászlóalj ismét 200 p. forintot válthatnak apróbb bankjegyekre a fővárbeli pénztárnál, de a zászlóalji parancsnokság részéről egy utalvány előmutatandó. Klapka tábornok”.¹⁸ Augusztus 29-én a várkormányi parancs egyik pontja hirdeti, „minthogy az aprópénz jelenleg Komáromban megszorodott, minden zászlóalj holnap 8–9 óráig 200 pengő forintot válthat a pénztárnál, de kitett időn túl a pénztárnokot hivatalában háborgatni tilos. Assermann várparancsnok”.¹⁹

Az ostromgyűrűbe zárt vár elszigeteltsége ellenére rejtett utakon, s főként a blokád alatt nehezen ellenőrizhető Dunán át kapcsolatban maradt a környékkel. Kereskedők, parasztek hozták áruikat, termékeiket eladásra. A vidéken felbukkanó váltócéduláknak ők voltak a terjesztői. A váltócédula forgalomba bocsátásáról szóló hirdetmény szerint Újházy tehát számolt Komárom városán kívüli forgalommal. A hirdetmény megjelenése²⁰ után alig két héttel, augusztus 9-én már Győr város falragaszai között megjelent a váltócédulák visszaváltásának bejelentése (IV. t. 2.).

A komáromi bankók tágabb értelmezéséhez hozzátartozik egy olyan pénztörténeti dokumentum megemlítése, amelynek tárgya nem a várban kibocsátott szükségpénz, de a várostrom szükséghelyzetében keletkezett bankógyártás. Augusztus 16-án az egyre gyakrabban összeülő haditanács a pénzszűke felett is tanácskozott. „A magyar kormánytól nyert hatalomnál fogva 2 és 10 forintos pénzjegyek kibocsátását rendelték el; a szükséges lemezek készítésével Szerelmeyt bízták meg” – írja Szinnyei, aki részese volt a vár ostromának, s akinek feljegyzéseit a leghitelesebb forrásnak ismeri el a történettudomány. Visszaemlékezéseiben többször említi e rendhagyó tény. Igazolásul felhossa a vár pénzügyi számadásaiban is szereplő bevételi rovatot, amelyben „2 és 10 forintos kincstári utalványok adattak ki 747 790 forint erejéig”. Szinnyei adatainak hitelességét igazolja még az általa nem ismert, és a közelmúltban előbukkant okmány, Kardhordó József nyomdavezető tevékenységéről szóló felmentési jegyzőkönyv, amely részletesen tárgyalja a hadikincstárnak átadott készleteket. Itt azonban nyilván a ténylegesen elkészített 710 774 pp forintnyi kincstári utalványt említi.²¹ E rejtélyes nyomatok mennyiben különböztek az ismert és a bankjegynyomdában készített álladalmi jegyeiktől, avagy azonosak lettek volna, illetve Szerelmey készített-e e kérdéses papírpénzek lemezeit? – az eddigi ismereteink alapján erre választ adni nem tudunk. Újházy egyik rendeletében is visszatér azok beváltására.²²

¹⁷ Szinnyei – Hazánk, p. 698.

¹⁸ Uo. p. 693.

¹⁹ Hamari Dániel: Komáromi napok 1849-ben Klapka György honvédtábornok alatt. Pest, 1869. p. 35.

²⁰ OL R 32. Nyomatványok.

²¹ Szinnyei – Hazánk, p. 256, 420, 699. – OL R 89. – Firtinger Károly: 50 esztendő a Magyarországi könyvnyomtatás múltjából. Bp. 1900. p. 190.

²² Szinnyei – Hazánk, p. 611.

Az ostromlott város életével szorosan összeforrott két újság érezte legjobban a kis, krajcáros értékű aprópénz hiányát. Egy-egy újság árának megfelelő címletben nyomtattak utalványokat. A Komáromi Értesítő Kiadóhivatala „nyomdai használatra” szöveggel használt blokk alakjában összefűzött 3 krajcáros utalványokat (VI. t. 14.). Bizonyos, hogy ez összefüggött a lap ugyancsak 3 krajcáros árával. Szigler könyvkereskedő foglalkozott a Komáromi Lapok kiadásával és terjesztésével. Ennek 2 krajcáros értékeként használta a saját nyomdájában készült pénzhelyettesítőt (VI. t. 13.). Ennek forgalma túlélte a vár kapitulációját, amelyével Mindkét kibocsátó utalványainak legnagyobb részét visszaváltotta.

A pénzjegyek sorsa a vár kapitulációjában. A világosi fegyverletétel hírére Klapka haditanácsban közölte a vár feladásának tényét. A fegyverszünet iránti javaslatát közölte szeptember 2-án megjelent hirdetményében, amelyben a pénzjegyekkel és a pénzforgalommal kapcsolatos pontok is szerepelnek:

- a várkormány által kibocsátott pénzjegyek beváltása,
- minden további beváltása az álladalmi pénzjegyeknek a komáromiakért azonnal megszün-

Október 2-án kelt várkormányi parancs tartalmazta a következőket: „... fogságba eső 747 790 pp forint komáromi utalványok 50%-a kerülnek beváltásra és pedig a katonaság számára 2-án, 3–4-én a polgárság számára”.²⁴ (VI. t. 12.)

Pusztá-Harkály egy major, amely Komáromtól „fél mérföldnyire az ácsi út baloldalán fekszik”. Itt fejeződött be a magyar nemzeti küzdelem nagy drámája. Ugyanis a haditanácsban elhatározták, hogy a korábbi feltételek szerint 27-én de. Haynau tábornaggal e helyen íratják alá a vár kapitulációjának pontjait. Haynau a legtöbb nehézséget – többek között – a Komáromban kibocsátott bankjegyeknek megfelelő érték ellenében való beváltásánál támasztott. Végül is úgy döntött, „hogy a helyőrségnek hadipénztári utalványok kibocsátása által kötelezettségének törlesztésére 500 000 forint convenciós pénzü osztrák bankjegyekben kifizettetik”.²⁵ Klapka így elérte, hogy a Komáromban litografált pénzjegyeket 200 000 forint összegig beváltják. Ez sem az osztrákok humanitásából történt, „ezért az osztrákok megkapták hadiszerekből és élelemből az ellenértékét”.²⁶

Komárom várának átadására nézve kötött egyezség volt többek között, hogy egyes bizottságok alakultak, amelyek részint a komáromi pénzjegyek beváltásával, részint a menlevelek (Certificat) kiosztásával voltak elfoglalva.²⁷

Újházy László kormánybiztos még a szeptember 29-én kelt 735. sz. alatti átirattal tudatta Komárom városával, „hogy a capitulációnis pontok aláírása s azon pontok értelmében a várkormány által kibocsátott utalványok is osztrák nemzeti bankjegyekre lesznek beváltandók, de nem teljes értékben, mert a kibocsátott 800 000 forint helyett csak 500 000 forintot ajánlottak beváltani. Ezen pénzjegyek a haditanács által a község házánál határozottatván beváltani, erre nézve a város közönsége egy bizottmánynak kinevezésére utasítottott következő meghagyással:

1. 100 forint helyett csak 60 forint 30 krajczár fog kiadatni;
2. Mindnek előtt a várőrség tisztjeinek s ahhoz tartozó személyzetnek fog bevéltani, mivel a polgárság

Az 500 000 forint osztrák pénzből csak 373 895 forint maradt a komáromi bankók beváltására²⁹ (12. ábra). Ezért 50%-os lett a bevonása. „Igy kaptam 200 forint helyett 100 forintot” – írja Boros Mihály élményeiben.³⁰

A kincstári utalványok, a váltócédulák és egyéb nyomdatermékek üzemének felosztatására is sor került. Asserman Ferenc ezredes, várparancsnokhelyettes Kardhordó József nyomdakezelő részére 1849.

 ${}^{23}\text{Uo.}$

²⁴ Szinnvei – Hazánk p. 420. – Hamari i. m. p. 129.

^{2 5} Klapka i. m. p. 231–2.

²⁶ Szinnyei József: Vigyázz Magyar! Pesti Hírlap 1909. VIII. 15.

²⁷ Szinnvei – Hazánk, p. 610.

²⁸ Uo. p. 611.

²⁹ OLR 32. Nyomtatványok.

²⁹ OL R 32. Nyomtatványok. 1848–1861-ben. Székesfehérvár 1881. II. p. 260.

³⁰ Boros Mihály: Élményeim 1848–1861-ben.

szeptember 29-én megadta a felmentést³¹ és az akkor felvett jegyzőkönyvből igazoló másolatot állított ki magyar és német nyelven (VII. t. 15., 4. függelék).

A komáromi pénzjegyek sorsa azonos lett a Kossuth-bankokéval. A nagyobb részét a beváltásuk után elégették Komárom város piacán.³²

Ambrus Béla

Függelék

1.

„Mikép lehetne a kis pénz hiányán segíteni?”

Komáromi Értesítő 1849. január 16. p. 25–27.

„Az e tárgybeli felhívás sokkal fontosabb és éltünk több nemeibe vágóbb, mint sem hogy azt csak imigy amugy lehetne nézni, és felvenni.

Eddig S... aláírás alatt egy értekezés küldetett be, azonban akár a bevezetés hosszúságát, akár pedig az ajánlott, valóban zsarnoki eljárást tekintsem, az jelen körülményeink között ajánlható, és így közölhető nem lehet.

A tulzásig martiális törvények, csak a bajnak legnagyobb fokán alkalmazhatók, már pedig hála az égnek ennyire még nem vagyunk; ennél fogva azon cikk a nyomdában a beküldő által elvihető, s ujonnan még említettik, hogy a nevet ki tétetni nem kívánandó dolgozó társ, azt legelőbb az illetőnél felfedezze, mert máskép egy átalján el nem fogadtatik.

Volna nekem is e tárgyban egy eszmém, s javaslatom, melyet az illetők figyelmébe ajánlani bátorokodok; ha jó fogadtassék el, avagy javitassék, ha pedig helytelen, szinte vetessék el, sőt akkor is, ha valaki annál jobbat javasolana.

Az én tervem olly finaciális működés, melly a bajon segít a nélkül hogy a magánjogokba valami tetemesen vágna, s a nélkül, hogy valaki kárára lehetne. Nevezetesen:

1-ör. Neveztessek ki egy katonai, és polgári egyénekből vegyes bizottmány.

2-ör. Ennek adassék által egy nagyobb somma, p.o. 10–20.000 p. ft. 50, vagy százaz magyar bankjegyekben.

3-ör. Azon bizottmány bocsásson ki kisebb sommáról szóllt, de összesen ennyire rugó utalványokat; czélszerű lenne leginkább 8 krajczárosokat kiadni. Ezen utalványok fedeztetnek a letett somma által.

4-er. Az utalvány nyomtatott lehet, de mindegyike a bizottmány elnöke, vagy két tagja által, a mint meghatározatnék, iratasson alá.

5-ör. Az utalványok hitele emelése végett, ha valaki, 50, vagy 100 forintokat tevő illy utalványokat a bizottmányhoz hoz, azok annyiról szólló magyar letett bankjegyekkel felváltatnak; de ez esetben ismét annyi bankjegy újra beteendő.

Hogy az érczpénz a forgalomba jobban vissza jöjjön, lehetne határozni, hogy a beváltandó sommának egy részét, p.o. harmad, vagy negyed részét, a beváltó érczpénzben hozni köteleztessék, mely ismét katonáknak a fizetéskor kiadattatnának, s így ismét forgalomba jönnének.

6-ör. Komárom határában ezen jegyeket, meghatározandó büntetés alatt, minden elfogadni köteles.

Ez egyszerü tervem, melyet mindenki egyszeri, legfeljebb kétszeri átolvasása után megértheti, s megítélhet, kimondhatván felette való helyslését, vagy kárhozható itéletét, avagy javasolhat olly módosítást, melly az elfogadandóbbá teszi, szóval javithatja, mert hiájában! igen hiu embernek tartom, ki magáról azt képzeli, hogy tökéletes művet alkothat, kivált illy hevenyiben, e felett pedig egy finaciális tervet, melly tárgyában eszessége hírében már több tekintély hajó törést szenvedett.

E tárgybeli csekély tudományom, és kivont tapasztalatom után bátorokodom a közre munkálni kívánókat arra figyelmeztetni, hogy javaslataik minél egyszerübbek legyenek, mert átolvasván sokféle nemzeteknél foganatba hozott finaciális terveket, azt tapasztaltam, hogy azok, mellyek olly egyszerüek

³¹OL R 89. Komáromi vár iratai. II. S.

³²O-n: A füstbe ment milliók. Komáromi Lapok, 1885. p. 36–37.

voltak, hogy egész miben létüket hamar felfoghattam, a kivitelben üdvösnek mutatkoztak; ellenben a csüört csavart, s tekervényes eszméletük a közönségnek nagy kárukra szolgáltak, mi vagy a terv complicité természetében rejlett, vagy pedig a tervezők a közönség kárán akarván gazdagodni, ennek csinnyát mindenféle szó halmazsal, s a tervhez épen nem szükséges eszmékkal úgy elfedték, hogy a hívő, s nem értő közönség azt észbe nem vévén, s így szépen felülvén, a kárán, a róka eszü financier meg gazdagodhatott.

Némellyek előtt talán taszitonak látszik a hatodik pont! de rendkívüli esetekben a magány jogok szigorú vonalán is át lehet lépni.

Emlékezzünk a francia forradalomra mely a vészes időkben a nagy mennyiségben minden biztosíték nélkül, kibocsájtott asignaták el nem fogadója ellen halálos büntetést rendelt, s többeken végre is hajtotta;

– az én tervem szerint pedig az utalványok biztosítva vannak.

Leginkább a komáromi érdemes tanácsot szállítom fel, hogy e tárgyban tegyen valami lépést, mert a mostani állapot sulya igen nagy, napról napra növekszik, s végre előre ki sem számítható rendetlenségnek lehet kutfője; tegyen tehát valamit, mi előtt késő, nehogy az mondassék mindennemű előljárokrol: sero sapiunt Phryges.

Az utalvány mintája lehetne:

U t a l v á n y

– xről pengő pénzben, melyeket a komáromi pénzügyi bizottmánynál letett 10 000 pft magyar bankjegyek biztosítanak, – Kelt Komáromban – (Aláriások.)

*Rosti Zsigmond
tüzérhadnagy.*

2.

„Mikép lehetne a kis pénz hiányán segíteni? ”

Komáromi Értesítő, 1849. I. 19. p. 38–39.

„feliratu értekezéshez Rosti Zsigmond tüzérhadnagy urnak, kötelességemnek tartom hozzá szólni, annyival is inkább, mert javaslatát, nagyobb részében elfogadhatónak, sőt elfogadandónak tartok, s csak a gyakorlatba hozás vagy is a practibilitás végett szeretném alapos javaslatát módosítani.

Az első és második pontjához tervének nem szólok – az az egy lehetőség, másképpen nem is lehet.

3-dik pontnál 8 xros jegyeket ajánl.¹ – 8 nem jó szám. Egy huszast, de egy ezüst forintot sem lehet vele csinálni, így a beváltásoknál galiba. – Én helyette 4 ezüst krájczáros, vagy 10 váltó krajczáros jegyeket ajánlok, – ezzel katonát fizetni, de bár milly számot is kicsinálni lehet.

A 4-ik pontra nincs észre vételem, azonban

Az 5-dik pontnál² sikert a kis finaciális operációnál csak akkor reménylek, ha ki lesz mondva, hogy 5 ezüst forintnyi jegy felváltható és kiváltható. Mert szegényebb sorsu szatócs vagy kofa, korcsmáros, fektetheti pénzét rakásra, hogy 50-vagy 100 forintig nőjön. Nem tartom pedig szükségesnek, hogy kimondhassék, hogy a váltandó sommának egy része ércpénz legyen. ezzel egy részét az operációnak tönkre tennénk, –

A 6-ik pontot meghatározni szükségtelen, – szivesen elfogadja a közönség ezen apró jegyeket, csak illően biztosítva legyen.³

Általánosan pedig az egészről úgy vélekednek, hogy a katonaság, vagy leginkább a közzvitézek, mihelyt bár mely terv életbe lép, rögtön az elfogadandó jegyekkel fizetessék, mennyi egyszerű kifizetésre elég – legyen meghatározva, mennyi ideig érvényes keltétől a jegy, s ezt leginkább az utáncsinálás el kerülése végett, mire kell hogy nagy gond és elővigyázat fordittassék.⁴

Aztán Komáromiak – mind az „Értesítő” idáig ki jött példányai is mutatják – nem igen vagyunk író nép, a kik tudnánk is írni, jó formán maflák. – Tehát én ezennel azt indítványozom: hogy azok, kiknek e fontos tárgy szivükön fekszik – kik az eszmét megpendíték⁵ – rendeljenek időt egy összeve jövetelre – tán városházunk termében, a hol e naponta mindig szükségesebb terv minden oldalról megvitathassék – én azt hiszem, sokan fognak hozzá szólni, kik írni nem akarnak – mert különben is beszélni szeret a magyar.

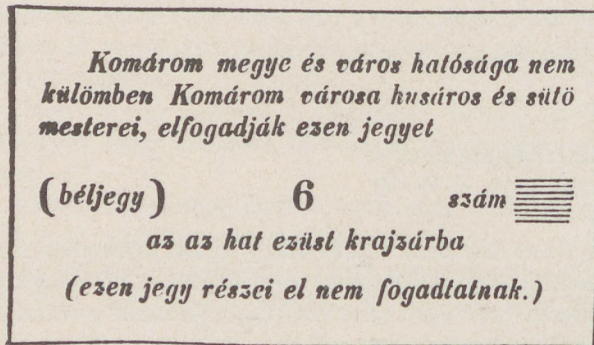
Kathona Zsigmond.

1. Engedje meg, de az én szavaim ezek: Czélszerű lenne leginkább 8 krajczárosokat kiadni; – ezt pedig és nem más számokat; 8 krajczárosokat azért ajánlottam leginkább, mert ennyi egy honvéd sorvitéznek egy napi fizetése. Rosti.
2. E tárgyban véleményem mellett maradok, hanem határozzon annak idején a többség. Rosti.
3. Ej drusza uram! Komáromban is sokféle ám az Isten bogara! avagy nem tudja, hogy némelyek az országos pénzt sem becsülik sokra? Rosti.
4. A kicserélés eszméje nem rossz, de félek, hogy ez fog legtöbb bajt okozni! Rosti.
5. Én a kezdeményt a hatóságtól elvonhatónak nem tartom, sőt nem is hiszem, hogy magát megelőzni engedje, hiszem ez nekie derogálna! csak az a kérdés, ki itt most a hatóság! mi annak meghatározásától függ, valjon Komárom jelenleg ostrom állapotban van-e, vagy nincs? Első esetben kizárólag a katonai hatóság intézkedhet, az utóbbiban pedig vegyes bizottmány.

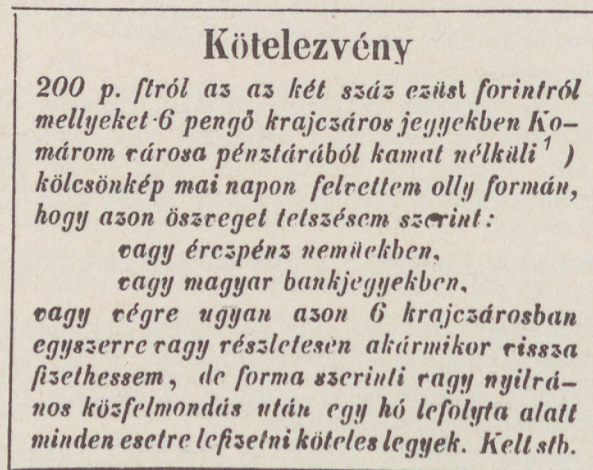
De segítség! segítség az Istenért! mert a baj napról napra nő, s szomorunál szomorubb jelenetek kezdik magokat előadni; majd nem minden napi tény, hogy boltosok, és korcsmárosok a nem váltás miatt háborgattatnak, sőt voltak esetek, hogy szuronyokkal is megtámadtattak; ez hiszen törvényes ellentét ugyan, de tegyük magunkat egy tüzes véralkatu honvéd állapotjába, kinek a vásárlandó portékára szüksége van, s pénze mellett sem juthat hozzája! – bizony a szuronnal könnyen nagy szerencsétlenség eshet, s nem fog e annak egy része az előljáróság lelkiismeretére nehezdedni, kivált miután lenne mód mind ezeket elhárítani? Rosti.”

3.

„Mikép lehetne Komáromban a váltópénz (Scheidemünze) hiányán czélszerűleg segíteni?” (Komáromi Értesítő, 1849. I. 25. p. 58–59.)

1. ábra

2. ábra

„Komárom város hatósága kibocsát 10 000 p. ft. értékig következő tartalmu apró pénzjegyeket: (1. ábra). Ezen jegyeket részletekben kiadja kölcsönkép – de csupán fekvő birtok betáblázással erősített biztosítékra, bár kinek is, vagy talán kizárólag a komáromi husáros és sütőknek illy forma kötelezvényekre: (2. ábra). Ennyiből áll egész tervezetem, mellynek czélszerűségét s előnyeit abban keresem:

pénztárba átszállított pénzek jegyzéke általam egybe hasonlítatván, s megállapítván; – miután a kiadás a bevétellel mindenben megegyezőnek találtatott, és a bekerült egész pénzüsszeg hadi pénztárnak Nagy János által mai napon kiadott két rendű nyugta szerint Kardhordó József ur által a hadipénztárba szállítottatott volna: Kardhordó József kezelő urnak pontos és minden részben hű eljárását elesmervén, Ötet egy uttal számadásainak általam meg vizsgálója következtében ezennel minden további felelőség terhétől felmentettnek nyilatkoztatom. Kelt Komáromi Várban 1849. évi September 29-én, várparancsnok Asserman ezredes”.

Ambrus Béla

DIE KOMÁROMER „BANKNOTEN“ VON 1849

Wegen der ungenügenden Anzahl der ersten ungarischen Banknoten, welche im Freiheitskrieg 1848–1849 erschienen, entstanden als Ausgaben der Gemeinden sog. Notgelder, welche den Mangel an Wechselgeld abhalfen. Unter den zahlreichen Ausgaben dieses Zeitabschnittes beschäftigen wir uns mit den Umständen des Erscheinens von ähnlichen Ausgaben während der Belagerung der ausschlaggebend wichtigen Festung von Komárom.

Im Laufe des Unabhängigkeitskampfes wurde die Festung zweimal von der österreichischen Armee belagert. Während dieser Zeit war die Festung von der Versorgung der Honvédarmee abgeschnitten und so musste die Festungsverwaltung die Deckung des Nachschubsbedarfes durch eigene Verfügungen besorgen. Zu diesen gehörte auch die Sicherung der Soldsummen der Festungsbesatzung.

Die erste Belagerung dauerte vom Jänner bis Ende April 1849, als die Soldaten des Generals Guyon den österreichischen Belagerungsring durchbrachen und die Festung und ihre Umgebung befreiten. Während dieser Belagerung wurden zum Ersatz des fehlenden Wechselgeldes – nach vorangegangenen längeren Zeitungspolemiken – mittels aus der Stadt geholten Druckereimaschinen 1, 2 und 8 Kreuzer Papiernotgeldscheine angefertigt. Als die Festung befreit wurde, stellte man deren Druck ein, weil das Wirtschaftsleben der Festung sich wieder in jenes des Landes einschalten konnte.

Die zweite Belagerung dauerte vom Juni bis Ende September, bis zur Kapitulation der Festung. Wegen der wieder aufgetretenen Umstände druckte man 5 und 10 Pengő-Kreuzer Wechselnoten. Die Steindruckplatten fertigte Generalstabsmajor Szerelmey, ein ausgebildeter Lithograph an. Doch nicht nur Wechselgeld fehlte, sondern auch die zur Soldzahlung nötigen Banknoten. Aufgrund der Ermächtigung der ungarischen Regierung beauftragte der Kriegsrat der Festung Szeremley, die zum Druck von 2 und 10 Forint Staatskassen-Geldscheine nötigen Platten anzufertigen. Nach den Verrechnungsbüchern der Festung wurden für 710 774 Forint Staatskassen-Anweisungen, sodann für 80 000 Forint Wechselzetteln angefertigt. In den Kapitulationsbedingungen der Festung setzte der Festungskommandant Klapka durch, dass Haynau diese auf österreichisches Geld einlösen lassen solle. Da er aber nur 500 000 österreichische Gulden bekommen konnte, wurden die von der Festung ausgegebenen Noten nur mit 50% eingelöst.

Die Verlage der beiden städtischen Zeitungen KOMÁROMI ÉRTESÍTŐ und KOMÁROMI LAPOK liessen ebenfalls den Preis der einzelnen Exemplare entsprechend 3 bzw. 2 Pengő-Kreuzer Anweisungen drucken.

Das Schicksal der eingelösten Notgelder war jenem der Kossuth-Banknoten gleich – sie wurden am Stadtplatz verbrannt.

Papírpénztervezetek

1976. augusztus 1-t, a forintpénzrendszer születésének 30. évfordulóját a Magyar Nemzeti Bank Bankjegy- és Éremgyűjteménye egy kamarakiállítás rendezésével ünnepelte meg. Az anyag összeállítása során a Pénzjegynyomda segítségét is kérte. Így jutott a következő, eddig publikálatlan papírpénztervezetekhez, amelyeknek leírását az alábbiakban adjuk.

1. HÚSZ TALLER

Kékes-szürke papíroson, barna, sárga és lila színekkel, kézzel festve.

Hossza: 162 mm, szélessége: 69 mm.

Előoldal: A felső és alsó keretléc nem fut ki a pénz széléig, attól 4 mm-re záródíszítéssel végződik. A pénz közepén ovális fehér-barna-fehér vonalkeretben és az ezt körülvevő csipkézett barna guilloche keretben, sötétbarna, fehér és fekete színben Kossuth Lajos mellképe. A kép alatt szalagdíszítés, amelyben Kossuth Lajos neve olvasható. Ez alatt az alsó keretlécben 5 mm-es betűkkel HÚSZ TALLÉR felirat. A mellképtől jobbra, világosbarna guilloche szalag által határolt mezőben 16 mm-es 20 értékjelzés, s ezt a A guilloche keret ismétlődik, világoskék-szürke, közepén lila színben, mezejében pedig BUDAPEST, 1946. ÉVI JANUÁR HÓ 21-én MAGYAR NEMZETI BANK felirat.

A keret alatt aláírás nélküli elnök, főtanácsos, vezérigazgató megjelölés (VIII. t. 1.)
Hátoldal: Mind a felső, mind az alsó keretléc a pénz szélétől 5 mm-re van. Négy sarkában a keret felett illetve alatt 20 értékjelzés. Az ovális vonaldíszrel és az azt keretező guilloche díszrel körülvett mezőben balatoni tájkép látható. A 68 × 45 mm-es tájkép a pénz közepén futó 24 mm széles, díszes guilloche sávot szakítja meg. A képtől jobbra 20 értékjelző, amelyet HÚSZ TALLÉR felirat szel át.
A széria és sorszámozás (A 023 022330) tintával írott (VIII. t. 2.)

Tervezője: Horváth Endre.

2. TÍZMILLIÁRD PENGŐ

A tízmilliárd pengőértékre szóló bankjegyet, amelynek tervezete szintén kézfestéssel készült, nem szükséges részletesen leírni. (VIII. t. 3, IX. t. 4.) Mőködésben áll ugyanis a forgalomba került első kibocsátású tízforintos, mivel ezt a tervezetet használták fel az 1946. évi első kibocsátású tízforintoshoz. A közölt fényképek segítséget nyújtanak az összehasonlításhoz. Csak az eltérő színeket és jegyeket emeljük ki. Méret: 154 × 70 mm a tervezet, a forgalmi: 155,5 mm × 70 mm. A forgalmi tízforintos előoldalán, a jobb oldali guilloche keret és a benne levő 10-es értékjelzés kék, ez a tervezeten piros színű. A tervezet dátuma: 1946. évi június 10., a forgalmi: 1946. június 3. A tervezet aláírásai fiktív nevek. (A forgalmi aláírói: Oltványi Imre, Sulyok Béla és Faragó Lajos.) (IX. t. 5.)

A hátoldalon a guilloche díszrel körülvett 10 értékjelzések mind a jobboldalon mind a baloldalon eltérnek a forgalmitól. Az eltérés a kisebb értékjelzőszám és a számjegyet körülvevő MAGYAR NEMZETI BANK körirat. (IX. t. 6.)

A tízmilliárd pengőn az arckép, valamint a pénz jobboldalán, a guilloche keretben levő 10 értékjelzés ragasztva van.

A tervezetek hátoldalán a következő feljegyzés olvasható: előlap „I. 10. 176/II.”, hátlap „I. 10. 176/I.”

Tervezője: Horváth Endre.

3. SZÁZ FORINT

A százforintos az előzőekhez hasonlóan vastag kartonpapíron, kézi festéssel készült, külön az elő- és hátoldal. Itt már csak az apró eltéréseket különböztethetjük meg, a tervezet (X. t. 7–8.) és az 1946-ban forgalomba került 100 forintos között. A tervezet mérete: 154 mm × 69,5 mm, a forgalmié: 158 mm × 73 mm.

A tervezet bal alsó mezejében a 100-as értékjelző felett hiányzik a négyszirmú kis virágdísz. A színekben nincs eltérés. A tervezet dátuma: 1946. május hó 1., míg az eredeti illetve forgalmié június hó 3. Az aláírások itt is fiktívek. (A forgalmi aláírói: Oltványi Imre, Farkas Ferenc és Faragó Lajos.) (X. t. 9., XI. t. 10.) A tervezetek hátoldalán a következő feljegyzés olvasható: előlap „I. 10. 180/a.”, hátoldal „I. 10. 180/b.”

A pénzjegy tervezője: Horváth Endre. Az előoldal metszését Nagy Zoltán, a hátoldal metszését Horváth Endre készítette.

*

A bemutatott tervezetek segítségével bepillantást nyerhetünk az 1946. évi pénzügyi stabilizáció megelőző időszakba. A kormány 1946. április 7-én nyilvánosságra hozta¹ gazdasági és pénzügyi elképzeléseit. Bár ekkor csak körvonalaiban mutatott rá a lehetséges pénzügyi stabilizációra, s az inflációs bankjegyek nyomása még szakadatlanul folyt, a Pénzjegynyomda azonban már az új valuta tervezésén dolgozott.

1946 első felében, amikor e három tervezet készült, bizonytalan volt még az új pénz elnevezése. Ezért készült az új valuta bankjegyeire több variáció. Annyi azonban bizonyos volt, hogy sem pengő, sem korona nem lesz az új pénz neve.

Az itt bemutatott bankjegytervezeteket megvizsgálva megállapíthatjuk, hogy a 100 forint tervezet került elfogadásra. Ehhez kellett összhangba hozni a tízmilliárd pengőt, amelyet forint névre és stílusban is a 100 forintoshoz igazítottak. Ezzel magyarázható a 10 milliárdoson a ragasztás is. A 20 talléros csak tervezet maradt. Megjegyezzük, hogy a tallér elnevezésű bankjegyre, több tervezet is készült.² Érdekes kísérletét látjuk a tallér név felújításának. A tallérverés a XVI. sz.-ban indult, a XIX. sz.-ban megszűnt. Ferenc József az 1892-es valutatörvénnyel teljesen felszámolta a tallérrendszert. A tallér elnevezés a nagy átmérőjű ezüstpénzt, tehát a vert pénzt juttatja eszünkbe, s ezért vált ki olyan érzést, hogy nem papírpénzre való. A forint név hagyományai már sokkal mélyebb gyökerek Magyarországon. 1326-tól Károly Róbert firenzei mintára vert aranyforintjaitól élt a magyar nép nyelvében a forint szó. Ha mint kivet pénzt nem is mindig volt forgalomban, élt mint számítási pénz. Kossuth Lajos is forint névre nyomatta bankóit. Szerencsésnek tartjuk a forint-név melletti döntést, amellyel egy több mint 600 éves hagyományt újítottak fel.

B. Nánási Éva

KÉPJEGYZÉK

- VIII. t. 1. Húsz tallér tervezet 1946, előlap
- VIII. t. 2. Húsz tallér tervezet 1946, hátlap
- VIII. t. 3. Tízmilliárd pengő tervezet 1946, előlap
- IX. t. 4. Tízmilliárd pengő tervezet 1946, hátlap
- IX. t. 5. 1946. évi forgalmi tíz forintos, előlap
- IX. t. 6. 1946. évi forgalmi tíz forintos, hátlap
- X. t. 7. Száz forint tervezet 1946, előlap
- X. t. 8. Száz forint tervezet 1946, hátlap
- X. t. 9. 1946. évi forgalmi százforintos, előlap
- XI. t. 10. 1946. évi forgalmi százforintos, hátlap

¹ Szabad Nép 1946. április 7.

² Rádóczi Gy.: Adatok a legújabbkori magyar pénztörténethez. Az Érem 75/2. sz.

PAPIERGELD-ENTWÜRFE

In Ungarn traf nach dem II. Weltkrieg, am 1. August 1946 eine bedeutende Wendung von wirtschaftlicher und geschichtlicher Bedeutung ein. An diesem Tag emittierte die Ungarische Nationalbank die neue stabile Valuta, den Forint. Als Papiergeld kamen zuerst 10 und 100 Forint Banknoten in Verkehr.

Drei, bisher unpublizierte Papiergeld-Entwürfe werden vorgestellt. Die drei Entwürfe beweisen, dass in der ersten Hälfte des Jahres 1946 die Benennung des neuen Geldes noch nicht bestimmt war.

Obwohl wir einen, Taler genannten Papiergeld-Entwurf ausser den hier gezeigten ebenfalls kennen, wurde dieser nicht ausgeführt, sondern blieb nur Entwurf. Der Zehnmilliarden Pengőschein wurde, in umgearbeiteter Form, die Grundlage des 1946 zuerst ausgegebenen 10 Forintscheines. Der Hundert-Forintschein kam – mit kleinen Änderungen – zur Annahme und Ausführung.

Schliesslich wurde die Entscheidung – zu Lasten des Talers – und zu Gunsten des seit 1326 schon mit Tradition verfügenden Namen Forint getroffen

Emlékpénztervezet a Magyar Numizmatikai Társulat 75. évfordulójára

1976-ban, a Magyar Numizmatikai Társulat alapításának 75. évfordulója alkalmából felmerült annak lehetősége, hogy tiszteletére emlékpénz készüljön. A kiírt pályázatra éremművészeink el is készítették gipszterveiket, további kivitelezésre azonban nem került sor. Az 1976-os év történelmileg rangos, jelentős eseményére, II. Rákóczi Ferenc születésének 300. évfordulójára, valamint a már korábban elhatározott, a Magyar Nemzeti Galériának a budai várba történő felköltözése alkalmából készült emlékpénz (festő-sor).

A gipsztervekből sajnos „próbaveretek” sem készültek. Így csak az alább közölt képek alapján áll módunkban bemutatni az emlékpénz-terveket. A munkák kivétel nélkül 140 mm átmérőjű gipsztányéron készültek.

CSIKSZENTMIHÁLYI RÓBERT

Előlap: Köriratban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG. A függőleges tengelytől kissé balra gyöngykörön belül a népköztársaság címere, mellette, átszelve a gyöngykört, 200 értékjelzés, alatta vízszintesen FORINT felirat, amely alatt balra 1976 évszám, jobbra BP. verdejegy. (XII. t. 1.)

Hátlap: Köriratban MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT. A betűk arányosan növekednek – a numizmatikai szót kihangsúlyozva – majd az előbbi arányokat megtartva kisebbednek. A vertikális tengelytől balra gyöngykörön belül a görög pénzek jellegzetes atheni bagoly ábrája, mellette két sorban 1901–1976 évszámok. (XII. t. 2.)

CSUCS VIKTÓRIA

Előlap: Középen a népköztársaság címere, amelyet a MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG körirat zár körbe. Felette 200 értékjelzés, amelyet jobbról és balról egy-egy Anjou liliom díszít. A címer szalagdíszé alatt BP. verdejegy, alatta ívben FORINT felirat. (XII. t. 3.)

Hátlap: Halomba rakott pénzek fölött, az érem közepén a Magyar Numizmatikai Társulat 1901 körpecsétje. A régi és új pénzek halmából jól kivehető Károly Róbert aranyforintja, Salamon és I. István denárja, a mai 1 forintos, valamint az 1975-ös akadémiai emlékpénz sziluettje, amelyen jelképesen a „gyűjtő ujj” még rajta van. (XII. t. 4.)

GARÁNYI JÓZSEF

Előlap: Az érem három részre tagolódik. A középső vízszintes, mélyített mezőben két körív között a MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG felirat. Az alsó mezőben mélyített körív, amelynek csak kétharmad része van az érmen, közepében a népköztársaság címere.

A címer szalagdíszítésétől balra GJ. jelzés. A köríven kívül balra BP. verdejegy, jobbra 1976 évszám. Az alsó körív pandanja megismétlődik a felső mezőben, amelyben a 200 értékjelzés és ívben FORINT felirat látható. (XII. t. 5.)

Hátlap: az érem vízszintesen két, egyenlőtlen részre tagolódik. Az alsó, nagyobb mezőben mélyített kör, amelynek alsó szelete nem látható, közepében a Magyar Numizmatikai Társulat 1901 körpecsétje. A felső kisebb, süllyesztett mezőben kiemelkedő körrész közepén, szintén süllyesztve 75-s szám, amelyet pontdíszítés vesz körül. (XII. t. 6.)

KISS NAGY ANDRÁS

Előlap: Középen két sorban MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG felirat. Az alsó mezőben a népköztársasági címer, balra BP. verdejegy, jobbra 1975 (!) évszám. A felső mezőben 200 értékjelzés, alatta vízszintesen FORINT felirat. Az érme, illetve a gipsz baloldala megvastagítva. (XII. t. 7.)

Hátlap: III. Béla (CNH. I. 98.) rézpénze nagyító alatt. Ez tölti ki az érme nagyobbik részét. Az alsó szelvényben 3 sorban vízszintesen MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT felirat. (XII. t. 8.)

Előlap: Az érme középső, vízszintes vonalában 500 értékjelzés (valószínűleg tévesen). Felette balra a népköztársaság címere, majd a címertől kiindulva – nem zárt körívben – MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG 1975 felirat. Az értékjelzés alatt vízszintesen FORINT és alatta BP. verdejegy. (XII. t. 9.)

B. Nánási Éva

GEDENKMÜNZEN-ENTWURF ZUR 75. JAHRESFEIER DER UNGARISCHEN NUMISMATISCHEN
GESELLSCHAFT.

1976 feierte die Ungarische Numismatische Gesellschaft das 75-ste Jahr ihres Bestandes. Bei dieser Gelegenheit ergab sich die Möglichkeit, dass die Ungarische Nationalbank eine Gedenkmünze emittiert. Der Wettbewerb wurde ausgeschrieben, die Entwürfe angefertigt, doch wurde der Plan nicht ausgeführt. Die Gipsentwürfe zeigen wir anbei.

Éva B. Nánási

ÉREMLELETEK

Nógrádszakál (Nógrád m., szécsényi j.) Összesen 102 db, Utolsó év: 1557: Magyar II. Lajos obulus CNH. II. 314 A K–G é. n. I. Ferdinánd denár K–B 1531, 1532, 1533, 1535, 1536 (5), 1537, 1538 (5), 1539 (4), 1540 (7), 1541 (16), 1542 (18), 1543 (34), 1544 (2), 1557, év: ? (3), obulus K–B 1539.

G. I.

Veresegyház (Pest m., váci j.) Összesen 206 db. Utolsó év: 1696. Magyar I. Lipót XV. kr. Pozsony 1674. C–H 1696 (2). K–B 1662, 1674 (2), 1675, 1676, 1678, 1679, 1681 (2), 1682, 1683, 1684 (2), 1686 (2), 1687, 1688, 1689 (4), 1690 (2), 1691 (6), 1693, 1694 (5), 1696. N–B 1676, 1677, 1682 (2), 1688, 1696. Ausztria I. Lipót XV. kr. j. n. 1659, 1693, 1695, 1696. Bécs 1660, 1662 (3), 1663 (4), Stájer I. Lipót XV. kr. 1663. Karinthia I. Lipót XV. kr. 1664. Szilézia I. Lipót XV. kr. G–H 1661 (2), 1662, 1663, MM/W 1694. Cseh I. Lipót XV. kr. C[✶]K 1694. Szász–Eisenach Johann Georg (1686–1698) 2/3 tallér 1690, évszám a címer két oldalán; évszám a címer alatt (7), 1691 (4), Szász–Römhild Henrik (1680–1710) 2/3 tallér 1691 (18). Szász–Ujweimar Johann Ernest (1662–1683) 2/3 tallér 1677 (8), 1678. Szász–Meiningen Bernhard (1680–1706) 2/3 tallér 1689 (2), 1691 (4), Szász–Weissenpf. Adolf (1680–1697) 2/3 tallér 1690 évszám a köriratban; évszám a címer mellett (4). Szász–Gotha–Altenburg Friedrich (1673–1691) 2/3 tallér 1679 (7). Anhalt–Zerbst Carolus Wilh. (1667–1718) 2/3 tallér 1678 (5), 1679 (3). Brandenburg–Anspach Johann Friedrich (1667–1686) 1/6 tallér 1676 (2), 1677 (3), 1678 (6), Brieg Georg (1647–1678) XV. kr. 1662, 1663 (3), 1664 (2). Liegnitz Ludovicus (1653–1663) XV. kr. 1663 (3). Wohlau Christianus (1639–1672) XV. kr. 1663 (2), 1664 (3). Haldenstein Georg Philipp (1681–1693) 2/3 tallér 1690. Hannover VI mariengroschen 1668. Holstein–Gottorp Christian Albert (1679–1683) 2/3 tallér 1683 (4). Lübeck Augustus Friedrich (1666–1705) 2/3 tallér 1678 (2), 1689. Mecklenburg–Güstrov Gustav Adolf (1636–1695) 2/3 tallér 1689. Mecklenburg–Schwerin Christian Ludovicus (1658–1692) 2/3 tallér 1678 (3). Oettingen I. Albert Ernest (1659–1683) 2/3 tallér 1674, 1676, 1677. Sayn–Hohnstein Gustav (1657–1701) 2/3 tallér 1676 évszám a címer felett; évszám a címernél (9), 1677 (2), 1678 (3), 1690., XXIV mariengroschen 1676 (2), 1/6 tallér 1689. Schwarzburg–Arnstadt Anton Günther (1666–1716) 2/3 tallér 1676. Schwarzburg–Sondershausen Christian Wilhelm (1666–1721) 2/3 tallér 1676 (3). Württemberg–Oels Sylvius Fridericius (1664–1697) XV. kr. 1675 (2). Chur VII. Udalricus (1661–1692) 2/3 tallér 1690. Mainz XIV. Lajos 2/3 tallér 1689. Danzig Johann Casimir (1648–1668) 18 garas 1660. Breslau Franz Ludovicus (1683–1732) XV. kr. LP[±] H 1694.

G. I.

Ismeretlen lelőhely, összesen 78 db, Utolsó év: 375 Gallienus AE ant, E. (... IENVS AVG sugárkoronas fej j., H.) talán álló alak, Constans AE 4, C. 106 R..., Constans AE 4, C. 106 (6), II. Constantinus AE 3, C. 188 (6), Constantinus dinasztia AE 3, E. (a császár mellképe gyöngydiadémával köpenyben j. H.) FEL TEMP REPARATIO katona lovast szűr le (6), I. Valentinianus AE 3, RIC 15 a XI b R · TERTIA, I. Valentinianus AE 3, RIC 17 a XI a RTERTIA, I. Valentinianus AE 3, C. 12, I. Valentinianus AE 3, C. 37 (3), Valens AE 3, RIC 17 b RQVARTA, Valens AE 3, RIC 17 b R SECVNDA AE 3, C. 47 (16), Valens AE 3, RIC 17 b R PRIMA, Valens AE 4, RIC 15 b X a R SECVNDA, Valens AE 3, C. 35, I. Valentinianus vagy Valens vagy Gratianus AE 3, C. 94, Gratianus AE 3, RIC 24 c (RP)RIMA, Gratianus AE 3, C. 35, I. Valentinianus vagy Valens vagy Gratianus AE 3, Securitas reipublicae típus SMAQT, I. Valentinianus vagy Valens vagy Gratianus AE 3, Securitas reipublicae típus RPRIMA, I. Valentinianus vagy Valens vagy Gratianus AE 3, Securitas reipublicae (R(SECVN(DA), ua. RTER(TIA), ua. (RQVA)RTA, I. Valentinianus vagy Valens vagy Gratianus AE 3 E.) a császár gyöngydiadémós mellképe köpenyben j. H. Gloria romanorum típus (2), I. Valentinianus vagy Valens vagy Gratianus Securitas reipublicae típus AE 3 (19).

Bíróné Sey Katalin

IRODALOM

S. Kleiner Fred—P. Noe Sydney: The early Cistophoric coinage. New York, 1977. Numismatic Studies No. 14. 129 oldal, 38 tábla.

A szerzők óriási anyaggyűjtést végeztek a cistophorusokról írt monográfia összeállításához. A mű röviden tárgyalja a cistophorusokkal kapcsolatos kutatás főbb állomásait a XVIII. századtól e munka megjelenéséig. Komplex vizsgálat — történelmi, metrológiai, mitológiai stb. adatok felhasználásával — eredményeként állapítják meg a cistophorus verés kronológiáját és verésük helyeit.

Hatalmas anyag vizsgálatának segítségével sikerült a különböző városok — Ephesos, Tralles, Sardes, Synnada, Apameia, Laodiceia, Thyatira, Apollonis, Stratoniceia — cistophorusainak szoros időrendjét megállapítani és elemezni.

Külön fejezet tárgyalja a cistophorus leleteket a múlt századtól napjainkig.

Az értékelő részekre jellemző a rövidség, de nem a lényeg rovására.

Nagy segítséget nyújt a meghatározásnál a monogramokat és szimbólumokat időrendbe soroló táblázat.

Bíróné Sey Katalin

Franziska Dick: Der Schatzfund von Baldersdorf Bh. Spittal A. D. Drau. Klagenfurt, 1976. Die Fundmünzen der römischen Zeit in Österreich. Ser. II. Kärnten 253 oldal, 63 tábla.

Az FMRÖ újabb kötete jelent meg, amelyben a szerző egy 1899-ben előkerült éremleletet publikál, illetőleg újra publikál a modern feldolgozás szabályainak megfelelően.

A lelet előkerülése óta eltelt közel 80 év alatt az anyag egy része elkallódott. A jelen publikáció a klagenfurti Landesmuseum és a Kunsthist. Museum anyagát dolgozza fel — 1214 antoninianust —, a lelet többi része már nem volt rekonstruálható.

A lelet Trebonianus Gallus—Aurelianus közötti időszak antoninianusait tartalmazza. Záródása — az utolsó veretek datálása arra utal, hogy 275 után került földbe. A lelet elrejtése összefüggésbe hozható az alemannok betörésével erre a területre.

A lelet feldolgozása mintaszerű. Nemcsak a RIC szerinti meghatározást adja, hanem az előlapi ábrázolást is, ami ennek az időszaknak a RIC köteténél szükséges az egyértelmű meghatározás miatt. Szerepel a katalógusban a datálás, a verdehely, verdejegy, pozíció és a súly is. De talán a legjelentősebb az, hogy minden antoninianus fényképét is hozza a katalógus. Így a publikáció tökéletes forrásértékkel bír.

Bíróné Sey Katalin

Frappe et ateliers monétaire dans l'antiquité et moyen âge. Narodni muzej-Beograd, 1976. 132 o. 24 szövegekőzi tábla.

Az 1975-ben megrendezett belgrádi numizmatikai kiállítással egyidejűleg nemzetközi szimpoziumot is tartottak az antik és középkori pénzverés és pénzverdék témájáról. A kötet a tanácskozásra készült beszámolókat tartalmazza, számszerint 17-et. Felsorolásba nem bocsátkoznék, de kiemelném Slobodan Dušanić: The Era of Viminacium, D. M. Metcalf: Coinage and Coin Finds Associated with a Military Presence in the Medieval Balkans, D. Gaj-Popović: Monnaie du roi Radoslav c. beszámolóit. Karel Castelin: Bemerkungen zum Schatzfund von Bački Obrovac c. referátumában kifejti, hogy az 1956-ban Szabadkától délre előkerült boi aranystaterek (122 db a belgrádi Narodni muzej-ban) semmiképpen sem lehetnek bácskai helyi veretek mint azt dr. R. Marić feltételezte, hanem nyugatcsehországi ill. Pozsony környéki veretekről van szó.

Gerlovics Szilveszter

Peter N. Schulten: Die Römische Münzstätte Trier von der Wiederaufnahme ihrer Tätigkeit unter Diocletian bis zum Ende der Follis-Prägung. Frankfurt/Main, 1974. 53 p. 10 tábla.

A trieri pénzverde közvetlenül Diocletianus pénzreformja előtt kezdte el újra működését és I. Constantius után megszakítás nélkül dolgozott. Pénzeit a RIC VI. és VII. kötete részletesen hozza, de a témával való foglalkozás — éppen a szerző könyve a bizonyíték reá — nem időszerűtlen és felesleges. A behatóbb vizsgálatból ugyanis kiderült, hogy az arany-pénzek verése összefüggésben van a császár otthon tartózkodásával, többnyire csak ekkor kerülnek ki aranyak a prés alól.

A 293/4-es újraindulás első terméke is aranypénz, bár vertek antoninianusokat is igen kevés számban, de ezek inkább próba-vereteknek tekinthetők. Constantinus 322-es szarmaták feletti győzelmét a bronzérmeken a SARMATIA DEVICTA felirattal ünnepelték, s ez kizárólag Constantinus pénzein tűnik fel. Aligha lehetséges tehát – ahogyan azt R. Alföldi Mária feltételezte –, hogy a győzelem csak névleges és nem valóságos volt. A tizennyolcadik (317/18-ban történt) emissióban feltűnnek a császári ház nőtagjai nevére és arcmasával vert pénzek is.

A szerző aprólékos körültekintéssel igyekszik a verdejegyeket pontos és lehetőleg szoros időhöz kötni. Ez az esetek túlnyomó többségében sikerül is. Számunkra ez különösen azért fontos, mert a pannoniai emléanyagban alárendelt szerepet játszó, de mégis csak előkerülő trieri veretek keltezése a szerző könyve után megbízhatóbbá vált. A RIC-ben nem szereplő 10 új variáns pedig a meghatározást teszi lehetővé.

Kőhegyi Mihály

Raymond Weiller: Catalogue des Folles Romains (Dynastie Constantinienne). Luxembourg, 1976. 41 p. 8 tábla.

A szép ábrákkal és igen jó papírra nyomott katalógus lényegében a RIC alapján dolgozza fel a Constantin dinasztia follis verését. Nem nyújt új adatokat, erre nem is törekszik, hanem pusztán az utóbbi évtizedekben megnövekedett gyűjtőtábor igényét kívánja kielégíteni. Ennek a célnak valóban megfelel, s mint ilyen használható. A mostani könyv a már korábban (1972) megjelent, Diocletianustól II. Liciniusig terjedő follisokat tartalmazó füzettel szerves egészet alkot. Várható, hogy a még hiányzó korok anyagát további füzetekben fogják megjelentetni.

Kőhegyi Mihály

Eugen Chirila–Nicolae Gudea–Ion Strafoiu: Drei Münzhorte des 4. Jahrhunderts aus dem Banat. Lugoj, 1974. 104 p. 35 tábla.

A szerzők három, IV. századi római éremlelet feldolgozását közlik. Mindhárom régebben került elő, számos más, mind ez ideig közöletlen lelettel együtt, melyet azonban részben bevontak munkájukba a szerzők. Jupán (Tibiscum) 971, Orsován (Dierna) 730 és 1222 római érme került elő. A külön listákon lehozott, de a feldolgozás során jórészt együtt kezelt 2923 darab római pénz döntő többsége a IV. század közepe táján, 346–361 között került kiverésre, de súlypontjuk a 351–361-es évekre esik. Zömük a FEL TEMP REPARATIO feliratot viseli a hátapon, és mindhárom leletben 392-es az utolsó veret. A verdehelyek közül messze Sirmium vezet, ezt Siscia és Heraclea követi. Összetétele számos hazai leletünkkel (Gölle, Árpás, Veszprém–Zsófiapuszta, Perbál, Ács–Vaspuszta) rokon. Imponáló, hogy a szerzők mennyire ismerik a pannoniai anyagot és hazai szakirodalmunkat. A Bánát római és népvándorláskori története szempontjából egyaránt lényeges annak a 23, néha többszáz darabot tartalmazó leletnek a rövid feldolgozása, melyet külön fejezetben közölnek. Az 52 szórványdarab pedig a római befolyás területi kiterjedését és a kereskedelmi utakat jelöli ki, mint ahogyan az a Magyar Alföldön lakó szarmaták esetében is kitűnik.

Kőhegyi Mihály

Paul Balogh: Umayyad, Abbasid and Tulunid glass weights and vessel stamps. New York, 1976. Numismatic Studies 13. 322 oldal, LV tábla.

Damaszkusz, Bagdad és Egyiptom (első arab uralkodó dinasztiáinak idejéből való) üveg súlynehezékek és edény-/űrmérték/ bélyegzők. Paul Balogh szerkesztésében és az Amerikai Numizmatikai Társulat 1976. évi kiadásában megjelent könyv. (Képes katalógus)

Foglalkozik az arab államok (majd a Bagdadi Kalifátus) kialakulásának idejéből – időszámításunk 709–894, az arab időszámítás (H.) 90–291 éveiből származó – különböző színű üvegből készült súlynehezékek és edény-/űrmértékek/ bélyegzőinek elemzésével.

Umayyad (Damaszkusz, Szíria), Abbasid (Bagdad) és Tulunid (Egyiptom) első arab államok uralkodó dinasztiái voltak.

A bélyegzések elemzésén keresztül lényegében a fenti időszakban kialakult arab súly- és mértékrendszernek egy részét tárgyalja, amelyben van numizmatikához tartozó, vagy ahhoz közelálló rész, de foglalkozik edény-/űrmértékekkel is. (Ezt én inkább fajsúlyok szerinti térfogatoknak nevezném.)

Értékeli és összefoglalja a kapcsolatos irodalom, közlemények adatait, különböző múzeumok, egyéb gyűjtők, valamint saját gyűjteményének adatait. Ezek alapján átlagos (közepes, elméleti) súlyokat számított ki. A kiszámított súlyait más irodalmak (főleg G. Miles) adataival összehasonlítva szemlélteti.

Foglalkozik az arab súly- és mértékrendszer következő 4 területével:

1. RATL súlyokkal, ezek részeivel. Ide sorolja a WUKIYYA (ukiyya) súlyokat is. A RATL súlyt mint mértékegységet, különböző élelmiszerek (fűszer, bab, lencse, szemes takarmány stb.), kisebb egységét, a wukiyya mértékegységet főleg gyógyszerek mérésénél használták. Alakjuk tárcsa, vagy gyűrű (lyukas). A RATL súly közepes értéke Damaszkuszban 440 g, Bagdadban 395 g, Szíriában 337 g volt. A RATL KEBIR (Nagy Ratl) súly 493 g volt. A WUKIYYA súlya Damaszkuszban 37 g, Bagdadban 33 g-nak felelt meg.
2. DINAR és DIRHEM súlyokkal. (Súlynehezékekkel). Ezt a súlynehezéket főleg a pénzürmék súlyának le méréséhez, ellenőrzéséhez használták. Előfordul azonban más anyagok ilyen súlyban való kifejezése is. Pl.: Kat. 59–60. sz. A DINAR (más néven DRACHMA) közepes súlya 4,20 g, a DIRHEM közepes súlya 2,80 g. A DIRHEM KAYL (előírt, eszmei) súlya 2,95 g. Az ezüst DIRHEM súlya (G. Miles szerint) 2,93 g. Ide sorolja a MISKAL súlyt 4,25 g -al.

3. KIRAT (más néven KHARRUBA) súlyrendszerrel. Ez a FELSZ (Tsz. FULUSZ) súly, amit kirat-ban fejeztek ki. G. Miles adataira hivatkozva, aki a KIRAT súlyát 0,2125 g-ban rögzíti, a szerző a leletek és egyéb források alapján újabb KIRAT átlagsúlyokat rögzít.
4. KISZT a MIKYAL v. MIKYAL(A) és RUB'(A) stb. mértékegységeket mint űrmértékeket elemzi. Ezeket gyógyszerek, élelmiszerek (savó, méz, bor, olaj stb.) mérésénél használták. Néhol ezek értékét rejtélyesnek nevezi, mert az irodalmak ellentmondásosak. (Pl.: a KISZT egyik irodalom szerint 50 cm³-nek, a MIKYAL mértékegységet 60 cm³-nek, a másik 5,9 cm³-nek mondja, – a szerző szerint 9,75 cm³). Értéke annál bizonytalanabb, mert a Kat. 897. súlynehezék a mértékegységet is, amely lehetett 584 g, 514,96 g, vagy G. MILES szerint 488,31 g. Más irodalom ezt a mértékegységet 200 dirhem súlyú bor térfogatának mondja, ami egyenlő volt 791,10 g méz térfogatával. (Tehát súlyban kifejezett űrmérték.) Ezekkel a mértékegységekkel kapcsolatban sok gyógyszer és élelmiszer nevét sorolja fel arab írással.

A bélyegzők szövegeit elemzi, magyarázza az arab szavak értelmét. A bélyegzőknek számtalan változata van. Egyiken csak súly szerepel, másikon súly és valamilyen élelmiszer vagy gyógyszer neve, vagy emellett név (a mértékegység hitelesítőjének neve), sokszor ezek főnökének (kormányzó stb.) neve szerepel vallási (kegyes) kifejezésekkel. Ezeket mint hatósági (hitelesítési) bélyegzőket tárgyalja. Lehet ez 2–3 egymás melletti bélyegzőn is. Néhány bélyegző dátummal is el van látva.

A katalógust (amely a leletek azonosításához a fényképekkel együtt nagyon alkalmas) országonként és időrendi sorrendben állította össze, melynek végén 179 db, különböző okpk miatt nem azonosítható és ismeretlen lelet adatait mutatja be. A katalógushoz összeállította az egyes országok vezetőinek (emir, kormányzó, alkirály) vagy az általuk a súlyok hitelesítésével megbízott pénzügyi vezetők névsorát, időrendi és alfabetikus sorrendben is.

Beszél még arról a szerző, hogy a bélyegzőkön sok a helytelen felirat. Pl.: a Kat. 84. Felirata: 1/2 Wukiyya (fél ukiyya tiszta súly) téves. Ez a valóságban 1 Wukiyya. Hasonló elírás sok akad.

Megjegyzéseim:

1. Numizmatikai szempontból leghasznosabbnak tartom a DINAR a DIRHEM és a KIRAT súlyokkal foglalkozó részt. Ezzel foglalkozik NURI PERE is a OSMÁNLIARDA MÄDENI PARALÄR c. (1968) katalógusában, melyben az Oszmán Birodalomban használt néhány súlynak értékét ismerteti. Az Oszmán Birodalomban a KIRAT 0,200 g, a DIRHEM (16 kirat) 3,207 g, a MISKAL (24 kirat) 4,800 g, a 2/3 (0,7) Miskal 3,20 g (16 kirat) volt.

2. A katalógus az elemzésekkel együtt elismerésre méltó, értékes és egyedülálló munka. Külön értéknek tartom benne, hogy az arab feliratokat eredetiben (fényképeken Kufi írással) és a katalógus részben a könnyebben olvasható Szülüsiz írással átírásban és fordításban közli.

Nyitrai István

Kolbjørn Skaare: Coins and Coinage in Viking-Age Norway. Oslo, 1976. 248 o., 22 tábla.

Ez a könyv a szerző több évtizedes munkájának eredménye. Skandinávia területére kiemelkedő fontosságú azon munkák sorában, amelyek a középkori Európa pénzverésének kialakulásával, kezdetével foglalkoznak.

Bevezetésül a témához tartozó forrásokat ismerteti, írott és numizmatikai forrásokat. Utóbbi a leletek alkotják, de a részletes jegyzéken kívül külön összefoglalóval is súlyozza a leletek fontosságát. Ezt követően ismerteti a mai Norvégia területének pénzforgalmát az antikitásban (római és kora-bizánci pénzek), majd a kora középkorban (frank, angolszász, kufikus, bizánci és német pénzek).

A norvég pénzverés kezdetének és az első norvég pénzeknek körülményeit természetesen részletesen ismerteti, különösen Olaf Trygvason és Olaf Haraldsson szerepét.

A munka két legértékesebb része a Norvégia területén előkerült leletek (és ebben érdekelt a XI. századi magyar pénztörténet is) részletes ismertetése és a X–XI. századi norvég pénzek katalógusa.

A téma bőséges bibliográfiája, rövidítésjegyzéke és 11 leletkép zárja a kitűnő munkát.

Gedai István

Wolfgang Hahn: Moneta Radasponensis. Bayerns Münzprägung im 9., 10. und 11. Jahrhundert. Verlag Klinkhardt Biermann. Braunschweig, 1976. 151 o., 41 tábla.

A numizmatika iránt világszerte megnyilvánuló érdeklődést jelzi a numizmatikai irodalom dömpingje, egyes kiadók szinte teljes egészében ezzel foglalkoznak. Ám ez a dömping többnyire a gyűjtők részére készül, a tudományos irodalom ezzel párhuzamosan csökkent. Ha csupán ebből a szempontból néznénk Göbbl professzor intézetének kutatói és publikációs tevékenységét, elismeréssel kell adoznunk neki. Ezek sorában látott napvilágot Wolfgang Hahn munkája.

A téma időszerűségét sok körülmény indokolja; leginkább, hogy a századforduló nagy összefoglaló munkái, corpusai (pl. Dannenberg) óta sok új adat vált ismertté, amelyek – új módszerekkel – módosítják az eddig ismereteket. Az újrafeldolgozásokat, újraértékeléseket a középkori pénzverés, az egyes pénzverő hatóságok kibocsátó tevékenységének kezdetével kell elindítani. Ezek között az egyik legjelentősebb volt Regensburg, s ha a Kelet-Európára gyakorolt hatását (a kezdetével kell elindítani. Ezek között az egyik legjelentősebb volt Regensburg, s ha a Kelet-Európára gyakorolt hatását (a cseh, de különösen a magyar pénzverésre) is tekintjük, kétségtelenül „a” legjelentősebb. A szerző előtt világos volt ennek

jelentősége, s igyekezett ezt érzékeltetni művében, bár ez az érzékeltetés kissé vérszegény lett, és – sajnos – tévedéssel terhelt. Kritikátlanul átvette az először Vera Hatz által közölt (itt: 2. ábra), majd Josef Hlinka által megalapozatlan elmélettel fejlesztett véleményt, amely szerint ebben az utánveretben vélik felismerni az első magyar pénzt. Ez Hahn részéről annál érthetlenebb, mert ő maga fejtette ki, hogy a templom oszlopait helyettesítő felirat a bajor verdék sajátossága. Természetes, hogy az új államok (Magyar- és Csehországra gondolunk) bajor hatásra keletkező, Karoling templomot ábrázoló veretein is ezt a sajátosságot kell találnunk. Ez van az első magyar pénzen, de nem az itt közölt utánvereten (ahol a templom orna alatt sem oszlop, sem felirat nincs), hanem a Dbg. 1706/a típuson, amely István első magyar király első verete. Ugyanakkor a lengyel vereteken feltételezett bajor hatás – a szász hatás előnyére – erősen vitatható.

A bevezetésként felfogható általános rész rövid áttekintést ad egy sor nagyon lényeges témáról. Néha nagyon is röviden, mint pl. a pénzverési jog esetében, ahol a szerző – bár igen összefogottan – vázlatosan futja át éppen a kialakulás jogi helyzetét. A pénzverdék működését bemutató kép – főleg a táblázatokkal – viszont kitűnő. Ugyancsak rendkívül hasznos a pénzverő városok neveinek, a keresztsarkok jeleinek, valamint a templomorom alatti feliratoknak az összeállítás. Ez utóbbi értelmezésével szerző nem először foglalkozik. Ha nem is állíthatjuk teljes határozottsággal egyik feltevésről – verdehely, verőmester, kibocsátó jel – sem, hogy az tekinthető a végleges megoldásnak, részben éppen a szerző korábbi cikke (König Arnulfs Italienzüge und die ersten Regensburger Denare vom Typ Kreuz/Letternkirche. Mitteilungen... 18(1973/4) 14–19.) alapján legvalószínűbbnek a verdehely ismétlése tűnik. Talán a bajor mintát átvevő első magyar pénz is ezt bizonyítja. Ezen a pénzen REGIA CIVITAS jelzi a verőhelyet. Az orom alatt magam korábban REGI betűket olvastam. Ez is lehet REGI (a Civitas) kezdete, de még valószínűbb, hogy a G-nek olvasott betű C, s a két-két betű közötti viszonylagos távolságot is figyelembe véve, a felirat RE CI. Így jelenthetné a RE(gia) CI(vitas) felíratrövidítést.

A további kutatásokhoz kétségtelen kitűnő módszer a pénzek veretővek szerinti elkülönítése, a bélyegváltozatok vizsgálata. Így kimutatható a veretővek javítása, ami gyakran értelmetlenné tette a feliratot. Ennek maradéktalan elfogadását ugyancsak egy magyar példa teszi kérdéssé. István király második pénztípusa (Corpus Nummorum Hungariae I. No. 1.) nagy tömegben ismeretes, bizonyára sok (sokszor javított?) veretőre volt szükség. A gyér számban ismert utánvereteken kívül viszont valamennyi hivatalos kibocsátású veretnek a felirata tiszta és világos, értelmes: STEPHANVS REX, illetve REGIA CIVITAS.

Kétségtelen, hogy a fémvizsgálatoktól sokat várhatunk, de a fémek eredeztetésével kapcsolatban óvatoknak kell lennünk; tudjuk, hogy a közvetlen kibányászott fémek kívül előzőleg másra használt nemesfémeket is beolvasztottak.

Kitűnő a leletek összeállítása, érzékeltetőbbé tételére azonban jó lett volna térképen is bemutatni.

A munkának kétségtelenül egyik legértékesebb része a katalógus; 167 típus verdék, kibocsátók szerinti ismertetése a változatok – oromlati feliratok – feltüntetésével. Tulajdonképp ehhez tartozik a 41 táblán – tegyük hozzá, kitűnő kivitelben – bemutatott anyag. Kitűnő munka, ha néha kissé bonyolult is. Szerző az első részben súlytáblázatot állított össze, kibocsátók, verdék szerint ismertette vereteik súlyát. De ha már elvégezte a rendelkezésre álló, mérésre alkalmas 729 példány mérését, nem ártott volna ezeket a katalógus egyes típusainál – változatainál – is hozni.

A katalógust követő rész öt fejezetben részletes pénztörténetet ad, a kezdettől 1106-ig. Ezen belül rövid politikai történet keretében ismerteti a verdék működését, az egyes pénztípusok verését, visszautalva a katalógusra. Az egyes típusoknak különösen a keresztsarkok jeleinek és oromlati feliratainak változásait kísérli megmagyarázni és okát adni, utalva, összevetve a politikai változásokkal. Különösen jól érzékelteti a királyi, hercegi és püspöki párhuzamos veréseket.

Mindegyik részhez bőszeges jegyzetanyaggal bizonyítja a szerző a korszak irodalmának ismeretét, ami meglátszik a téma tárgyalásán. Mindenesetre a német pénzverés egyik leglényegesebb területének, korának átfogó ismertetését kaptuk.

Gedai István

Artur Pohl: Ungarische Goldgulden des Mittelalters. Graz, 1974. 50 p. 59 tábla.

A magyar aranyforint középkorban betöltött világgazdasági jelentősége közismert, mégis eddig kellett várjunk a szerepéhez méltó numizmatikai feldolgozásra. A szerző évtizedek óta foglalkozik e témával, anyagismerete vitathatatlanul nagy. Az időrend kulcsát a Horváth Tibor Antal és Huszár Lajos által közzétett (Num. Közl. 1955–56 és 1965–66.) okleveles anyag adta, mert ezek segítségével lehetett az egyes verdejegyeket feloldani, kamaragrófokhoz és ezzel együtt időhöz kötni a hosszú időn keresztül egységes – valószínűleg Budán vésett veretővekkel készült – aranyforintokat.

Születésüket két körülménynek köszönhatták. 1311-ben a pápa, az arabok nyugat felé történő erőteljes előretörése miatt, megtiltotta a velük való kereskedést, ami rövid időn belül aranyvásárhoz vezetett. Ugyanakkor a fejlett pénzgazdálkodással rendelkező olasz városállamok egyikében nevelkedett és magyar királlyá választott Károly Róbert megszilárdította uralmát, s immár annak gazdasági fellendítéséhez láthatott. Az első magyar aranypénzt, eddigi tudásunk szerint, az olmtúzi püspök végrendelete említi 1326-ban. Világhódító útja ekkor kezdődött és kiemelkedő szerepe, állandó súlya és nem romló finomsága miatt, az egész középkoron át megmaradt. Eleinte a firenzei „fiorino d'oro” tőkéletes mása volt aranyforintunk, de már Nagy Lajos – bizonyára a firenzeiek folytonos tiltakozását elkerülendő – Anjou liliosom címert vésetett pénzeire. Nemsokkal később pedig a hátlapot is megváltoztatták. Szent János helyett nemzeti lovagkirályunk, Szent László került az éremképre.

A szöveges részt 59 tábla követi. Minden típusról 11 adat (fényképes ábra, uralkodó és a Réthy corpus száma, az elő- és hátlap leírása, a jobb és bal oldali verdejegy, verési hely, a kamaragróf neve, a verés ideje, variánsok, viszonylagos érték) került feltüntetésre. Mindez a gyors és pontos eligazodást teszi lehetővé. A könyv bizonyára évtizedekig alapvető műve lesz a magyar aranyforinttal foglalkozó szakembereknek.

Kőhegyi Mihály

Gerhard Krug: Die meissnisch-sächsischen Groschen 1338 bis 1500. Berlin, 1974. 216 p. 69 tábla.

Meissen és Szászország középkori pénztörténete csak laza szálakkal kapcsolódik a magyar anyaghoz, de belső előzményének ismerete mindenképpen hasznos. Különösen áll ez Gerhard Krug módszertanilag kiértékelte és hatalmas ismeretanyagot megmozgató könyvére, mely az elődök által évszázadnyi idő alatt összehordott részadatokat ötvözi szerves egésszé, és a vitás kérdések zömét – alighanem hosszú időre – lezárja. Ez ideig úgy tudtuk, hogy a meisseni garas verése az 1310-es évek elején kezdődött. Krug most újra átnézte az előkerült leleteket, és ezekre, de elsősorban hatalmas oklevéladatra támaszkodva kimutatta, hogy a verés csak 1327-ben indult meg. Figyelemreméltó, hogy nagyobb tartozások vagy pénzügyi lebonyolítások cseh garasban és magyar aranyforintban is rögzítették az értékeket. Ez a szokás egészen a XV. század elejéig megmaradt a szász területen. Ennek köszönhető, hogy arányuk 1 : 1,0215 volt. 1393-ban a „rég” és „új” követni. 1383-ban például 47 magyar forint 48 német forintot ért, tehát arányuk 1 : 1,0215 volt. 1393-ban a „rég” és „új” magyar dukát elnevezés tűnik fel az üzleti könyvekben, közülük a régi 62, az új 64 regensburgi pfennigért. Ugyanakkor 1 magyar aranyforintot 1 dukáttal vettek egyenértékűnek. Csehországban 1392–93-ban 20,33-ról 21,33 prágai garasra nőtt értéke, s ezzel magyarázható, hogy a következő évtizedekben tartós forgalmi pénz és számítási egység maradt a magyar aranyforint, melyet akár némi túlfizetés árán is igyekeztek megszerezni maguknak a kereskedők.

A szerző részletesen taglalja azokat a politikai és gazdasági eseményeket, amelyek egy-egy herceg pénzkibocsátó tevékenységét befolyásolták vagy egyenesen meghatározták. Közli az éremkép változását, a pénzek finomságát, a veredégek feloldását, a pénzverő mesterek névsorát, működési idejüket. A 65 képes tábla technikai kivitele igen jó. Kár, hogy az egyes darabok kiválasztására nem fordítottak nagyobb figyelmet, mert így néha kopottabb darabok kerültek bemutatásra. A mostani kötetet remélhetőleg követni fogja a későbbi korok szász pénzverésének feldolgozása is, hiszen bennünket elsősorban a XVI. századi anyag érdekel, mert zömmel ezek kerülnek elő – a török alóli felszabadító háború következményeképpen – hazai leleteinkben.

Kőhegyi Mihály

Gedai István: Történelmünk pénzein. Budapest, 1975. 112 p. 114 tábla.

A magyar pénzverés ezer esztendőnél hosszabb történetét nyomon követni, annak gazdasági és egyúttal művészeti csúcseit, de mélypontjait is bemutatni nem lehetett könnyű feladat, és csak a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárána gazdag anyagára támaszkodva lehetett megvalósítani. A szerzőnek lényegében a bőség zavarával kellett megküzdnie, s az egyes vereteket a mindenkor életbe ágyazva bemutatni. Munkája nemcsak a hagyományos, jól ismert pénztörténeti eseményeket sorolja fel, hanem a kutatás legújabb eredményeit is közli (LANCÉA REGIS, Kiskunfélegyházi sírlelet). A kis formátumú (mini) könyv viszonylag magas példányszáma miatt bizonyára eljut az érdeklődő nagyközönség kezébe, ami szakmai kiadványainkról nem mindig mondható el.

Kőhegyi Mihály

Huszár Lajos: Habsburg-házi királyok pénzei. 1526–1657. Akadémiai Kiadó. Bpest, 1975. 168 o., XXIV tábla.

Huszár Lajos munkája a Corpus Nummorum Hungariae III. köteteként jelent meg. A Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Bizottsága 1881-ben hozott határozatot a munka elkészítésére. Ennek értelmében jelent meg a CNH. I. kötet 1899-ben, majd a II. kötet 1907-ben, mindkettő Réthy László összeállításában. Halála megakadályozta a munka folytatását, ebben utóda hosszú időn keresztül nem volt, így került sor 70 évvel később a III. kötetre. A 70 év önmagában is indokolja a módszerváltoztatást. Réthy csupán leíró részt adott, corpuszt állított össze, s külön kötetben kívánt foglalkozni a pénztudományi résszel, de erre sem került sor. Hóman Bálint csupán az Árpádkor pénztörténetét írta meg 1916-ban kiadott munkájában. Huszár Lajos – ha nem is olyan bőven, mint Hóman – a kettőt egyesíti és corpora előtt pénztörténeti részt ad.

Két részre osztva – 1526–1552, illetve 1552–1657 – ismerteti a korszak pénzverésének történetét összevetve a szükséges politikai történettel. Részletesen kitér a különböző pénzfajok szerepére, beleértve az idegen pénzeket is. Utóbbinál elkerülhetetlen az európai kitekintés, de ugyanígy a „Kipper-korszak” tárgyalásánál is. Mértéktartó rövidséggel – de teljességében – fogja össze a korszakot.

A pénztörténeti részben a pénzverési súllyal, finomsággal, pénzlábbal foglalkozik és részletesen tárgyalja a pénzértékviszonyokat. Ez utóbbi különben nemcsak a numizmatikusoknak, hanem a társadalomtudományok – első sorban természetesen a történelemszereknek – többi kutatóinak is rendkívül fontos.

Külön részben foglalkozik a pénzverdékkel: Körmöcbányával, Selmecbányával, Nagybányával, Kassával, Pozsonnyal, Nagyszabennel, Kolozsvárral és néhány, a magyar pénzverés szempontjából sem teljesen tisztázott szerepű verdével. A verdék történetét röviden vázolja, ismerteti – amennyit tudunk – a kamaragrófokat, a verdék aktivitását, veredéjeiket.

A corpus-rész uralkodónként tárgyalja az anyagot, értékek szerint, feltüntetve az évjáratokat. Ennek anyaggyűjtése Huszár Lajos sok évtizedes munkájával szinte teljesnek mondható. A numizmatikában azonban sohasem lehet egy corpuszt teljesnek mondani; új változatok előfordulásával mindenkor számolni lehet és kell. Mindent összevetve: a CNH. III. megjelenése őszinte elismerést kell kiváltson minden kutatótól.

Ismeretiségünk függelékeként néhány Huszár Lajos által nem közölt példányt említek:

1. A No. 30-hoz: 8 denáros garas 1536-os évszámmal.
2. Miksa négyszeres aranyforint 1578. 13,92 g, átm.: 23 mm.

3. Miksa háromszoros aranyforint 1572. 10,46 g, átm. 23 mm.
4. Rudolf háromszoros aranyforint, 1594. 10,47 g.
5. II. Mátyás aranyveretű denár, K–B 1620.
6. II. Ferdinánd ötszörös aranyforint, K–B 1631., átm. 23 mm., 17,37 g.

Az itt említettek 1–4. és 6. sz. alatt leírtakat a leningrádi Ermitage éremtárának katalógusában találtam, a példányok megvizsgálására azonban nem volt lehetőségem. Az 5. sz. alatti a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának új szerzeménye. Megemlítem még, hogy a katalógus No. 7. alatt említett 1546-os évjáratú aranyveretű denár ugyancsak van a Magyar Nemzeti Múzeumnak is, újabb szerzeményként.

Gedai István

Peter Cerwenka–Paul W. Roth: Der Münzumlaf des 16. Jahrhunderts im Raume des östlichen Österreich. Graz, 1972. 368 p.

Könyvük címében a szerzők Kelet-Ausztria XVI. századi pénzforgalmának vizsgálatát ígérik, de ez részben megtévesztő, mert valójában az 1495 és 1605 közötti éremanyagot dolgozták fel. A mondott időszakot 6 kisebb egységre bontották, s itt – helyesen – nem általános történeti eseményekhez igazodtak, hanem a pénzverés belső időrendjét, új veretek forgalomba lépését vették alapul. A mintegy 60 000 darabot tartalmazó anyagban számítógép bevonásával tudtak eligazodni. Nem kis munkát jelenthetett az egyes adatok (lelőhely, verdehely, évszám, darabszám, pénznem) kódolása, gépi nyelvre való lefordítása még a szakembernek sem, de a számok világában többnyire járatlan történésznek, régésznek, numizmatikusnak az értelmezés még nagyobb nehézségbe ütközik. Ha azonban türelemmel átrágja magát ezen, úgy használható, a megmozgatott éremanyag hatalmas száma miatt igen valószínű (95%) következtetéseket képes levonni. Bár a szomszédos államok, grófságok, hercegségek, püspökségek, városok pénzverése sem közömbös számunkra, mégis a magyar vonatkozások érdekelnek bennünket közelebbről. Az 1495–1505 közötti időben a magyar veretek 1,3%-át képezik az egész anyagnak s ezt a magas százalékot a XVI. században soha nem éri el már a számuk. Leginkább Mátyás denára forgott, obulus és garas ritkán kerül elő. Az 1521-el záródó szakaszban 0,67%-ra esik vissza a magyar pénzek forgalma, de a mélypontot az 1530–1552 közötti időkből éri el, ami hazai eseményeinkből (mohácsi csata 1526, Buda elfoglalása 1541) egyértelműen magyarázható. A denárok eddigi túlsúlyával szemben, természetesen jóval kisebb számban, aranypénzeink kerülnek előtérbe, sőt 1563-ban megjelennek tallérjaink is. A XVI. század utolsó harmadában hazai pénzeink újra erőteljesebben vesznek részt Kelet-Ausztria pénzforgalmában, mennyiségük eléri az 1%-ot. Döntő többségük (90%) denár, szinte valamennyit Kőrmöcbányán verték Ferdinánd részére, de az 1601–1605 között földbe került leletekben egyre inkább II. Mátyás és II. Rudolf pénzei kerülnek előtérbe. Feltűnő a nagybányai veretek igen kis száma. Két leletben viszont (Ilz, Ungerndorf) Zrínyi Miklós veretei kerültek elő, az egyik közülük 1527-es évszámú. Miután eddigi tudomásunk szerint Zrínyi csak 1529. november 18-án kapott engedélyt I. Ferdinándtól pénz verésére, ezt a darabot érdemes lenne közelebbről megvizsgálni. Aligha tudjuk elfogadni a szerzők álláspontját, akik arra gondoltak, hogy a verőtövet már évekkel korábban elkészíttette Zrínyi.

Minden összevetve hálásak lehetünk a szerzőpárosnak a hatalmas anyag újszerű feldolgozásáért, bár követjük szakmai és technikai felkészültség hiányában nem sok fog akadni. Érdemes lenne pedig e módszer birtokában Nyugat-Magyarország XVI. századi leleteit feldolgozni, hogy az egyezéseket, de a nyilván meglevő különbségeket is világosabban lássuk.

Kőhegyi Mihály

Ludwig Herinek: Österreichische Münzprägungen von 1657–1740. Wien, 1972. 360 p. – Ludwig Herinek: Österreichische Münzprägungen von 1740–1969. Wien, 1970. 378 p. – Ludwig Herinek: Ergänzungen. (Österreichische Münzprägungen von 1740–1969.) Wien, 1972. 27 p.

Elsőnek a Mária Teréziától napjainkig vert pénzek feldolgozását kapta kézhez az olvasó. Még felületes átnézéssel is megállapítható volt, hogy Mária Terézia anyagából számos variáns hiányzik, de II. József, II. Ferenc és Ferenc József vereteiből is maradtak ki ismert példányok. Hogy ez mennyire nagyszámú anyagot jelent, azt éppen a két évvel később megjelent „Pótlás” szokatlanul felduzzadt volta igazolja, holott ez nem is tartalmazza a később megjelent (I. Lipóttól Mária Teréziáig) kötet hiányosságait. Szokatlan számunkra, hogy szabadságharcunk pénzeit nem külön, hanem Ferenc József többi veretei között szerepelteti. Azért következtelen ez az eljárás, mert az olasz 1848-as „felkelés” pénzeit külön fejezetben hozza. Mindez nem jelenti a három könyv használhatatlan vagy felesleges voltát, hiszen Miller zu Aichholz műve alig szerezhető meg, a rendelkezésünkre álló többi éremhatározó pedig meglehetősen szűk időközöket ölel csak fel. Mária Terézia pénzeinek meghatározásához azonban mindenképpen Tassilo Eypeltauer: Corpus Nummorum Regni Maria Theresiae. Basel, 1973. c. művét ajánlatos használni.

Kőhegyi Mihály

Rudolf Voglhuber: Taler und Schautaler des Erzhauses Habsburg von Erzherzog Sigismund v. Tirol 1484 bis Kaiser Franz Josef I. 1896. Frankfurt am Main, 1971. 415 p. 191 tábla.

Minden gyűjtemény legszebb darabjai közé tartoznak a tallérok és emléktallérok. Hogy azonban ezeknek a minket legközelebbről érdeklő Habsburgok viszonylatában milyen nagy a számuk, azt igazán csak a szerző könyvének megjelenése után tudjuk felmérni. Az egyes évszámok természetesen időrendben követik egymást, ezen belül a verdék német nevük

ábécés besorolásában. Ezek után az elő- és hátlap aprólékos, igen gondos leírása következik, mely természetesen a feliratokat is tartalmazza. Kissé szokatlan, hogy több típus esetén először valamennyi előlapját, majd mindegyik hátlapját hozza, úgyhogy az összetartozókat meg kell keresni, mert azok nem követik egymást. Az átmérő, finomsági fok, súly közlése után a verdejegyek betűje vagy rajza szerepel. A szerző könyve komoly nyeresége a szakirodalomnak.

Kőhegyi Mihály

Corpus Nummorum Austriacorum (CNA) V. kötet I. Lipót–VI. Károly (1657–1740). V. Müller zu Aichholz – A. Loehr–E. Holzmair: Österreichische Münzprägungen 1519–1938. c. művét bővítette és átdolgozta: Helmut Jungwirth. Wien, 1975. Kunsthistorisches Museum. VIII + 232 p. 42 t.

Az Osztrák Numizmatikai Társulat kiadásában az osztrák pénzverést feldolgozó, nyolc kötetre tervezett sorozatból először az ötödik kötet jelent meg. A további kötetek: bevezetés és pénztörténet, hat kötetben dolgozzák fel I. Miksától (1493) a jelenkorig kiadott pénzeket, egy kötet foglalkozik a salzburgi érsekség, valamint más egyházi és világi személyek vereteivel. Az elkészülés sorrendjében megjelenő könyvek természetesen feldolgozzák Müller zu Aichholz, Loehr, Holzmair már kétszer megjelent művét. Az új corpus bővebb lesz időben és térben, s kezelhetőbb formátumban lát napvilágot.

A szerkesztőkben és a szerzőben is felmerül a cím helyességének kérdése. E kötet I. Lipót, I. József és VI. Károly vereteit sorakoztatja fel, és időrendben megfelelő helyen a II. Rákóczi Ferenc vezette magyar szabadságharc idején készült pénzeket. A Habsburg-birodalom sokféle jogállású területein folyt pénzverés összefoglalására úgy véljük, hogy a CNA az egyszerűség kedvéért elfogadható megoldás.

A figyelemreméltó rövid bevezető a bőven használt irodalom és a feldolgozott gyűjtemények jegyzéke követi. Ezután jól áttekinthető táblázatokon kísérhetjük végig évenkénti bontásban a különböző verdékben vert különböző értékű pénzeket. Így egymás mellé kerülnek az adott éven belül az azonos címletű, de más verdében készült, és egymás alatt találhatók csökkenő értékrendben az egy adott verdében készült veretek. Minden verdénél megtalálhatók a verde- és meszterjegyek. A felsorolt pénzek mindegyikéhez lábjegyzet formájában járulnak a hivatkozások, hogy melyik katalógusból ill. melyik gyűjteményből ismertek. A leíró részben és a fotótáblákon is találunk utalószámokat a kényelmes visszakereséshez. Elődeitől eltérően e corpusban az egyes új típus-variánsokat röviden leírják. A szerző közlése szerint csak korlátozott lehetőség volt jelentős gyűjtemények megtekintésére, mégis minden fontos európai gyűjtemény anyaga szerepel a feldolgozásban. A New York-i Amerikai Numizmatikai Társulat gyűjteményének osztrák részét első ízben dolgozták fel, erre azonban ebben a részben egyenlőre még nem találunk hivatkozást. A kötet végén 42 jó minőségű táblán láthatjuk az egyes típusokat, de alapvetően csak a bécsi Münzkabinettben őrzött veretekről közöltek fényképeket.

A nagy gyűjtemények, a gondosan, széles körűen megválasztott irodalom alapján készült CNA erről a korszakról a legteljesebb összefoglalás.

Nagy Ádám

George Buzdugan–Octavian Luchian–Constantin C. Opreșcu: Monede și bancnote românești (Román pénzek és bankjegyek), București, 1977. Sport-Turism. XL + 429 p. 10 t, 2 mell.

A külsejére és tartalmára nézve is tekintélyes mű, sajnos nem valósítja meg hivatását: a román pénzek egyetemes, összefoglaló megismertetését. A cím is megtévesztő. A szerzők nemcsak a román pénzeket mutatják be, hanem mindazokat, amelyek a mai Románia területén valaha forgalomban voltak. Az óriásira duzzasztott anyagot nem tudták kellően áttekinthetővé rendezni, s a szűkre szabott történeti bevezető sem tájékoztatnak meggyőzően. Márpedig a tudománynak, így az újabb fellendült romániai numizmatikai kutatásoknak is elsősorban a bizonytalanságokat kell tisztázni.

A bevezetőben az ismert román történetész felfogásnak megfelelően Románia kialakulásának történelmi előzményeiről olvashatunk, a dákoromán kontinuitás hipotéziséről pénztörténeti adatok alapján. A szerzők ezután külön fejezetben mondanak köszönetet mindazoknak, akik kutatásaikat hazai és külföldi könyvtárakban és gyűjteményekben segítették. Majd részletező pénztörténeti bevezető következik, amelyben felsorolják az ókortól a XIV. századig Románia mai területén forgalomban volt pénzeket. Szó kerül a histriai, calatisi és tomii pénzekről, a Dobrudzában talált trák-géta és szkíta, valamint a macedón mintára Dáciában vert pénzekről, leletekről. Ezután a leghosszabban, a legtöbb példával és lelettel illusztrálva foglalkoznak a géta-dák pénzveréssel. Kimutatják, hogy a görög-macedón pénzek típusaiból sajátos dák pénzverés is kifejlődött. E pénzek forgalmának a római uralom vetett véget. A római pénzekről szóló részben említik Koson dák király aranypénz-típusát, ennek egy a MNM Éremtárában található utánzatát. A bevezető a bizánci pénzek ismertetésével zárul. Sajnos nem tartalmaz azonban részletes irodalomjegyzéket. O. Iliescu és C. Preda művein kívül csak neveket sorolnak fel, akik az említett témákkal foglalkoztak.

A könyv lényeges része öt főfejezetre tagolódik: Havasalföld, Moldva, Erdély, Románia modern és jelenkori pénzei, papírpénzek. Négy fejezet azonos rendszerű. A rövid történeti bevezetőt és bibliográfiát a pénzkibocsátók időrendi felsorolása, a verdehelyek leírása és térképe követi. Ezután következik a pénzek leírása uralkodónként, pénzpolitikájuknak, pénzeiknek néhány mondatos jellemzésével. A havasalföldi részben felsorolják N. Redwitz szörényi bán vereteit, a moldvai fejezetben a lengyel, svéd, orosz mintára vert és az első orosz-török háború után tervezett pénzeket. Pontosan közlik minden darab súlyát, átmérőjét, az elő- és hátlap köriratát, s külön kirajzolva az éremképet, ha az az eredeti példányon nem látható jól. Minden változatot önálló típusként számoznak, néha úgy, hogy a köriratból csak néhány betű azonosítható. Így e két fejezetnél úgy érezzük, mintha a leletleírások gyakorlata érvényesülne.

A monográfia egynegyed része az Erdély önálló államisága idején vert pénzek bő ismertetése. A bevezetőt itt a verde és mesterjegyek felsorolása és a köriratok rövidítéseinek feloldása egészíti ki. A fejedelmek és királyok 1867-ig vert pénzei között találhatjuk még Brassó és Szeben város pénzeit, bánya- és szükségpénzeket. A fejezet a hamis pénzek és a bántási Oravicbányán (1812–1851) vert pénzek leírásával zárul.

Ezután következnek a modern román pénzek 1859–1975-ig. Ebben a részben – az eddig rendszeresen közölt adatok mellett – 1947-ig darabszám adatokat is megadnak, s jelzik az elő- és hátlap tengelyének állását is. Külön rajzokon láthatjuk a címereket és a peremmintákat. Táblázatba foglalva ismertetik a bel- és külföldi verdéket, azok jeleit, ahol román pénzeket készítettek. Jelzik, hogy mely pénzekben hol található a vésnök neve, a köriratokban milyen elválasztójelet használtak és milyen jelmondatot. Ezután az összes lényeges adatot táblázatba foglalják. Felsorolják a próbavereteket, a hamisítványokat, az értéktelenítési módokat, végül a pénzként használt egyéb fizetési eszközöket.

Az utolsó fejezet a bankjegyekkel és papírpénzekkel foglalkozik. A rendszerezés alapegységei a kibocsátók: Román Nemzeti Bank és Pénzügyminisztérium, Román Központi Bank, Osztrák-Magyar Bank stb. Szerepelnek az ismertetésben a német megszállás idején (1916–1918) forgalomba hozott, és a Vörös Hadsereg által 1944-ben kiadott papírpénzek is. Külön felsorolják rajzzal illusztrálva a vízjeleket, a címereket, a különböző módon használt büntetési szövegeket. Három táblázatban foglalják össze az összes lényeges adatot. Közölnek adatokat és fényképeket a tévnyomatokról, próbákról és hamisítványokról is. A fejezet a romániai papír szükségpénzek leírásával zárul.

A leíró részek kéthasábos szedésformában, szövegközi képekkel láttak napvilágot. Minden fejezethez 4–4 színes tábla is járul. Sajnos, a fotók sokszor alkalmatlanok az azonosításra.

Az egy-egy oldalas angol, orosz, német kivonat után közlik fejezetenként az intézmények és gyűjtők, a közreműködők nevét, majd a sorszámkra való hivatkozással 1–100 pontig viszonyítási értékelő számokat.

A sokirányú anyaggyűjtés és feldolgozás hatalmas munkáról tanúskodik, de arról is, hogy egy monográfiában nem lehet megoldani a romániai pénztörténet felmerülő kérdéseit.

Nagy Ádám

Vojislav Mihailović–Dragoslav Glogonjac: Katalog novca srbije i crne gore 1868–1918, a szerzők kiadásában, Belgrád, 1973. 72 o.

V. Mihalović és az időközben elhunyt D. Glogonjac két kötetben tervezték a XIX–XX. sz. délszláv pénzkibocsátást összefoglalni. Az első kötet félévszázados periódust ölel fel a SzHSz Királyság megalakulásáig, a 2. kötet, amely a pénzeket a mai korig mutatná be, nyomdakészen áll. Munkájukban igyekeztek kiküszöbölni a bel- és külföldi numizmatikai katalógusok tévedéseit, biztos támaszt nyújtva a modern szerb és montenegrói pénzek gyűjtőinek. A fémpenzek mellett a papírpénzeket is feldolgozták, sőt részletes táblázatban közlik a szerb és montenegrói papírpénzek első világháborús osztrák–magyar katonai felülbélyegzéseit is. A számos, jó minőségű fotóval illusztrált munkát párhuzamosan szerb–horvát–angol szöveg kíséri.

Gerlovics Szilveszter

Karl Jaksch: Katalog des österreichischen Notgeldes 1916–1921. Wien, 1971. 263 p.

Az I. világháború utolsó két éve és a rákövetkező három esztendő jelentette nálunk, de a szomszédos államokban is a papírszükségpénzek klasszikus korát. Az osztrákok már 1932-ben rendelkeztek használható katalógussal, melyet most a szerző, egy életen át folytatott gyűjtőmunka alapján, kiegészített és helyesbített. A két részre osztott katalógus első fele (1279 tétel) a valóságos, tehát forgalomban volt, fémpenzhelyettesítő szükségpénzeket tartalmazza, míg a második rész (1250 tétel) a főleg gyűjtők számára pénznyerés céljából nyomott, általában bankfriss példányokat, nem egyszer egész íveket, sorolja fel. Az egyes tételek mindig egy kiadót (település, gyár, bank, bánya, üzem stb.) jelentenek, melyek természetesen több címetet, vagy azonos címeteket más-más keltezéssel adtak ki, tehát az osztrák papírszükségpénzek száma, a tévnyomatokat, színárnyalatokat, felülbélyegzéseket figyelembe véve, több tízezerre tehető. A könyv módszerével, felépítési rendszerével hasznos segítséget nyújthat a készülő magyar szükségpénz-katalógus számára is.

Kőhegyi Mihály

Arnhard Graf Klenau: Grosser Deutscher Ordenskatalog bis 1918. München, 1974. 225 p.

Múzeumi és magángyűjteményekben az utóbbi időkben megsaporodtak a kitüntetések és rendjelek. A köztük való eligazodás nagy számuk és szétburjánzó változataik miatt még egy országon belül sem könnyű feladat. Ezért lehetünk hálásak a szerzőnek, hogy most legalább Németország anyagát egyetlen könyvben kézhez kaphattuk. Összeállítása nem lehetett könnyű, mert 61 kis állam rendjeleit kellett feldolgozni, melyek majd mindegyikének már a XVIII. században megvolt a maga, hadi vagy polgári érdemek elismerésére szolgáló sorozata. A meghatározást a szöveg közé nyomott ábrák könnyítik meg, bár korántsem mindegyikről tartalmaz ábrát a könyv. A gyűjtők érdekeit szem előtt tartva közli az egyes példányok árát is. Ezt nemzetközi árjegyzékek és német tapasztalatok alapján könnyen megtehetette, hiszen a szerző maga is egy nemzetközileg ismert müncheni kereskedés tulajdonosa.

Kőhegyi Mihály

Makai Ágnes: A spanyol köztársasági kitüntetések. Budapest, 1976. 30 p.

1931 áprilisában Spanyolországban köztársaság jött létre, ám a pillanatnyilag visszaszorított reakciós erők csak alkalomra vártak, hogy újabb harcot indíthassanak a demokratikus vívmányok ellen. A német és olasz fasiszmussal szövetkezve 1936 júliusában katonai lázadást robbantottak ki, mely Spanyolországot polgárháborúba sodorta. Az ország népe elszántan védte szabadságát. Sorában a spanyolok mellett 54 nemzet fiai – köztük magyarok is – harcoltak. Ez indokolja a spanyol köztársasági kitüntetések feldolgozását s különösen helyénvaló, hogy ezt a munkát a Hadtörténeti Múzeum fiatal munkatársnője vállalta magára, s a gyér forrásanyag ellenére, elsősorban a visszaemlékezésekre és a tárgyi anyagra támaszkodva, feladatát meg is oldotta.

Kőhegyi Mihály

Václav Měřička: Faleristik. Ein Buch über Ordenskunde. Prag, 1976. 252 p.

Az előttünk fekvő könyv bevezető kíván lenni a kitüntetések és rendjelek osztályozásához. Rövid történeti rész után keletkezésüket, fejlődésüket és változásukat taglalja, majd egyes típusait mutatja be. Különösen lényegesek és a szakember számára is fontosak a könyvek azok a fejezetei, melyek az egyes rendjelek részeinek szabatos leírását, elnevezését tartalmazzzák. Nem kétséges, hogy a viszonylag fiatal tudomány terminus technikusát mielőbb meg kell alkotni, mert a leírások csak így lehetnek egyöntetűek és nemzetközi összehasonlításra alkalmasak. A nagyszámú zsinés, fekete-fehér fénykép, valamint a szemléltető rajzok a könyv mondanivalójának jobb megértését segítik elő. (Csak zárójelben jegyezzük meg, hogy a könyv alcíme jobban fejezi ki a mű tárgyát. Aligha hisszük, hogy a csehszlovák Oldrich Pinc alkotta Faleristik elnevezés kizsírótaná az Ordenskunde elnevezést, hiszen ezt 1937 óta megtehetette volna. Kár tehát erőltetni ezt a talán tudományos szempontból pontosabb elnevezést, hiszen a nyelvi törvények ennek nem engedelmesskednek, így a cím nem érthető az első pillanatban.)

Kőhegyi Mihály

Jozef Hlinka—Štefan Kazimír—Eva Kolmíková: Peniaze v našich dejenich. Bratislava, 1976. 293 p. 8 tábla.

Mindhárom szerző a maga szűkebb területének megfelelő fejezeteit dolgozta ki annak a könyvnek, mely minket nagyon is közelről érdekel, hiszen a Nagy-Morva birodalom és a legújabb csehszlovák pénzverés kivételével minden mozzanata a magyar pénzükbocsátás szervezéséről szól, attól el nem választható, csak azzal együtt érthető meg és tárgyalható. Bár a három szerző módszere, anyagukból következően más és más, a könyv mégis egészen egységes alkotást képez. Különösen érdekes és újszerű a középkori bányászati technikát, olvasztást és feldolgozást bemutató rész, mert ebben a szerző leltári források megszámlálhatatlan mellett korabeli eszközöket és a megértést nagyban elősegítő metszeteket is felhasznál a minél árnyaltabb kép felvázolásához. Dicséremünk kell a pénzeket bemutató, néha többszörösére felnagyított fényképeket, melyekkel igazán nem bánt szűkmarkúan a szerkesztő.

Kőhegyi Mihály

Kőhegyi Mihály

Kovanje i kovnice antičkog i srednjovekovnog novca. Narodni muzej-Beograd, 1975. 48 o. 2 térkép, X tábla.

1975-ben a belgrádi Narodni muzej nagyszabású numizmatikai kiállítást rendezett. A kiállítás az antik és középkori pénzverési technikáját, a Jugoszlávia területén forgalomban volt pénzek verőhelyeit és ezek stílusjegyeit mutatta be, túlnyomórészt a Múzeum saját gyűjteményéből. Ez alkalomból egy katalógust adtak ki, amely tartalmát tekintve bővebb egy szokványos katalógusnál. Ismerteti a pénzverési technikákat, a pénzverdék igazgatását és a pénzverés megszervezését. A görög, illír, barbár, római, bizánci és szerb középkori pénzek forgalmának ismertetése mellett elsősorban a Jugoszlávia területén működött verdékkel foglalkozik, 1459 – Szendrő (Smederevo) elestéig bezárólag. Számunkra érdekes adat, hogy a Branković-Hunyadi emlékdénár (CNH II. 168.) verőhelyeként – levéltári adatokra hivatkozva – a Belgrád közvetlen közelében levő Rudištet jelöli.

Gerlovics Szilveszter

F. Fejér Mária–Huszár Lajos: A magyar numizmatika bibliográfiája. Akadémiai Kiadó. Bpest, 1977. 322 o.

Az egyes tudományágak megnövekedett irodalmát ma már csak bibliográfiákkal lehet áttekinteni. A magyar numizmatikának eddig csak részbibliográfiái voltak, egyes folyóiratoknak, vagy leszűkített témáknak cikkösszefoglalói.

Ez a munka a X. századtól napjainkig tartó magyar numizmatika (pénz, emlékérem, jeton, rendjel, kitüntetés, jelvény) irodalmát fogja össze. A szerzők e szempontból feldolgozták valamennyi magyar és külföldi szakfolyóiratot, monográfiát, ahol e témára adat lehetséges volt, s valamennyi magyar vonatkozású anyagot tartalmazó tanulmányt, adatközlést felvettek címjegyzékükbe.

Az anyagot 28 csoportra osztották. Eddigi bibliográfiák, általános összefoglaló művek, katalógusok, leletjegyzékek adják az első 4 csoportot. A továbbiakban korcsoportok vannak, az 5–12 csoport foglalja össze a középkor kezdetétől napjainkig. Külön-külön csoport a kuruc kor, Erdély, Szlavónia és egyéb tartományok numizmatikája (13–16); önálló

csoport a papírpénz (17). 5 csoport foglalkozik – 18–22 – az emlékérmekkel, jetonokkal, rendjelekkel. Ugyancsak külön-külön csoportot alkotnak az éremgyűjtés, múzeumok, társulatok numizmatikai irodalma (23–25). Kiállítások, technika és az eddigiekbe bele nem illő vegyes csoport (26–28) numizmatikája zárja a csoportonkénti ismertetést. A munka névmutatóval fejeződik be.

A négy nyelvű – latin, angol, német és magyar – bevezetővel ellátott könyv a magyar numizmatika eredményeit közel viszi egyrészt a külföldi numizmatikus kutatókhoz, másrészt a társadalomtudomány más területén dolgozó kutatókhoz is. A magyar terminológiában elcsépelet kifejezés lett a „hézagpótló” jelző, de F. Fejér Mária és Huszár Lajos közös munkája valóban, a szó szoros értelmében hézagpótló.

Gedai István

Emanuela Nohejlova-Prátova: Základy Numismatiky. Praha, 1975. 263 p. 64 tábla.

A könyv lényegében a numizmatika ismeretébe szeretné bevezetni az átlagolvasót. Öt fejezetre oszlik, s ezeken belül számtalan – itt fel nem sorolható – részletkérdéssel foglalkozik. Különösen figyelemreméltó az a módszeresség, amellyel a társadalomtudományok ismeretének egymásba kapcsolódó láncolatán át kijelöli a pénztörténet helyét, szerepét, lehetőségét és korlátait, függését a mindenkori társadalmi formától, illetve annak elvárásaitól, ha úgy tetszik ideológiájától. A szakembert elsősorban a harmadik és az ötödik fejezet érdekli. Az előbbiben a feldolgozás módját mutatja be, az utóbbiban viszont a numizmatika kialakulását kíséri nyomon. Itt tárgyalja az egyes országok múzeumainak gyűjteményét, esetleges szakoktatását is. (Velünk eléggé mostohán bánik.) Ennek a fejezetnek a végén található a csehszlovák szerzők által írott numizmatikai szakirodalom bibliográfiája 1771-től 1971-ig, melyet Edward Simeks állított össze. Az 1185 tételből álló, teljességre törekvő felsorolás történeti korokra tagolva követi egymást, s nyilván a legtöbbet forgatott része lesz a könyvnek, hiszen az utóbbi évtizedekben megnövekedett vidéki évkönyvek szakcikkeit szinte lehetetlen nyomon követni, holott azokban nem egyszer fontos leletek első közlései bújnak meg. A nemes értelemben vett tudománypszerszerűsítő, a gyűjtők érdekére is figyelemmel levő könyvet ez a bibliográfia teszi nélkülözhetetlenné a szakemberek számára.

Kőhegyi Mihály

Actes du 8ème Congres International de Numismatique New York – Washington, Septembre 1973. Paris – Bâle, 1976. 683 o., 77 tábla.

A kötet az 1973 szeptemberében New York – Washingtonban megtartott nemzetközi numizmatikai kongresszus előadásait tartalmazza. A hat évenként megrendezett numizmatikai kongresszusok előadói a legidősebb problémákat vetik fel vitáiknak meg a világ numizmatikusaival.

Az USA-ban rendezett kongresszuson 86 előadás hangzott el és ezeket adja közre ez a munka. Két általános előadás kívül 21 görög, 3 kelta, 20 római, 12 középkori, 8 keleti, 12 újkori és 2 emlékérem tematikájú. A tematikák megoszlásával kapcsolatban meg kell említeni, hogy erősen konzervatív jellegű, a pénzveréssel kapcsolatos előadásokban uralkodik az antik, a numizmatika más ágai (emlékérem, rendjel) alig, vagy egyáltalán nem szerepelnek.

Minden kor kutatójának hasznos volt V. M. Potin (Leningrád) előadása, aki az éremleletek jelentőségével, a feldolgozás módszereivel foglalkozott. A Kárpát-medencét érintően Eva Kolnikova (Nyitra) előadását említjük, aki a keleti kelta pénzverésről tartott előadást. A 20 római előadás közül számunkra különösen a sisciai verdével foglalkozó Aleksander Jelocnik (Ljubljana) volt figyelemreméltó. A középkori szekcióban Gedai István előadásának keretében megvitatták (a vitában Peter Berghaus (Münster) és Philipp Grierson (Cambridge) hozzászólásait kell kiemelni) a LANCEA REGIS feliratú pénzt, elfogadva az előadó (Numizmatikai Közlönyben is kifejtett) nézetét. Élénk, és az előadóval nem mindenben egyetértő vitát váltotta ki Jiri Sejbál (Brno) előadása, itt közölt cikke; a „Nagy Morva Birodalom” numizmatikájáról értekezett. (Ideje lenne a „Nagy Morva Birodalom” kifejezést is kritika tárgyává tenni egyszer.) A korai magyar középkort is érintő előadások, cikkek közül Stanisław Suchodolskyt (Varsó) kell még említenünk, aki a X–XI. századi Karoling pénzverés befolyásáról adott elő.

A rendkívül gazdag anyag bizonyítja a nemzetközi rendezvények előadásainak, megjelentetésének hasznosságát, szükségességét. A jövőben azonban az előadások utáni vitát is közölni kellene, mert így lenne teljes az összkép.

Gedai István

Vladimir Vaszilevics Evarics: Numizmatičeszkij Szlovar. Lvov, 1975. 156 p. 52 tábla.

A „Numizmatikai Lexikon” első ízben a lvovi egyetem kiadásában jelent meg 1972-ben ukrán nyelven. Ezt dolgozta át és egészítette ki a szerző, s tette hozzáférhetővé a kutatók és a szélesebb, numizmatikát szerető olvasótábor számára. A könyv elvileg az egyetemes (világ) pénztörténet vonatkozásaira kíván figyelemmel lenni, de ezt természetesen már terjedelmi korlátai miatt sem képes maradéktalanul teljesíteni. Dicséretes törekvés viszont, hogy széles alapokra építve hozzá címszavakként a legfontosabb tudnivalókat. Bibliográfiája külön közli a latinbetűs és külön a cirillbetűs műveket. Ez utóbbi a szakember számára is fontos, mert nehezen megszerezhető, és újabban megjelent szovjet könyvekre hívja fel a figyelmünket. Lexikonnál szokatlanul nagyszámú fényképes anyag igen jó szolgálatot tesz, bár a színes reprodukciók inkább zavaróak, mint a fekete-fehérek. A hatalmas példányszám (120 000) és a rendkívül alacsony ár (1 rubel 28 kopek) irigylésre méltó.

Kőhegyi Mihály

Egyéb magyar vonatkozású irodalom

- Ákoshegyi Ferenc: II. Rákóczi Ferenc pénzei. = Az Érem 31(1975) : 1. p. 9–19. 6 t.
- Ákoshegyi Ferenc: Rákóczi Ferenc pénzeinek 1–107.-ig terjedő pontértékelése. = Az Érem 32(1976) : 1. 48. p.
- Alföldi, Andreas–Alföldi, Elisabeth: Die Kontorniat-Medaillons, 1–2. Berlin, de Gruyter, 1976. XVI, 232 p., 212 t. 2 ill. 3 mell. (Antike Münzen und geschnittene Steine, 6.)
- Ambrus Béla: Kecskemét papír szükségpénzei. – Kecskemets Papirnotgelder. = Cumania. Historia. A Bács-Kiskun megyei Múzeumok Közleményei, 3(1975) p. 373–386. 15 ill.
- Ambrus Béla: A Magyar Tanácsköztársaság nemesfém pénztervei. = Az Érem 31(1975) : 2. p. 26–32. 14 ill.
- Ambrus Béla: Kossuth Lajos amerikai emigrációs bonjai (1851–1853). – Die amerikanischen Emigrationsbons Ludwig Kossuths (1851–1853). = NumKözl 74–75(1975–1976) p. 79–92.
- Ambrus Béla: Magyarország papír szükségpénzei 1723-tól 1914-ig. Bp. Éremgyűjtők Egyesülete, 1977. 201 p. (soksz.)
- Ambrus Béla: Az Osztrák-Magyar Bank bankjegyeinek bélyegzése (1918–1920) I. rész. = Az Érem 32(1976) : 1. p. 18–26. 57 ill. II. rész. Provinciális bélyegzések. = Az Érem 32(1976) : 2. p. 20–29. 54 ill.
- Auer Miklós: Schlaraffia – egy különös egyesület. = Az Érem 31(1975) : 1. p. 33–36. 10 ill.
- Bánkúti Imre: Iratok 1705-ből a kolozsvári pénzverés történetéhez. – Schriftstücke aus 1705 zur Münzgeschichte Klausenburgs. = NumKözl 74–75(1975–1976) p. 57–59.
- Bíró Miklós: A Magyar Nemzeti Bank bankjegy- és éremgyűjteményéről. Bp. Magyar Nemzeti Bank, 1977. 7 p.
- Bíró Miklós: A Magyar Nemzeti Bank pénzérme kibocsátásáról. Bp. Magyar Nemzeti Bank, 1976. 18 p.
- Bíró-Sey Katalin: Coins from identified sites of Brigetio and the question of local currency. Bp. Magyar Nemzeti Múzeum, 1977. 188 p. 17 t. (Régészeti Füzetek, II : 18.)
- Bíró-Sey Katalin: Egy ritka Valens ezüst medalion. = Cumania. Archaeologia. A Bács-Kiskun megyei Múzeumok Közleményei (Kecskemét) 4(1976) p. 35–40.
- Bíró-Sey Katalin: A find of centenionales from Brigetio. = FolArch 25(1974) p. 147–160.
- Bíró-Sey Katalin: Silver medal of Anastasius I in the Numismatic Collection of the Hungarian National Museum. I. Anastasius ezüst medalionja a Magyar Nemzeti Múzeum éremgyűjteményében. = FolArch 27(1976) p. 121–127. 1 t.
- Bíró Tiborné: Bizánci pénzek. = ÉITud 32(1977) 761. p. 4 ill.
- Bíró Tiborné: A kelták pénzverése. = ÉITud 32(1977) : 4. 123. p. 4 ill.
- Bíró Tiborné: Pannonia provincia a római pénzekben. = ÉITud 32(1977) : 16. 503. p. 4 ill.
- Bíró Tiborné: Pénzhamisítás a római birodalomban. = ÉITud 32(1977) : 20. 631. p. 4 ill.
- Bíró Tiborné: A római császárság pénzverése. = ÉITud 32(1977) : 12. 379. p. 4 ill.
- Bíró Tiborné: A római köztársaság pénzverése. = ÉITud 32(1977) : 8. 251 p. 4 ill.
- Bíró Tiborné: A szikáncsi V. századi solidus lelet. – The fifth century Solidus of Szikács. = NumKözl 74–75(1975–1976) p. 7–19. 3 ill.
- Bónis György: István király törvényeinek pénzbüntetési rendszere. = Alba Regia 14(1975) p. 281–282.
- Sz. Burger Alice: Römerzeitliche Münzfunde aus dem Bereich von Pécs (1926–1928). – Római-kori éremlelet Pécs területéről (1926–1928). = Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, Pécs 16(1971) p. 105–122.
- Bouvier, Jean: Banktőke, ipari tőke és finánc tőke a XIX. századi francia növekedésben. = TörtSzle 29(1976) : 4. p. 600–612.
- Búza János: A tallér és az aranyforint árfolyama a XVII. században. – The rate of exchange of the tallér (thaler) and the gold florin, and their role in the circulation of money in Hungary's parts under Turkish rule in the 17th century., Nagykőrös 1622–1682. = TörtSzle 20(1977) : 1. p. 73–106., 166–167. 2 t. i ill. 9 táblázat.
- Csengeryné Nagy Zsuzsa: Nemzetközi éremkiállítás '77. XVII. FIDEM Kongresszus a Magyar Nemzeti Galériában. = Művészet 18(1977) : 9. p. 3–35. 2t.
- Csillag Ferenc: 75 éves a Magyar Numizmatikai Társulat. = NumKözl 74–75(1975–1976) p. 3–6.
- Dobrossy István: Bankóégetés és szükségpénz kibocsátás Miskolcon (1849–1860). = Borsodi Szemle 20(1975) : 2. p. 50–57.
- I. (Első) Országos Érembiennálé. (Sopron, 1977. szept. 11.–okt. 9.) A kiállítást rendezte és a katalógust összeáll.: Baranyai Judit. Bp. Magyar Hírdető – Kner ny. 1977. 59 p. ill.
- Erdőhelyi Kálmán: A damnatio memoriae végrehajtása Commodus denariusain? = Az Érem 32(1976) : 1. p. 5–9. 6 ill.
- Erdőhelyi Kálmán: A latin írás és kiejtés a római pénzekben. = Az Érem 31(1975) : 2. p. 1–7.
- Az Érem. A Magyar Éremgyűjtők Egyesületének Lapja. 31(1975) : 1, 2., 32(1976) : 1, 2. Bp. Magyar Éremgyűjtők Egyesülete, 1975, 1976. (Mindegyik szám:) 48 p.
- Értesítő. Bp. A Magyar Éremgyűjtők Egyesülete kiadványa.
- Faller Jenő: A soproni Központi Bányászati Múzeum kalauza. Sopron, Bányászati Kutatóintézet, 1959. 73 p. 40 t.
- F. Fejér Mária–Huszár Lajos: Bibliographia numismatica Hungaricae. – A magyar numizmatika bibliográfiája. Bp. Akadémiai Kiadó, 1977. 322 p. Rec.: Flören, Reinhard = Geldgeschichte und Nachrichten 12(1977) Sept. Nr. 61. (268. p) Hackens, Toni = Revue Belge de Numismatique 123 (1977) 255. p., Koszorus Oszkár = Békési Élet 13(1978): 2. p. 267–268, Die Münze (Berlin) 9(1977) : 10., R. A. = Numismatisches Nachrichtenblatt (München) 10(1977) : 26.

- Gedai István*: Bavarian influences on the early coinage of the states in Central Europe. = Actes du 8ème Congrès International de Numismatique, New York–Washington sept. 1973. (Paris, 1976.) p. 415–421. 1 t.
- Gedai István*: Éremleletek. Fogaras megye, Makkoshotyka, Fajsz-Garadomb, Doboz. Bajna. = NumKözl 74–75(1975–1976) p. 107–109.
- Gedai István*: Értékelzés, évszám, verdejegy ... = Múzeumi Magazin 1975 : 2. sz.
- Gedai István*: A magyar pénzverés kezdetének problémái. = Alba Regia 14(1975) p. 249–252.
- Gedai István*: A szigetcsépi friesachi dénárlelet. – Der Fund von Friesacher Pfennigen in Szigetcsép. = NumKözl 74–75(1975–1976) p. 27–36. 9 t. (7–15. t.)
- Gedai István*: XI. századi kincslelet Nagyharsányból. – Münzfund aus dem XI. Jahrhundert von Nagyharsány. = Janus Pannonius Múzeum Évkönyve (Pécs) 16(1971) p. 85–90. 4 t.
- Gedai István*: Történelmünk pénzeken. Münzen dokumentieren unsere Geschichte. (Minikönyv.) Bp. Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1975. 195 p. 114 ill.
- Gonda Lajos*: Az Állami Pénzverő újjászülése 1945 után. Bp. Magyar Nemzeti Bank, 1977. p. 27–42. (Koll. 2.)
- Gosztonyi József*: Borsos Miklós éremművészete. = Az Érem 32(1976) : 2. p. 30–37. 10 ill.
- Gosztonyi József*: Csúcs Ferenc érmeinek és plakettjeinek jegyzéke. = Az Érem 32(1976) : 1. p. 28–32. 2 ill.
- Gosztonyi József*: Csúcs Ferenc hetven éves. = Az Érem 31(1975) : 2. p. 34–39. 18 ill.
- Gosztonyi József*: Magyar szobrászok és éremművészek önarckép plakettjei. = Az Érem 31(1975) : 1. p. 24–32. 14 ill.
- Gulyás Mihály–Koszorús Oszkár*: Bárcák szerepe az orosházi baromfi-feldolgozó telepeken. = Az Érem 32(1976) : 1. p. 43–47.
- Györffy György*: A magyar pénzverés kezdetének kérdéséhez. = Alba Regia 14(1975) p. 287–288.
- Hegelmayer István*: Pénz és pénzpoltika a szocializmusban. Bp. Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1976. 289 p. = Magyar Tudomány 22(1977) : 5. 408. p.
- Hárs József*: Még néhány szó Sopron aranyérméről. = Soproni Szemle 30(1976) : 2. 176. p.
- G. Héri Vera*: Az 1891-es temesvári kiállítás és érmei. – Die Temesvarer Ausstellung im Jahre 1891 und ihre Medaillen. = FolHist 2(1973) p. 179–196. 1 t.
- G. Héri Vera*: Giambattista Pozzi pápasorozatának modelljei. – Die Modelle der Papstreihe des Giambattista Pozzi. = NumKözl 74–75(1975–1976) p. 93–97.
- G. Héri Vera*: Kiállítási díjermék 1842 és 1848 között. – Ausstellungsprämiemedailfen zwischen 1842 und 1848. = FolHist 3(1975) p. 67–79. 2 t.
- G. Héri Vera*: Mladonyiczky Béla éremművész. = Az Érem 31(1975) : 2. p. 40–42. 8 ill.
- Hermann Zsuzsa*: Államháztartás és a pénz értéke a Mohács előtti Magyarországon. (Megjegyzések Thurzó Elek költségvetési előirányzatához.) – La situation des finances de l'Etat et de la monnaie en Hongrie à l'époque antérieure à Mohács. = Századok 109(1975) : 2. p. 301–336.
- Huszár Lajos*: Habsburg-házi királyok pénzei. I. 1526–1657. Bp. Akadémiai Kiadó, 1975. 168 p. 24 t. 363 ill. (CNH 3 : 1.) Rec.: Búza János = MTAOK II. 24(1975) : 2–3. p. 327–328., Pohl Artur = Az Érem 31(1975) : 1. 46. p., Rét Rózsa = MTud 82 U.f. 20(1975) : 7. p. 451–452.
- Huszár Lajos*: A középkori magyar pénztörténet okleveles forrásai, II. rész. – Die urkundlichen Quellen der ungarischen mittelalterlichen Münzgeschichte, II. Teil. = Num. Közl. 74–75(1975–1976) p. 37–39.
- Huszár Lajos*: Münzstätten in den im Frühmittelalter entstehenden ungarischen Städten. = La formation et le développement des métiers au Moyen Age (V^e–XIXe siècles). Bp. 1977. p. 63–67.
- Huszár Lajos*: A pénzverés helye Magyarországon a XI. században. = Alba Regia 14(1975) p. 277–279.
- Huszár Lajos*: A régi magyar emlékérmek katalógusa a legrégibb időktől 1850-ig. 2.: Újkor (1657–1705). Bp. Éremgyűjtők Egyesülete, 1975. 48 p. 32 t.
- Kahler Frigyes*: Adatok a magyarországi papírpénz hamisítás történetéhez. – Angaben zur Geschichte der Geldscheinfälschung in Ungarn. = Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1974. p. 387–412.
- Kahler Frigyes*: A XVI. századi pénzhamisítás kérdéséhez. – Zur Frage der Falschmünzerei im XVI. Jahrhundert. = NumKözl 74–75(1975–1976) p. 53–56.
- Kahler Frigyes*: Újabb adalékok a múlt századi papírpénzforgalom és hamisítás történetéhez. – Neue Angaben zur Geschichte des Geldscheinverkehrs und der Geldscheinfälschung im vergangenen Jahrhundert. = DebrMuzÉvk 1975. p. 303–327. 4 ill.
- Kamarakiállítás Olcsvai Kiss Zoltán kispasztikáiból – érmeiből*. 1975. dec. – 1976. jan. A kiállítást rendezte: Pogány Ö. Gábor. A katalógust összeállította: N. Pénzes Éva. Bp. 1975. 13 p. 10 t.
- Káplár László*: I. István király pénzei anyagvizsgálatának eredményei. = Alba Regia 14(1975) p. 253–255.
- Káplár László*: A Magyar Éremgyűjtők Egyesülete a fennállásának 90. évét ünneplő Szolnok városában tartotta meg 6. vándorgyűlését, március 15-én és 16-án. = Az Érem 31(1975) : 1. p. 43–44.
- Káplár László*: A Magyar Numizmatikai Társulat tagsági érme. = Az Érem 32(1976) : 1–3. 6 ill.
- Kiss Nagy András*: 1.: Nemzetközi bélyegkiállítás 1970. vert érme, bronz ϕ 4 cm. 2.: Kondor Béla emlékérem, 1973. bronz ϕ 11,5 cm. 3.: Miskolci filmfesztivál, érme, 1973. bronz ϕ 5,4 cm = Művészet 16(1975) : 9. Nagy Ildikó: Monumentális kispasztikák 7. p. 3 ill.
- Kontha Sándor*: Fémek Beck Vilmos húsz levele. = Ars Hungarica 1976 : 1. p. 147–158.
- Kovács Gyula*: Éremművészetünk ma. – Beszélgetés Asszonyi Tamással. = Művészet 18(1977) : 9. p. 34–36.
- Kovács Gyula*: Vigh Tamás Akadémia-i érméről. = Művészet 18(1977) : 4. p. 24–25. 4 ill.
- Kovács László*: Adatok a LANCEA REGIS köriratú pénz értékeléséhez. = Alba Regia 14(1975) p. 257–274. 2 t. 13 ill.

- Kovács László: Zur Deutung der Münze mit der Umschrift LANCEA REGIS. = Acta Archaeologica (Bp.) 28(1976): 1-2. p. 123-145. 16 ill.
- Kőhegyi Mihály: Pénztörténeti adatok Kecskemét város körözüvényeiben (1789-1798). - Die geldgeschichtlichen Daten der Zirkulare der Stadt Kecskemét (1789-1798). = NumKözl 74-75(1975-1976). p. 73-77.
- Kőhegyi Mihály-Nagy Ádám: Pénz- és gazdaságtörténeti adatok Mária Terézia korából. = Cumania. Historia. (A Bács-Kiskun megyei Múzeumok Közleményei.) 3(1975) p. 103-144. 3 t. 6 táblázat.
- Kőműves István: A pénz, mint a társadalmi fejlődés vetülete. Bp. M. Numizmatikai Társ. 1977. 5 p. (soksz.)
- Közlekedési érem kiállítás. Rendezte és a katalógust összeállította: Kócziánné Szentpéteri Erzsébet. Bp. Közlekedési Múz. 1977. 47 sztl. p. ill.
- Kralovánszky Alán: A tinópénz kérdései I. István király korában. = Alba Regia 14(1975) p. 283-286.
- Kunvári Lilla: A XVI. FIDEM biennálé Krakkóban. = Az Érem 32(1976): 1. 27. p.
- Kupa Mihály: I. István magyar király pénzverése. - Die Münzprägung König Stefans I. = NumKözl 74-75(1975-1976) p. 21-26.
- László Gyula: Géza-kori pénzverésünk kérdéseiről. = Alba Regia 14(1975) p. 275-276.
- Magyar éremantológia 1945-1976. Ferenczy Triennále - Ferenczy Múzeum, Szentendre, 1977 jún. - szept. Szentendre, Pest megyei Múz.lg. 1977. 115 p. (53 t.)
- Magyar pénzérmek árkatológusa, 1848-1945. Összeáll.: Leitner Sándor. Lektorálta: Gedai István. Bp. Bizományi Áruház V. 1977. 10 p.
- A magyar pénzverés kezdete c. konferencia előadásai, amelyek a székesfehérvári Alba Regia napok keretében 1973. május 14-én hangzottak el. Székesfehérvár, István király Múzeum, 1975. 40 p. ill. (Az István király Múzeum Közleményei A: 21.) = Alba Regia 14(1975) p. 249-288.
- A magyar pénzverés története. Kiállítás a Magyar Nemzeti Bank éremgyűjteményének és a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának anyagából. A kiállítást a Magyar Nemzeti Galériában rendezték, Bp. 1977 szept. Bp. Magyar Nemzeti Bank kiadása, 1977. 36 p. 16 t.
- A magyar plakettművészet mesterei a XX. század első feléből. Kiáll. a Jászberényi Városi-Járási Könyvtárban, 1974 május. A katalógust szerk.: Szigeti István. Jászberény, Hűtőgépgyár nyomdája, 1974. 16 p. ill.
- Mai magyar grafika és kispasztika. Zichy Mihály és Ferenczy István tiszteletére kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában, 1976. okt. Bp. Magyar Nemzeti Galéria kiadása, 1976. 78 p. ill.
- Makai Ágnes: A Magyar Érdemkereszt alapítása. - Die Gründung des Ungarischen Verdienstkreuzes. = NumKözl 74-75(1975-1976) p. 99-103.
- Makai Ágnes: Spanyol köztársasági kitüntetések. - Decorations of the Spanish Republic. Bp. Hadtört. múz. 1976. 30 p. 4 t. 4 ill. (Múzeumi Füzetek 1.)
- Márton Sándor: A Jubileumi Udvari Emlékérem. = Az Érem 32(1976): 2. p. 43-44. 4 ill.
- Márton Sándor-Tólas Géza: A Magyar Néphadsereg jelvényei 1970-1976. Bp. Éremgyűjtők Egyesülete, 1976. 14 p. 6 t.
- Nagy Ildikó: Beck Ö. Fülöp Liszt Ferenc emlékplakettje. = Művészet 17(1976): 1. p. 26-28. 6 ill.
- Nagy Lóránt: A CNH. III. 66. A számú obulus csegely. = Az Érem 32(1976): 1. 17. p. 2 ill.
- Nagy Lóránt: Ismeretlen szlavón denártípus? = Az Érem 31(1975): 2. p. 48-49.
- Nagy Lóránt: II. Ulászló évszamos denárai. (Pótlás az Éremhatározóhoz.) = Az Érem 32(1976): 2. p. 9-13.
4. [Negyedik] Numizmatikai Aukció. BAV, Bp. 1977. szept. 19. Bp.: BAV, 1977. 29 p. ill.
- Numizmatikai Közlöny 74-75(1975-1976). Szerk.: Huszár Lajos. Szerk. bizottság: Bíró Sey Katalin és Gedai István. Bp. Akadémiai Kiadó, 1976. 117 p. 20 t.
- Pál Imre: A római császárkor görög kolonialis vereteinek ismertetése. (XIX. folytatás, befejezés.) = Az Érem 31(1975): 1. p. 1-5.
- Parádi Nándor: Pénzekkel keltezett XIII. századi ékszerek. A Nyáregyháza-pusztapótharaszti kincselet. - Münzdatierte Schmuckstücke aus dem 13. Jahrhundert. Der Schatzfund von Nyáregyháza-Pusztapótharaszti. = FolArch 25(1975) p. 119-161. 18 ill.
- Pásztory Tibor: Az erdélyi fejedelmek pénzeinek jelmondatai. = Az Érem 31(1975): 1. p. 20-23.
- Pásztory Tibor: Eszterházy Miklós herceg pénzverése. = Az Érem 32(1976): 2. p. 17-19. 6 ill.
- Pataki Ferenc: Olaszországi honvéd emlékérem. = Az Érem 32(1976): 1. p. 38-42. 2 ill.
- Pátzay Pál szobrászművész, 1976 szept. Bp. Magyar Nemzeti Galéria, 1976. 16 p. 52 t.
- Petényi Katalin: Borsos Miklós érmészete. = Művészet 17(1976): 9. p. 14-15. 6 ill.
- Pohl Artur: Az eraviszkusz denárok szerepe. (Kelta pénzverés a Gellérthegynél.) = Az Érem 32(1976): 1. p. 4-5.
- 1 ill.
- Pohl Artur: Az 1467. évi erdélyi, Mátyás elleni összeesküvés a numizmatikában. = Az Érem 32(1976): 2. p. 7-8.
- 2 ill.
- Pohl Artur: A friesachi denárok és magyarországi forgalmuk oka. = Az Érem 31(1975): 2. p. 13-17. 2 t. 3 ill.
- Pohl Artur: Die Grenzlandprägung. Münzprägung in Österreich und Ungarn im fünfzehnten Jahrhundert. Graz, Akad. Druck- und Verlagsanstalt, 1972. 188 p. 8 t. 3 ill. Rec.: Nehring, Karl = Ungarn Jahrbuch 6(1974-75) p. 261-262.
- Pohl Artur: Mátyás király bécsi obulusa. - Wiener Obol des Königs Matthias Corvinus. = NumKözl 74-75(1975-1976) 51. p.
- Pohl Artur: Ungarische Goldgulden des Mittelalters (1325-1540). Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 1974. 50 p. 2 t. 59 táblázat. Rec.: Csillag Ferenc = Az Érem 31(1975): 1. 47. p., Kunnert, Heintich = Südost-Forschungen 34(1975) p. 320-321.

- Rádóczy Gyula*: Adatok Mária Terézia pénzveréséhez 1741–1768 között, 1–2. – Daten zur Münzprägung Maria Theresia's zwischen 1741–1768, 1–2. = *Az Érem* 32(1976) : 1. p. 12–16. 3 grafikon., 32(1976) : 2. p. 14–16. 3 grafikon.
- Rádóczy Gyula*: Kiegészítések a magyar éremhatározóhoz, II. = *Az Érem* 31(1975) : 1. p. 6–8. 7/b ill.
- Rádóczy Gyula*: Mária Terézia pénzverése 1741–1768 között. – Die Münzprägung Maria Theresias zwischen 1741–1768. = *NumKözl* 74–75(1975–1976) p. 61–72.
- Sillye Kálmán* (1907–1974). Nekrológ: Kőműves István = *NumKözl* 74–75(1975–1976) 105. p. 1 ill.
- Sonnevend György*: Victoria hátlapok római pénzekben. = *Az Érem* 32(1976) : 2. p. 1–3. 5 ill.
- Szabó János József*: Középkori éremlelet Csorváson. = *Múzeumi Híradó* 1974 : 3. p. 1–2.
- Szabó K.*: Cabochons de Kálóz. = *Alba Regia* 15(1976) p. 193–197. 1 t. 3 ill.
- Tálas Géza*: Korai osztrák kitüntetések, III. rész. = *Az Érem* 32(1976) : 1. p. 33–37. 28 ill.
- Tapolca központjában földmunkák során az 1600-as évekből való 15 ezer éremleltre bukkantak.* = *ÉiTud* 32(1977) : 1. 30. p. 1 ill.
- A Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárának éremművészeti és ex libris kiállítása* Bottyán János és Nagy Dezső gyűjteményéből. Debrecen, Evangélikus Egyh. 1974. 39 p. 2 t. mell. (soksz.)
- Tompos Ernő*: Emlékérmek. (Sopron városi rangra emelésének 700 éves évfordulójára.) = *Soproni Szemle* 3(1977) : 3. p. 247–249. 4 ill.
- Tompos Ernő*: Rauch András címerei és emléklakettje. = *Soproni Szemle* 18(1974) p. 66–68.
- Tompos Ernő*: Renner Kálmán soproni vonatkozású érmei és plakettjei (1958–1974). = *Soproni Szemle* 19(1975) p. 177–187. 14 ill.
- Tóth András*: Éremművész orvosok. = *Orvosi Hetilap* 117(1976) : 44. sz. p. 2681–2685.
- Tóth András*: A Georgikon emlékérem. = *Az Érem* 31(1975) : 1. p. 38–39. 2 ill.
- Tóth András*: 70 éves a Hőgyes plakettsorozat. = *Horus* 3. sz. p. 2476–2477.
- Tóth András*: Medgyessy Ferenc orvosi érmei. = *Orvosi Hetilap*, 1977. 1. sz. p. 95–96.
- Tóth András*: A numizmatikus Weszprémi István. = *Horus* 17. sz. p. 2055–2058.
- Tóth András*: Orvosi eszközök érmeken. = *Horus* 7. sz. p. 807–810.
- Tóth András*: Orvostörténelem az érmek hátlapján. = *Horus* 25. sz. p. 2997–2999.
- Unger Emil*: Magyar éremhatározó, 1–2. 2. átdolg. kiad. Bp. Éremgyűjtők Egyesülete, 1974–1976. 194 p. 130 t.
- Unger Emil*: Magyar éremhatározó, 2. 2. átdolg. kiad. Bp. Éremgyűjtők Egyesülete, 1976. p. 113–194. t. 40–130.
- Vadász György*: Hogyan készültek a poncolt magyar pénzek? = *Az Érem* 32(1976) : 2. p. 4–6. 12 ill.
- Vadász György*: Pénzek, pecsétek, ötvösművek pénzverésünk kezdetén. = *Az Érem* 31(1975) : 2. p. 8–12.
- Vadász György*: A poncolt magyar pénzek betűi. = *Az Érem* 32(1976) : 1. p. 1012. 1 táblázat.
- Varannai Gyula*: Hamisított „1906-os” ötkoronás. = *Az Érem* 31(1975) : 1. 37. p. 3 ill.
- Varannai Gyula*: Hommage à Albert Schweitzer! = *Az Érem* 31(1975) : 2. 33. p. 4 ill.
- Varannai Gyula*: A Nemzetközi Numizmatikai Bizottság kongresszusa. = *Az Érem* 31(1975) : 1. p. 40–41.
- Varannai Gyula*: Pátzay Pál 80 éves. = *Az Érem* 32(1976) : 1. 42. p. 2 ill.
- Várhidy Imre*: Lovak és lovasok érmeken és plaketteken. = *Az Érem* 32(1976) : 2. p. 38–42. 20 ill.
- Várhidy Imre*: Magyar robotjegyekről és bárcákról. = *Az Érem* 31(1975) : 2. p. 42–48. 13 ill.
- Vas Zoltán*: 30 éves a forint. Bp. Magyar Nemzeti Bank, 1977. 1–25 p. (Koll. 1.)
- Vayer Lajos*: Un ritratto sconosciuto di Galeotto Marzio. (Contributo all'iconografia ritrattistica dell'umanesimo italo-ungherese.) = *Acta Historiae Artium* 22(1976) : 1–2. p. 107–116. ill.
- Zvarics N. V.* Numizmaticheszkij szlovar. Lvov, „Visa Skola”, 1975. 156 p. 52 t.

Rövidítések:

- CNH = Corpus Nummorum Hungariae, Bp.
- DebrMuzÉvk = A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, Debrecen
- ÉiTud = Élet és Tudomány, Bp.
- FolArch = Folia Archaeologica. A Magyar Nemzeti Múzeum Évkönyve, Bp.
- FolHist = Folia Historica, Bp.
- MTAOK II. = A Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai és Történettudományi Osztályának Közleményei, Bp.
- NumKözl = Numizmatikai Közlöny, Bp.
- TörtSzle = Történelmi Szemle, Bp.

F. Fejér Mária

Hírlapokban és folyóiratokban megjelent numizmatikai vonatkozású közlemények

a) Pénzverés, pénztörténet

Antik pénz

- Bizánci pénzek Bulgáriában.* = Petőfi Népe, 1976. nov. 20.
D. J.: Numizmatikusok. „Ez a pénz egy római harcos zsebében csörgött.” = Rába, 1976. okt. 1.
Kárpátalján több mint ezer db i. e. 1–2. századból való római éremleletet találtak Nankovo faluban. = Dunántúli Napló, 1975. ápr. 4.
Kincs a padló alatt. A gorsiumi ásatások alkalmával 3134 db ezüstpénzt találtak. = Esti Hírlap, 1976. május 27.
A nápolyi archeológiai múzeumból hétezer darab római arany, ezüst és bronz pénzérme tűnt el a hét elején.
 = Északmagyarország, 1977. febr. 24.
Numizmatikai ritkaság. Ezüst drachma leletet tártak fel a Szovjetunióban. = Petőfi Népe, 1975. ápr. 9.
Pénznél többet érő pénzek nyomában. (Egyházasdengelen kelta pénzeket találtak.) = Hétfői Hírek, 1975. márc. 17.

Magyar pénz

- Bíró Miklós:* Harmincéves nemzeti valutánk a forint. = Bankszemle, 1976 november.
Bíró Miklós: A Magyar Nemzeti Bank pénzérme kibocsátási monopóliumáról. = Bankszemle, 1976 június.
Az emlék pénze. (A magyar jubileumi pénzek rövid ismertetése) = Esti Hírlap, 1975. július 1.
Ezüst érmék készültek nagy festőink emlékére. = Hétfői Hírek, 1976. aug. 9.
Élesztős László: Magyar pénzverés a XV. században. = ÉITud 32(1977) : 43. 1371. p. 3 ill.
Felszabadulási jubileumi ezüst emlékérmé kibocsátása. = Pénzügyi Közlöny, 1975. ápr. 11.
A forint kibocsátásának 30. évfordulójára. „Forint” c. minikönyv. = Magyar Nemzet, 1976. aug. 11.
Gedai István: Az Árpád-kor pénzverése. = ÉITud 32(1977) : 34. 1081. p. 4 ill.
Gedai István: A libertásokkal Pro libertate! = Magyar Hírlap, 1976. márc. 28.
Gedai István: A nagyharsányi kőbánya kincse: Az első magyar pénz. = Magyar Hírlap, 1975. ápr. 19. 2 ill.
Gedai István: Ut az első magyar pénzhez. = ÉITud 32(1977) : 31. 987. p. 4 ill.
Gerlovics Szilveszter: Pénzérme, papírok. A pénzforgalom története Észak-Bácskában. = 7 nap, 1977. márc. 25.
Gerlovics Szilveszter: Rákóczi libertásai. = 7 nap, 1976. júl. 9.
Harminc év pénzei. = Petőfi Népe, 1976. júl. 12.
Harminc éves a forint. = Rádió és TV Újság, 1976. 30. sz.
Huszár Lajos: Az erdélyi fejedelemség pénzei és pénzforgalma. = ÉITud 32(1977) : 52. 1662. p. 4 ill.
Kétszáz forintos címletű ezüstpénzeket bocsát ki a MNB. = Magyar Nemzet, 1975. ápr. 16.
Lukács Mária: Forint. = Népszava, 1976. aug. 1.
Numizmatika. I. István kori pénzek. = Kossuth Rádió, 1975. nov. 11. 18,30^h.
Orbán Attila: Jó pénz a forint! = Népszava, 1976. máj. 1.
 (-ösi) Júliustól nincs tombak. Galamb, kalász marad. Régi pénzeket kivonnak a forgalomból. = Esti Hírlap, 1977. márc. 9.
Pohl Artur: A magyar pénzrendszer korszerűsítése a XIV. században. = ÉITud 32(1977) : 38. 1210. p. 2 ill.
Szöke Sándor: Forint, fillér, emlékpenz. A pénzérmék szépsége. = Kultúra-Művészet, 1976. jún. 27. 9. p. 1 ill.
Timár Mátyás: 30 éves a forint. = Forint, 1976. július.

Egyéb pénz

- Arany pénzérmeket bocsátanak ki Lengyelországban.* = Magyar Nemzet, 1976. aug. 11.
Egyrubeles jubileumi érmét hoznak forgalomba a Szovjetunióban. = Magyar Nemzet, 1975. ápr. 15.
Élesztős László: A világ forgalmi pénzei. (I. Norvégia) = Forint, 1976 szeptember.
Elkészült az új francia 10 frankos érme. = Magyar Nemzet, 1975. jan. 28.
Eltűnt ezüstpénz a svéd fővárosban. = Esti Hírlap, 1975. aug. 19.
Emlékérme. Johann Sebastian Bach halálának évfordulójára az NDK-ban ezüst 20 márkást adtak ki. = Esti Hírlap, 1975. máj. 9.
Ezüstdollárok az Olimpiára. = Petőfi Népe, 1975. máj. 28.
Fél tonna penny. = Esti Hírlap, 1976. nov. 16.
Kanadai emlékérmék. = Pest megyei Hírlap, 1975. febr. 20.
Kétszáz éves az Egyesült Államok pénzkibocsátása. = Filatélimai Szemle, 1976 december.
Kétszázötven millió dollár értékben emlékveretet adtak ki Kanadában. = Magyar Nemzet, 1975. febr. 5.
Korona nélküli uralkodó. A német Fugger család pénzverdejében készült aranyérmék. = Tükör, 1976. jan. 15.
Középkori pénzhamisításokról hangzanak el előadások a szept. 13-án Varsóban kezdődő nemzetközi numizmatikai tanácskozáson, amely 16–18-ig Budapesten folytatódik. = Magyar Nemzet, 1976. szept. 17.
A legkisebb belga pénzegységet – 25 centimest – kivonják a forgalomból. = Magyar Nemzet, 1976. aug. 26.
Montreáli érmék. = Népszabadság, 1975. jan. 21.
Montreáli új pénzérmék. = Petőfi Népe, 1976. júl. 8.
Az NSZK-ban Immanuel Kant születésének évfordulójára 5 márkást bocsátottak ki. = Utunk, 1975. jan. 17.
Numizmatikai ritkaság lesz. Arany pénzérmék készülnek Lengyelországban. = Esti Hírlap, 1976. aug. 10., Magyar Nemzet, 1976. aug. 11.

- A rézből vert egypennysek rendszeresen eltűnnek a forgalomból.* = Magyar Nemzet, 1975. jan. 26.
Új pénz Görögországban. = Esti Hírlap, 1975. júl. 30.
Új pénzérmék Spanyolországban. = Esti Hírlap, 1976. febr. 2.
Új pénznemet vezettek be Bissau-Guinea Köztársaságban. = Magyar Nemzet, 1976. márc. 2.
Új 100 schillinges a téli olimpiai játékokra. = Esti Hírlap, 1975. aug. 29.
Új 10 dináros fémpénz. = Magyar Nemzet, 1976. jan. 13.
A varsói szerződés évfordulójára új tízmárkás az NDK-ban. = Képes Újság, 1975. máj. 21.

b) Papírpénz

- Gerlovics Szilveszter:* A felülbélyegzett korona bankjegyek. = 7 nap, 1976. dec. 10.
Gerlovics Szilveszter: Szabadkai pénzjegy 1849-ből. = 7 nap, 1977. máj. 13.
Juszt László: Milliók alkonya a bankjegyetemetőben. = Hétfői Hírek, 1977. máj. 30.
Kétszáz zlotys új bankjegyet hozott forgalomba a Lengyel Nemzeti Bank. = Magyar Nemzet, 1976. júl. 20.
A Lengyel Nemzeti Bank új 100 és 500 zlotys papírpénzeket hoz forgalomba. = Magyar Nemzet, 1975. jan. 21.
Paládi József: Szenvedély bankókkal. Értékesebb a hamis. Papírpénztörténet a Csiliben (azaz: a Pesterzsébeti Művelődési Otthonban.) = Hétfői Hírek, 1975. ápr. 21.
Papírpénzváltó automata. = Esti Hírlap, 1977. jan. 20.
„Rongyos” tíz-schillinges. (Dél-afrikai gyűjtő tulajdona a világ egyik legnagyobb bankjeggyűjteménye.) = Pest megyei Hírlap, 1975. aug. 10.
Székely Péter: Emlékeztető név a barátoktól: Tízforintos Mihály. (A Pénzjegynyomda dolgozóinak visszaemlékezései.) = Esti Hírlap, 1976. jan. 21.
Új 20 illetve 100 dináros bankjegyet hoznak forgalomba Jugoszláviában. = Magyar Nemzet, 1975. nov. 23.
Új 20 márkás bankjegyet bocsát ki az NDK jegybankja. = Esti Hírlap, 1976. jan. 11.
B. Nánási Éva: Bankók és bankok. = Műsák 1977 : 4. p. 34–35.
Új 500 lírás bankjegyeket hoz forgalomba az Olasz Nemzeti Bank. = Hétfői Hírek, 1975. jún. 9.
Vas Zoltán: Működik a bankóprás. Irány: Az infláció megszüntetése. Inflációs bankjegyek és az első százforintos. = Magyarország, 1976 : 31. sz. 21. p. 1 ill.
Vészjelző bankjegyek. = Esti Hírlap, 1976. szept. 20.

c) Pénzhamisítás

- Barbár utánzat.* Ókori pénzhamisítók. = Esti Hírlap, 1975. jún. 13.
Essex-ben (Anglia) nagyszabású pénzhamisítási tervet sikerült megüjtani az angliai rendőrségnek. = Magyar Hírlap, 1976. nov. 23.
(- hajdú): Hamis érmék – valódi aranyból. (NSZK-ban és Angliában régi pénzeket hamisítanak.) = Esti Hírlap, 1975. jún. 5.
Hamis pénznek „ellenáll”. Féllesztik a pesti automata hálózatot. = Hétfői Hírek, 1977. márc. 28.
Hamis pénzt felismerő műszerek. = ÉITud 32(1977) : 51. 1627. p.
Hamis százdollárosokat talált a massachusettsi rendőrség több mint három millió dollár értékben egy cambridge-i lakás szekrényében. = Magyar Hírlap, 1977. júl. 12. 10. p.
Középkori pénzhamisításokról hangzanak el előadások. = Magyar Nemzet, 1976. szept. 17.
Ókori pénzhamisítók. = Petőfi Népe, 1975. dec. 2.
A pénzhamisítás egyre gyakoribb az USA-ban. = Magyar Nemzet, 1975. aug. 26.
Pénzhamisító műhely a ravatalozóban. (Nápolyban pénzhamisítókat lepleztek le.) = Népszava, 1975. jan. 14.

d) Emléletek

- Békésen, a Fái utca 7. sz. házban 15 kg súlyú ezüstpénz került elő.* Köztük van I. Lipót 15 krajcára 1659-ből. = Kisiparos Újság, 1975. júl. 12. 2 ill.
Bódváról III. Zsigmond lengyel király által veretett pénz, Bükkábrányból pedig lengyel, osztrák és Apafi Mihály erdélyi fejedelem pénze került elő. = Dolgozók Lapja, 1976. nov. 17., Dunántúli Napló, 1976. nov. 17., Kelet-Magyarország, 1976. nov. 17., Népszava, 1976. nov. 17.
Értékes középkori lelet. Pénzverők faluja. = Esti Hírlap, 1975. okt. 10.
Esztergom. Újabb értékes leletek az első középkori magyar pénzverdéből, a hajdani Kovácsiból. = Vas Népe, 1975. nov. 10., Zalai Hírlap, 1975. dec. 9.
Ezüstpénz a vászonzacskóban. (Nyírbátori lelet.) = Esti Hírlap, 1975. márc. 10., Magyar Nemzet, 1975. márc. 11.
Ezüstpénzek. Boldván XVII. sz.-ból származó ezüstpénzeket találtak. = Esti Hírlap, 1976. nov. 17.
Ezüst tallérokat szántott ki az eke Bajna határában. = Esti Hírlap, 1975. szept. 5.

Felsőnyék határában 4,40 kg súlyú, 16. századi ezüstpénzt fordított ki az eke a földből. = Békésmegyei Népművelési és Turizmusért Felelős Hivatal, 1975. okt. 1., Petőfi Népe, 1975. okt. 1., Somogyi Néplap, 1975. okt. 1., Szolnok megyei Hírlap, 1975. okt. 1., Tolna megyei Népművelési és Turizmusért Felelős Hivatal, 1975. szept. 30.

Ferdinánd dénárja. Tiszavasváriban ezüst pénzeket találtak. = Hétfői Hírek, 1975. jan. 13.

Gerlovics Szilveszter: 950 évig a föld mélyében. Bácskatopolyán I. István pénzeit találták meg. = „7 nap” (Jugoszlávia) 1976. ápr. 30.

Halason és környékén jelentős számú régi pénzt találtak. = Petőfi Népe, 1976. jan. 14.

Hat mázsa pénzt találtak. (Az Uralban 12 000 db pénzt találtak.) = Esti Hírlap, 1976. jún. 17.

Hatszáz db ezüst érmét találtak a Szovjetunióban. = Esti Hírlap, 1976. jan. 21.

Házipénztár a földben. Felsőnyéken 4 és fél kiló ezüst pénzt találtak. = Esti Hírlap, 1975. szept. 30.

Huszonnégy kiló ezüstpénzt talált a Lipcsei család Békésen. = Esti Hírlap, 1975. márc. 12.

Igar község határában (Fejér m.) 2982 db 16. századi pénzt találtak szántás közben. = Magyar Nemzet, 1975. okt. 8., Népszava, 1975. okt. 8.

Izabella aranypénzei. (Spanyolországban aranypénzeket találtak.) = Esti Hírlap, 1975. jan. 15.

II. Katalin cárnő uralkodása idejéből 12 000 db réz ötkopejkást találtak az Uralban. = Magyar Nemzet, 1976. jún. 18.

2982 db XVI. századi ezüstpénzt találtak Igar községben. = Magyar Nemzet, 1975. okt. 8.

Kincs a föld alatt. Békésen 24 kg ezüstpénzt találtak. = Hétfői Hírek, 1975. márc. 10., Magyar Nemzet, 1975. febr. 26.

Kukoricát kapált – ezüstöt talált. Máriakémenben ezüstpénzt találtak. = Népszava, 1975. jún. 29.

K. V.: Kincsre leltek. = Nők Lapja 29(1977. máj. 14.) p. 8–9. 5 ill.

A mányi gazdag kincsrelet legkorábbi darabja I. Mátyás denárja. = Fejér megyei Hírlap, 1975. dec. 9.

Máriakémenben (Baranya m.) 16. századi ezüstpénzek kerültek elő. = Hajdú-Bihari Napló, 1975. júl. 12., Veszprémi Napló (Veszprém), 1975. jún. 29., Petőfi Népe, 1975. jún. 29., Somogyi Néplap, 1975. jún. 29., Szabad Föld, 1975. júl. 13., Szolnok megyei Hírlap, 1975. jún. 29., Tolna megyei Hírlap, 1975. jún. 29.

Négyszáz éves pénzt találtak Tiszavasváriban. = Petőfi Népe, 1975. jan. 29.

A pannonhalmi várban négy doboz kínai rézpénzt találtak. = Daily News, 1976. okt. 28., Esti Hírlap, 1976. okt. 27., Dolgozók Lapja, 1976. okt. 28.

Polgári: Pénzverők faluja Kovács (a mai Esztergom egy része), Károly Róbert pénzügyi reformja. Érmék, hajkarikák kerültek elő. = Esti Hírlap, 1975. okt. 10.

Pusztaszentlászló határában, I. László korában vert pénzgyűjteményt találtak. = Esti Hírlap, 1975. szept. 16.

Tapolcán találtak. Tízezer ezüstpénz. = Esti Hírlap, 1976. jún. 30.

XVI. századi ezüstpénzt találtak Felsőnyék határában. = Magyar Nemzet, 1975. okt. 3.

XVII. századi ezüstpénzeket találtak Bulgáriában. = Népszava, 1976. okt. 1.

e) Emlékérmek

Bottján János: Az éremművészet legszebb titka. = Reformátusok Lapja, 1975. szept. 28.

Emlékérem Mozambik függetlenné válása alkalmából. = Petőfi Népe, 1975. jún. 24.

Emlékérmek kiadását tervezik az NSZK-ban. = Esti Hírlap, 1976. jan. 6.

Emlékplakettet alapított a Népfőrt. = Pest megyei Hírlap, 1975. márc. 19.

Héri Vera: Gazdasági díjermek a reformkortól napjainkig. = Budapest 15(1977) : 10. p. 40–41. 8 ill.

Várhidy Imre: Vadászat és erdészet magyar érmeken és plaketteken. = Nimród, 1975. január, 44. p.

f) Rendjel, jelvény

Berkó Pál–Fehér Béla: Jelek a mellen. A Budapesti Éremgyűjtők Egyesületében. = Magyarország, 1975. jún. 8. 1 ill.
Mária Terézia rend. = Magyarország, 1975. júl. 27.

g) Múzeumok, gyűjtemények, egyesületek

Berkó Pál–Fehér Béla: Ki mit gyűjt? Az emlékérem mai reneszánsza. = Magyarország 1975 : 25. sz. 20. p.

Coffing, Courtney L.–Alexander, David T.: Hungarian museum preserves rich legacy. = Coin World 1977. máj. 25. 62. p. 1 ill.

Az eddig ismert legtekintélyesebb pénzgyűjtemény tulajdonosa Ernst Schulze NSZK-i rendőrfelügyelő. = Hétfői Hírek, 1975. szept. 22.

Éremgyűjtemény. Rendezik a pannonhalmi éremgyűjteményt. = Hétfői Hírek, 1975. márc. 24.

Az éremgyűjtőkkel Sopronban. = Forint, 1976. január.

Gyarapodó éremgyűjtemény. = Csongrád megyei Hírlap, 1976. okt. 28.

75 éves a Magyar Numizmatikai Társulat. = Magyar Rádió, déli krónika, 1976. szept. 2. 12^h.

- Horányi Barna*: Egy dénárral kezdte. = Somogyi Néplap, 1976. febr. 20. 2 ill.
- Horváth István*: Ki volt Balboa? (A spanyol armada tengernagya.) A budapesti Magyar Éremgyűjtők Egyesületéről. = Pesti Műsor, 1976. máj. 6. 12^h.
- Kaunasban, a Litván SzSzK-ban hamarosan megnyitják Európa egyik legérdekesebb numizmatikai múzeumát.* = Szövetkezet, 1976. jan. 14.
- Magyar Éremgyűjtők vándorgyűlése Pécsen.* = Dunántúli Napló, 1976. aug. 29.
- A Magyar Numizmatikai Társulat 75 éves jubileumi közgyűlése.* = Déli Hírlap, 1976. szept. 3., Népszabadság, 1976. szept. 3.
- Pannonhalmi éremgyűjtemény.* = Pest megyei Hírlap, 1975. márc. 12.
- A pannonhalmi várban őrzött 27 ezer darabos éremgyűjtemény rendezése befejeződött.* = Magyar Hírlap, 1975. ápr. 12.
- Pécsen, 1976. aug. 28–29-én, VII. Országos Vándorgyűlést rendezte meg a Magyar Éremgyűjtők Egyesülete.* = Dunántúli Napló, 1976. aug. 27. 2 ill.
- Pénzre költik a pénzüket a Magyar Éremgyűjtők Egyesületének tagjai.* = Hétfői Hírek, 1975. ápr. 14.
- Régi pénzek felbecsülhetetlen értékű gyűjteménye tűnt el a nápolyi múzeumból.* = Népszava, 1977. febr. 24.
- Szöke Sándor*: Éremtár a múzeumban és otthon. Hetvenöt éves a Magyar Numizmatikai Társulat. = Magyar Hírlap, 1976. máj. 5.
- Újja rendezik a pannonhalmi éremgyűjteményt.* = Magyar Nemzet, 1975. ápr. 12.
- Wagner István*: Olcsai-Kiss Zoltán kamaratárlata a budapesti Csók Galériában. Érmek és kisplasztikák a kastélymúzeumban. = Magyar Hírlap, 1976. jan. 15.

h) Kiállítások, kongresszusok

- Békésen XVIII. századi magyar, osztrák és más európai pénzürmeket állítottak ki.* = Békés megyei Népújság, 1975. márc. 30.
- Bús Gyuláné*: Numizmatikai kiállítás Kecskeméten. = Petőfi Népe, 1976. júl. 29.
- Bús Gyuláné*: Numizmatikai kiállítás Nyíregyházán. = Forint, 1976. január.
- Csáfordi aranykorong, dengelegi drachma.* (Kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban.) = Esti Hírlap, 1975. júl. 12.
- Élesztős László*: MNB pénztörténeti kiállítás. I. István-dénár, Kossuth-bankó, florenus. = Mérleg, 1976. június. 1 ill.
- Érmek tárlata.* Sopronban rendezik az első magyar érembiennálét. = Esti Hírlap, 1977. máj. 5.
- Forint.* A kecskeméti kiállítást meghosszátították. = Esti Hírlap, 1976. szept. 4.
- Galamboos Ferenc, bajai MÁV-dolgozó régipénz gyűjteményének kiállítása.* = Petőfi Népe, 1975. júl. 3.
- Győrről pénztörténeti kiállítás nyílt.* = Déli Hírlap, 1976. okt. 29.
- Harminc éves a magyar forint.* Kiállítás Szegeden. = Magyar Nemzet, 1976. aug. 3.
- A kecskeméti Református Egyházközség Könyvtárában kiállítás nyílik „A magyar protestáns éremművészet” címmel.* = Reformátusok Lapja, 1975. jún. 1.
- Kereskedő Sándorné*: Harminc év magyar pénzei. Kiállítás a kecskeméti Katona József Múzeumban. = Forint, 1976. szeptember.
- Kiállítás Kecskeméten a Katona József Múzeumban. Harminc éves a forint.* = Petőfi Népe, 1976. júl. 13.
- Kiállítások.* Numizmafilatéla. = Népszabadság, 1975. okt. 23.
- Leninvárosban numizmatikai kiállítás nyílik.* MTI 1975. okt. 27.
- Magyar papírpénzek kiállítása a Csiliben.* = Magyar Nemzet 1975. ápr. 17.
- Mándi T.*: Ausstellung über die Geschichte des Geldes. = Daily News – Neueste Nachrichten, 1975. 26. 2 ill.
- Ma nyílik. Érmek tárlata Szolnokon.* = Szolnok megyei Népújság, 1975. márc. 15.
- (mécs): Hobbisereg szemle.* Belgiumban nemzetközi numizmatikai kiállítás nyílt. = Esti Hírlap, 1976. márc. 29.
- A Nemzeti Galériában rendezik meg a Nemzetközi Érem Szövetség (FIDEM) világkongresszusát.* = Kossuth Rádió, esti magazin 1977. márc. 10. 18.30^h
- Numizmatikai kiállítás Szegeden.* = Esti Hírlap, 1975. aug. 13.
- Nyíregyházán numizmatikai kiállítás nyílt.* = Keletmagyarország, 1975. nov. 26.
- Paládi József*: Szenvedély bankókkal. Pénztörténet a Csiliben (Művelődési ház, Csepel). = Hétfői Hírek, 1975. ápr. 21.
- Pénztörténeti kiállítás Salgótarjában.* = Esti Hírlap, 1975. okt. 30.
- Porteous, John*: INC meets in Warsaw, Budapest. = International World Coins, 1976. okt. 27. 1 ill.
- (p.t.): Éremfesztivál Budapest.* = Esti Hírlap, 1977. márc. 10.
- Rákóczi emlék a kecskeméti éremkiállításról.* = Reformátusok Lapja, 1976. aug. 1.
- Salgótarjában a TIT székházban éremritkaságok tárlata nyílt.* = Déli Hírlap, 1976. nov. 23.

i) Árverés

- Értékes érmék a vasárnapi árverésen. = Magyar Nemzet, 1976. szept. 15.
 Numizmatikai aukció a BÁV-nál. Az aukciót a MOM Művelődési Otthonban rendezték. = Délmagyarország, 1975. nov. 12., Dolgozók Lapja (Komárom), 1975. nov. 12., Népszabadság, 1975. nov. 18., Szolnok megyei Hírlap, 1975. nov. 12.
 Papp Zoltán: Árverezgettek. (A Szegedi Művelődési Központban numizmatikai árverés volt.) = Délmagyarország, 1975. nov. 12.
 (szücs): Drága Ferdinánd. A BÁV II. numizmatikai aukciója. = Esti Hírlap, 1975. nov. 11. 2. p. 2 ill.
 Tallér – forintért. Numizmatikai aukció. = Hétfői Hírek, 1976. szept. 20.

f) Vegyes

- APN-KS: Numizmatikai ritkaság. = Petőfi Népe, 1975. ápr. 9.
 Die 1600 Angestellten des Staatlichen Münzamt. = Budapester Rundschau, 1977. máj. 23.
 Eöry Éva: A bodogító (?) pénz. = Képes Ujság, 1976. febr. 2. 3 ill.
 Gedai István: Pénz! Pénz! Pénz! = Magyar Hírlap, 1976. márc. 28.
 Halász Gyula: A pénz beszél. = Füles, 1975. aug. 21.
 A határon lefoglalt éremgyűjtemény. Szombathelyről Bécsbe tartott. = Vas Népe, 1975. dec. 28.
 A kellekpénz előállítása, őrzése és megsemmisítése. = Pénzügyi Közlöny, 1975. jan. 30.
 Kulturális tükör. A Magyar Egyetemes Éremtár harmadik köteteként jelent meg Huszár Lajos monográfiája.
 = Tükör, 1975. márc. 11.
 Loboda Sándorné: A pénzérmék anyagai. = Bankszemle, 1977. június.
 Marthy Barna: Született 1946. augusztus 1-én. = Ország-Világ, 1976. júl. 28.
 (meruk): Fej és írás. (Az érmeüzletekről.) = Magyar Hírlap, 1976. máj. 12.
 Mit ér a pénz? = Füles Kalendárium, 1975.
 Múzeumi kincsek. XV–XVII. századi pénzérmék. = Petőfi Népe, 1976. márc. 3.
 Neukum Lea: Ismeretlen nyomvonal. Kincskeresők és közműkutatók. Hazai elektromágneses detektorokkal kutatják a régi pénzeket is. = Magyarország, 1976. máj. 23. 1 ill.
 Numizmatika. = Filatéliai Szemle, 1976. febr.
 Numizmatika. A gyűjtőmunka nem öncélú elfoglaltság. = Előre, 1975. febr. 2.
 Numizmatikusok számvetése. Dolgozók Lapja (Komárom), 1975. ápr. 20. 3. p.
 Ordas István: Kis helyen sok pénz. = Tolna megyei Népiújság, 1975. dec. 21. 2 ill.
 Pénzolvasás (rejtvény). = Füles, 1976. okt. 14.
 Tamási Tamás: Vizsgálat lézersugárral. A csillogónál szebb a patinás. Évek a Nemzeti Múzeumban. (Hídvégi Erzsébet éremrestaurátorról.) = Pest megyei Hírlap, 1976. márc. 7.
 A Tanács-krt. 3 alatt megnyílt az ország első és egyetlen érmeboltja. = TV-híradó, 1976. máj. 11. 19,30^h.
 Vadas József: Mivel fizetünk? = Élet és Irodalom, 1975. febr. 8.
 Vadász György: Visszhang. Mivel fizetünk, mivel tartozunk? = Élet és Irodalom, 1975. febr. 29.

F. Fejér Mária

TÁRSULATI ÉLET

Általános események

Krónika. 1976-ban volt esedékes tisztújító közgyűlésünk, amelyet május 27-én tartottunk meg a Magyar Tudományos Akadémia központi székházában. A jelölő bizottság – Kőmíves István, Ákoshegyi Ferenc, Gosztanyi József – javaslatára a közgyűlés az alábbi vezetőséget választotta meg:

elnök: Csillag Ferenc
alelnök: Pohl Artur; Varannai Gyula
főtitkár: Gedai István
másodtitkár: Kahler Frigyes

Numizmatikai Közlöny szerkesztője: Bíróné Sey Katalin,
háznagy: Ákoshegyi Ferenc,

a választmány tagjai: Auer Miklós, Bakos Miklós, Beszeda Róbert, Csúcs Ferenc, Ferenczy Mária, Fitz Jenő, Gosztanyi József, Graad Gusztáv, Ludvig Ferenc, Makai Ágnes, Nagy Ádám, Pál Ferenc, Sz. Lukács János, Vadász György.
Számvizsgáló Bizottság: Bus Gyuláné, Leányfalusi Károly, Roznai István.

Az 1976. június 22-én megtartott választmányi ülés Bíróné Sey Katalin szerkesztő javaslatára Fitz Jenőt és Gedai Istvánt választotta meg a Numizmatikai Közlöny szerkesztő bizottságának tagjaiul.

Az 1977. szeptember 1-én megtartott választmányi ülés Tóth Józsefet pótlólag választmányi taggá választotta, amelyet az 1977. december 8-án megtartott közgyűlés megerősített.

Társulatunk 1976-ban ünnepelte fennállásának 75. esztendejét, s ennek méltó megemlékezésére nagyszabású ünnepsorozatot készített elő a vezetőség. Csikszentmihályi Róbert éremművésszel emlékérmeket készíttettünk. Rendkívüli ünnepi közgyűlésen emlékeztünk meg az évfordulóról, amelynek alkalmából Réthy Lászlóról elnevezett kitüntető emlékérmét alapítottunk, és azt első alkalommal Huszár Lajosnak ítélte a közgyűlés. A rendkívüli közgyűlés a magyar numizmatikával kapcsolatos tudományos munkásságuk elismeréséül a Magyar Numizmatikai Társulat tiszteletbeli tagjává választotta:

Vladimir Levrentevics Janint, a moszkvai egyetem numizmatikus professzorát,
Ryszard Kiersnowskit, a Lengyel Régészeti és Numizmatikai Társulat elnökét,
Berndhard Kochot, a Bécsi Kunsthistorisches Museum Münzkabinetjének igazgatóját.

A 75. éves jubilumi programsorozatnak legnagyobbika kétségtelenül az alább ismertetendő Nemzetközi Numizmatikai Symposion volt.

Nemzetközi kapcsolataink. Társulatunkat 1975-ben vette fel tagjai sorába a Nemzetközi Numizmatikai Bizottság (tagdíjkötelezettségünket az MTA vállalta), ennek következtében nemzetközi kapcsolataink kiszélesedtek, s a Nemzetközi Numizmatikai Symposion előtérbe állította a magyar numizmatikát. A symposionnal kapcsolatos elfoglaltság nemzetközi munkáinkat szinte teljesen kimerítették.

Tagjaink közül hivatalos numizmatikai utakon Bíró Tiborné és Gedai István vettek részt. Bíró Tiborné 1976 februárjában az FMRD (Die Fundmünzen der Römischen Zeit in Deutschland) Frankfurt am Main-i konferenciáján tartott előadást a németek meghívására, Gedai István pedig 1977 novemberi iraki útja során a bagdadi egyetemen. 1977 októberében a berlini numizmatikai szervezetek Bíró Tibornét és Gedai Istvánt szemináriumi előadások tartására hívták meg.

Felolvasások. 1976–1977-ben a következő előadások hangzottak el Társulatunkban: 1976. január 29.: Gonda Lajos: Az Állami Pénzverő újjászületése 1945 után. Február 12.: Ruda Ilona: A Magyar Népköztársaság rendjelkibocsátása. Március 18.: Martin Ferenc: Kiegészítés a római császárkori pénzek osztályozásához. Április 15.: Bánkúti Imre: II. Rákóczi Ferenc pénzügyi politikája. Május 13.: Huszár Lajos: A cseh garasok forgalma Magyarországon. November 25.: Tóth Géza: Fejezetek a magyar kitüntetések történetéből (1920–1945). December 16.: Pohl Artur: A moldvai pénzverés kezdete. 1977. január 27.: Gosztanyi József: Mai magyar éremművészet. Február 17.: Bíró Miklós: A Magyar Nemzeti Bank éremkibocsátásáról. Március 17.: Kőmíves István: A pénz mint a társadalmi fejlődés vetülete. Április 21.: Huszár Lajos: Lengyel rézpénzverés Nagybányán. Május 19.: Bakos Miklós: A viminaciumi koloniális pénzverés néhány kérdése. Szeptember 22.: Jeszenszky Ferenc: Emlékezés a forint születésére. Október 20.: Rádóczy Gyula: Újabb adatok Mária Terézia pénzveréséhez. November 17.: Bíró Tiborné: Antik pénzek egykorú hamisítványai a Kárpát-medencében. December 15.: Nyitrai István: Az Oszmán Birodalom pénzérméi.

Munkacsoportok. Az évek óta aktívan működő római munkacsoport mellett a numizmatika más területeinek megismerésére is munkacsoportok alakultak:

római, vezetője Pál Imre,
középkori, vezetője Nagy Ádám,
újkori, vezetője Leányfalusi Károly,
papírpénz, vezetője Szabó Ottó,
emlékérem, vezetője Varannai Gyula,
kitüntetés, vezetője Sz. Lukács János.

E munkacsoportok – egymást váltva – keddenként tartják összejöveteleiket. A rendszeres összejöveteleken kívül 1977-ben a munkacsoportok tagjainak lehetőségük volt a múzeumi gyűjteményekben is tanulmányozni az őket érdeklő korok numizmatikai anyagát; a római, középkori, újkori és papírpénz munkacsoport a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában, a kitüntetés munkacsoport a Hadtörténeti Múzeumban, az emlékérem munkacsoport pedig a Magyar Nemzeti Galériában tett egy-egy félnapos látogatást.

Serlegvacsora. 1976. december 9-én Varannai Gyula emlékezett meg Schmidt Lajos elhunyt tagtársunkról, 1977. december 8-án pedig Hunya Zoltán tartott megemlékező beszédet Bors Lajos elhunyt tagtársunkról.

Halálesetek. Az 1976–1977-es évben az alábbi tagtársak halálával érte veszteség Társulatunkat: Mócsy János, Társulatunk volt alelnöke, Ákoshegyi Ferenc, Társulatunk volt házagya, valamint Csepi Béla, Falussy László, Gyulai Zoltán, Molnár Gábor, Tilly Gyula és Tóth László.

Könyvtár. Összejöveteli időnkön és a munkacsoport foglalkozásokon kívüli Társulatunk könyvtára szerdán 10–16 óráig tart olvasószolgálatot. Könyvtárosunk: Ábrányi Hedvig.

Kiadványunk. A Magyar Numizmatikai Társulat állandó kiadványa a Numizmatikai Közöny, szerkesztője Bíróné Sey Katalin.

Összejöveteleinket minden héten csütörtökön tartjuk 17–19,30 között. Ez idő alatt tagtársaink elintézhetik hivatalos ügyeiket a vezetőség tagjainál, illetve a Társulat gazdasági ügyintézőjénél, Lódi Józsefnél.

Összejöveteleink helye a Magyar Numizmatikai Társulat hivatalos helyisége 1085 Bp. VIII. Csepreghy u. 4. II. 15.; levélcím: 1445 Bp. Pf. 282.; telefon: 131–058.

G. I.

Nemzetközi Numizmatikai Symposion

Már az 1973-as New York-Washington-i Nemzetközi Numizmatikai Kongresszuson felmerült, hogy a hat év múlva esedékes kongresszus „félidejében” az 1970-es prágai symposion mintájára 1976-ban nemzetközi numizmatikai symposiont kellene tartani. Ennek felvetője és szorgalmazója R. Kiersnowski professzor volt, a Nemzetközi Numizmatikai Bizottság 1973-ban megválasztott alelnöke.

1974-ben voltak az első megbeszélések R. Kiersnowski, aki a Lengyel Régészeti és Numizmatikai Társulat elnöke is és Gedai I., a Magyar Numizmatikai Társulat főtítkára között. Miután a Magyar Tudományos Akadémia hozzájárult, hogy a Magyar Numizmatikai Társulat részt vegyen a symposion megrendezésében és a Magyar Nemzeti Bank biztosította szükséges anyagi fedezetet, a lengyel és magyar társulatok között létrejött a megegyezés a symposion közös megrendezésére. A munkák elvégzésére szervező bizottság alakult, amelynek titkára Gedai István, tagjai pedig Lódi Józsefné, Társulatunk gazdasági ügyintézője, valamint Bíró Miklós, Bíró Tiborné, Kőmíves István tagtársak, s a Magyar Nemzeti Bank részéről Bíró Miklós tagtárson kívül Szabó Nándor vett részt a bizottság munkájában.

A symposion 1976. szeptember 13–19. között került megrendezésre, mint a Nemzetközi Numizmatikai Bizottság (amelyet H. Cahn professzor képviselt), a Lengyel Régészeti és Numizmatikai Társulat és a Magyar Numizmatikai Társulat közös rendezvénye. A symposion Varsóban kezdődött és résztvevői 16-án, reggel a MALÉV külön repülőgépével jöttek át Budapestre és még aznap folytatták a tudományos tanácskozást. A symposionon Európa szinte minden országának mintegy nyolcvan hivatásos numizmatikusa vett részt.

A symposion témája „Pénzhamisítás és utánverés az ókorban és középkorban” volt. A témában hat tudományos ülésen 38 előadás hangzott el. Az előadók T. Hackens (Louvain), P. Naster (Louvain), H. Nicolet (Paris), J. Nordbø (Oslo), S. Scheers (Louvain), J. Kent (London), J. Youroukova (Sofia), A. Kunisz (Katowice), A. Krzyzanowska (Warszawa), J. Callu (Paris), V. Zedelius (Bonn), S. E. Rigold (London), W. Szaivert (Wien), M. Czapkiewicz, Z. Stós-Fertner (Kraków), S. Suchodolski (Warszawa), B. Malmer (Stockholm), K. Skaare (Oslo), K. Bendixen (Kobenhavn), P. Berghaus (Münster), J. S. Jensen (Kobenhavn), S. de Turckheim (Paris), J. Duplessy, M. Dhenin (Paris), J. Porteous (London), F. Dumas (Paris), J. Kleczkowska (Kraków), M. M. Archibald (London), S. Dimitrova-Tshudilova (Sofia), S. Mikolajczyk (Łódź), P. Arnod (Dresden), N. Klüssendorf (Marburg), E. Nathorst-Böös (Stockholm), Z. Trojanowska (Paris), B. Auzary (Paris), R. Kiersnowski (Warszawa); magyar részről pedig Bíró Tiborné, Gedai István és Kahler Frigyes tartottak előadást.

Az előadók a téma adta lehetőségeket jól használták ki, közvetlenül érzékeltették a hamisítások és utánveretek gazdaságtörténeti háttérét és jelentőségét. A tanácskozás tudományos értékének maradandóságát az előadások kiadása őrzi meg.

A symposion tudományos programjához tartozott a múzeumlátogatás, amelynek keretében kiállításokon kívül a szakemberek tanulmányozhatták az őket érdeklő korok numizmatikai anyagát a varsói Lengyel Nemzeti Múzeum éremgyűjteményében, valamint a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában. Budapesten megtekintették a Magyar Nemzeti Bank éremkiállítását, ahol Bíró Miklós igazgató fogadta a symposion résztvevőit.

A tudományos programokon kívül a résztvevők városnézés keretében ismerkedtek meg Varsó, illetve Budapest nevezetességeivel.

Nemcsak a kötetlen beszélgetést tette lehetővé, hanem a symposion ünnepélyességét is emelte az a két fogadás, amelyet a Lengyel Numizmatikai Társulat adott a Villanova palotában, illetve Budapesten Faluvégi Lajos pénzügyminiszter a Magyar Nemzeti Galéria budavári épületében.

A symposion nemzetközi sajtóvisszhangja rendkívül kedvező volt, és Társulatunk nemzetközi tekintélyét nagymértékben emelte. Ezt csak a Magyar Nemzeti Bank segítségével tudtuk megvalósítani, amiért e helyen is köszönetet kell mondanunk.

G. I.

FIDEM

Bár Társulatunk aktív szervező munkát nem végzett az 1977-ben Budapesten megrendezett a FIDEM-Kongresszus előkészítésében és lebonyolításában, meg kell – és itt kell – megemlékezni róla. Társulatunk elnöke – Csillag Ferenc – és Huszár Lajos tagjai voltak a szervező bizottságnak. Tagjaink közül pedig G. Héri Vera, Huszár Lajos és Makai Ágnes tartottak előadást, Kovásznai Viktória tagtársunk mint a Magyar Nemzeti Galéria muzeológusa, vette ki részét a szervező munkából.

Külön meg kell emlékezni a FIDEM éremkiállításával egyidejűleg, a Magyar Nemzeti Bank és a Magyar Nemzeti Múzeum által közösen rendezett magyar pénztörténeti kiállításról. Értékelésére a kiállítást megnyitó Tallos György, a Magyar Nemzeti Bank elnökhelyettese szavaiból idézünk: „A pénzverés művészeti elemei, kultúrtörténeti vonatkozásai végig kísérik a magyar pénzkibocsátás különböző korszakait. Így nemcsak történelmünk és gazdaságtörténetünk, de éremművészetünk sajátos kultúrtörténeti vonatkozásait is szemlélteti ez a kiállítás.”

A nagysikerű kiállítást több munkacsoportunk is szervezetteren megtekintette, ahol Busné Nánási Éva tagtársunk, a kiállítás egyik rendezője tartott szakvezetést részünkre.

G. I.

MTA Numizmatikai Albizottság

A tudományágak irányítása a Magyar Tudományos Akadémia feladata. A tudományos osztályok munkája nagymértékben a tudományágak bizottságaira épül. A bizottságok véleményeznek, előterjesztenek, javasolnak, állástfoglalnak minden, a tudományágakkal összefüggő kérdésekben. Ebben a vonatkozásban a numizmatika a Régészeti Bizottság, illetve annak Numizmatikai Albizottsága hatáskörébe tartozik. Mivel az albizottság munkájának adminisztrációját Társulatunk végzi, így e helyen számolunk be erről is.

Az 1973-ban felállított, komplexitásra törekvő Numizmatikai Albizottság személyi összetétele a következő: Gedai István, az albizottság titkára, Bíró Tiborné, Burger Alice, Heckenast Gusztáv, Huszár Lajos, Kubinyi András, Lányi Vera és Székely György tagok.

Az Albizottság megalakulása után általános helyzetfelmérést készített és vitatott meg. Ennek keretében foglalkozott a magyar múzeumok numizmatikai gyűjteményeivel, a kutatók helyzetével. Javaslatokat dolgozott ki numizmatikai gyűjtemények összevonására és numizmatikusokkal történő ellátásra, hogy az ország közgyűjteményeiben levő anyag a kutatást szolgálhassa. Javaslatot tett egy, a Kárpát-medence numizmatikáját összefoglaló sorozat munkáinak előkészítésére, kutatási bázis létrehozására. Támogatta a Magyar Numizmatikai Társulat könyvtárának fejlesztését, könyvtáros kinevezését, a Numizmatikai Közlönyt, a nemzetközi kapcsolatok kiszélesítését, a Magyar Numizmatikai Társulat tagfelvételi kérelmét a Nemzetközi Numizmatikai Bizottságba.

Az Albizottság a jövőre mutató, nagyobb elvi jelentőségű javaslatokon kívül megtárgyalt időszerű kérdéseket is, és illetékes szervek felé közli állásfoglalását.

G. I.

Szovjet-Magyar Történész Vegyes Bizottság Numizmatikai Munkacsoportja

A kétoldalú tudományos kapcsolatok fejlesztését vegyesbizottságok intézik. A szovjet és magyar történész kapcsolatok a Szovjet-Magyar Történész Vegyes Bizottságra tartoznak, amelynek P. Okladnyikov, illetve Pach Zsigmond Pál akadémikusok az elnökei. A vegyes bizottság 1972-től vette programjába a numizmatikát, és Gedai Istvánt tagjává választotta. A numizmatika aktívabb képviselőit a Magyar Numizmatikai Társulat tagjai. Bíró Tiborné, Ferenczy Mária, Huszár Lajos és Makai Ágnes. Valamennyien Társulatunk tagjai.

A vegyes bizottság numizmatikai munkacsoportjának adminisztrációját ugyancsak Társulatunk intézi, ezért indokolt ennek ismertetése tagjaink részére.

A vegyes bizottság keretében tartottuk azt a tudományos ülésszakot 1972 decemberében, ahol szovjet részről V. L. Janin akadémikus, társulatunk tiszteletbeli tagja, magyar részről pedig Bíró Tiborné és Gedai István tartottak előadást.

A vegyes bizottság 1975-ben Nyíregyházán kiállítást rendezett, „Pénztörténeti kapcsolatok a Kárpát-medence és a Szovjetunió területe között” címmel. A kiállítást Bartha Antal, a vegyes bizottság magyar tagozatának titkára nyitott meg és V. Susarin, a szovjettagozat titkára üdvözölte a megjelenteket. Ezt a kiállítást 1977-ben Rudabányán újítottuk fel és Treton Ferenc, akkori pénzügyminiszter helyettes nyitotta meg.

A vegyes bizottság numizmatikai munkacsoportja elősegíti a kutatók szovjet területtel összefüggő kutatásait; így került sor Gedai István és Huszár Lajos szovjetunióbeli tanulmányútjára.

A munkacsoport rendszeresen állástfoglal a vegyes bizottság hatáskörébe tartozó numizmatikai kérdésekben.

G. I.

Réthy László érem

A Magyar Numizmatikai Társulat 1976. évi rendkívüli közgyűlése – a vezetőség előterjesztésére – határozatot fogadott el Réthy Lászlóról elnevezett kitüntető érem alapítására. Ezzel kapcsolatban az alábbi határozatokat hozta:

– Az érmet a vezetőség – a Magyar Tudományos Akadémiával történt előzetes egyeztetés után – a Választmány javaslatára, a közgyűlés adományozhatja.

– A kitüntető érem annak a magyar, vagy külföldi numizmatikusnak adományozható, aki a numizmatika tudományában kiemelkedő eredményt ért el, vagy életműve jelentős.

– Az érem Madarassy Walter műve, anyaga bronz, átmérője 70 mm. Előlapja: Réthy László portréját ábrázolja.

Hátlapja: Az alapítás céljára utaló szöveg.

– Az érem sorszámozott, 1 db számozatlan példány a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárába kerül.

– A Magyar Numizmatikai Társulat az adományozott érmekről kimutatást vezet.

Társulatunk egyelőre öt példányt öntetett. Az érem pontos leírása:

Előlap: Réthy László balra néző félprofilban ábrázolt képe, felette 1851–1914, alatta RÉTHY LÁSZLÓ. A fej mellett jobbra Madarassy Walter művész-szignója. (XIII. t. 1.)

Hátlap: Köriratban: EREDMÉNYES MUNKÁSSÁGÉRT A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT. Középtűt ággal díszített mező, a kitüntetett neve és az érem sorszáma részére. (XIII. t. 2.)

A rendkívüli közgyűlés elsőként kimagasló tudományos munkásságának elismerésül Huszár Lajosnak ítélte a Réthy érmet, amelyet a közgyűlésen elnökünk, Csillag Ferenc adott át a magyar numizmatika „doyen”-jének.

G. I.

Emlékérem a Magyar Numizmatikai Társulat 75 éves fennállására

Régi szokás Társulatunknál, hogy minden 10. és negyedszázados évfordulónkra emlékérmét készítettünk (bár néha voltak kihagyások), 75 éves fennállásunkra Csíkszentmihályi Róbert éremművésszel készítettünk tervet, amelyet az Állami Pénzverő vert ki.

Előlap: három sorban: Magyar Numizmatikai Társulat, alatta felirati mező a tagtárs neve és belépésiévének számára. Ez alatt: MCMLXXVI. A római számokkal a művész úgy játszott, hogy – a magasságokat változtatva – különböző évszámok olvashatók ki. Ha az egészet egybe olvassuk: 1976 (MCMLXXVI), ha az emelt sort olvassuk: 1901, az alapítás éve (MCMI), ha a süllyesztett sort olvassuk: 75, az évforduló (LXXV). (XIII. t. 3.)

Hátlap: Éremszekerény rekeszekre osztott éremfiókja felett érmetek rendezgető ruhátlan férfialak. Mellette a művész szignója: Cs. R. (XIII. t. 4.)

Az emlékérmét csak Társulatunk tagjai kaphatták meg előzetes megrendelésre. Az e célra tervezett mezőbe gravírozták tagtársaink nevét és a tagságának kezdetét jelentő évet.

Az érmet 800-as finomságú ezüsből verettük ki 43 mm nagyságban, 280 példányban. Az ezüsten kívül az 1976-os nemzetközi numizmatikai symposion résztvevői részére 94 db bronz példány készült.

G. I.

1

2

3

4

5

6

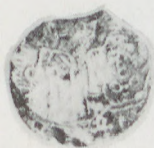
8

9

10

1

2

3

4

5

6

7

8

1

2

3

4

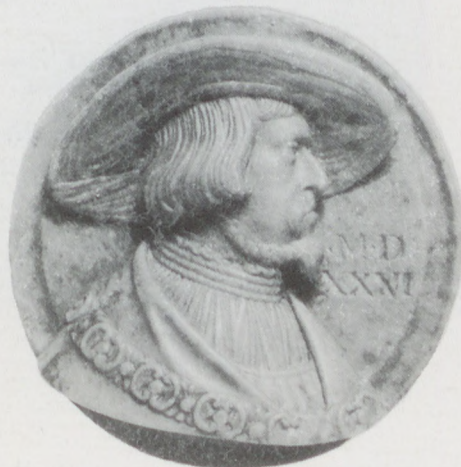
5

6

7

8

NYILTRENDELET.

Folyó hó 21-től kezdve komáromi helybeli apró váltó 5 és 10 pengő krajczáros jegyek fognak a hadi és erődítési pénztáraknál, — de egyedül batonai díjak s munkások fizetéséül az eddig elkészíthetett összeghez aránylag, kiadatni.

Ezen váltó penzjegyeknek egyedüli cseréje lévén a helybeli apróbb penzforgalomnak elősegítése, forgalmuk Komárom vára s városára van szorítva.

Csak olyan mennyiségben fognak kiadatni, a mennyi beváltó alap-összegeül mindenkoron valóságos lesz tete közálladati penzjegyekben az alább megnevezett váltó hivatalnál.

A he s vissza váltás, nem mint a bankjegyeken áll szombaton, hanem a közönség könnyebbségéül vásárnap reggeli 7 óratól 12 óráig, kardhordo Josef beváltó hivatalnoknál nádorutcában 166 sz. alatt történend.

Minden Komárom vára s városa környékében levő személy, ezen váltó penz jegyeket 5 s illetőleg 10 ezüst pengő krajczár értékben elfogadni tartozik.

Ki ezt nem teend, vagy ezen váltó penzket hamisítván merészlené: annak bírája a rögtön léteő hatalom, büntetése balál!

Komáromban Julius 20án 1849.

Komáromi t. h. kormánybiztos

Újházi László m. k.

A vár és hadsereg főparancsnoka

Klapka,

tábornok.

Nyomtatott Stigler testvérekől.

1

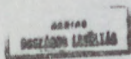
Hirdetmény.

A komáromi helybeli 10 és 5 pengő krajczáros váltó penzjegyek, melyek az aprópenz könnyítéséül adattak ki általam, — a közlelbbi napokban általam újabbán közhírré teendő helyen es időben közállományi penzjegyekért beváltandók lesznek, — mi a közönség megnyugtatasául ezennel közhírré tetetük.

tyőrott, Augustus 9-én, 1849.

Komáromi s felső hadseregi t. h.
kormánybiztos

Újházi László s. k.

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

Komáromi várkormány!

1896. 14.

HIRDETMÉNY.

A komáromi várörtség, nevezetesen a tisztek havidíja s a legénység 10 napi zsoldja — az illetményt 5-től 8-hoz hasznlítva — az 500,000 forint osztrák pénzből, 126,105 forintokat vesz igénybe, a beváltásra tehát 373,895 pengő forint osztrák pénz marad, mellyel a forgásba eső 747,790 forint komáromi utalványok $\frac{80}{100}$ fegnak a várban és pedig a katonaság számára 2., 3., 4-én, a polgárság számára pedig 5-én beváltatni.
Komárom, oct. 2-án 1899.

Assermann s. k.,
városi és várparancsnok.

12

13

14

и сирасиной пох.

Дружбанъ елины

[illegible]

1

2

3

4

5

6

7

8

9

1

2

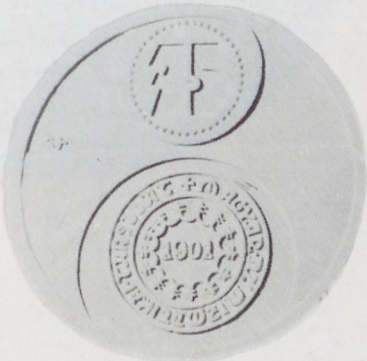
3

4

5

6

8

7

9

1

2

3

4

TAGTÁRSAINK FIGYELMÉBE

Felhívjuk tagtársaink figyelmét, hogy társulatunk kiadványaiból az alábbi számok kaphatók:

Numizmatikai Közlöny	1967–68	80,– Ft
	1969–70	80,– Ft
	1971–72	80,– Ft
	1973–74	80,– Ft
	1975–76	100,– Ft
Évkönyv	1970	30,– Ft
	1971	50,– Ft
	1972	50,– Ft

A Társulat 70 éves fennállására készült éremből 100,– Ft-os áron lehet vásárolni.

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója. Műszaki szerkesztő: D. Szabó László

A kézirat nyomdába érkezett: 1978. III. 28. – Terjedelem: 19 (A/5) ív

78.5662 Akadémiai Nyomda, Budapest – Felelős vezető: Bernát György

